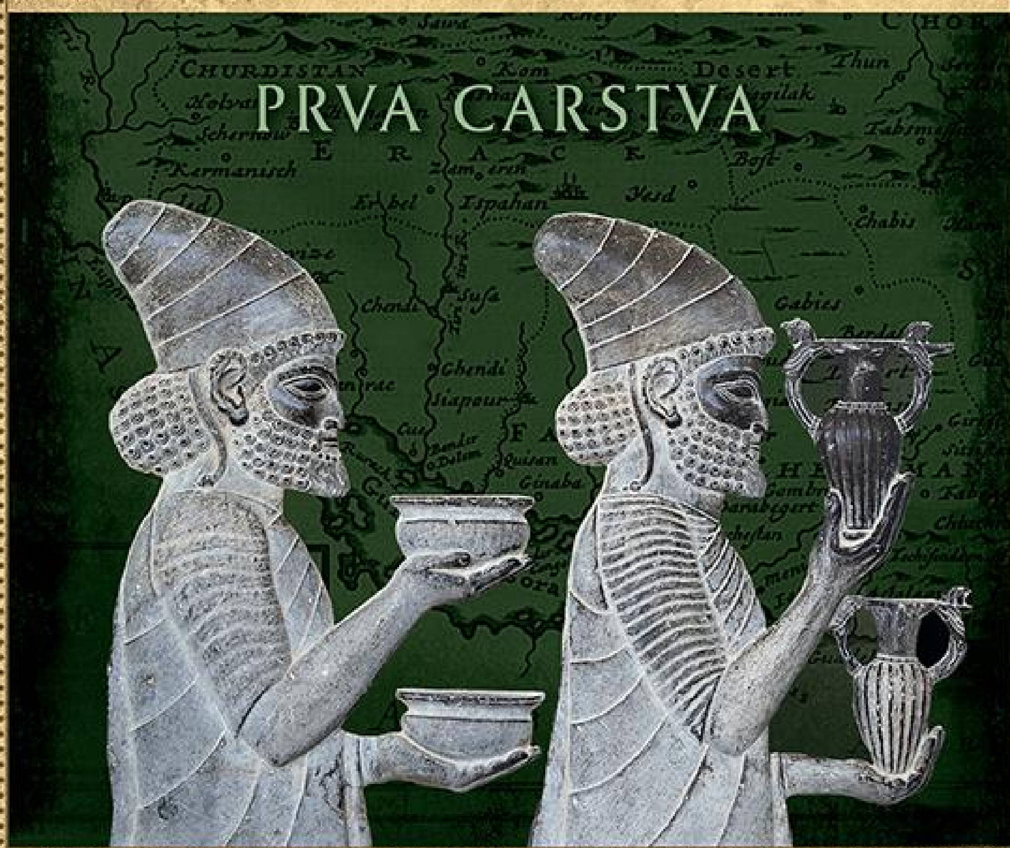
Suzan Vajs Bauer

ISTORIJA STAROG SVETA

II TOM

PRVA CARSTVA

Suzan Vajs Bauer

ISTORIJA STAROG SVETA

II TOM
PRVA CARSTVA

Preveo
Dejan Ristić

Laguna

Naslov originala
Susan Wise Bauer
The History Of The Ancient World

Published by Agreement with W. W. Norton & Company, NYC.

Karte su dizajnirale Suzan Vajs Bauer i Sara Park

Kristoferu

Četvrti deo

PRVA CARSTVA

Četrdeset treće poglavlje

Vlast darovana od Nebesa

Između 1040. i 918. godine p. n. e. kineski vladari iz dinastije Džou uočili su neophodnost uspostavljanja carstva, ali su bili svesni i njegovih nedostataka

Iako je Vu bio prvi vladar iz dinastije Džou, car Ven (koji je preminuo pre nego što je došlo do konačnog pada dinastije Šang) označavao je istinski simbol početka razdoblja vladavine nove dinastije. Znatno kasnije, Konfučije je zabeležio da je dok je muzika kojom je Ven proslavljao svoje pobede bila savršeno lepa i dobra, muzika kojom je svoje uspehe slavio car Vu bila „savršeno lepa, ali ne i savršeno dobra“.[1] Vuovo divljačko uništavanje dotadašnje prestonice vladara iz dinastije Šang predstavljalo je nasilničko narušavanje vladarevog božanskog autoriteta.

Niko nije želeo da se vrati razdoblje kad su vladali carevi iz dinastije Šang, ali je stupanje na presto Vuove nove dinastije trebalo da bude pažljivo odabrano. Suma Kijen nam svedoči kako je na početku svoje vladavine car Vu učinio žrtvu nebesima ne bi li nekako ublažio posledice nedela koje je počinio poslednji vladar iz dinastije Šang.[2] Novonastali mir trebalo je da nadomesti način na koji je on stupio na presto.

Sve ovo bilo je koliko moralno, toliko i praktično. Da bi zadržao presto, Vu je trebalo da vlada uz mnogo takta i uticaja, ne koristeći isključivo silu. Poslednji car iz dinastije Šang nije mogao da se suprotstavi združenim snagama oblasnih gospodara te je i Vu bio prinuđen da se pomiri s činjeničnim stanjem: vladao je carstvom koje je bilo ispunjeno brojnim snažnim ličnostima koje nisu bile spremne da tolerišu suviše autokratski način upravljanja državom. Suma Kijen posebno je ukazivao na „gospodare

Devet zemalja“ – plemiće koji su samostalno upravljali svojim oblastima istovremeno ostajući lojalni caru. No, na području carstva nalazilo se mnogo više oblasti od navedenih devet. *Spis o obredima*, napisan otprilike sedam stotina godina kasnije, sadrži podatak i o tome da su na području carstva, u početnom razdoblju vladavine dinastije Džou, postojale tačno hiljadu sedam stotina šezdeset tri posebne oblasti.[3][1]

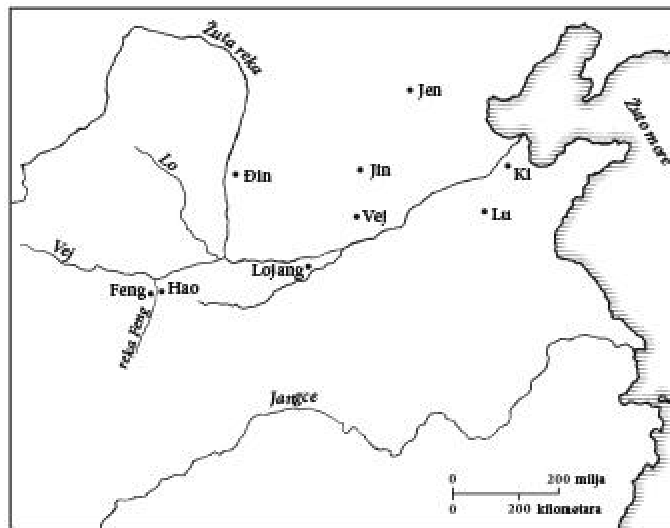
Natpisi koji sadrže tekstove s popisima darova, kao i s izjavama odanosti ukazuju na veoma složenu piramidalnu strukturu koja je obuhvatala pet slojeva zvaničnika koji su se nalazili u rasponu od samog prestola careva iz dinastije Džou do nižih oblasnih gospodara koji su bili na čelu pojedinih regija, kao i još tri sloja nižih plemića koji su raspolagali znatno manjim teritorijama i snagom.[4]

Mnoge onovremene hronike te ličnosti nazivale su „oblasnim gospodarima“. Carevi iz dinastije Džou imali su samo određena prava na čitavu državu. Oni nisu raspolagali zemljištem na način na koji su to činili oblasni gospodari, ali su imali pravo na upravljanje carstvom. To pravo na upravljanje vladar je delom prenosio na svoje plemiće u zamenu za njihovu odanost i (kada bi to bilo potrebno) oružanu podršku. Kad bi car nekoj ličnosti dao plemićku titulu, on mu time, istovremeno, nije darovao i zemljišni posed. Umesto toga ta ličnost bila bi darovana poklonima koji su simbolizovali da joj je car iz dinastije Džou dao deo posvećenih instrumenata vlasti. Ti darovi su najčešće predstavljali predmete izrađene od bronze koji su bili dekorisani različitim ornamentima i simbolizovali su bogatstvo i snagu. To im je davalo dovoljno moći da bi bili u prilici da kontrolišu one koji u rudarskim oknima iskopavaju metal, zanatlije koji ga oblikuju u predmete i sveštenike koji ih ukrašavaju zapisima.[5] Istaknuti položaj vladara iz dinastije Džou na toj hijerarhijskoj lestvici bio je predstavljen kroz devet ceremonijalnih predmeta: devet bakrača koji su se nalazili u carskoj prestonici.

Postoji velika razlika između ovakve vrste međuzavisnosti vladara i plemića, kao i one koja je postojala u potonjim vekovima. Jedno je sigurno: feudalci iz kasnijih perioda bili su potpuni vlasnici zemljišnih poseda, a ne samo ličnosti koje su njima simbolično upravljale. Simbolično upravljanje moglo je biti poništeno u izuzetno kratkom vremenskom roku. I sam Vu je veoma dobro naučio lekciju o postojanju pravednosti na carskom dvoru, a sve s ciljem da učvrsti svoju ličnu vlast. „Kako bismo osigurali zaštitu od

Nebesa“, govorio je jednom od svoje braće ubrzo po stupanju na presto, „moramo izdvojiti zle osobe kako bismo ih uklonili. … Danonoćno moramo nagrađivati i brinuti se o podanicima kako bismo obezbedili naše zapadne oblasti.“[6] Car je učinio sve što je bilo do njega kako bi iskazao poštovanje u odnosu na božanski autoritet koji su imali vladari iz prethodne dinastije Šang. Premestio je prestonicu u dvostruki grad po imenu Feng i Hao, koji se nalazio na obema stranama reke Feng,[2] ali je zato imenovao Čuovog sina, razbaštinjenog naslednika prestola, za sebi potčinjenog plemića kome je na upravu dao oblast na čijoj se teritoriji nekada nalazilo središte oblasti iz koje su potekli vladari iz dinastije Šang. Prema navodima Sume Kijena, tom sinu, po imenu Lu-fu, bilo je omogućeno da za administrativno središte oblasti kojom je upravljao proglasi grad Jin, staru prestonicu careva iz dinastije Šang. Takođe, pod njegovom upravom nalazile su se i susedne oblasti jer je „Jin ne tako davno bio umiren, ali [stanje] i dalje nije bilo mirno“. Vu je odredio dva svoja mlađa brata da „pomažu“ bivšem princu. Njihov zadatak podrazumevao je da se postaraju da se Lu-fu ponaša onako kako se od njega i očekivalo.[7]

Ubrzo nakon smrti cara Vua ispoljile su se sve slabosti njegovog vladarskog autoriteta. Kako je njegov sin tada bio veoma mlad, položaj namesnika preuzeo je Tan, brat preminulog cara. Dva brata, koji su dobili zadatak da nadgledaju aktivnosti nekadašnjeg naslednika prestola princa Lu-fua, organizovali su oružanu pobunu u oblasti koja se nekada nalazila pod vlašću careva iz dinastije Šang. Njihova namera bila je da princa Lu-fua ustoliče na carski presto kao svoju marionetu.

38. Zapadne oblasti države u doba dinastije Džou

Namesnik Tan je, u ime mladog cara, okupio vojsku koja je po svojoj brojnosti daleko nadmašivala pobunjeničke jedinice. U borbama koje su usledile stradali su princ Lu-fu, kao i jedan od pobunjene braće. Tan je potom preduzeo sve što je mogao kako bi ugušio preostali otpor pristalica nekadašnje dinastije Šang tako što je one koji su živeli u oblastima duž obala reke Jin prognao u druge regije carstva.[8] Javno podržavanje božanskog autoriteta nekadašnje dinastije Šang postalo je veoma opasno.

Drevni istorijski izvori svedoče kako se, nakon sedmogodišnjeg perioda namesništva, Tan dobrovoljno odrekao svoje visoke dužnosti kako bi sve prerogative carske vlasti predao tada već stasalom vladaru Č'engu. Sasvim je moguće da je namesnik zaista tako i postupio. S druge strane, ovo namesnikovo dobrovoljno lišavanje vladarskih prerogativa istovremeno je predstavljalo i prvi korak u rešavanju zamršenog problema koji se odnosio na način stupanja na carski presto pripadnika dinastije Džou. Mladi car Č'eng nalazio se na prestolu isključivo zbog činjenice da je njegov otac počinio regicid. Kad je namesnik Tan, ličnost hvaljena širom carstva zbog svoje mudrosti i vrline, dobrovoljno predao vlast Č'engu, njegova moć bila je uspostavljena na potpuno drugačijim osnovama.[9] Osoba koju krase brojne vrline ustupila je carsku vlast ličnosti čije su vrline bile još izraženije, a to je bio Č'eng.

Tan je zadržao položaj jednog od ministara u službi mladog cara. Poznat pod titulom vojvoda Džou, njemu su se pripisivale zasluge da je prvi u

kinesko carstvo uveo veoma efikasan sistem državne uprave. Takva organizacija obuhvatala je nadzor nad teritorijom i poreskim sistemom, imenovanje lica koja su stupala na odgovorne javne dužnosti, kao i realizaciju drugih obaveza. Međutim, jedna od glavnih Tanovih dužnosti odnosila se na opisivanje svih svečanosti koje su se odigravale na carskom dvoru i njihovo sabiranje u knjigu rituala. Ukoliko se želelo da car iz dinastije Džou vlada, a da ne mora stalno da angažuje oružane snage kako bi savladao pobunjenike, onda je božanska priroda njegove vlasti morala biti javno predstavljena. Rituali koji su ga okruživali trebalo je da posluže kao svojevrstan javni prikaz njegovog moralnog autoriteta, simbolična nevidljiva senka koja je padala na carevo nevidljivo pravo da vlada.

Nakon što je potpuno uspostavio svoju vlast u središnjim oblastima carstva, Č'eng se mogao posvetiti njenom učvršćivanju i u pograničnim regijama. Nikakva knjiga rituala nije mogla da primora podanike koji su živeli u oblastima veoma udaljenim u odnosu na prestonicu dinastije Džou da bespogovorno poštuju carsku vlast. To se moglo postići jedino upotrebom sile.

Istočne oblasti carstva predstavljale su najveći izvor brige. Preostale pristalice nekadašnje dinastije Šang bile su raseljene upravo u tim delovima carstva te se na njih moralo posebno motriti. Stoga je vojvoda Džoua naredio da se sagradi moćno utvrđenje na strateškom mestu u istočnim regijama. S tog mesta je mogao da se nadgleda plići deo rečnog toka Žute reke (koji je bez većih problema mogla da pregazi protivnička vojska), a takođe su se štitili istočni prilazi prestonici careva iz dinastije Džou.[10] Tvrđava je vremenom postala središte novog grada po imenu Lojang.[3]

Car Č'eng je potom razaslao svoju braću sa zadatkom da širom obodnih regija carstva podignu slične tvrđave-osmatračnice. To je imalo i dodatnu prednost budući da ih je car na taj način udaljio iz prestonice i od iskušenja da se drznu i preotmu mu krunu. Kao posledica te odluke došlo je do toga da se carstvo dinastije Džou postepeno preobrazilo u mnoštvo zavisnih oblasti kojima su upravljali carevi bliski srodnici. Najveća utvrđenja bila su u gradovima Jin, Vej, Lu, Ći i Jen (drevno gradsko središte nekadašnje oblasti Jen nalazi se na području današnje kineske prestonice – Pekinga).

Č'eng je vodio neprestane borbe kako bi osigurao da obodi njegovog carstva budu bezbedni u odnosu na opasnost koju su predstavljala plemena koja su obitavala izvan granica njegove države i nisu priznavala vrhovnu

vlast cara. Ipak, bio je dovoljno mudar u povezivanju te potrebe da se angažuje oružana sila s njegovim božanskim pravom da vlada. „Volja Nebesa ne sme biti predmet sumnjičenja“, govorio je svojim podanicima u razdoblju tokom koga se pripremao za još jedan osvajački pohod na istok. Bilo mu je dato da vlada zbog vrlina koje je posedovao, ali Nebesa nisu očekivala da se on opusti i sačeka da mu svi priznaju to pravo. Stoga je upravo on, koliko nam je poznato, bio prvi kineski car u čitavoj istoriji koji je tvrdio da mu je vlast bila data od samih Nebesa.[11] Činjenica da mu je vlast bila darovana od Nebesa omogućavala mu je da se prihvati oružja. Carevi uspesi na bojnom polju potvrdili su potpunu realnost božanske prirode njegove vlasti. Bio je to svojevrstan kružni način razmišljanja o čemu je već bilo reči u prvom tomu knjige.

Car Č’eng umro je oko 996. godine p. n. e. nakon tri decenije provedene na prestolu. Nasledio ga je njegov sin K’ang. Pod zapovedništvom K’angovog vrhovnog vojnog starešine dodatno su proširene severne granice carstva. Trupe verne dinastiji Džou uputile su se ka severnjačkom plemenu Guifang, koje su pokorile upotrebom sile. „Zarobio sam trinaest hiljada osamdeset jednog ratnika“, hvalisao se vojni zapovednik, „kao i mnoštvo konja, trideset dvokolica, tri stotine pedeset pet volova i trideset osam ovaca.“[12]

Ukoliko ovo, u odnosu na sve što smo do sada čuli, zvuči više poput tipično asirskog hvalisanja, onda to i jeste tako. Na samim obodima carstva vlast darovana od Nebesa morala je da bude branjena oružanom silom. K’angov sin Džao, koji je na presto stupio oko 977. godine p. n. e. sledio je očev primer i otpočeo još jedan vojni osvajački pohod, ovog puta u pravcu istočnih oblasti. Izgleda da ga je u tom poduhvatu dodatno ohrabrila kometa čije je pojavljivanje bilo protumačeno kao dobar predznak.

Ali pojava te komete pokazala se varljivom. „Njegovih šest armija bilo je izgubljeno“, zapisano je u *Bambus analima*, „a i car je preminuo.“[13] Svedočanstvo Sume Kijena sadrži mnogo obazriviji ton: „U vreme vladara Džaoa, carska vlast je oslabila“, zapisao je on. „Car Džao otišao je u inspekciju južnih oblasti iz koje se nije vratio. … Vest o njegovoj smrti nije bila saopštena plemstvu. Bilo je zabranjeno govoriti o tome. Za novog cara krunisan je Džaov sin.“[14] Ovakav sled događaja ne iznenađuje. Smrt cara Džaoa podrazumevala je i to da se on uprkos svemu nije nalazio pod

zaštitom Nebesa te je stoga odlučeno da tu vest treba sakriti od pripadnika plemstva.

Sa „šest armija“ (od kojih je ona najvažnija bila stacionirana u prestonom gradu), koje su bile potpuno uništene, Džaov sin po imenu Mu vrlo brzo je shvatio da će biti primoran da redefiniše božansku prirodu carske vlasti ukoliko je uopšte želeo da se poziva na nju. Kad je otpočeo s planovima da preostale oružane snage, koje su mu stajale na raspolaganju, pokrene protiv drugog severnjačkog plemena, Čuan Jung, pripadnici plemstva javno su izrazili svoje negodovanje takvom odlukom. Muu je rečeno kako se vlast koja je darovana od Nebesa nije prostirala baš toliko daleko. Naime, na carstvo se gledalo kao na luk koji je činilo pet krugova. „U središtu carstva nalazi se oblast koja služi za snabdevanje“, govorili su mu plemići. „Odmah izvan nje nalazi se regija upozorenja. Oko ove je oblast potčinjenih. Potom sledi oblast za ojačavanje. Poslednja je divlja oblast.“[15]

Svaka od tih oblasti imala je opadajuće odgovornosti u kontekstu prepoznavanja božanske prirode carske vlasti. Te odgovornosti ogledale su se u različitim vrstama darova koje su njihovi žitelji slali u prestoni grad. Podrazumevalo se da unutrašnja oblast, zadužena za „snabdevanje“, svakodnevno šalje darove. Regija „upozorenja“ je to činila mesečno, a oblast „potčinjenih“ jednom tokom svakog godišnjeg doba. Preostale dve oblasti carstva imale su još manje odgovornosti. Oblast zadužena za „ojačavanje“ davala je darove jednom godišnje, dok je „divlja“ regija to činila samo jednom i to tokom sahrane cara. Pripadnici plemena Čuan Jung živeli su u tzv. divljoj oblasti te božanska priroda carske vlasti nije obavezivala na to da se prema njima odnosi na isti način kao i u odnosu na žitelje središnje regije. Svaki napad na njih smatrao se uzaludnim.

Mu je prihvatio takav način razmišljanja i umirio je pripadnike tog plemena. Umesto da se upusti u organizovanje vojnog pohoda protiv njih, car je krenuo na zvanično putovanje na sever odakle se vratio s darovima: „četiri Bela vuka i četiri bela jelena“. Međutim, postojao je i važan detalj: „Od tada“, zabeležio je Suma Kijen, „žitelji takozvane divlje oblasti prestali su da dolaze u prestonicu kako bi iskazivali poštovanje caru.“[16]

Takav način doživljavanja prirode vladavine cara, nalik kružnici, sustigao je i naneo veliku štetu samom Muu. Božanska priroda vlasti potpuno je opravdavala upuštanje u oružane sukobe. Car je raspolagao

svetim odgovornostima koje su podrazumevale da je imao obavezu da štiti njegove moći koje su mu darivala Nebesa. Kako bi ih zaštitio, jedino što je vladaru stajalo na raspolaganju bilo je da se upusti u rat koji bi uspešno okončao. Ojačao je svoje snage u središnjoj oblasti carstva, u kojoj je tokom svakodnevnih dvorskih svečanosti iznova potvrđivan njegov posvećeni status, ali samo po cenu slabljenja perifernih delova države i samo do onog trenutka kad bi došlo do njihovog odvajanja.

VREMENSKA TRAKA 43

MESOPOTAMIJA/MALA AZIJA			KINA
VAVILON	ASIRIJA	HETITI	
		Supilu-liljuma II	**Vu-ji**
Druga dinastija Isina		**Hatušaš je opljačkan (oko 1180. g. p. n. e.)**	
Navukodonosor I (1125–1104. g. p. n. e.)			
	Tiglat-Palasar (1115–1076. g. p. n. e.)		**Čou** dinastija Džou (1087–256. g. p. n. e.)
	Ašur-bel-kala (1074–1056. g. p. n. e.)		**Zapadni Džou (1087–771. g. p. n. e.)**
Najezda Aramejaca			**Ven**
			Vu
			Tan (namesnik)
			Čeng
			K'ang
			Džao
			Mu

Drevne kineske hronike toliko mešaju istoriografiju i filozofiju da ih je ponekad veoma teško koristiti kao izvor u smislu klasičnog istoriografskog narativa. Veruje se da je najstariji kineski filozofski spis *I čing* (u transkripciji po Pinjinu, to bi glasilo *Ji đing*, odnosno *Knjiga promena*). Osnov ovog spisa tradicionalno se pripisuje prvom vladaru iz dinastije Šang. Dragoceni komentari tekstu dodati su u vreme razdoblja Zaraćenih država (od 475. do 221. godine p. n. e.). Sledeći važan kineski istorijski izvor potiče iz vremena Konfučija (od 551. do 478. godine p. n. e.). *Ši jing* (*Klasična poezija*) sadrži tri stotine pet pesama koje je, po tradicionalnom verovanju, prikupio upravo Konfučije kome su pripisane zasluge i za stvaranje prve kineske hronološke istorije pod naslovom *Č'un č'iu* (ili po

transkripciji u skladu s Pinjinom, *Čun kju*, odnosno *Prolećni i jesenji anali*). Taj istorijski izvor obuhvata događaje koji su se odigrali od 722. godine p. n. e. pa sve do pred kraja Konfučijevog života. U periodu između 475. i 221. godine p. n. e. nepoznati autor dodao je komentare na spis *Č'un č'iu*. Ti komentari poznati su pod nazivom *Co čuan* (u transkripciji, po Pinjinu, *Džuo džuan*). U četvrtom stoleću p. n. e. nastao je i spis *Šu čing* (u transkripciji, po Pinjinu, kao Šu žing, poznat i kao *Šang šu*, odnosno *Zvanična istorija*). Bio je to zbornik tekstova koji je obuhvatao razdoblje od doba *Mudrih vladara* pa sve do kraja Zapadnog Džou perioda. Godine 124. p. n. e. tih pet klasičnih tekstova (*I čing, Ši jing, Šu čing, Č'un č'iu* uz spis koji se bavio obredima i ritualima, pod naslovom *Li čing*) našli su se u središtu procesa obrazovanja kineskih učenjaka, a postali su poznati pod nazivom *Vu čing*. Suma Kijen, koji je pisao u razdoblju između 145. i 85. godine p. n. e., koristio je sve te istorijske izvore.

U korpus istorijskih izvora, koji su takođe veoma značajni za proučavanje drevne istorije Kine, spadaju i *Bambus anali* (*Zu šu jin-ian*), koji predstavljaju prepise tekstova iz razdoblja dinastije Džou (od 770. do 256. godine p. n. e.), kao i *Guanzi*, zbornik tekstova nepoznatih autora, najverovatnije nastao u periodu između 450. i 100. godine p. n. e., koji je kao jedinstven spis 26. godine p. n. e. sastavio učenjak Liu Ksijang.

Razdoblje vladavine careva iz dinastije Džou je podeljeno u dve epohe. Prva epoha, kad se prestonica carstva nalazila u zapadnim oblastima, poznata je pod nazivom Zapadni Džou i trajala je od oko 1100. do 771. godine p. n. e.

Istraživač Li Ksijećin naglasio je kako je Konfučije taj grad nazivao Šendžou što je bilo ime koje je korišćeno i u drugim istorijskim hronikama. Šendžou je tehnički bio naziv za grad koji se sastojao iz dve manje varoši, Lojanga i Vangčenga. Vangčeng je bio „carski grad“ u kome je stolovao docniji car P'ing, kao i njegovi naslednici (detaljnije videti u: Li Xueqin, *Eastern Zhou and Qin Civilizations*, str. 16–17). Da bi sve bilo jednostavnije, odlučila sam da u knjizi koristim naziv „Lojang“.

Četrdeset četvrto poglavlje

Bharatski rat

Fenomen vrhovnog vladara izazvao je oko 950. godine p. n. e. veliki ratni sukob među suprotstavljenim stranama na području severne Indije

Dok su carevi iz dinastije Džou pregovarali sa susednim plemenima, stanovnici Indije postepeno su se širili u oblasti koje su se nalazile na severu u odnosu na njihovu prisvojenu zemlju. Arijevsko-harapska kultura sve više se udaljavala od obala reke Ind, pa su njeni pripadnici u tom razdoblju obitavali na području Doaba, regije koja se nalazila istočno u odnosu na današnji prestoni grad Nju Delhi. Ta oblast nalazila se u oblasti između severnog toka reke Gang i njegove pritoke poznate pod nazivom Džamuna. U čuvenom delu *Mahabharata*, koje je sačuvalo stariju tradiciju, vladar po imenu Santunu smrtno i strasno se zaljubljuje u boginju Gang kojom će se docnije i oženiti. Ova priča verovatno predstavlja daleki eho arijevskog dolaska u rečnu dolinu Ganga.

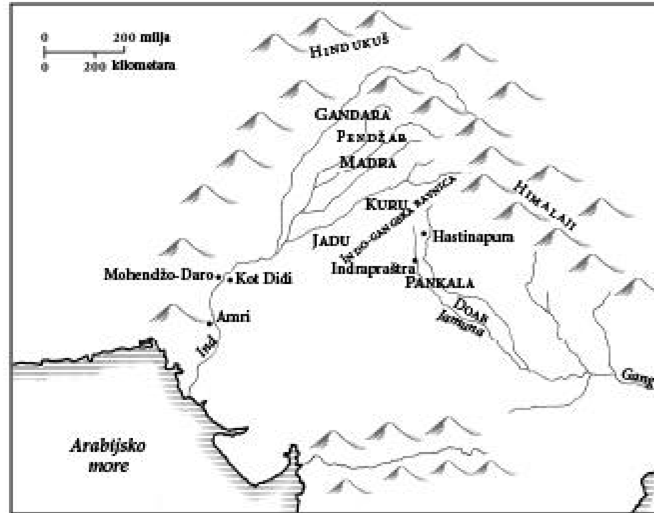
Ne znamo dovoljno o narodima koji su živeli u tom području u razdoblju pre nego što su prispeli Arijevci koji su se tu i naselili. *Rig Veda* sadrži podatke o pripadnicima naroda po imenu *Dasa* koji su živeli u utvrđenim naseljima i koje su potom uništili Arijevci tokom svoje najezde. Pripadnici tog naroda vremenom su postali podanici svojih porobljivača. Ponekad su pod pripadnicima naroda *Dasa* podrazumevani Harapljani, ali taj stav nema dovoljno uporišta u činjenicama budući da su harapski gradovi prestali da postoje mnogo pre početka arijevske najezde. Ukoliko se pojam *Dasa* odnosio na starosedelačko stanovništvo u dolini reke Gang,

onda je postojanje utvrđenih naselja potpuni anahronizam budući da su pripadnici tog naroda uglavnom živeli u selima.

Najverovatnije se radilo o tome da je naziv *Dasa* korišćen kako bi se označili pripadnici svih drugih naroda na koje su Arijevci naišli tokom trajanja njihove najezde. Moguće je da su se među onima koji su bili označavani pojmom *Dasa* nalazili i pripadnici arijevskog naroda koji su se odvojeno od glavnine doselili na područje današnje Indije.[1] Arijevci su se sukobljavali s pripadnicima naroda Dasa na isti onaj način na koji su se i međusobno borili. Najverovatnije je i da je dolazilo do sklapanja brakova između pripadnika dva naroda pošto se nazivi *Dasa* i *Daha* pojavljuju kao deo imena pojedinih arijevskih vladara. Na ovom mestu treba naglasiti kako nije postojala jasna i nedvosmislena etnička razlika između Arijevaca i pripadnika drugih naroda. Tu se radilo o promenljivim pravcima nastupanja različitih oružanih skupina koje su se kretale u pravcu istoka s ciljem da za sebe zauzmu teritorije, i to veoma često nauštrb drugih doseljenika.

U razdoblju između 1000. i 600. godine p. n. e. plodno zemljište duž obala reke Gang mahom su činile tropske šume i močvare koje su bile prekrivene veoma debelim slojem nepoznatih zelenih algi.[2] Najstarije povesti o tim šumama svedočile su o tome kako su one bile naseljene demonima, ali to nikako ne treba tumačiti u smislu da su stanovnici tog područja izvesno pružili otpor u odnosu na arijevske doseljenike. Šume su predstavljale ozbiljnog protivnika. Oni koji nisu bili naviknuti na takav napor, morali su da seku drveće. Veliko i duboko korenje s kojim se ljudi do tada nisu susretali moralo je potpuno da bude izvađeno iz zemlje. Zmije otrovnice i opasne životinje vrebale su iz šipražja.

Međutim, ratnički klanovi su napredovali. Gvožđe, koje je u razdoblju pre toga bilo korišćeno za izradu oružja, sečiva i vrhova strela, tada se pokazalo kao veoma korisno za pravljenje sekira i velikih plugova. U tekstu *Satapata Brahamane* (jednom od proznih komentara koji su bili pridodati *Rig Vedi*, svetim pesmama koje su nastale u periodu između 1000. i 700. godine p. n. e.) nalazimo živopisan opis boga vatre Agnija koji širi svoj požar u pravcu istoka, gutajući pri tome velika prostranstva prekrivena šumama. Taj detalj najverovatnije predstavlja opis velikog krčenja gustih šuma za šta se upotrebljavala vatra.[3]

39. Arijevska plemena na tlu Indije

Prostranstva prekrivena šumama bila su potpuno raskrčena tokom narednih vekova. Sedelački, zemljoradnički način života koji je predstavljao svojevrsno pravilo u dolini reke Ind, koncentrisan oko manjih gradova, sela i obližnjih polja, postepeno se razvijao i u dolini u kojoj su se nekada nalazile guste šume.

No, tada je došlo do izbijanja velikog ratnog sukoba. On se odigrao u području između severnog toka reke Gang i istočnog dela toka reke Ind, neposredno ispod planinskog masiva Himalaja, u ravnici koja je geografima poznata pod nazivom Indo-gangska dolina.

I mada su istorijski podaci o tom oružanom sukobu bili izgubljeni tokom vremena, kasniji pesnici zabeležili su ga poput epskog sukoba u *Mahabharati* – baš kao što je i Trojanski rat postao besmrtan zahvaljujući Homeru koji je prekrio površinu drevne istine običajima i zanimanjima sopstvenog vremena.[4] Prema *Mahabharati*, do rata je došlo usled veoma složenog geneološkog problema.[4] Vladar klana Kuru umro je iznenada što je značilo da je ta porodica skoro potpuno iščezla. Jedini preostali živi članovi vladarske porodice Kuru bili su kraljica majka, dve preživele i bezdetne žene preminulog vladara, kao i njegov stariji brat po imenu Bišma. On je, međutim, bio potpuno beskoristan budući da se nekoliko godina ranije svečano zakleo da neće imati nikakve aspiracije na bratovljev presto, kao i da će život provesti u celibatu. U takvoj situaciji kraljica majka donela je odluku da preduzme drastične mere kako bi obnovila porodičnu liniju.

Pozvala je velikog asketu i mudraca po imenu Vjasa, misterioznog i mudrog čoveka koji je bio poznat i pod nazivom Krišna, „zbog njegove tamne boje kože“.[5] Kad je Vjasa stigao, kraljica majka ga je zamolila za uslugu. Želela je da obe njene snaje zatrudne s njim kako bi mogle da rode naslednike prestola.[5]

Vjasa je pristao na to da vodi ljubav sa starijom od dve snahe kraljice majke. („Ukoliko ona ne bude imala ništa protiv mog tela, izgleda, odeće i zadaha“, uzgred je dodao.) Princeza je zatvorila oči, prepustila se i kasnije na svet donela naslednika prestola. Međutim, dete koje je rodila, a kome je bilo dao ime Dritaraštra, bilo je slepo.

Kraljica majka je, strahujući zbog mogućnosti da se na prestolu nađe slepi vladar, Vjasu uputila na svoju drugu snahu. Uskoro je i ona na svet donela dete koje su nazvali Pandu. Kako bi se u potpunosti osigurala, kraljica majka je nakon toga opet poslala svoju stariju snahu Vjasi kako bi ona opet zatrudnela i rodila još jednog sina koji bi postao deo nasledne vladarske loze. Međutim, princeza je, dobro se sećajući Vjasinog veoma neprijatnog zadaha, umesto da mu sama pristupi poslala jednu svoju služavku. Ta devojka je ostala u drugom stanju i uskoro rodila trećeg Vjasinog sina koji je dobio ime Vidura.

Tako je došlo do situacije da su postojala tri polubrata koji su se nalazila u svojevrsnoj vladarskoj naslednoj liniji. Svu trojicu je podizao njihov ujak Bišma koji je odranije odlučio da čitav život provede u celibatu i koji ih je učio veštinama vladanja. Vidura je izrastao u jednu od najmudrijih i najpobožnijih osoba. Pandu se oprobao u streljaštvu, dok je Dritaraštra, uprkos činjenici da je od rođenja bio potpuno slep, izrastao u fizički veoma snažnu osobu koja je kasnije bila proglašena za naslednika prestola klana Kuru.

Taj mit opisuje dešavanja u okviru klana Kuru u vreme njegove velike unutrašnje transformacije iz nomadskog načina života u kome je grupa ratnika bdela nad dobrobiti čitavog klana sve do znatno hijerarhizovane forme vladavine po kojoj je jedna ličnost unutar samog klana dobila nasledno pravo da vlada nad ostalima. Složena porodična geneologija trojice braće ukazuje na kulturu u kojoj je postojala svest o neposrednom nasleđivanju prestola, ali koja je u to vreme bila prilično poremećena. Osnovna struktura fenomena ličnog vladanja, koja je predstavljala početak

u dugom procesu raskidanja s pojavom starovremenog krvnog srodstva pripadnika nekada nomadski ustrojenih klanova i prenošenja vlasti s oca na sina, baš kao u doba Etane, bila je još uvek nova te joj je bilo neophodno prisustvo natprirodnog što će biti mnogo jasnije u nastavku našeg teksta.

Dritaraštra, najstariji sin koji je od rođenja bio slep, oženio se lepom i veoma pobožnom devojkom koja se zvala Gandari. Bila je to princeza koja je poticala iz klana Gandari čiji su pripadnici živeli u severnim oblastima. Ona je želela da rodi mnogo sinova kako bi muževljeva krvna linija zauvek bila osigurana. Stoga se ona obratila svome tastu Vjasi koji je i ovog puta iskoristio svoje natprirodne moći kako bi izazvao trudnoću koja je trajala pune dve godine. Kad je Gandari konačno rodila dete, to je zapravo bio grumen. Vjasa ga je potom isekao u stotinu manjih komada iz kojih su nastala deca. Sva deca su bila istog uzrasta, ali je privilegija da bude proglašen najstarijim sinom bila dodeljena Durjodani.

U međuvremenu, i srednji brat Pandu se oženio. Postupajući još bolje od svog starijeg brata, Pandu se istovremeno oženio dvema princezama koje su poticale iz dva susedna klana, Jadu i Mandra. Njegova starija supruga rodila je sina koga su nazvali Judištra. Usled činjenice da je princeza Gandari provela dve godine u trudnoći, taj sin je bio rođen pre Gandarine bebe--grumena. Tako se Judištra mogao pohvaliti činjenicom da je bio najstariji naslednik prestola u čitavoj porodici.

Nažalost, Pandu je već izvesno vreme pre nego što se sve to odigralo ostao impotentan što je ukazivalo na to da je neki drugi muškarac u tajnosti posećivao njegovu suprugu. To se nije desilo samo jednom, već očigledno više puta budući da je ona uskoro rodila još dva sina, dok je Panduova mlađa supruga dobila blizance.

Drugim rečima, nije postojao nijedan nesumnjivi slučaj nasleđivanja po principu neposrednog krvnog srodstva u okviru klana Kuru. Više je nego očigledno da je ideja o nasleđivanju prestola unutar jedne porodice nailazila na ozbiljne teškoće tokom same realizacije.

Istovremeno s tim teškoćama dolazilo je i do sukoba. Dritaraštra i Pandu doveli su članove svojih porodica na dvor kako bi tamo živeli. Nije proteklo mnogo vremena pre nego što je došlo do konflikta između stotinu dece Dritaraštre (poznatijih pod nazivom Kauravas i koje je predvodio najstariji princ po imenu Durjodana) i petorice Panduovih sinova

(poznatijih pod nazivom Pandavasi, koje je predvodio njihov najstariji brat Judištra).

Regija oko koje su se borili za svoje središte imala je grad Haštinapuru, prestonicu klana Kuru, koja se nalazila u gornjem toku reke Gang. Ratnici odani Kauravasima su ovladali gradom. U međuvremenu, na osnovu onoga što saznajemo iz *Mahabharate*, sva petorica Panduovih sinova oženili su se istom devojkom (što je veoma redak slučaj poliandrije), prelepom Draupadi, ćerkom starešine klana Pankala čije su se teritorije prostirale na istoku.[6]

Draupadi su opisivali kao „tamnoputu, s očima poput latica lotosa“[7] što je predstavljalo detalj fizičkog izgleda koji je, uz činjenicu da je poticala iz istočnih oblasti, govorio da je princeza bila kći autohtonog starešine klana. Podatak da je Vjasa, takođe, bio opisivan kao tamnoput nije značilo da su se pripadnici klana Pankala u potpunosti razlikovali od Arijevaca. Jasno je da su tokom čitavog niza decenija Arijevci i pripadnici klana Pankala međusobno stupali u brakove.[8]

Vrlo je verovatno da su pripadnici istočnih klanova imali daleko manje dodira s Arijevcima koji su imali poseban izraz kojim su nazivali način govora pripadnika klanova iz istočnih delova doline reke Gang. Bila je to *mleča*, jezik koji se tokom vremena menjao i izobličavao.[9] Upravo su članovi klana Pankala pripadali skupini starosedelačkog stanovništva. Braća okupljena u grupu pod nazivom Kauravas udružila su se s drugim klanovima arijevskog porekla, dok su Panduovi sinovi sklapali dogovore s klanovima koje je činilo starosedelačko stanovništvo.

Nekoliko godina nakon što su sklopili sporazum o zajedničkom delovanju s pripadnicima klana Pankala, Panduovi sinovi podigli su vladarsku palatu u gradu Indraprašti koji se nalazio na jugoistočnim obodima teritorije kojom su upravljali Kauravasi. Osim toga, oni su svog najstarijeg brata Judištru krunisali za vladara što je predstavljalo otvoreni izazov vladaru koga su priznavali Kauravasi, a koji je stolovao u gradu Haštinapuri.

Ti postupci iritirali su Kauravase, posebno imajući u vidu svu veličanstvenost palate (bila je ispunjena zlatnim stubovima koji su sijali poput mesečine, dok se u središnjoj dvorani nalazio veliki akvarijum „ukrašen lotosima … i mnoštvom različitih vrsta ptica, baš kao i kornjača i

riba“).[10] Durjodana, vladar Kauravasa, posetio je palatu svog rođaka kako bi saznao šta je uradila suparnička strana, ali se vratio potpuno postiđen veličanstvenošću tog graditeljskog poduhvata. Kad je stupio u dvoranu čiji je pod bio poput ogledala, pomislio je da se tu radilo o vodi te je skinuo svoju odeću sve do pojasa pre nego što je shvatio da je pogrešio. Potom je, približavajući se akvarijumu, pomislio kako je bio načinjen od stakla, pa je upao u njega. „Sluge su mu se smejale“, zapisano je u *Mahabharati*. Na isti način postupili su Panduovi sinovi, njihov ujak Bišma i „svi drugi prisutni. … a Durjodana nije mogao da zaboravi njihove podsmehe.“[11]

Međutim, otvoreni oružani sukob između rođaka još uvek nije izbio, pa se Durjodana opredelio za mnogo podmukliji izazov. Pozvao je Panduove sinove da ga posete u njegovoj palati da bi ih potom izazvao da s njim odigraju partiju domina. Judištra je pristao da igra u ime sve svoje braće te je u prvoj partiji izgubio nakit, a potom i bogatstvo, vojsku i na samom kraju i svoju suprugu Draupadi. Kako se na tome nije zaustavio, pristao je da na kocku stavi čitavu teritoriju kojom su braća upravljala i, ukoliko bi ponovo izgubio, onda bi trebalo da svi zajedno napuste Indraprašτu i odu u dvanaestogodišnje izgnanstvo.

Sudeći na osnovu sadržaja jedne od pesama koje su sadržane u *Rig Vedi* („Napuštena kockareva supruga tuguje! Sa strahom, u dugovima do guše i bez prebijene pare u džepu, on luta gradskim ulicama…!“), kockarska groznica nije bila nešto nepoznato među stanovnicima sa teritorije današnje Indije u prvom milenijumu p. n. e.[12] Ova kockarska groznica pokazala se pogubnom po Judištrinu krunu. Nesposoban da se zaustavi u trenutku kad mu je sreća okrenula leđa, Judištra je sve izgubio. Njegova braća su ga nevoljno pratila u izgnanstvu, dok su Durjodana u drugi članovi grupe Kauravasa zaposeli njihovu palatu i zemlju.

Njihovo odredište tokom izgnanstva predstavljala su šumska prostranstva na istoku, tajnovite i nenaseljene oblasti. Međutim, tokom dvanaestogodišnjeg izgnanstva, Panduovi sinovi postajali su sve snažniji u borbama. Njihove nove lukove i strele, makar prema svedočanstvima iz brojnih povesti, nije bilo moguće slomiti budući da su ih prethodno blagosiljale natprirodne sile. Bilo je mnogo verovatnije da su oni bili izrađeni od zelenog drveta, koje je do tada bilo nepoznato starosedeocima područja današnje Indije.[13]

Tokom trinaeste godine, kad su se Panduovi sinovi konačno vratili, Durjodana je odbio da im vrati njihovu palatu i zemljišne posede. U tom momentu neprijateljstva između suprotstavljenih rođaka prerasla su u otvoreni ratni sukob poznat kao *Bharatski rat*.

Panduovi sinovi okupili su oko sebe mnogobrojne srodnike i pripadnike starosedelačkih klanova uključujući čak i one koji su bili deo klana Pankala. Još bolje od njih učinili su Kauravasi, koji su se okružili onim neodlučnim ujacima i vojnim zapovednicima koji su se nalazili u približno istom srodničkom odnosu s vođama obe zaraćene strane, a koji su se baš zbog toga nalazili u svojevrsnom rascepu. To je doprinelo da su snage Kauravasa donekle bile jače (njihovih jedanaest divizija nasuprot samo sedam koliko su uspeli da okupe Panduovi sinovi). Sudeći na osnovu tradicionalnog broja koji je označavao snagu jedne divizije u tom razdoblju snage odane Kauravasima imale su oko dve stotine četrdeset hiljada dvokolica i isto toliko slonova obučenih za ratovanje, uz oko sedam stotina hiljada konjanika i oko milion pešadinaca. Panduovi sinovi uspeli su da okupe skoro sedam stotina pedeset hiljada pešadinaca, četiri stotine šezdeset hiljada konjanika, stotinu pedeset tri hiljade dvokolica i isto toliki broj slonova za učešće u borbama. Ovi brojevi su svakako preuveličani, ali ne treba imati bilo kakvu dilemu da je tokom tog oružanog sukoba došlo do okršaja dve izuzetno brojne armije.

Podaci koji su sadržani u *Mahabharati*, baš kao i oni Homerovi, koji govore o Trojanskom ratu, nesumnjivo opisuju znatno kasniji i mnogo veći oružani sukob, a ne relativno primitivnu borbu za vlast i moć do koje je došlo. Sadržaj samog epa svedoči nam o tome kako su se borbe odigravale u skladu s veoma preciznim pravilima: jednog ratnika nije smela da napadne grupa protivnika. Do borbe „jedan na jedan“ moglo je da dođe isključivo između ratnika koji su bili opremljeni istom vrstom naoružanja. Likvidacija ranjenog borca ili onoga koji je ostao bez svesti bila je strogo zabranjena. Takođe, nipošto nije bilo dozvoljeno napasti protivnika s leđa. Konačno, upotreba svake pojedinačne vrste oružja bila je utvrđena posebnim pravilima koja su morala da se poštuju.

Ova viteška pravila ratovanja trebalo je da ukažu na to da se oružani sukob odigrao na civilizovan način, ali su ona, u stvari, poticala iz načina razmišljanja i delovanja ljudi koji su živeli u potonjim stolećima. Nema nikakve sumnje da najpoznatiji deo *Mahabharate*, *Bagavat Gita* ili „Božja

pesma“, u svom središtu ima svojevrsnu ratnu dilemu za koju teško možemo kazati da je morila drevne protivnike. Sam Krišna u njoj izražava gađenje nad činjenicom da je ratnik na dvokolici pomogao Panduovom sinu princu Arjuni (koji je po godinama bio srednji brat, ali je zato bio najpoznatiji po fizičkoj snazi) da se izbori s moralnom dilemom. Budući da se tako veliki broj njegovih srodnika okomio na njega, u tom građanskom ratu do koga je došlo između članova iste porodice postavljalo se pitanje: da li bi on trebalo da napadne ili bi pravednije bilo ako bi dozvolio da bude ubijen?

Međutim, drevni sukob odigrao se između pripadnika dva zaraćena klana koji se nisu mnogo udaljili od pređašnjeg razdoblja kad su bili nomadski ratnici. Uprkos svim moralnim dilemama kojima se bave ratnici, *Mahabharata* nam pruža priliku da makar i nevoljno doživimo scene divljaštva. Bišma, ujak sve braće okupljene u obe grupe, borio se na strani Kauravasa. Kad je ubio jednog od Panduovih sinova po imenu Dušasana, koji je bio njegov blizak rođak, Bišma je pio njegovu krv i odigrao pobednički ples na bojištu, ispuštajući pritom životinjske zvuke.[14]

Pobednici tog velikog oružanog sukoba bili su Panduovi sinovi. Upravo oni koji su prethodno sklopili savez sa starosedelačkim stanovništvom. Međutim, oni su svoju pobedu skupo platili. Skoro svi njihovi ratnici stradali su u masakru do koga je došlo neposredno pre nego što se suparnička strana predala.

I u samoj *Mahabharati* tugovalo se nad takvim krvavim ishodom rata. Na kraju čitave povesti Panduov sin Judaštra, koji je prešao iz ovog u onaj svet, zaranjao je i izranjao iz svete reke Gang spirajući, na taj način, sa sebe sve grehe. „Kroz to kupanje“, čitamo u povesti, „on biva oslobođen od svih svojih grehova i griže savesti.“ On je, takođe, svoju braću i rođake zatekao na Nebesima, potpuno oslobođene svakog oblika mržnje. I tamo su boravili pripadnici obe zaraćene strane, Panduovi sinovi i Kauravasi, „junaci oslobođeni svih ljudskih stega“ dok su uživali u društvu jednih i drugih bez bilo kakve zadrške, potpuno oslobođeni svakog oblika vladarske ambicije.[6]

VREMENSKA TRAKA 44	
KINA	INDIJA
Vu-ji	
	Arijevci i Harapljani počinju da se sele na zapad
Čou	
dinastija Džou (1087–256. g. p. n. e.)	
Zapadni Džou (1087–771. g. p. n. e.)	
Ven	
Vu	
Tan (namesnik)	
Č'eng	
K'ang (996–977. g. p. n. e.)	
Džao	
Mu	
	Bharatski rat

Mahabharata je obimno književno delo i najduži sačuvani ep u istoriji ljudske vrste. Njegova najkraća verzija sadrži osamdeset osam hiljada stihova. Ep je nastajao tokom dugog vremenskog perioda i postoji u nekoliko verzija. Osim toga, on sadrži ponovljene mitove, povesti i filozofske osvrte koji nisu u vezi s osnovnom temom dela. Tokom pisanja ove istorije koristila sam slobodni prevod, čiji je autor Čakravarti V. Narasimhan, koji predstavlja 71. tom projekta pod nazivom „Tragovi civilizacije: Istorijski izvori i istraživanja", koji je štampan kao posebna publikacija Columbia University Press-a pod naslovom „*Mahabharata*: Engleska verzija zasnovana na izabranim stihovima". Drugi prevodi razlikuju se u predstavljanju pojedinih detalja osnovne teme dela.

Kako piše u *Mahabharati*, kraljica majka imala je svoju malu tajnu: Vjasa je, naime, bio njen sin koga je rodila pre nego što se udala za vladara klana Kuru da bi potom u tajnosti bio udaljen iz njenog okruženja. Kako se povest nastavljala, tako se postepeno otkrivaju i detalji u vezi s njegovim rođenjem. Kad je bila još veoma mlada devojka, jedan mudrac joj je pristupio dok se nalazila na barci kojom je prelazila reku. „Priljubio" joj se nakon što joj je obećao da će i posle tog čina ostati devica što je predstavljalo način da se pristupi ženi koji su mogli da koriste samo čarobnjaci. (Kraljica majka je dodala kako je „njeno telo sve do tada imalo otužni miris nalik na miris ribe, ali je mudri čovek to uklonio i darovao mi miomiris koji me od tada krasi".)

Mada neki detalji rata zaista mogu biti mitskog porekla, postoje arheološki dokazi koji ukazuju na širenje određenog klana ili vladajuće skupine nad ostalima. Upravo oko godine 900. p. n. e., kad se prema tradiciji odigrao taj oružani sukob, sitni komadi grnčarije koji su po svemu sudeći poticali iz grada Haštinapure i susednih oblasti bili su zamenjeni znatno sofisticiranijim predmetima od pečene zemlje. U pitanju je bila PGW, odnosno *Painted Gray Ware* (oslikana siva grnčarija) koja je izrađivana na grnčarskom točku i ukrašavana biljnim motivima. Neznatno kasnije pojavila se donekle slična, ali osobena grnčarija, poznata kao *Northern Black Polished Ware* (severna crno polirana grnčarija). Taj tip grnčarije potpuno se proširio na oblast u kojoj je do tada dominirala oslikana siva grnčarija da bi nastavila da se širi i dalje u pravcu juga, a posebno u pravcu istoka (detaljnije videti u: John Keay, *India: A History*, str. 42–44; Herman Kulke i Dietmar Rothermund, *A History of India*, str. 363). Ova dva tipa grnčarije ukazuju na mogućnost da je došlo do naseljavanja dve različite grupe nomadskog stanovništva koje su u tu oblast došle spolja kako bi se nastanile. Takođe, moglo bi se zaključiti da su pripadnici jedne grupe potom nadvladali onu drugu, uspostavljajući svoju vlast i na području koje se dotad nalazilo pod njenom kontrolom. Sve to se ne razlikuje mnogo od onoga što možemo pročitati u *Mahabharati*.

Četrdeset peto poglavlje

Sin Davidov

Između 1050. i 931. godine p. n. e. Jevreji su uspostavili svoje carstvo, a Egipćani su povratili moć

Pripadnici jednog od onih plemena koja su uzela učešće u napadu „ljudi s mora“ na Egipat naselili su se na području zapadnosemitskih oblasti, u blizini obala Sredozemnog mora. Njihove naseobine vremenom su prerastale u gradove, a ti gradovi stupali su u labave saveze. Najuticajniji gradovi u tom savezu bili su Gaza, Aškelon, Ašdod, Gat i Eron, koji su sačinjavali tzv. *Pentapolis* (savez koji je činio pet gradova). Egipćani su ih nazivali *Peleset*, a njihovi susedi nadenuli su im naziv *Filistejci*.

Filistejci nisu vladali veštinom pisanja, što znači da su podaci o njima do nas stigli isključivo kroz sadržaj istorijskih hronika njihovih protivnika. To donekle objašnjava njihovu reputaciju nevaspitanih, neotesanih i necivilizovanih ljudi. Istovremeno, materijalni ostaci koji svedoče o njima, i koji su nam dostupni, dokazuju to da je njihova kultura, najvećim delom, bila pozajmljena. Filistejska grnčarija pripada mikenskom stilu. Njihov jezik uskoro je potisnuo jedan od hananskih dijalekata. Čak je i njihov neuspešni napad na Egipat imao određene posledice po kulturu i običaje. Svoje pokojnike sahranjivali su u kovčege ukrašavane na način da su podsećali na egipatske sarkofage s poklopcem izrađenim od pečene zemlje, koji su na vrhu imali prikaze lica i disproporcionalnih ruku, prekratke da bi se obuhvatile. Takvi pseudoegipatski kovčezi sadržali su čak i hijeroglife koje je očigledno naslikao neko ko ih je video, ali nije poznavao njihovo značenje. Značenje hijeroglifa bilo je bez ikakvog smisla.

Bez obzira na snagu kojom je raspolagalo pet gradova *Pentapolisa*, oni nisu uspeli da uspostave neupitnu dominaciju nad južnim delovima zapadnosemitskih zemalja. Od njihovog doseljavanja, oni su se s Avramovim potomcima sukobljavali radi prevlasti nad tom oblašću.

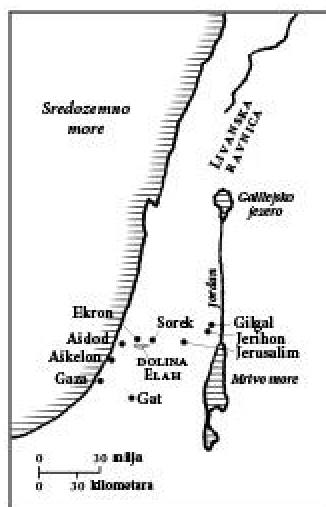

18. Filistejski pogrebni kovčeg. Kovčeg iz filistejskog groblja u mestu Deir el-Balah koji je bio načinjen u pseudoegipatskom stilu.
(Muzej Izraela, IDAM; autor fotografije: Erih Lesing/Art Risors, Njujork)

Nakon što su napustili Egipat, Jevreji su tokom višedecenijskog razdoblja prosto iščezli s međunarodne političke scene. Prema istorijskim izvorima jevrejske provenijencije, oni su lutali tim oblastima narednih četrdeset godina što je bilo razdoblje tokom koga je stasala jedna potpuno nova generacija. Te godine, koje su s istorijskog stanovišta bile potpuno nevidljive, u teološkom smislu bile su od izuzetnog značaja. *Knjiga izlaska* kazuje o tome kako je Gospod okupio Jevreje u podnožju Sinajske gore gde im je predao Deset zapovesti – isklesanih na dve kamene ploče – po jedan primerak za svaku od uključenih strana, od kojih je Gospod bio veća, a Jevreji manja. To je predstavljalo sam temelj jevrejskog nacionalnog identiteta što je i dovelo do političke reorganizacije. Jevreji su vekovima svoje poreklo tradicionalno tražili u Avramu i njegovoj dvanaestorici unuka. Sada je, naime, njihov predvodnik Mojsije, vođen promislom Gospodnjim, obavio popis te je pobrojao sve porodice i klanove. Jevreji su tada podeljeni na dvanaest plemena koja su nosila imena po Avramovim unucima koji su predstavljali dalekog pretka pripadnika jednog plemena. Pleme Judino, bez ikakve sumnje, bilo je najmnogoljudnije. Ono je imalo čak sedamdeset pet hiljada muškaraca sposobnih za učešće u ratnim okršajima. Najmalobrojnije

pleme bilo je Menašeovo, koje je imalo upola manje pripadnika od Judinog plemena.[7]

Formalno priznavanje postojanja dvanaest plemena predstavljalo je samo pripremu za naredni korak koji je trebalo da usledi. Jevreji su, naime, u tom periodu lutali u području koje je dosezalo sve do južnih oboda zapadnosemitskih oblasti. Mojsije je odavno bio mrtav, dok je Jošua, njegov pomoćnik, postao njihov novi predvodnik. Upravo su pod Jošuinim vođstvom jevrejska plemena istakla svoje pravo na priobalna područja i to „od Livana do Eufrata, čitavu hetitsku zemlju, sve do Velikog mora na zapadu.“[1]

40. Izrailjćani i Filistejci

Jošua je svojim pristalicama naredio da se upute u oblasti koje su se nalazile istočno od Mrtvog mora, u visini njegovog severnog oboda, kao i s druge strane reke Jordan koja je i zvanično predstavljala granicu zapadnosemitskih zemalja. Potom je naredio da se svi odrasli muškarci obrežu budući da je obred obrezivanja bio zapostavljen tokom četrdesetogodišnjeg perioda seoba po pustinjskim predelima. To možda i nije bio najbolji način da se otpočne pohod koji je podrazumevao mnogo pešačenja, ali je Jošua smatrao kako njegovi sunarodnici moraju da znaju šta sledi: osvajanje Hanana predstavljalo je ispunjenje obećanja koje je šest stotina godina ranije dato Avramu, prvom Jevrejinu i ličnosti koja je prva dozvolila da njegovi sinovi budu obrezani.

Glavni cilj njihovog vojnog pohoda bio je grad Jerihon, prvo jako uporište koje se nalazilo u području zapadno od reke Jordan, okruženo moćnim bedemima i kulama-osmatračnicama. Na osnovu biblijskih podataka koje nalazimo u *Knjizi Jošuinoj*, bitka je bila okončana tek nakon što su Jevreji tokom šest dana svakodnevno marširali oko jerihonskih zidina. Sedmog dana oni su u koloni promarširali sedmi put, pritom svirajući trube kad su se gradski bedemi i obrušili. Jevreji su pokuljali preko porušenih zidina i pobili sve žene, muškarce i decu, ali i krave, ovce i magarce.

Nakon što je grad bio zauzet i opljačkan, Jošua ga je prokleo. Tokom narednih dve stotine godina Jerihon je ostao potpuno nenaseljen.[2] U razdoblju dugom šest hiljada godina stanovnici Jerihona posmatrali su s gradskih kula strepeći od dolaska neprijatelja kome se neće moći odupreti i koji će porušiti jerihonske bedeme.

Jošua je umro u dubokoj starosti provevši čitav život u pokretu. U vreme njegove smrti Jevreji su živeli na području od Beršebe, na jugu, sve do Kinareta, koji se nalazio na severnoj obali malog jezera koje je u kasnijim razdobljima postalo poznato pod nazivom Galilejsko jezero, i na zapadu, sve do mesta Ramot-Gilead. Osvojeno područje bilo je podeljeno između plemena. Jošuu nije nasledio novi predvodnik, već osobe koje su obavljale dužnost vrhovnog sudije, proroka koji su jevrejskim plemenima, tada već narodu Izrailja, prenosili ono što je Gospod od njih očekivao.[8]

Međutim, veliki delovi hananske zemlje ostali su nepokoreni. Potvrđeno je da su Filistejci tada vladali oblastima koje su se protezale od Ekrona sve do obala Sredozemnog mora i da nisu bili voljni da novopridošlima ustupe ni jednu jedinu stopu. U razdoblju kad su Izrailjćanima upravljale vrhovne sudije, oni su se u više navrata, na bojnom polju, sukobljavali s Filistejcima.[3]

Nemoguće je da s potpunom preciznošću datiramo to osvajanje (jevrejski napad, koji je predvodio Jošua) zapadnosemitskih oblasti. Iz istog razloga nije moguće utvrditi hronološki okvir perioda tokom koga su vrhovne sudije predvodile Izrailjćane u njihovim borbama s ratnicima Pentapolisa.[9] Ipak, najpoznatiji od svih vrhovnih sudija, moćni Samson koji je raspolagao natprirodnom snagom, verovatno je bio predvodnik žitelja tog područja oko 1050. godine p. n. e. Bilo je to doba Trećeg međuperioda u

Egiptu, aramejske dominacije u Mesopotamiji i vladavine careva iz dinastije Džou na Dalekom istoku.

Tokom Samsonovog perioda, Filistejci ne samo da nisu bili savladani, već su često upadali na izrailjćansku teritoriju. Pripadnici dva naroda počeli su da se mešaju u južnim oblastima. Samson se čak oženio ženom filistejskog porekla što je kod njegovih roditelja izazvalo potpuni očaj. („Šta? Ne postoji ni jedna jedina odgovarajuća devojka među našim narodom? Zašto si morao da odeš među neobrezane kako bi našao ženu za sebe?“) Vremenom se pokazalo kako je Samsonova odluka da se oženi Filistejkom bila velika greška. Nakon što se posvađao sa svojim tastom, Samson je zapalio velike površine zemlje pod vinovom lozom i žitaricama koje su bile u rukama Filistejaca što je kod njegovih sunarodnika izazvalo osećaj velikog straha usled mogućnosti da dođe do odmazde. „Zar ne vidiš da su nam Filistejci gospodari?“, zavapili su oni. „Zar ne vidiš šta radiš?“[4]

Sve ovo ukazuje na to da su se Filistejci nalazili u nadređenom položaju u odnosu na Jevreje. Međutim, oni nisu imali stvarnu vlast nad Izrailjćanima i njihovom državom. Samson je Izrailjćane predvodio u razdoblju od dvadeset godina tokom kojih je, u napadima jarosti, ubio veliki broj Filistejaca, ali oni nikada nisu bili dovoljno moćni da bi mu se suprotstavili oružjem. Umesto toga, oni su angažovali lepoticu po imenu Dalila, ženu koja je živela u dolini Sorek, na samoj granici između filistejske i jevrejske države, kako bi ga izdala. Nakon što su ga na prevaru zarobili, njegovi protivnici su ga oslepljenog odveli u Gazu, koja je bila najmoćniji grad u okviru saveza pod nazivom Pentapolis. Pošto su ga doveli i predstavili građanima tokom svečanosti posvećene najznačajnijem filistejskom bogu Dagonu (prikazivan je u obliku ribe što je ukazivalo na poreklo Filistejaca koji su poticali od tzv. naroda s mora), Samson je demonstrirao svoju nadljudsku snagu tako što je hram boga Dagona podigao iznad svoje i glava oko tri hiljade okupljenih protivnika. „I tako je“, čitamo u *Knjizi sudija*, „ubio znatno više njih u momentu svoje smrti nego tokom čitavog života.“[5]

Takva Pirova pobeda koja je bila ostvarena u odnosu na Filistejce jasno je ukazivala na izjednačene snage dve zaraćene strane. Filistejci su pljačkali jevrejska sela, a Izrailjćani su palili filistejska polja. Obe strane su se iznurivale, a konačnog pobednika nije bilo. U političkom smislu, dve strane su patile usled činjenice da su imale krajnje neodlučna vođstva. Nije

postojao nijedan filistejski vojskovođa koji je bio u stanju da jedinice svih gradova, obuhvaćenih savezom pod nazivom Pentapolis stavi pod svoju komandu, dok su izrailjćanske vrhovne sudije, bez obzira na svoj nesumnjivi verski autoritet, raspolagale s još manje moći. „U to vreme nije bilo cara među Izrailjćanima“, često se ponavlja u tekstu *Knjige sudija*, „i svako je u Izrailju postupao onako kako je smatrao za shodno.“

Kad im je takvo stanje dozlogrdilo, Izrailjćani su počeli da zahtevaju da i oni, baš kao i svi drugi narodi, imaju svog cara. Po svemu sudeći, na umu su imali Egipat čiji je vladar bio jedini koji je vojno porazio Filistejce. Žarko su želeli da za svog cara i vojnog zapovednika izaberu izuzetno visokog čoveka po imenu Saul iz Venijaminovog plemena, koji bi mogao da ih povede u pobednički ratni pohod.

Saula je poslednji vrhovni sudija Samuil (koji je iskreno verovao da je vladar kao takav predstavljao veliku grešku) miropomazao za prvog cara Izrailja, kako je to i dolikovalo. „Odvući će vaše sinove kako bi bili vojnici u njegovoj vojsci“, upozoravao je Samuil Izrailjćane. „odvodiće ih da obrađuju njegova polja, da izrađuju oružje za njegove ratnike. Uzeće vaše kćeri kako bi služile u njegovoj palati. Uzeće vaše najbolje useve, vaša najkvalitetnija vina, desetinu vaših žitarica, najbolje što imate od služinčadi i stoke. Zapomagaćete da se oslobodite cara koga ste sami izabrali.“[6]

Uprkos tim upozorenjima, Saula su izabrali za cara i vojnog zapovednika. Odmah posle izbora počeo je pripreme za napad na Filistejce.

Nažalost, filistejsko prisustvo na tlu Izrailja obuhvatilo je i svojevrstan embargo na oružje. „U čitavom Izrailju nije bilo nijednog kovača“, zapisano je u *Prvoj knjizi Samuilovoj*, „pošto su Flistejci bili svesni toga da će Izrailjćani izrađivati mačeve i koplja.“[7] Umesto toga, Filistejci su za sebe zadržali isključivo pravo da izrađuju predmete od gvožđa. Svaki Jevrejin koji je želeo da mu se naoštri plug ili sekira morao je otići u zemlju filistejsku kako bi tamošnjem kovaču platio za tu uslugu.[10]

Kao posledica takvog stanja došlo je do toga da su, prilikom okupljanja ratnika iz svih plemena pod vladarevim novim barjakom, samo car Saul i njegov naslednik princ Jonatan posedovali mačeve. Svi ostali okupljeni raspolagali su isključivo motikama i vilama. S druge strane, Filistejci su okupili oko tri hiljade dvokolica s otprilike šest hiljada ratnika na njima (jedan da ih vozi, dok je drugi trebalo da se bori), kao i bezbroj pešadinaca kojih je bilo „poput zrna peska na morskoj obali“. Izrailjćanske snage,

malobrojnije i bez ikakvog naoružanja, raštrkale su se i dale u bežaniju. Saul se zaustavio tek kod mesta Gilgal, severno od Jerihona, okružen sa svega oko šest stotina pratilaca. Ostatak svoje vladavine car Saul je proveo u gerilskim napadima i manjim okršajima s filistejskim snagama koji su okončani bez značajnijeg uspeha.

U jednoj od tih bitaka, koje su bile završavane bez pobednika, do koje je došlo u Elahovoj dolini, u zapadnim delovima teritorije koju su naseljavali pripadnici plemena Judinog, borbe su se toliko vremenski protegle da su Filistejci predložili način kako da ih okončaju. Svaka strana odredila bi po jednog junaka kako bi se međusobno borili, pa bi onaj ko bi pobedio donosio uspeh svojim sunarodnicima koji bi tako postali gospodari poraženog protivnika i njegove zemlje.

Filistejci su očekivali da bi taj poziv na dvoboj mogao prihvatiti lično car Saul. Filistejski borac bio je istinski div. Bio je visok oko tri metra i izuzetno težak, iako njegova navodna telesna težina nije bila nemoguća (posebno kad se ima u vidu da se u pojedinim rukopisima navodilo kako je on bio visok oko dve stotine deset, a ne oko dve stotine sedamdeset centimetara). I sam car Saul bio je nadaleko čuven po svojoj visini. Izbor Golijata, koji je bio naoružan do zuba i borac još od svoje rane mladosti, trebalo je da predstavlja čin superiornosti.[11]

Saulu nije padalo na pamet da prihvati taj izazov i suprotstavi se divu, ali je za tako nešto bio potpuno spreman jedan drugi Jevrejin: David, jedan od tri brata koja su poticala iz plemena Judinog i koja su se priključila Saulovoj vojsci. David, ubeđen da je Gospod uz njega, izašao je na megdan samo s praćkom u ruci. Koristeći komad kamena jednim pogotkom oborio je diva na zemlju da bi mu potom mačem odsekao glavu. „Kad su Filistejci videli da je njihov junak poginuo“, zapisano je u *Prvoj knjizi Samuilovoj*, „oni se okrenuše i pobegoše. Tada Izrailjćani jurnuše uz viku i goniše Filistejce sve do ulaska u Gat i vratnica Ekrona. Njihovi mrtvi ležahu duž puta u Gat i Ekron.“[8] Taj podvig učinio je Davida toliko popularnim da je Saul odlučio da ga ukloni, doživljavajući ga kao pretnju svom prestolu.

Kako bi sačuvao goli život, David je pobegao na teritoriju koja se nalazila pod kontrolom Filistejaca. Tamo je delovao kao dvostruki agent: pljačkao je udaljene filistejske gradove da bi se potom vraćao svojim filistejskim poslodavcima s plenom i živopisnim opisima nepostojećih izrailjćanskih naseobina koje su poklekle pred njegovom snagom. Kad je

Saul poginuo u jednom veoma surovom sukobu s Filistejcima, David se vratio i javno izrazio svoje pretenzije na carsku krunu.

David je bio odlučan ne samo da dvanaest plemena ujedini u jedan narod, već i u carstvo. Jedan od njegovih prvih poteza bio je da zaposedne Jerusalim koji je do tada ostao neosvojen, nalazeći se pod vlašću zapadnih Hananaca koje su biblijski izvori nazivali „Jevuseji". Oni su predstavljali nedovoljno poznatu mešavinu Zapadnih Semita i drevnih žitelja Arabijskog poluostrva.[12] David ga je osvojio predvodeći napadače koji su u grad stupili prošavši kroz kanal za dovod vode koji je bio prokopan u jednoj steni koja se nalazila ispod jerusalimskih bedema. Kad je osvojio grad, car David ga je obnovio kao njegov novi osnivač.

Sa svih dvanaest plemena pod njegovom vlašću car David je proširio granice svoje države. Krenuo je na pohod u pravcu jugoistoka gde je pobedio Edamite, narod koji je pod svojom vlašću držao teritoriju sve do obala Crvenog mora. Savladao je moavska plemena koja su živela s druge strane Mrtvog mora, kao i amonska plemena koja su boravila u severnim oblastima, s one strane reke Jordan. Zadao je završni udarac Filistejcima koji su napali Izrael čim su čuli da je David preuzeo carski presto. (Sigurno je da su bili veoma ljuti jer ih je njihov dvostruki agent toliko dugo varao.) Bio je to kraj filistejske dominacije kao moćne države. Njihovo zlatno doba trajalo je čitav jedan vek.

Davidovo carstvo nije bilo obeleženo isključivo izrailjćanskom prevlašću nad zapadnosemitskim teritorijama, već i nečim što raniji vladari nisu uspeli da postignu: uspostavljanjem prijateljskih odnosa s vladarima susednih država.

Njegov najuspešniji savez bio je onaj koji je uspostavio sa Hiramom, vladarem grada Tira. Grad na severnim obalama Sredozemnog mora (na području savremenog Libana) dugovao je svoju moć isključivo sopstvenim stanovnicima, pripadnicima jednog zapadnosemitskog plemena koji su prethodno napustili svoju postojbinu, grad Sidon, koji se nalazio još severnije i to u doba kada su ga „ljudi s mora" poharali tokom pohoda na Egipat. Ti „Sidonjani" naselili su se u Tiru istovremeno s nekim od pripadnika naroda poznatog kao „Ljudi s mora", a koji je poticao iz oblasti oko Egejskog mora. Hramovi u Tiru, baš kao i filistejski, bili su posvećeni ribolikom božanstvu Dagonu čime su oni, na neki način, izneverili sopstveno religijsko nasleđe. U vreme vladavine cara Davida, grad Sidon

bio je iznova naseljen, a pripadnici istog naroda naselili su ne samo Sidon već i Tir, kao i drevni trgovački grad Biblos. Ta specifična etnička mešavina Zapadnih Semita i stanovnika egejskog priobalja učinila je da nastanu Feničani.[9]

41. Izrailj i okolne države

Nije postojala država koja je se zvala Fenikija, niti je postojao fenički vladar. Nezavisni priobalni gradovi bili su ujedinjeni po osnovu zajedničkog jezika i kulture. Njihov sistem pisma bio je prvi koji je sadržavao i alfabet. Oni su posedovali nezvanični trgovački monopol na jedan veoma vredan lokalni proizvod: kedrovinu, čija su stabla sekli u obližnjim gorama i izvozili ih u Egipat, Izrailj i udaljene oblasti. Kad je David svoje carstvo predao sinu Solomonu (prenos vlasti nije mogao da prođe bez krvoprolića pre nego što je Solomon uspeo da stupi na presto; Izrailj do tog vreme nije poznavao fenomen nasledne monarhije), trgovina koja se obavljala s gradom Tirom omogućila je caru Solomonu da se osmeli i da otpočne najznačajniji graditeljski poduhvat na čitavom zapadnosemitskom području.

Solomon, koji je u biblijskim tekstovima hvaljen zbog svoje mudrosti, reorganizovao je Davidovo carstvo u dvanaest administrativnih oblasti čije se teritorije nisu uvek poklapale s područjima na kojima su živela određena plemena. Time je car želeo da raskine s dugogodišnjom praksom plemenskih podela i da umanji opasnost od njihovih međusobnih zađevica.

Uspostavio je poreski sistem i proširio granice carstva koliko god je mogao. Takođe, car Solomon je izgradio veličanstveni veliki hram koji je bio visok oko petnaest metara, a koji je bio izgrađen od velikih četvrtastih komada klesanog kamena donesenih s velike udaljenosti. Hram je bio ukrašen duborezom izrađenim u kedrovini, dok su njegova unutrašnjost i spoljašnjost bile dekorisane zlatom, a prostorije ispunjene različitim dragocenostima. Bogu Izrailjevom bio je potreban hram, a car Solomon bio je rešen da mu podigne najveličanstveniji hram koji će ikada postojati.

To je bio uobičajeni način na koji je car Solomon delovao. U tom smislu on nimalo nije ličio na svog oca. David je bio surov i nemilosrdan borac, harizmatični vođa koji je sopstvenim rukama ubio stotine ljudi. Nije bio sklon tome da pogubi izdajnike sve dok njihovo nepočinstvo ne bi bilo u potpunosti dokazano. Svirao je harfu, a nije prezao ni od toga da se u javnosti oda prilično neobičnom, ali i zanosnom plesu. Njegova ličnost istovremeno je izazivala izlive nekontrolisane mržnje i gotovo kultne odanosti. Jednom prilikom trojica njegovih ratnika rizikovali su sopstvenu slobodu i živote kako bi se probili do sela u blizini koga je on bio rođen, a koje se nalazilo na području pod kontrolom Filistejaca, kako bi caru Davidu doneli vode iz bunara.

Solomon je, međutim, bio potpuno drugačiji. Bio je vladar sa svešću o veličini, odlučan u tome da postigne više i bolje u odnosu na svog slavnog oca, kao i da državu stvorenu na krvoproliću preobrazi u dobro organizovano carstvo. Ukoliko bismo te ličnosti posmatrali kroz savremenu prizmu, David bi izgledao poput američkog evangeliste koji govori jezike i koji je podložan vizijama i stanjima transa, a Solomon kao prigradski sveštenik neke verske zajednice koji se stara za duše velikog broja vernika i koji u tom broju uočava božji blagoslov. Nijedan car posle Solomona nije imao toliku vlast nad Izrailjćanima, ali niko od njih nikada nije rizikovao svoj život za njega.

U Solomonovim štalama bilo je dvanaest hiljada konja, dok je njegov dvor na spremanje obroka trošio stotinu osamdeset pet merica brašna dnevno.[10] Bio je moćan poput faraona. Naime, njegovo carstvo je tada obuhvatalo i provincije koje su se nekad nalazile pod vlašću Egipta, a Solomonu je čak pošlo za rukom i da se oženi egipatskom princezom. Egipat je odavno izašao iz razdoblja tokom koga su faraoni mogli da naglase kako egipatske princeze nikada ne napuštaju državnu teritoriju da bi

putovale u druga carstva.[11] Solomon je dodatno proširio nekadašnje Davidove veze s drugim državama. Iako je dobro sarađivao s tirskim vladarem Hiramom, on je u Biblosu gradio i sopstvene brodove. Sklapao je brakove sa starešinama udaljenih hananskih plemena koje nije uspeo da pokori. Primio je i delegaciju koja mu je došla čak iz daleke Arabije, a predvodila ju je najpoznatija vladarka starog sveta.

* * *

„Kada vladarka Sabe saznade za Solomonovu slavu“, zapisano je u *Prvoj knjizi careva*, „došla je kako bi se uverila u njegovu mudrost. Došla je s karavanom u kome su se nalazili začini, zlato i drago kamenje.“

Kraljica od Sabe je prva ličnost koja izranja iz tame koja prekriva drevnu istoriju Arabije, ali i jedino ime i lik koji je do nas dosegao iz razdoblja najstarije prošlosti tog poluostrva. Kako su se trgovački karavani često kretali ka zapadnosemitskim oblastima, sasvim je moguće da je ova vladarka uistinu predvodila jedan od njih. Ona ne samo da je prispela noseći začine, zlato i drago kamenje, već se vratila s tog puta sa „svime što je bila zaiskala, a što joj je bilo darovano carskim dobročinstvom.“[12]

Jasno je da su trgovina i proizvodnja, obrada metala i izrada tkanina tokom dugog vremenskog razdoblja postojale na obodima Arabijskog poluostrva. Dve hiljade godina pre toga mesopotamski vladari su putovali iz oblasti koje su se nalazile duž severnih obala Persijskog zaliva sve do Bronzanih planina u oblasti Magan, na jugoistoku Arabije. Na samom severu poluostrva postojale su luke koje su služile kao stanice brodovima koji su iz Mesopotamije plovili ka Indiji. Trgovačke postaje koje su se nalazile na tom području prerastale su vremenom u gradove.[13]

Još manje znamo o južnim oblastima Arabije jer tamošnje zapise ne možemo datirati sa sigurnošću. Međutim, moguće je da je Kraljevstvo Sabe koje se nalazilo u južnim delovima Arabije poslalo svoje predstavnike na Solomonov dvor. Trgovinska razmena između Arabije i Izrailja verovatno je nastavljena i posle njene posete. Drevni oltar koji je nađen u oblasti zapadno od reke Jordan sadržavao je natpis uklesan tadašnjim arabljanskim pismom.[14] Ipak, sve tajanstvene priče koje se odnose na kraljicu od Sabe, koja je mogla biti i vladarka Sabejaca, poticale su iz znatno kasnijeg vremena. One nam, nažalost, ne govore ništa o Sabejcima.

Solomonovi napori da uspostavi carstvo stvorili su pukotinu koja je kasnije dovela do njegovog raspolućenja.

Kako bi sagradio palatu i hram, Solomon je odredio da se trideset hiljada Izrailjćana angažuje kao radna snaga. Bili su plaćeni za svoj trud, ali nisu imali mogućnost da biraju da li će raditi. Naime, bili su u obavezi da tri meseca godišnje rade za potrebe vladara. Istovremeno, od njih se očekivalo da obrađuju svoje njive i vinograde. Svaka oblast imala je obavezu da tokom jednog meseca u godini obezbedi izuzetno velike količine prehrambenih proizvoda za potrebe dvora (koji su, osim ljudi, činile i hiljade konja, krava, ovaca, koza, jelena, gazela i kokošaka). Dvor je vremenom sve više rastao, a oblastima je bilo potrebno znatno više vremena da bi ispunile svoju obavezu. U nekim manjim regijama, stanovnici su radili bezmalo pola godine kako bi ispunili svoje obaveze prema vladaru, dok su ostatak godine mogli da posvete poslovima od kojih su se izdržavali.

Dvor je, pored ostalog, rastao i zbog Solomonovog običaja da svoje političke saveze uspostavlja putem brakova. Prema zapisima njegovih hroničara, car je imao oko sedam stotina žena vladarskog porekla koje su mu bile poslate kao zalog različitih dogovora. Stoga je teško naći opravdanje za postojanje još dodatnih tri stotine naložnica koje se nisu mogle podičiti plemenitim poreklom. Toliki broj žena u njegovom okruženju jasno ukazuje na Solomonove nezasite apetite.

Njegova opsednutost veličinom, koja je drevni Izrailj učinila toliko moćnim carstvom da su mnogi uglednici imali potrebu da ga, bez obzira na veliku udaljenost, posete, doprinela je i njegovom konačnom uništenju.

Solomonovi megalomanski graditeljski planovi uveli su ga u ogromne dugove, posebno u odnosu na Hirama, feničanskog vladara grada Tira. U nemogućnosti da plati isporuke kedrovine, borovine i zlata, Solomon se obavezao da zauzvrat Hiramu ustupi „dvadeset gradova galilejskih“[15] što je obuhvatalo značajan deo severnih regija njegovog carstva.

To je bila situacija iz koje niko nije mogao da izađe kao pobednik. Nakon što se vratio s proputovanja tokom koga je obišao sve te gradove, Hiram je kratko prokomentarisao da oni predstavljaju „sve nizašta“. S druge strane, žitelji severnih regija Solomonovog carstva bili su besni. On je bio car koji je poticao iz južnih oblasti, iz plemena Judinog. Kad je reč o grupi severnih plemena, car je bio prezadužen i imao je problem što je otpočeo previše graditeljskih poduhvata koji su mnogo opterećivali njegove podanike, te je bio prinuđen da se navedenih teškoća reši tako što će dati tih dvadeset gradova na severu a da se ne ogreši o svoju postojbinu.

Pobunu koja je ubrzo izbila predvodio je Solomonov zvaničnik Jerovoam, koji je poticao iz severnih oblasti. Kad je prorok iz grada Efraima miropomazao Jerovoama za cara, Solomon se uplašio narastajuće pobune te je poslao atentatore da ubiju njegovog suparnika. Jerovoam je pobegao u Egipat u kome je ostao sve dok ostareli Solomon, koji se na prestolu nalazio već četrdeset godina, nije umro ostavljajući za sobom prostranu, bogatu, moćnu, podeljenu i nesrećnu državu.

Jerovoam se odmah vratio kako bi pripremio izaslanike koji bi posetili Solomonovog naslednika Reovoama i zamolili ga za manje poreze i manje radne obaveze u korist vladara. S druge strane, Reovoam je potražio savet od dvodomne skupštine koja mu je pomagala u vladanju, baš kao što je to činila za sve vladare još od vremena Gilgameša. Skupština koju su činile starije ličnosti, mudre i oprezne, posavetovala ga je da ublaži politiku koju je vodio Solomon, kao i da se u odnosu na svoje podanike u većoj meri postavi kao predvodnik, a ne kao vladar. Drugi deo skupštine, koji su činili mladi, poručio mu je da povrati svoju snagu. „Kaži im“, savetovali su ga mladi, „da je tvoj mali prst deblji od penisa tvog oca.“

Reovoamu se ovaj savet veoma dopao jer je, po svemu sudeći, ukazivao na postojanje određenih do tada nerešenih pitanja. Kad su se članovi delegacije vratili, Reovoam je izgovorio nešto što se s pravom smatra najnetaktičnijim obraćanjem u istoriji: „Moj otac je na vas stavio težak jaram“, kazao im je, „ali ja ću ga učiniti još težim.“ Reakcija na takvu

izjavu stigla je veoma brzo. Pripadnici plemena na severu, koji su još odranije bili nezadovoljni, otcepili su tu oblast i za svog vladara proglasili Jerovoama.

Samo su Judino pleme, iz koga je poticao i sam car David, kao i malobrojno pleme Venijaminovo ostali odani Davidovom unuku. Ujedinjeno izrailjsko carstvo trajalo je svega dve generacije.

Slabost carstva zapazili su Egipćani koji su upravo tada prolazili kroz kratkotrajno razdoblje obnove i jačanja.

Još od početka razdoblja Trećeg međuperioda, do koga je došlo oko 1700. godine p. n. e., Egipat se našao podeljen usled posledica građanskog rata. Prvosveštenik kulta boga Amona, sledeći primer Herihora, vladao je iz južnog grada Tebe, dok su faraoni koji su pripadali Dvadeset prvoj dinastiji, iz grada Tanisa koji se nalazio u području Delte, kontrolisali severne oblasti države. Faraoni iz Tanisa imali su prednost koja se temeljila na tome što ih je povezivalo vladarsko krvno srodstvo, ali je zato prvosveštenik raspolagao značajnim iznosima finansijskih sredstava upravo zahvaljujući beskrajnim zemljišnim posedima koji su sveštenstvu boga Amona darivali prethodni faraoni. Njihovo bogatstvo bilo je toliko veliko da je pomenuto čak i u *Ilijadi*: „Dođavola i sa njime!“, odbrusio je Ahil kralju Agamemnonu nakon što je saopštio da nema nameru da se priključi Grcima u njihovom pohodu na Troju:

„Prezirem njegove darove,
i za njega nimalo ne brinem,
Može mi ponuditi deset ili dvadeset puta ono što poseduje…
može mi ponuditi bogatstvo… egipatske Tebe…
koji je najbogatiji grad na celome svetu,
jer on ima stotinu kapija, a kroz svaku dve stotine ljudi
može projahati u svojim dvokolicama i na konjima.“[16]

Sveštenici su koristili deo tog bogatstva kako bi održavali kontrolu nad južnim oblastima. Angažovali su plaćenike iz Libije da bi ojačali svoj autoritet. Te libijske „policijske snage“ bile su poznate pod nazivom

Mešveš.[17] Oko godine 950. p. n. e., „vrhovni zapovednik *Mešveša*" bio je libijski ratnik po imenu Šešonk koji je imao i sopstvene planove i ambicije. Iako se nalazio na čelu severnjačkih snaga, pošlo mu je za rukom da uspostavi savez s jugom tako što je stupio u brak s jednom od kćerki faraona Psusenesa II iz Tanisa, čija je četrnaestogodišnja vladavina bila potpuno beznačajna. Kad je Psusenes preminuo, Šešonk je istakao svoje pravo na presto Egipta koji se nalazio u gradu Tanisu. Kako je Šešonk vremenom stekao moć i kao vojni zapovednik jedinica koje su bile odane prvosvešteniku iz grada Tebe, nije mu bilo potrebno mnogo vremena kako bi zagospodario i drugom prestonicom ondašnjeg Egipta.

Relativna stabilnost tog privremeno ujedinjenog Egipta mogla se najbolje uočiti na osnovu narednog Šešonkovog poteza: upustio se u vojni pohod koji je za cilj imao da povrati oblasti koje su se nekada nalazile pod egipatskom vlašću u vreme kad je carstvo bilo na vrhuncu moći. A pošto su Izrailj i Juda u tom periodu bili podeljeni i međusobno sukobljeni, on je svu svoju pažnju obratio upravo na te zapadnosemitske oblasti.

Sa svojim jedinicama krenuo je ka severu, duž obala Sredozemnog mora i kroz oblasti koje su se nalazile pod vlašću znatno oslabljenih Filistejaca, pa je tako stigao do Jerusalima i opseo ga. „Tokom pete godine vladavine cara Reovoama", zapisano je u *Prvoj knjizi careva*, „egipatski faraon Šešonk napao je Jerusalim. Oteo je blago koje se nalazilo u jerusalimskom hramu i carskoj palati. Uzeo je sve, uključujući i zlatne štitove koje je načinio car Solomon. Zato je car Reovoam bio prinuđen da naredi da se izrade bronzani štitovi kako bi njima zamenio zlatne.[18]

Jerusalimski bedemi su ipak ostali neoštećeni. Drugim rečima, možemo zaključiti kako je Reovoam zadovoljio napadača time što mu je predao blago. Sve što je imalo bilo kakvu vrednost, osim *kovčega zaveta*, bilo je odneseno u Egipat. Po svemu sudeći, Reovoam je morao i da položi zakletvu kao vazal čime je formalno priznao vrhovnu vlast egipatskog faraona.

Zapis na reljefu, nastao na zahtev Šešonka, svedoči nam i o tome kako je egipatski vladar nastavio svoje napredovanje i dalje u pravcu severa da bi potom ovladao državom koja se nalazila na tom području. Jerovoam, koji se tokom čitavog niza godina skrivao u Egiptu u očekivanju da Solomonovo naređenje da on bude smaknut bude poništeno, našao se tada na suprotnoj strani u odnosu na narod koji mu je prethodno pružio utočište. Njegove

snage bile su brojčano nadjačane egipatskim trupama. Šešonku je uspelo da okupi hiljadu dve stotine dvokolica i oko šezdeset hiljada ratnika koji su, najvećim delom, bili dovedeni s područja Libije i Kuša na jug.

Jerovoam je pobegao, odloživši tako borbu. Šešonk je nastavio napredovanje kroz Izrailj sve do grada Megida u kome se zaustavio. Stigao je do grada koji je, pola milenijuma pre toga, osvojio faraon Tutmes III. Učinio je ono što mu je i bila namera kako bi pokazao da je Egipat u potpunosti obnovio svoju snagu, nakon čega se vratio kući. Posle Šešonkove smrti, njegovi naslednici uspeli su da pod svojom vlašću, makar za izvesno vreme, zadrže sever i jug Egipta.

Šešonkovo osvajanje učinilo je da podeljeno izrailjsko carstvo ostane demoralisano. Tokom više narednih vekova ono je postojalo kao dva odvojena dela: južni deo države, pod nazivom Juda, nalazio se pod vlašću Davidovih potomaka, dok je severni deo, označen zbirnim nazivom Izrailj, bio pod promenljivom vlašću careva čije su se porodice smenjivale na prestolu posle druge ili treće generacije i to zbog činjenice da se tada pojavio novi harizmatični vojskovođa koji je zagospodario carskom palatom.

Vremenska traka 45	
EGIPAT	ZAPADNOSEMITSKE OBLASTI
	prvo naseljavanje filistejskih gradova
Merneptah (1212–1202. g. p. n. e.)	
	Osvajanje (moguće)
Dvadeseta dinastija (1185–1070. g. p. n. e.)	
Setnahte (oko 1185–1182. g. p. n. e.)	
Ramzes III (oko 1182–1151. g. p. n. e.)	
Invazija „ljudi s mora"	
Ramzes IV-XI	
Herihor (oko 1080–1074. g. p. n. e.)	
Treći međuperiod (1070–664. g. p. n. e.)	Samson
Dvadeset prva dinastija (Tebe)	Saul
	David
Dvadeset druga dinastija (945–721. g. p. n. e.)	Solomon
Šešonk I (945–924. g. p. n. e.)	
	Reovoam (931. g. p. n. e.) Jerovoam (Juda) (Izrailj)

Godina 1000. p. n. e., vreme Davidovog izdizanja, tradicionalno se smatra početkom gvozdenog doba na području drevnog Bliskog istoka. Antropolozi smatraju da se veština obrade gvožđa u razdoblju dorske najezde iz Mikene širila pomorskim putevima u pravcu istočnih oblasti. Kolin Mekevedi zaključio je kako je to bilo u „potpunom skladu sa … biblijskom pričom po kojoj su Filistejci zabranjivali Izrailjćanima da se bave obradom gvožđa da bi ih na taj način održavali u vojno inferiornom položaju" (*The New Penguin Atlas of Ancient History*, str. 48).

Najviša osoba u istoriji bio je Robert Vadlou (oko dve stotine sedamdeset centimetara). U vreme kad je nastajala ova knjiga, najviši čovek bio je Leonid Štadnik iz Ukrajine, koji je tada bio visok oko dve stotine pedeset centimetara, ali je i dalje rastao (što je bila posledica određenog poremećaja). Visina od oko dve stotine sedamdeset centimetara je, najverovatnije, predstavljala procenu. Tokom razdoblja kad je prosečni

Izrailjac bio visok svega oko stotinu sedamdeset centimetara, neko čija je visina iznosila oko dva metra i deset centimetara delovao je izuzetno visok.

Identitet Jevusita, u kontekstu savremenih političkih prilika na Bliskom istoku, postalo je posebno važno pitanje. Jaser Arafat, predsednik palestinske samouprave, tvrdio je da je potomak Jevusita (koji su bili identifikovani kao narod koji je potekao s Arabijskog poluostrva) i zagovarao je teoriju po kojoj je prvi jevrejski car David silom oteo Jerusalim upravo njegovom narodu koji ga je s punim pravom posedovao. (Arafatovu tvrdnju je, pored drugih autora, dokumentovao i Erik Klajn u delu *Jerusalem Beseiged: From Ancient Canaan to Modern Israel*) Izraelski političari odgovarali su na sve to organizujući proslave Davidovog osnivanja Jerusalima (Klajn, str. 11–12).

Kao i u slučaju *Izlaska*, jevrejsko osvajanje Hanana hronološki je smeštano u vremenski okvir koji je obuhvatao čitav niz stoleća. To osvajanje predstavljalo je događaj koji odbacuje jedan broj stručnjaka, sklonijih da arheološke nalaze tumače kao postepeno naseljavanje malih skupina ljudi jevrejskog porekla. Kako materijalni dokazi ne ostavljaju mogućnost da se dođe do konačnog zaključka, ta rasprava će se nastaviti. Stoga naglašavamo činjenicu da su podaci koji se odnose na Jošuu najjasniji putokaz kojim raspolažemo kad govorimo o razdoblju uspostavljanja izrailjćanske države na tlu Hanana.

Naime, postojalo je trinaest izrailjskih plemena: Ruven, Simeon, Levi, Juda, Isahar, Zebulun, Efraim, Menaše, Venijamin, Dan, Ašer, Gad i Naftali. Dvanaestorica Jakovljevih sinova i Avramovih unuka bili su: Ruven, Simeon, Levi, Juda, Isahar, Zebulun, Gad, Ašer, Josif, Venijamin, Dan i Naftali. Međutim, Ruven je vremenom izgubio svoj položaj prvorođenog pošto je održavao intimne odnose s očevom naložnicom Bilhom, majkom njegove polubraće Dana i Naftalija. Umesto Ruvena, njegov otac Jakov odlučio je da prizna za sinove decu svog brata Josifa, Efraima i Menašea, pa ih je postavio za vođe klanova. Na taj način njegov samrtnički blagoslov i dalje je uključivao dvanaestoricu sinova, kao i članove njihovih porodica. Uprkos tome, Ruvenov klan zadržao je svoje mesto među jevrejskim plemenima. Broj dvanaest zadržan je zbog dve međusobno potpuno različite strategije. Kada bi se navodila sva plemena s ciljem okupljanja muškaraca usled potrebe da se uključe u vojnu službu ili zarad raspodele zemljišnih poseda, izostavljano je pleme Levija, budući da

su svi njegovi muški pripadnici obavljali svešteničke dužnosti i da nisu mogli biti vojnici ili zemljoposednici. S druge strane, kad bi se navodila sva plemena, po osnovu njihovih predaka, tada bi bilo uključeno i pleme Levi, ali su se plemena Efraima i Menašea računala kao poluplemena budući da su poticali od Josifa (videti: *Knjiga brojeva*, 1: 20–53).

Izrailj, naziv pod kojim je jevrejski narod postao poznat još od naseljavanja njegovih pripadnika u zemlju hanansku, predstavljao je novo ime koje je anđeo Gospodnji dao Jakovu kad su se sukobili duž obala Penielskog potoka; taj pojam znači „Onaj koji se bori sa Gospodom“.

Četrdeset šesto poglavlje

Od Zapadnih do Istočnih Džoua

Između 918. i 771. godine p. n. e. unutrašnji i spoljašnji problemi u Kini uticali su na to da se vladari iz dinastije Džou postepeno pomeraju ka istočnim regijama

U godinama kad je unuk dobrog cara Vena razaslao svoju braću širom carstva kako bi uspostavili centre moći dinastije Džou, ta naselja su postepeno napredovala i preobražavala se u svojevrsne male države. Ličnosti koje su tada njima upravljale bile su potomci carskih blizanaca u drugom, trećem ili četvrtom kolenu u odnosu na samog vladara. Takva krvna veza bila je toliko slaba da je teško mogla biti samo formalna.[1] Posedima sada nisu upravljali srodnici, već guverneri (u najboljem slučaju), odnosno mali gospodari (u najgorem slučaju), koji su ispunjavali svoje podaničke obaveze u odnosu na cara ne zbog toga što su sa njim bili u srodstvu, već usled postojanja takve obaveze.

Vremenom su „gospodari devet zemalja“, koje su se nalazile neposredno uz samo središte države, sve više delovali kao samostalni vladari. Arheolozi su među ostacima njihovih glavnih gradova otkrili predmete izrađene od bronze, koji su na sebi imali natpise ugravirane po nalogu samih tih oblasnih gospodara. Carevi iz dinastije Džou izgubili su kontrolu nad obradom predmeta od bronze što je do tada predstavljalo jedan od vladarskih monopola.[2] Sadržaj natpisa svedočio je o tome kako su upravo ti oblasni gospodari vremenom počeli da organizuju sopstvene svetkovine i rituale. Više nisu čekali da car nastupi kao jedina ličnost kroz koju su se obraćala Nebesa.

Kao reakcija na to dogodilo se da je carska državna uprava s vremenom postajala sve složenija, u manjoj meri zavisna od osećaja lične odanosti te da su službenici otvoreno bili primoravani da se potpuno pridržavaju sve strožih pravila. Dvorjani, koji su ranije imali jednostavnu titulu „gospodar“, počeli su da dobijaju znatno određenija zvanja poput „nadzornik zemlje“, koji je imao određene dužnosti, „nadzornik konja“, koji je bio zadužen posebnim obavezama, a „nadzornik radova“ nekim sasvim trećim dužnostima. Takav sve složeniji i glomazniji državni aparat, baš kao i svest o tome da je careva vlast bila darovana od Nebesa, imali su za cilj da što više učvrste autoritet vladara. Ipak, istovremeno je dolazilo do njegovog postepenog umanjivanja imajući u vidu činjenicu da car nije bio u mogućnosti da izazove potpunu odanost svih svojih podanika isključivo na osnovu toga.[3]

Uskoro su nesuglasice između vladara i oblasnih „gospodara“ (ili „vojvoda“, kako se nazivaju u pojedinim istorijskim izvorima) dostigle svoj vrhunac. Prema navodima Sume Kijena, Kung, Muov sin, krenuo je na zvanično putovanje kako bi posetio gospodara jedne od najmanjih oblasti koja je nosila naziv Mi. Gospodar oblasti Mi je za potrebe svog harema uzeo tri veoma lepe devojke iz iste porodice. Čak je i njegova majka smatrala da je to bilo nedopustivo: „To ne priliči ni samome caru, a kamoli jednom malom oblasnom gospodaru poput tebe!“

Umesto da ih zadrži u svom haremu, predložila je da tri devojke pokloni caru. Njen sin je to odbio, a po svemu sudeći vladar se u miru vratio u svoju prestonicu. Međutim, posle samo godinu dana on je pokrenuo vojni pohod tokom koga je osvojio oblast Mi.[4] Nijednom oblasnom gospodaru na čitavom području carstva nije dozvoljavao da uživa u većoj raskoši i izobilju od samog cara.

Tokom vladavine njegovog nasledika, cara Jiha, vladareva moć našla se na udaru i spoljašnjeg faktora. Takozvani *Anali bambusa* svedoče o tome kako su varvarska plemena koja su obitavala izvan države careva iz dinastije Džou pokrenula ratni pohod s ciljem da napadnu i ovladaju prestonicom. Oni nikada nisu prihvatili vrhovnu vlast careva iz dinastija Šang i Džou, niti su imali nameru da to ikada učine.[5]

Varvari su bili vojno poraženi, ali je zato unutrašnja izdaja doprinela jačanju spoljne opasnosti. Jihov brat, po imenu Ksijao, uspeo je da se dokopa prestola. Istorijski izvori koji se odnose na prevrat su veoma

oskudni, ali nam *Anali bambusa* ukazuju na to da je bivši car sasvim iznenada napustio prestonicu u kojoj ga je na prestolu nasledio njegov brat Ksijao, a ne njegov sin i naslednik princ Ji.

Svrgnuti car preminuo je u izgnanstvu. Po svemu sudeći, u isto vreme umro je i uzurpator Ksijao te je princ Jiu preuzeo presto uz pomoć koalicije oblasnih gospodara koja ga je, po rečima Sume Kijena, „postavila na carski tron“. Međutim, nakon tog perioda kratkotrajne saradnje, novi car imao je ozbiljne probleme s oblasnim gospodarima. Vremenom se pokazalo kako je njegov najznačajniji suparnik bio gospodar oblasti Ki koja se nalazila duž severnog dela toka Žute reke i koja je sve više dobijala na snazi. Netrpeljivost je postepeno prerasla u otvoren sukob. Prema istorijskim izvorima, car Ji je naposletku pokrenuo vojni pohod i napao oblasti Ki. *Anali bambusa* sadrže i podatak kako je car zarobio gospodara oblasti Ki i potom ga živog skuvao u ogromnom kotlu izrađenom od bronze.[6]

Car Ji preminuo je svega godinu kasnije te je na presto stupio njegov sin Li. Zađevice između vladara i oblasnih gospodara su se nastavile te su u jednom trenutku ponovo prerasle u otvoreni sukob. Li, koji se kontinuirano suprotstavljao narušavanju carskog autoriteta, vremenom je u sve većoj meri počeo da pokazuje odlike jednog tiranina. Suma Kijen je zabeležio i to kako su i pripadnici njegovog naroda počeli da ga kritikuju, kao i da je nezadovoljni car naredio da Veliki islednik („šaman“) zađe među narod kako bi čuo izlive gneva. Podbunjivači su bili zarobljeni i pogubljeni. „Kritike su utihnule“, zapisao je Suma Kijen, „ali su zato oblasni gospodari prestali da dolaze na carski dvor. Vladar je postao još nemilosrdniji. Niko se u samoj prestonici nije usuđivao da izgovori ni jednu jedinu reč, već su se na ulicama samo zgledali međusobno.“[7]

Uskoro su se javili problemi koji su, uz carevu represivnu politiku, doprineli da se žitelji Kine osete ugoženijima nego ikada ranije: glad i suša, prekidani obilnim padavinama, potpuno su uništile poljoprivredne prinose. U jednoj odi nastaloj u periodu vladavine cara Lija tugovalo se zbog teškog stanja u kome se našla država:

Smrti i haos stižu s neba na zemlju,

i odnose cara s prestola.

Crvi se probijaju kroz korenje i stižu do plodova,

tuga za „Srednju zemlju“, žal i tuga.[8]

Jedna druga pesma koja potiče iz istog razdoblja svedoči o pojavi gladi, nezadovoljstva i pobuni.[9]

Oblasni gospodari koji su i dalje ostajali odani caru upozoravali su Lija na opasnosti koje predstoje. „Zapušiti usta narodu mnogo je gore od zapušavanja jedne reke“, rekao je caru gospodar oblasti Šao. „Kad se reka koja je naišla na prepreku izlije preko svojih obala, ona tada ugrožava živote velikog broja ljudi.“[10]

Budući da nije prihvatio te argumente, car nije povukao svoje pređašnje naređenje koje se odnosilo na aktivnosti Velikog islednika. Izbila je velika pobuna. Masa se okupila oko palate i pokušala da probije kapiju, ali je Li uspeo da umakne iz prestonice, uputivši se u provinciju. Njegov mladi naslednik nije bio te sreće. Nalazeći se u svojevrsnoj klopci unutar prestonice, dečak se stavio pod zaštitu carevog odanog savetnika, gospodara oblasti Šao. Kako bi spasao život naslednika prestola, gospodar oblasti Šao „zamenio je prestolonaslednika rođenim sinom“.[11]

Po svemu sudeći, lažni prestolonaslednik bio je ubijen te je odani savetnik, koji je članove svoje porodice žrtvovao zbog cara, pravog prestolonaslednika odgajao u svojoj kući. Vlast careva iz dinastije Džou prešla je na namesnike sve do vremena kada je Li preminuo u izgnanstvu, a njegov naslednik Hsuan preuzeo presto.

Još od vremena cara Mua, vladari iz dinastije Džou vremenom su postajali sve represivniji. Po svemu sudeći, suše, glad i konstantni pokušaji oblasnih gospodara da okrnje snagu careva postepeno su učinili da vladarska palata postane veoma nesrećno mesto. Ipak, Suma Kijen je insistirao na tome kako je Li bio veoma popustljiv i surov, dok je njegovog sina Hsuana opisivao kao tvrdoglavog i nespremnog da posluša mudre reči svojih savetnika.

Car Hsuan se, pored ostalog, suočio i s velikom najezdom varvara.

Te najezde bile su stalna pretnja. Nomadska plemena pustošila su oblasti koje su se nalazile sa suprotne strane severnih i zapadnih planinskih masiva. Najverovatnije je da se radilo o Indoevropljanima koji nisu imali nikakve sličnosti s potomcima prvih došljaka u dolinu Žute reke. Oni su bili nomadi koji su najveći deo života provodili na konjima, prelazeći velike

udaljenosti u oblasti stepa i loveći krupnu divljač korišćenjem luka i strele. Kad bi im ponestalo hrane, spuštali su se u doline pljačkajući žitna polja zemljoradnika koji su se nalazili pod vlašću careva iz dinastije Džou.

U periodu Hsuanove vladavine najopasnija plemena su se nalazila na zapadu. U razdoblju Džoua ona su bila poznata pod nazivom Ksijanjun što, po svemu sudeći, nije predstavljalo ime tog plemena. Bio je to zbirni naziv za čitav savez nomadskih plemena koja su se okupila s ciljem da za sebe otrgnu nešto od dobara koja su pripadala carevima iz dinastije Džou.[13]

U periodu između pete i dvanaeste godine vladavine cara Hsuana, njegove trupe napadale su pripadnike plemenskog saveza Ksijanjun, braneći tako središte carstva od napadača koji su dolazili spolja. Oni su bili znatno opasnija plemena u odnosu na napadače koji su se ranije pojavljivali, delom i stoga što su u borbama koristili dvokolice te su se borbe sa njima otegle unedogled. U jednoj od pesama iz tzv. segmenta kraćih poetskih tekstova („Ksijanjun“), koji su sadržani u književnom delu pod naslovom *Šijing*, izražava se žal zbog napada. Vojnik koga su poslali na granicu se žali:

Mi nemamo kuće, niti doma
zbog Ksijanjuna;
Ne možemo se odmoriti, niti dočekati
zbog Ksijanjuna…
Godina prolazi.
Ali se naše obaveze prema caru nikada ne okončavaju;
Ne možemo ustati, niti dočekati.
Naša su srca sve hladnija.

Konačno, ratnici koji su pripadali plemenskom savezu Ksijanjun su se povukli pred trupama cara Hsuana, pa je taj savez na izvesno vreme nestao s istorijske pozornice. Međutim, sama Hsuanova pobeda nad varvarima nije značajnije poboljšala njegov autoritet među podanicima. Vrlo brzo se iznova vratio sukobima s oblasnim gospodarima, a njegov uspeh sve je više slabio. „Mnogi gospodari bunili su se protiv carevih naredbi“, bilo je zabeleženo u jednoj od onovremenih hronika.[14]

Hsuan je preminuo tokom četrdeset šeste godine svoje vladavine. Presto je nasledio njegov sin Ju, a kraj razdoblja dinastije Džou neumitno se približavao. Jak zemljotres pogodio je prestonicu ubrzo nakon što je Ju preuzeo presto te su veliki odroni zemlje preprečili rečne tokove kojima je glavni grad snabdevan vodom. „Kad se zaustave rečni tokovi“, tugovao je jedan od dvorskih savetnika, „država će zasigurno nestati.“

Ukoliko ne postoji način da se zemljište navodnjava i ljudima obezbeđuje dovoljno pijaće vode za njihove svakodnevne potrebe, tim pre će država iščeznuti! ... Sadašnji postupci cara iz dinastije Džou podsećaju na [postupke careva iz dinastija Ksia i Šang] pred kraj njihove vladavine. Reke i njihova izvorišta su ... blokirana. Odroni zemlje i presahle reke znaci su da će država nestati. A kada reke presuše, sigurno će uslediti odroni zemlje.[15]

Suma Kijen je zapisao kako je „tokom te godine došlo do toga da su tri reke presušile, kao i da su se pojavili odroni zemlje“.

Paralela između poteza Juovog dede Lija, koji je zapušio usta svojim podanicima kao što i reke ponekad bivaju zapušene i velikih količina zemlje koje su se odronjavale u reke prekidajući tako dovod pitke vode u prestonicu potpuno je jasna. Zlo koje su stvarali carevi iz dinastije Džou prenelo se i na zemlju. Istovremeno, Nebesa će uskoro uskratiti svoju podršku carevima iz te dinastije, čime će ovi onemogućiti život svojim podanicima.

Pokazalo se da je Ju bio neobuzdana ličnost, sklona prekomernim uživanjima. Nakon što je sa glavnom suprugom dobio sina i naslednika prestola, car se potom potpuno posvetio jednoj od žena iz svoga harema i odlučio da razbaštini svoju glavnu suprugu i zakonitog naslednika prestola u korist naložnice i vanbračnog sina koga mu je ona rodila. Njegovi savetnici oštro su se protivili toj ideji, ali je car bio uporan. Naposletku, savetnici su se povukli. „Nesreća je nadvladala“, žalio se veliki istoričar, „i mi tu više ništa ne možemo da uradimo.“[16]

Naložnica, koja je u međuvremenu postala carica, potpuno je podelila carsku porodicu. Ono što ne treba da čudi jeste to da je zadovoljstvo pronalazila u destrukciji. Najviše je uživala u kidanju komada svile te je

naredila da se u carsku palatu donesu ogromne količine te tkanine kako bi tu bile pocepane, što je kod nje izazivalo posebno zadovoljstvo.[17] Uprkos takvoj destruktivnoj preokupaciji, carica se nikada nije osmehivala, niti smejala.

Ju je bio spreman da joj pričinjava zadovoljstva te je naredio da se upale sve svetiljke i da se oglasi doboš. Bio je to, inače, signal koji je upozoravao na opasnost od napada varvara. Kao po komandi, okolni oblasni gospodari okupili su svoje ratnike, latili se oružja i pohrlili u pravcu gradskih bedema. Izrazi njihovih zaprepašćenih lica bili su toliko upečatljivi da je naložnica verovatno prvi put prasnula u gromoglasan smeh.[18]

Međutim, nomadski napadači ipak su stigli. Bili su poznati pod nazivom „Kvan Rong“. Njihova postojbina nalazila se severno i zapadno od zemalja koje su bile pod vlašću careva iz dinastije Džou. Pokuljali su preko granica i zaposeli grad. U tome su im se pridružili i oni koji nisu bili varvari. U pitanju su bili rođaci nekadašnje glavne supruge cara Jua koji su bili nezadovoljni jer je ona bila potpuno gurnuta u stranu. Spoljašnja i unutrašnja opasnost stopile su se u nešto što je iz temelja uzdrmalo moć vladajuće dinastije.

Car Ju naredio je da se upale sve svetiljke, ali su se oblasni gospodari oglušili o carevu zapovest i vratili svojim redovnim obavezama. Nije im padalo na pamet da i drugi put budu izvrgnuti podsmehu i to samo da bi se zabavila careva supruga. Boreći se protiv napadača, Ju je smrtno stradao. Varvari su poharali carsku palatu, oteli naložnicu, a zatim se vratili svojim domovima.

Slom porodice Džou, do koga je došlo 771. godine p. n. e., istovremeno je predstavljao i kraj prevlasti tzv. Zapadnih Džoua. To, međutim, nije predstavljao i konačni slom čitave dinastije. Nekolicina oblasnih gospodara ostalo je odano Juovom najstarijem sinu P’ingu, nasledniku prestola koji je ranije bio razbaštinjen u korist naložničinog muškog deteta. Svi su ga proglasili carem.

Međutim, glavni grad po imenu Hao nikako nije bio mesto za P’inga. Varvari su se vratili svojim kućama, ali su zato zapadne granice carstva i dalje bile veoma slabe, a Hao se nalazio suviše blizu njih. Car P’ing odlučio je da se povuče dalje na istok, na bezbednu lokaciju, u grad Lojang, koji su nekoliko vekova ranije osnovali upravo njegovi preci.

Kako bi car bezbedno mogao da otputuje u novu prestonicu, gospodar male oblasti Čin, čijeg starešinu dvor još uvek nije priznao, odredio je grupu ratnika sa zadatkom da štite vladara. Prema spisu *Šu čing*, car je u znak zahvalnosti tom starešini dao titulu „gospodara“, a „darovao ga je i dovoljnim površinama zemlje kako bi mogao da se izdržava na svom novom položaju. Administrativno središte njegove nove oblasti bila je nekadašnja prestonica carstva koju je vladar upravo napustio.“[19] Postojbina porodice Džou tako se našla u posedu nižih velikaša. Car P’ing vladao je novoformiranom državom iz svoje nove prestonice na istoku uz pomoć onih plemića koji će mu biti odani samo onoliko koliko je to bilo u njihovom interesu.[20] Epoha Zapadnih Džoua time je bila okončana.

Era Istočnih tek je započinjala.

Vremenska traka 46

ZAPADNOSEMITSKE OBLASTI	KINA
	dinastija Džou (1087–256. g. p. n. e.)
Samson	Zapadni Džou (1087–771. g. p. n. e.)
	Ven
	Vu
Saul	Tan (namesnik)
	Č’eng
David	
	K’ang
Solomon	
	Džao
Reovoam (931. g. p. n. e.) Jerovoam (Juda) (Izrailj)	
	Mu
	Kung
	Jih (Hsiao)
	Ji
	Li
	Hsuan
	Najezda „Ksijanjun“
	Ju
	Istočni Džou (771–221. g. p. n. e.)
	P’ing

Četrdeset sedmo poglavlje

Asirska renesansa

Između 934. i 841. godine p. n. e. Asirci su uspostavili novo carstvo, dok su Zapadni Semiti počeli da gube svoju samostalnost

Aramejci, pleme čiji su upadi na teritoriju Mesopotamije ometali uobičajenu trgovinsku razmenu u Asiriji i Vaviloniji, konačno su se tada nastanili stvarajući čitav niz malih i nezavisnih država. Najmoćnija od njih za svoje središte imala je grad Damask, smešten u sredini ravnice koja se prostirala sa suprotne strane Eufrata u odnosu na Asiriju. Car David je makar delimično uspeo da Aramejce iz Damaska stavi pod svoju kontrolu. Njegovi hroničari hvalili su se time kako je David „ubio dvadeset hiljada njih“ da bi nakon toga od pokorenih Aramejaca dobijao redovan danak.[1]

U tom razdoblju Asirci su područje koje se nalazilo zapadno u odnosu na Eufrat nazivali *Aram*, koji se odnosio na oblast u kojoj su se nalazili gradovi pod upravom Aramejaca prema kojima su Asirci bili potpuno bespomoćni. Tek je u vreme vladavine Davidovog unuka Reovoama i podele jevrejske države na dva dela asirski car uspeo da okupi vojsku i zaustavi napredovanje Aramejaca. On se zvao Ašur-dan II i bio je samo prvi u nizu velikih asirskih vladara koji će tu državu izvesti iz mračnog doba i uvesti je u period njene ponovne i konačne renesanse.

Ašur-danovi natpisi sadrže pohvale u vezi s tim kako se car osvetio nomadskim narodima koji su „uništavali i ubijali“ tako što je spalio aramejske gradove u području koje se ranije nalazilo pod vlašću Asiraca. Ipak, on nije bio ni blizu toga da obnovi nekadašnje granice Asirskog carstva. Ono što mu je uspelo odnosilo se na to da je car okružio samo

središte carstva brojnim trupama čime ga je učinio bezbednim. U ravničarske predele je, iz planinskih područja vratio seljane asirskog porekla koji su iz svojih gradova pobegli zbog gladi i nesigurnosti te ih je ponovo naselio u oblastima u kojima su ranije živeli.[2] Međutim, nije nastavio vojni pohod u pravcu severa i istoka budući da su u tim regijama Aramejci i dalje bili veoma moćni.

43. Novoasirsko carstvo

U južnim predelima, ostaci nekada moćnog Vavilonskog carstva održavali su kakvu-takvu samostalnost. Vavilonski carski presto prelazio je iz porodice u porodicu, prestonica se menjala, dok su Aramejci toliko prodrli u vavilonsku teritoriju da je njihov jezik, poseban dijalekat zapadnosemitskog jezika, poznat kao aramejski, postepeno počeo da preuzima mesto drevnog akadskog jezika koji je starim Vaviloncima nekada služio kao sredstvo komunikacije.[3]

Tek tri generacije kasnije pojavio se naredni veliki asirski vladar koji je nosio tu laskavu titulu. Ašur-danov praunuk po imenu Ašurnasirpal II ponovo je Asiriju učinio moćnim carstvom.[13] Ratovao je u oblastima koje su se nalazile severozapadno od grada Ninive koju je učinio svojim uporištem na severu.[4] Prešao je na istočnu obalu reke Tigar gde je sebi sagradio novu prestonicu, na mestu nekadašnjeg sela Kaleh. „Uzeh ga za novo mesto življenja“, saopštio je car. „Drevni grad Kaleh, koji je car asirski Salmanasar, vladar koji mi je prethodio osnovao, je grad koji je bio

napušten i koji je ležao u ruševinama. Bio je pretvoren u gomile kamenja i blata. Taj grad sam iz temelja ponovo sagradio. … Zasadio sam voćnjake u njegovoj okolini, voće i vino darovah Ašuru, mom bogu. … Kopah u dubinu do nivoa vode. … Tamo podigoh zid. Sagradih ga od temelja do samoga vrha.“[5]

Kaleh je od tog vremena postao administrativno središte njegovog carstva. S druge strane, Ašur je ostao isključivo ceremonijalna prestonica države. On u Kalehu nije podigao samo administrativna zdanja, već i carsku palatu ukrašenu reljefnim prikazima ratnika i vladara koji su mu se predali. Duž hodnika koji je vodio do dvorane u kojoj je car primao danak bile su postavljene ogromne kamene figure koje su predstavljale mitsko biće, zaštitničkog karaktera, u obliku bika s krilima i glavom samog Ašurnasirpala II.[6] Kad je gradnja carske palate bila završena, vladar je priredio veliku svečanost. Natpis koji sadrži opis tog događaja svedoči kako je za spravljanje hrane za zvanice bilo utrošeno hiljadu bikova, isto toliko domaće teladi i ovaca, četrnaest hiljada uvezenih i posebno uhranjenih ovaca, hiljadu jaganjaca, pet stotina ptica, identičan broj gazela, deset hiljada komada ribe, deset hiljada komada jaja, isto toliko vekni hleba, po deset hiljada merica piva i vina, kao i još mnogo toga. Po podacima koji su potekli sa samog carskog dvora, tim svečanostima prisustvovala su ukupno šezdeset devet hiljada pet stotina sedamdeset četiri gosta koja su proslavljala Ašurnasirpalovu veličinu. Na samoj svečanosti on je zvanično za sebe uzeo titulu „velikog cara, vladara sveta, neustrašivog junaka koji napreduje uz pomoć Ašura; on koji nema suparnika ni na jednoj od četiri strane sveta, uzvišeni pastir, moćna bujica kojoj se niko ne može suprotstaviti … on koji je nadmašio čitav ljudski rod … čije su ruke osvojile sva jezera i sve planinske masive.“[7]

Ostavljajući po strani ovakva preuveličavanja, Ašurnasirpal je zaista postigao nešto što njegovi prethodnici nisu uspeli. Sa svojim trupama probio se sve do Eufrata prešavši i njega. „Pređoh Eufrat u lađama načinjenim od kože“, zabeležio je on. „Prošao sam pored Livanskih gora … i u Velikom moru oprah svoje oružje.“[8] Bio je to istovetan pobednički čin koji je i car Sargon obavio u vodama Persijskog zaliva toliko vekova pre Ašurnasirpala II.

To ga je dovelo sve do severnih granica Izrailja koji se u to vreme nalazio pod vlašću cara po imenu Omri. Ovaj car nije imao neku posebnu

ulogu što se može zaključiti po sadržaju biblijskih tekstova u kojima se u najvećoj meri izražava briga zbog njegovog nepoštovanja zakona Gospodnjih. Jedino što saznajemo iz *Prve knjige careva* odnosi se na podatak po kome je Omri preuzeo presto u severnim oblastima od još jednog pretendenta, kao i to da je bio najsuroviji u odnosu na sve vladare koji su Izrailjem upravljali pre njega.[9] Međutim, u političkom kontekstu, Omri je bio veliki ratnik i graditelj (podigao je grad Samariju s ciljem da bude nova prestonica na severu), ali i prvi izrailjski vladar koji je pohvalno pomenut u tekstu nastalom na području jedne druge države. U pitanju je bio natpis *Meša*, kameni blok pronađen na području s druge strane reke Jordan na kome je živelo pleme Moavita. U tom tekstu izražavalo se žaljenje zbog toga što je car Omri „pokorio Moav na mnogo godina."[10] Bio je vladar koji je raspolagao tolikom snagom da se Ašurnasirpal II, koji je prethodno osvojio skoro sve države koje su se nalazile na pravcu njegovog pohoda ka primorju, pa čak i zahtevao od vladara Tira i Sidona da mu plaćaju danak, ustezao da ga napadne.

Od tog vremena teritorija Ašurnasirpalove države prostirala se i s druge strane reke Eufrat, a odatle uskim područjem sve do obala Sredozemnog mora duž kojih se protezala do južnog primorskog grada Arvada. Car nikada zvanično nije vladao gradovima Tirom i Sidonom čiji su gospodari ostvarili prijateljske odnose s Izrailjem. Istovremeno, Ašurnasirpal II nikada nije napao Vaviloniju. Istini za volju, pokrenuo je vojni pohod koji je bio usmeren ka oblastima koje su se nalazile duž južnog toka reke Eufrat, u pravcu tada utvrđene granice između Asirije i Vavilonije, gde je potpuno poharao jedan grad kako bi zastrašio Vavilonce (mada nije dalje napredovao).

Vest o njegovoj moći brzo se širila. U ličnosti cara Ašurnasirpala kao istaknuta osobina izdvajala se beskrajna surovost koja je, kao po pravilu, ostala karakteristika i svih narednih asirskih vladara. „Podigoh stub na gradskim kapijama", objašnjavao je Ašurnasirpal, pružajući podatke o svom angažovanju u vezi s gradom čiji su se žitelji pobunili i ubili zapovednika koga su postavili Asirci, „i odrah kožu njihovih starešina i obložih tom kožom čitav stub. Druge obesih o stub, a neke nabih na kočeve i postavih ih tako okolo stuba. U samom gradu odrah kožu mnogima drugima i njihovom kožom prekrih gradske zidine. Brojnim uglednicima odsekoh testise."[11] Takve okrutnosti zabeležene su i na drugim mestima gde je pravio gomile

načinjene od odsečenih ušiju i noseva, iskopanih očiju ili ostavljanjem odsečenih glava po vrtovima osvojenog grada. „Načinih i jedan stub od živih“, opisivao je posebno okrutnu asirsku praksu koja je podrazumevala da su živi polagani jedni preko drugih kako bi potom bili prekriveni malterom nakon čijeg bi stvrdnjavanja nastao stub. „Odsekoh im uši i prste, a mnogima i izvadih oči … njihove mladiće i devojke žive spalih u plamenu.“[12]

Nakon dvadeset pet godina vladavine obeležene terorom, Ašurnasirpal II je umro i svoj presto ostavio sinu Šalmanasaru, koji je bio treći vladar s tim imenom. Šalmanasar III nastavio je ratne pohode protiv zapadnosemitskih oblasti koje su se nalazile zapadno od reke Eufrat. Baš kao i njegov otac, Šalmanasar III prešao je Eufrat po dubokom gazu (što je, po svemu sudeći, bilo za ponos) te je nastavio da napreduje u pravcu mora gde Sunce zalazi gde je „oprao svoje oružje u vodi morskoj.“[13] Za razliku od svog oca, on nije strahovao od izrailjskog carstva u severnim regijama.

Paradoksalno zvuči, ali Izrailj je tada bio snažniji nego ikada. Omrijev sin Ahab nasledio je očev presto i, posmatrajući asirsko pretnju u odnosu na njegove severne i istočne posede, ugovorio je strateški važan brak sa kćerkom feničanskog vladara grada Sidona. Ta princeza, po imenu Jesavelja, nije postala samo njegova supruga, već i vladarka što je doprinelo da feničansko-izrailjski savez usmeren protiv asirske opasnosti znatno ojača.

Uprkos svojoj političkoj veštini, Ahab je preduzeo i nekoliko nepromišljenih postupaka. Pokazao je iznenađujuću spremnost da iskaže poštovanje bogovima koji nisu bili Izrailjev bog. Tu se pre svega radilo o Baalu, glavnom božanstvu Feničana, kao i brojnim drugim zapadnosemitskim plemenima i gradovima. To je trebalo da mu donese naklonost ne samo Tira i Biblosa, već i drugih gradova koji su se nalazili na području Izrailja i na pravcu postepeno nadirućeg asirskog fronta. Međutim, umesto da svoj narod pacifikuje tako što bi nastavio da poštuje kult boga Jahvea, Ahab je svojoj feničanskoj supruzi dozvolio da na jednom mestu okupi i zatim pobije sve proroke boga Avramovog. Najmanje stotinu njih uspelo je da umakne i da se sakrije u planinskim oblastima na istoku zemlje. Iz tog skloništa oni su digli glas pozivajući Izrailjce da se pobune protiv svog zlog vladara.

Glavni propovednik protiv cara Ahaba bio je Ilija, divlji čovek koji je na sebi imao odeću načinjenu od životinjske kože i koji je izbegao Jesaveljin pokušaj da ga ubije. Činio je sve što je bilo u njegovoj moći kako bi uznemiravao zlog vladara. Naime, on je miropomazao mladog izrailjskog ratnika po imenu Jehu koji je trebalo da bude Gospodnji izbor kao naredni car te mu je dao božansku dozvolu da ubije cara Ahaba, Jesavelju i sve članove vladarske porodice.

Imajući u vidu veliku mržnju Izrailjaca prema njihovom caru (a posebno njegovoj supruzi strankinji), nimalo ne čudi zašto se aramejski car Damaska poslužio upravo tim unutrašnjim problemima kao dobrom prilikom da organizuje napad na Izrailj. Okupio je trideset dvojicu aramejskih vojnih zapovednika i s tako mnogobrojnom armijom krenuo u susret relativno maloj izrailjskoj vojsci. „Izrailjci su se ulogorili nasuprot njima“, zapisano je u *Prvoj knjizi careva*, „poput dva majušna krda goveda, dok su Aramejci prekrili čitavu okolinu.“

I pored velike brojčane nadmoćnosti protivnika, izrailjska armija, koju je predvodio Ahab i koji se uprkos njegove mane (nedostatka odanosti), pokazao kao izuzetan vojni zapovednik, uspela je da Aramejce primora na povlačenje s bojnog polja. Vladar Damaska sklopio je mirovni sporazum s Ahabom koji je obezbedio mir između Aramejaca i Izrailjaca, kao i mir između njihove dvojice careva, na period od dve godine.

Tokom treće godine asirski car Šalmanasar III krenuo je ka izrailjskim granicama.

Izrailj je bio potpuno spreman. Ahab je u bitku poveo svoje izrailjske ratnike (uključujući tu i značajan kontingent konjanika), feničanske trupe koje su pristigle od njegovih priobalnih saveznika, kao i ljude koje je poslao vladar Damaska, a koji nisu želeli da budu sledeća meta asirskog napada. U tome im se pridružio i Egipat. Osorkon II, peti faraon Dvadeset druge dinastije, strahovao je da bi Asirija, nakon što bi sebi prokrčila put kroz zapadnosemitske oblasti, mogla duž obala Sredozemnog mora da krene i u pravcu samog Egipta.

Zaraćene vojske sukobile su se 853. godine p. n. e. u blizini grada Karkara.

Ne zna se šta se potom dogodilo. Šalmanasar III tvrdio je kako je upravo on odneo pobedu. „Učinio sam da se krv mojih neprijatelja sliva u dolinu, a njihove leševe sam razbacao“, hvalio se u tekstu koji je poznat pod

nazivom *Monolitni natpis*.[14] Međutim, asirski reljefi koji se odnose na samu bitku prikazuju neobičan prizor: neprijateljske vojnike kako napreduju preko leševa asirskih ratnika.[15] Imajući u vidu uobičajeni asirski opis mrtvih neprijatelja i preživelih ratnika, s pravom možemo pretpostaviti da je ishod bitke bio drugačiji.

Uprkos tvrdnjama samog cara Šalmanasara III, on tokom preostalih trideset godina vladavine nije dalje napredovao u dubinu zapadnosemitskih oblasti. Feničanski gradovi, izrailjske zemlje i grad Damask bili su pošteđeni asirskih kandži.

Najverovatnije je da je ishod bitke bio nerešen, odnosno da je ona završena bez pobednika, ali da su asirski gubici bili toliko veliki da se car Šalmanasar III odlučio za povlačenje. Zapadnosemitski vladari vratili su se u svoje gradove, a egipatska vojska krenula je nazad, ka svojoj domovini, u kojoj je ubrzo opet izbio građanski rat. Zaokupljen sopstvenim unutrašnjim problemima, Egipat je tokom narednog višegodišnjeg razdoblja potpuno nestao s međunarodne političke scene.

Međutim, car Ahab nije mogao da sedi skrštenih ruku. Možda i pod uticajem neutemeljenog oduševljenja zbog uspeha ostvarenog na bojnom polju, Ahab je procenio kako je upravo taj trenutak najpogodniji kako bi se ovog puta okrenuo protiv svog dojučerašnjeg saveznika, vladara Damaska. Poslao je poruku Jehošapatu, vladaru oblasti pod nazivom Juda, kojom ga je pozvao da krene ka severu i da mu se priključi u napadu na pogranični grad Ramot-Gilead koji se, po odredbama ranijeg sporazuma, nalazio neposredno sa suprotne strane izrailjske granice, na području koje je bilo pod vlašću Aramejaca.

Jehošapat, daleki potomak cara Solomona, vladao je teritorijom na kojoj su živeli mnogobrojni pripadnici Judinog i malobrojni članovi Venijaminovog plemena. Bilo je to područje koje je, tradicionalno, nazivano *Juda*. On nije raspolagao znatnom vojnom moći, ali kako se Ramot-Gilead nalazio na samoj granici između severa i juga, savezništvo s Jehošapatom omogućilo bi Ahabu da napadne grad.

Jehošapat je pristao da se sretne sa Ahabom kako bi razgovarali o tome, ali kad se jednom zatekao na Ahabovom dvoru (koji je zahvaljujući Jesaveljinom uvezenim prorocima i dvorjanima koji su poticali iz grada Tira mnogo više ličio na feničanski nego na izrailjski dvor) postao je prilično nervozan. Feničanski savetnici, koji su istovremeno bili i

vidovnjaci, predviđali su sigurnu pobedu nad Aramejcima, ali je Jehošapat upitao Ahaba da li se obratio i jevrejskim prorocima kako bi saznao šta o svemu tome misli i sam Jahve.

„Da“, odgovorio mu je na to Ahab, „postoji jedan prorok koga mogu pozvati, ali ga ne volim. On o meni ama baš nikada ništa dobro ne govori.“

Jehošapat je bio uporan, pa je uskoro pozvan prorok po imenu Mihej. Upitan šta on misli o svemu tome, prorok je odgovorio: „Napadni Aramejce i Gospod će ti darovati pobedu.“

Bio je to taktičan, ali loš savet i Ahab je to dobro znao. Upitao ga je: „Koliko puta moram da ti kažem da je neophodno da mi govoriš istinu?“ Na to mu je prorok Mihej odgovorio da će se napad završiti potpunim neuspehom, a da će i sam Ahab poginuti.

„Da li si čuo ovo?“, upitao je Ahab Jehošapata. „Rekao sam ti već da taj čovek o meni nikada ništa dobro ne govori.“

Uprkos proročanstvu, Jehošapat je pristao da se pridruži planiranom napadu. Događaji koji su usledili ukazuju i na mogućnost da je on odranije imao određeni dogovor s aramejskim starešinama. Kad je bitka bila na vrhuncu, zapovednik aramejskih ratnika koji su se nalazili u dvokolicama uočio je Jehošapatovu vladarsku odeždu i uputio se ka njemu. Međutim, kad je ovaj uzviknuo da on nije car Izrailja, već vladar Jude, Aramejci su promenili pravac svog napada i ustremili se na drugu stranu.[16]

Ahab, koji se borio prerušen u običnog vojnika, nije imao toliko sreće. Strela koja je sasvim slučajno doletela iz pravca neprijateljske linije pogodila ga je na mestu gde se dodiruju dva dela oklopa i preminuo je od posledica ranjavanja.

Dvanaest godina kasnije, njegov sin Joram pokušao je da osvoji grad Ramat-Gilead. I ovog puta aramejske snage pokazale su se suviše jakim čak i za njega. Ranjen za vreme bitke koja nije bila završena njegovim uspehom, Joram se povukao na suprotnu stranu reke Jordan, u izrailjski grad Jisrael, kako bi se oporavio od posledica ranjavanja. Ne gubeći dragoceno vreme, izrailjski prorok pohitao je da pronađe Jehua, mladog oficira koga je Ilija miropomazao s ciljem da ubije čitavu Ahabovu porodicu, kako bi mu saopštio da je njegovo vreme konačno došlo.

Međutim, Jehua kao da je nestao s lica zemlje. Prorok ga je naposletku pronašao baš u gradu Ramot-Gilead što ukazuje na to da je ovaj utočište

potražio kod protivnika Izrailja. Čim je saznao za Joramovo ranjavanje, odmah se popeo na dvokolice, prebacio luk preko ramena i velikom brzinom pohitao u pravcu Jisraela.

Umesto da se preruši, kako je to Ahab uradio tokom bitke kod Ramot-Gileada, Joram se odenuo u vladarske odežde, upregao dvokolice i izvezao se izvan grada, u susret ratniku koji se približavao. Jehu ga je pogodio strelom i nastavio prema Jisraelu.

Kad je stigao u grad, kraljica majka Jesavelja (koja je po svemu sudeći doputovala kako bi bila uz svog ranjenog sina) čula je da joj je sin ubijen i da se ubica približava. Obukla je vladarsku odoru i stala uz prozor očekujući da se on pojavi. Nije najjasnije da li je tim potezom želela da pridobije dvor uz sebe ili je predosetila sopstvenu smrt. Međutim, kad je Jehu ušao u dvorište zdanja u kome je bio smešten vladarski dvor, ona je s prozora povikala: „Da li dolaziš u miru, ti, ubico svoga gospodara?!“

Računajući na antimonarhističko raspoloženje koje je preovladavalo među Joramovim dvorjanima koji su stali uz njega, Jehu je zavapio za pomoć. Na to su trojica evnuha, koji su se nalazili u službi kod kraljice majke, s leđa prišli ostareloj Jesavelji i bacili je kroz prozor. Kad je pala na pločnik, Jehu je prešao preko njenog leša. Poludivlji psi koji su tumarali po skoro svakom drevnom gradu pojeli su njene posmrtne ostatke, osim ruku, stopala i glave.

Prema navodima iz *Druge knjige careva*, Jehu je poubijao preostale članove Ahabove porodice i Jesaveljine feničanske proroke.[14] To su bila dva događaja koja su obeležila njegovu vladavinu. Međutim, za njegovog vremena „Gospod je otpočeo da smanjuje teritoriju Izrailja.“[17] Jedini poraz koji je ostao zabeležen u onovremenim istorijskim izvorima jeste onaj koji mu je zadao vladar grada Damaska koji je odbio da i dalje pruža podršku Jehuu nakon što je ovaj stupio na izrailjski presto, pa je povratio sve teritorije koje su se nalazile istočno od toka reke Jordan.

Ipak, daleko ozbiljnije poraz uopšte nije bio zabeležen u biblijskim tekstovima. Podaci o njemu, međutim, uklesani su na pobednički spomenik cara Šalmanasara III koji je poznat pod nazivom „Crni obelisk“.

Na reljefnoj predstavi koja se nalazi na „Crnom obelisku“ prikazan je veliki broj vladara kako odaju počast caru Šalmanasaru III. U okviru druge celine prikazan je trenutak kad izrailjski vladar Jehu čelom dodiruje pod

pred asirskim carem. Šalmanasar III stoji i posmatra ga s visine. Glava mu je zaklonjena suncobranom koji drži sluga. Šalmanasar III je sa svojim jedinicama stupio na tlo Izrailja te je prikazan kako se nalazi na teritoriji jevrejske države. Bio je to prvi, ali ne i poslednji asirski car koji je kročio na izrailjsku zemlju.[18]

Jehu je izgubio nekadašnje Ahabove saveznike. Aramejci su bili protiv njega, a Feničani (besni zbog masakra izvršenog nad njihovom princezom Jesaveljom, njenim dvorom, sveštenicima koji su služili njihovim bogovima i njenim potomcima) nisu više bili spremni da se bore u njegovu korist.[19] Jehu, koji je bio odabran da pročisti izrailjsku vladarsku kuću, pročistio je državu od svih njenih saveznika. Ništa mu drugo nije preostalo osim da se potčini.

19. „Crni obelisk“. Reljefni prikaz isklesan na bazaltnoj pobedničkoj steli Šalmanasara III prikazuje kako se izrailjski car Jehu izvodi proskinezu pred asirskim carem
(Britanski muzej, London: autor fotografije: Erih Lesing/Art Risors, Njujork)

Vremenska traka 47		
ZAPADNOSEMITSKE OBLASTI	ASIRIJA	EGIPAT
	Ašur-ben-kala (1074–1056. g. p. n. e.)	
	Aramejsko osvajanje	
		Treći međuperiod
Samson		**Dvadeset prva dinastija (*Tanis*)**
Saul		
David		
		Dvadeset druga dinastija (945–712. g. p. n. e.)
		Šešonk I
Solomon	**Ašur-dan II** (934–912. g. p. n. e.)	
Reovoam (931. g. p. n. e.) (Juda) **Jerovoam** (Izrailj)	**Ašurnasirpal II** (911–859. g. p. n. e.)	
Omri		
		Osorkon II (870–850. g. p. n. e.)
Jehošapat **Ahab**		
	Šalmanasar III (858–824. g. p. n. e.)	
Ahazija		
Joram		
Jehu		

Istoričari smatraju da je Novoasirsko carstvo, konačna i najznačajnija inkarnacija ukupne asirske moći, upravo vreme vladavine cara Ašurnasirpala II.

U vreme Jesaveljine pogibije, vladar grada Tira, koji je bio i njen dalji rođak, suočavao se s brojnim izazovima po presto. Sve to okončao je tako što je vladarsku porodicu zaštitio od svih pretnji po tron. Na osnovu tradicije koju je zapisao znatno kasnije grčki istoričar Timej (oko 270. g. p. n. e.) jedna od žrtava pokolja bio je i njegov zet. Njegova sestra, Jeseviljina dalja nećaka, uspela je da izbegne bratovljevljeve ubice i da pobegne preko Sredozemnog mora, zajedno sa grupom sledbenika. Oni su se iskrcali na severnoafričkoj obali i 814. g. p. n. e. na tom mestu osnovali feničansku koloniju – grad Kartaginu. Dido, kako je glasila grčka verzija imena sestre vladara Tira, kasnije je postala središnji lik Vergilijevog epa „Enejida“. I mada je najveći deo njegovog epa mitskog karaktera, sasvim je izvesno

kako jedan njegov deo odražava tadašnju stvarnost. Sukobljavanja unutar vladarske prodice grada Tira moglo je da bude u nekoj vezi s Jesaveljinom tragičnom smrću. Ti događaji mogli su da imaju određene dodirne tačke i sa sve prisutnijom pretnjom koju je u istočnim oblastima predstavljao naslednik cara Šalmanasara III. Povest o Jehuu svedoči i o tome kako su pokolji u okvirima vladarske porodice bili uobičajeni na drevnim bliskoistočnim dvorovima.

Četrdeset osmo poglavlje

Novi narodi

Tokom poluvekovnog razdoblja koje je nastupilo nakon 850. godine p. n. e. Asirija je napala svoje susede, dok su trojica grčkih kraljeva otpočela pisanje zajedničke prošlosti

Nedugo nakon Jehuovog prihvatanja tuđinske vrhovne vlasti, ostareli vavilonski car je preminuo. Njegova dva sina sukobila su se oko prestola što je asirskom caru Šalmanasaru III pružilo idealnu priliku da napadne svog južnog suseda.

Oklevao je. U stvari, asirske trupe ušle su na teritoriju Vavilonije kako bi starijem pretendentu pomogli da se vrati na presto. „Tokom osme godine moje vladavine“, pisalo je u natpisu Šalmanasara III, „protiv Marduk-zakir-šumija pobunio se njegov mađi brat. … Pokrenuo sam svoju vojsku kako bih pomogao Marduk-zakir-šumiju.“ Kad su se asirske trupe približile, pobunjeni mladi princ je pobegao „poput lisice, kroz rupu u zidu“ i umakao. Asirci su krenuli u poteru za njim te su ga zarobili. Šalmanasar III je svoj natpis završio rečima da je pogubio „sve pobunjene vojne zapovednike koji su se zatekli s njim.“[1]

Nakon što je pobuna u potpunosti ugušena, Šalmanasar III je s darovima posetio Vavilon gde je ugovorio brak između svog drugorođenog sina i jedne od kćerki Marduk-
-zakir-šumija. Šalmanasar III je naložio da se na zidu njegove palate postavi reljef koji prikazuje scenu u kojoj se on rukuje s Marduk-zakir-šumijem. Oba vladara prikazana su kako stoje jedan do drugog, kao međusobno jednaki.[2]

Odluka da se ne napadne Vavilon nije imala nikakve veze sa slabošću. Šalmanasar III je najveći deo svoje vladavine proveo u neuspešnim vojnim pohodima. Carevi iz razdoblja asirske renesanse nisu bili skloni tome da napadnu slavni i drevni grad. Posebno su strahovali da bi na taj način mogli da naljute Marduka, vrhovno vavilonsko božanstvo. Umesto toga, Šalmanasar III zaobišao je Vavilon kako bi svoje jedinice uputio dalje u pravcu istoka, severoistoka i juga – ka oblastima čiji su narodi uskoro bili primorani da počnu da plaćaju danak Asiriji.

Pet semitskih plemena koja su se nalazila duž samog severnog oboda Persijskog zaliva polagali su pravo na to područje koje je nekada predstavljalo najjužniju regiju drevnog Sumera. Pleme Bit-Amukani vladalo je područjem u blizini starog sumerskog grada Uruka. Pleme Bit-Dakuri nalazilo se nešto severnije i bilo je najbliže Vavilonu. Pleme Bit-Jakin upravljalo je gradom Urom i močvarnim predelima koje su se nalazile u blizini samog Persijskog zaliva.[3] Dva malobrojnija plemena nalazila su se pod zaštitom ova tri.[15] Asirci su sva tri plemena nazivali Haldejcima. Formalno su priznavali vrhovnu vlast vavilonskih careva, ali su u stvarnosti bili u veoma labavim vezama s Vavilonom.

Nakon što je pritekao u pomoć Marduk-zakir-šumiju, Šalmanasar III poveo je svoju vojsku duž južnih granica Vavilonskog carstva kako bi pokorio haldejska plemena. Iznos danka nije bio nimalo zanemarljiv. Haldejci su slali zlato, srebro, slonovaču i kožu slonova što je pokazivalo kako su obavljali razmenu s trgovcima iz oblasti Persijskog zaliva, ali i sa onima koji su dolazili čak i iz Indije.[4] Šalmanasarov vojni pohod je, makar teorijski, bio od pomoći Vavilonu budući da su se haldejska plemena rado odazvala pozivu pobunjenog princa. No, asirski car nije trpeo nikakvu štetu zbog toga. Možda je zaista i poštovao Vavilon, ali je on u tom razdoblju u potpunosti kontrolisao njegove severne i južne granice što je značilo da je jačanje države bilo umnogome limitirano.

Potom je oko 840. godine p. n. e. Šalmanasar III pokrenuo svoju vojsku ka severu, u pravcu reke Eufrat, te se uputio u pravcu zapada kako bi prošao severnim delovima teritorija koje su bile pod vlašću Aramejaca. Tu, u severoistočnom delu sredozemnog priobalja, nalazila se mala država Kju.

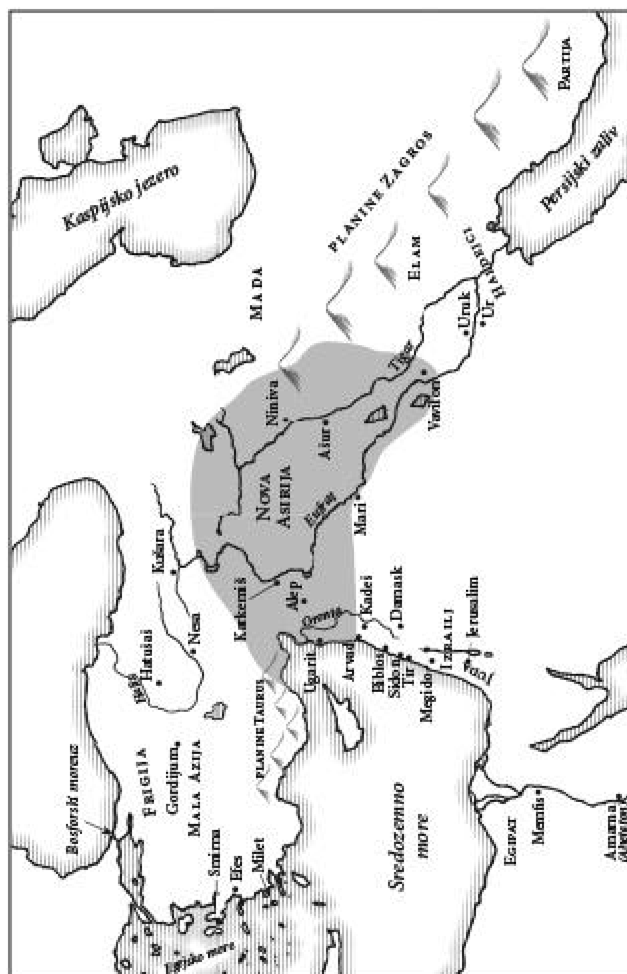
Ta relativno mlada država bila je naseljena pripadnicima starog naroda. Tri stotine godina ranije spaljena je hetitska prestonica Hatušaš i Hetiti su se raselili. Središte njihove nekadašnje države okupirali su napadači koji su

poticali iz južne Evrope, a koji su prešli preko Bosforskog moreuza kako bi se naselili na tlu Male Azije. Svoju prestonicu uspostavili su u gradu Gordijumu, a postali su poznati pod nazivom Frigijci. Hetiti su izgubili i najveći deo svog nekadašnjeg priobalja. Mikenjani su se, pošto su bili proterani iz svojih domova usled posledica Dorske najezde, naselili duž zapadnih oboda i južnih obala Male Azije.

Raseljeni Hetiti okupili su se na jedinom komadu zemlje koji su i dalje mogli da smatraju svojim, a to je bilo jugoistočno područje njihove stare domovine. Tu su nastavili da poštuju svoja božanstva, živeći na području malih neohetitskih država u čijem se središtu nalazila nekolicina utvrđenih gradova. Najsnažniji među njima bio je Karkemiš koji se nalazio u severnom delu toka Eufrata.

Kju, još jedna u nizu neohetitskih državica, nije raspolagala znatnom vojnom snagom, ali se zato nalazila na strateški važnom mestu koje je predstavljalo prirodni prolaz kroz planine Taurus. Bio je to ujedno i najlakši prirodni prilaz Maloj Aziji, kao i put koji je vodio ka rudnicima srebra koji su se nalazili u severnim planinama. Šalmanasar III napao je Kju, zauzeo prestonicu te države i ovladao rudnicima srebra.[5]

Tada se okrenuo u pravcu istoka. Kao i uvek, Elamiti, koji su se nalazili s druge strane reke Tigar, predstavljali su opasnost. Vladari elamitskih gradova mogli su da primete kako je Asirija predstavljala mnogo veću pretnju nego što je to bio relativno mali Vavilon te su oni, kad god je postojala opasnost od izbijanja oružanog sukoba, sklapali savezništva s vavilonskim carevima. Šalmanasar III je takođe bio prijateljski nastrojen u odnosu na Vavilon, ali se na drevnom Bliskom istoku najčešće dešavalo to da je prijatelj mog prijatelja na kraju postajao moj neprijatelj. Moguće savezništvo koje bi bilo uspostavljeno između Elama i Vavilona moglo je ozbiljno da ugrozi moć asirske države.

44. Protivnici asirskog cara Šalmanasara III

Šalmanasar III nije pokušao da Elam i formalno pridruži svom carstvu, ali je umesto toga zahtevao da mu tamošnji gradovi plaćaju danak. Nekoliko upada asirskih trupa na elamsku teritoriju bilo je dovoljno da ubedi elamske gradove da to i učine. Asirski car je svoj položaj dodatno učvrstio tako što je obavio brz prelaz preko planina Zagros kako bi pokorio narode koji su živeli u severnim područjima elamske države. Baš kao i u slučaju Vavilona, nije mu uspelo da uspostavi kontrolu nad dve elamske granice.

Ti nomadi koji su živeli u severnim oblastima verovatno su se, možda čak i hiljadu godina ranije, izdvojili iz skupine plemena čiji su se pripadnici na kraju uputili u pravcu jugoistoka kako bi se naselili u oblastima današnje Indije. Anali koji potiču iz razdoblja vladavine cara Šalmanasara III navode nazive dva takva plemena: Parsua, čiji su se pripadnici naselili sa suprotne

strane planina Zagros, u zapadnoelamskim oblastima, kao i Mada koji su i dalje nastavili da se kreću širom severne regije.[6]

Pripadnici oba ova plemena nisu se ozbiljno suprotstavili asirskom caru koji se vratio u prestonicu hvališući se kako je obezbedio savezništvo čak dvadeset sedmorice različitih plemenskih starešina. Tom osvajanju nije pridavao neki poseban značaj. Ta dva plemena predstavljala su običnu igrariju u odnosu na snagu samoga Elama. Proći će više od jednog veka pre nego što će Grci tim plemenima da daju nazive po kojima su mnogo poznatiji: Persijanci i Međani.

Šalmanasar III preminuo je 824. godine p. n. e. usred pobune koju je protiv njega organizovao njegov rođeni sin. Na samrtnoj postelji car je razbaštinio svog naslednika i za novog vladara odredio svog drugorođenog sina Šamši-Adada (supruga vavilonske princeze). Umro je pre nego što je i uspeo da uguši pobunu. Šamši-Adad, peti po redu car s tim imenom, tada je i zvanično postao vladar Vavilona, ali su ga nadjačale pristalice njegovog starijeg brata te je bio prinuđen da napusti domovinu.

Bila je to masovna pobuna kao što je to opisao car Šamši--Adad V u svojim spisima:

Kad je [moj brat] Ašur-danin-apli, u Šalmanasarovo ime koji mu bejaše otac, postupao zlo, pribegavajući pobuni i zaveri, izazvao je ustanak u zemlji, pripremao se za rat, privoleo Asirce koji su živeli na severu i jugu na njegovu stranu, držao vatrene govore, pozivao gradove da se pobune i činio sve kako bi izazvao sukobe i okršaje … dvadeset sedam gradova skupa s njihovim utvrđenjima … pobunilo se protivu Šalmanasara, cara četiri strane sveta i mog oca … te stadoše na stranu Ašur-danin-aplija.[7]

Jedini vladar koji je mogao da mu da ratnike kako bi se suočio s tako ozbiljnim izazovom bio je njegov tast, car Vavilona. Stoga je Šamši-Adad V pobegao u Vavilon gde je cara Marduk-zakir-šumija zamolio za pomoć. Vavilonski car je pozitivno odgovorio na njegovu molbu i stavio mu na raspolaganje dovoljan broj ratnika kako bi asirski prestolonaslednik ponovo mogao da preuzme prestonicu.

Međutim, Marduk-zakir-šumi počinio je strahovitu grešku u svojoj proceni. Kako nije imao potpuno poverenje u svog zeta, on je primorao Šamši-Adada V da potpiše sporazum što je predstavljalo uslov za dobijanje vavilonskih trupa. Tekst sporazuma sačuvan je samo delimično, ali se ipak može zaključiti kako je njime Šamši-Adad V pristao da prizna vrhovnu vlast Vavilona. Pojmovi koji su bili korišćeni u tekstu sporazuma nisu Šamši-Adada V nazivali carem što je bila isključiva titula samog Marduk-zakir-šumija. Prateće zakletve bile su položene isključivo pred vavilonskim božanstvima, dok je asirski panteon bio potpuno izignorisan.[8]

Šamši-Adad V potpisao je takav sporazum, zadržavajući u sebi nezadovoljstvo s ciljem da povrati presto. Primio je dodeljene mu ratnike kako bi krenuo u napad na sopstveni grad. Probijajući se kroz gradske zidine uspeo je da ponovo ovlada Ašurom.

Pošto je povratio presto, Šamši-Adad V je u potpunosti ispunio odredbe sporazuma koji je prethodno potpisao s carem Marduk-zakir-šumijem. Nije poznato da li je ovaj car bio čovek od reči ili se samo plašio kazne božanstava koja su nadgledala poštovanje odredaba sporazuma. No, kad je Marduk-zakir-šumi preminuo, a na vavilonski presto stupio njegov sin Marduk-balašu-ikbi, Šamši-Adad V počeo je da priprema vojni pohod koji nijedan asirski car pre njega nije ni pomišljao da preduzme. U pitanju je bio napad na grad Vavilon.

Nedugo nakon što je Marduk-balašu-ikbi stupio na presto, pripreme su bile okončane. Šamši-Adad V organizovao je svoje jedinice koje je poveo u pohod na jug, ne direktno, već duž obala reke Tigar, čime je želeo da pokaže da se nije preterano obazirao na eventualne pripreme svog zeta za pružanje otpora. Zabeleženo je kako je on, osim što je poharao nekoliko sela koja su mu se našla na putu, napravio i dužu pauzu tokom koje se posvetio lovu i tom prilikom ubio je tri lava.[9]

Marduk-balašu-ikbi krenuo mu je u susret pojačan snagama nekolicine svojih haldejskih i elamskih saveznika. Sporazum o savezništvu, koji je znatno ranije bio potpisan između dva vladara, bio je ubrzano prekršen:

Napredovao je ka meni preteći borbom i bitkom … Sukobio sam se s njime. Porazih ga. Pogubio sam pet hiljada njegovih ratnika. Dve hiljade

zarobih. Zarobio sam i stotinu dvokolica i dve stotine konjanika. Uzeo sam mu carski šator i postelju…[10]

To je trebalo da pokaže kako su asirski vojnici duboko zašli u vavilonsku borbenu liniju. Među zarobljenicima koji su odvedeni u Vavilon nalazio se i sam car. Nije nam poznato šta mu je asirska carica, njegova sestra, kazala kad je stigao.

Na njegovo mesto Šamši-Adad V postavio je marionetu, nekadašnjeg vavilonskog dvorskog zvaničnika koji je trebalo da deluje kao vazal, a ne samostalni vladar. Bio je to nepouzdani sluga koji je odmah počeo da planira pobunu. Šamši-Adad V je, za manje od godinu dana, morao da se opet vrati u Vavilon, da ga zarobi i povede sa sobom u Asiriju.[11]

Tada je Šamši-Adad V za sebe uzeo drevnu i potpuno anahronu titulu „cara Sumera i Akada“.[12] To ni na koji način nije bilo isto što i titula „car Vavilona“. Naime, on je korišćenjem drevne titule potpuno negirao postojanje Vavilona. Postojala je samo Asirija, odgovarajući zaštitnik vavilonskih božanstava i kulture. Uvreda koju mu je ranije naneo njegov tast bila je osvećena.

Nedugo zatim, Šamši-Adad V, car Asirije i Vavilona, preminuo je relativno mlad. Bilo je to 811. godine p. n. e. Na prestolu je proveo svega deset godina, a njegov sin Adad-nirari III je tada još uvek bio dete. Stoga je Šamši-
-Adadova supruga, vavilonska princeza Samu-amat, preuzela sve prerogative carske vlasti. Žena na asirskom prestolu! To se do tada nikada nije desilo i Samu-amat je to dobro znala. Stela koju je podigla u svoju čast imala je za cilj da je poveže sa svim asirskim vladarima. Ona nije bila isključivo supruga Šamši-Adada V i majka Adad-nirarija III, već i „snaja Šalmanasara III, cara četiri strane sveta“.[13]

Činjenica da se Samu-amat našla na asirskom prestolu odjeknula je kroz daleku istoriju naroda koji je upravo stupao na političku scenu. Grci su je se sećali, dajući joj helensku verziju imena – Semiramida. Grčki istoričar po imenu Ktezije pisao je kako je ona bila kćerka ribolike boginje, da su je podigle golubice, a da se potom udala za asirskog cara kome je rodila sina po imenu Ninjas. Kada joj je suprug preminuo, Semiramida je na prevaru preuzela presto.[16]

Drevna povest čuva svojevrstan eho imena Adad-nirarija III preko legendarnog caričinog sina. To nije bilo jedino svedočanstvo koje je ukazivalo da Samu-amat nije na zakonit način stupila na presto Asirije. Jedan drugi istoričar, Diodor, svedočio je kako je Samu-amat molila svog supruga da joj preda vlast na svega pet dana kako bi se videlo koliko bi bila uspešna u tome. Kada joj je car ispunio želju, ona je naredila da ga pogube posle čega je trajno preuzela svu vlast.

U tom razdoblju grčki gradovi podelili su se u tri velike grupe. Mikenski gradovi, koji su se nalazili duboko u kopnu, trista godina pre toga poklekli su pred najezdom Doraca. Ipak, oni nisu u potpunosti nestali. Ostaci mikenske kulture koji su pretekli nakon najezde Doraca nalaze se u oblasti koja se nazivala Arkadija. Ona je bila u središtu južnog grčkog poluostrva Peloponeza, ispod velike vodene mase koja je iz pravca istoka skoro potpuno razdvajala središnju od južne Grčke. Ta vodena površina dobila je kasnije naziv Korintski zaliv.

45. Mikenjani, Dorci i Jonci

Mikenjani koji su bili prinuđeni da se sele, osim što su se kretali u pravcu juga, upadajući na područje Egipta, plovili su i preko Egejskog mora u pravcu Male Azije. Naseljavali su se duž morske obale, stvarajući sela koja su kasnije prerastala u gradove – Smirna, Milet, Efes i ostali. Mešavina mikenskih i azijskih običaja i jezika proizvela je jedinstvenu kulturu koju nazivamo jonskom. Za vreme dorske okupacije, jonski Grci potom su se

naseljavali i na susedna ostrva uspostavljajući svoje naseobine na Lezbosu, Hiosu, Samosu i drugim ostrvima. Tako su se postepeno vraćali na samu istočnu obalu Grčke.

U međuvremenu, Dorci su u istočnim i južnim područjima Peloponeza stvorili svoja uporišta. Zatim su se proširili do Krita, a na istok sve do ostrva Rodos i Karpatos. Dorski dijalekat razlikovao se od mikenskog kojim se služilo stanovništvo u središnjoj Grčkoj, a oba su pokazivala znatne razlike i u odnosu na jonski način govora.

Pripadnici sve tri grupe bili su uglavnom istog etničkog porekla. Jonjani su po svom poreklu poticali od Mikenjana, dok su Mikenjani i Dorci imali zajedničke indoevropske pretke, nomade koji su se nekoliko vekova pre toga naselili na jugu Balkanskog poluostrva. Znatno kasnije, Grci su u sličnosti ubrajali i tvrdnju po kojoj su Dorci bili potomci Herakla koji su usled ratne pretnje bili primorani da napuste svoju rodnu Mikenu kako bi se u nju potom vratili.[14]

Međutim, još uvek se ne može govoriti o postojanju Grčke, već su postojali samo Mikenjani (ili Arkađani, kako bi bili razlikovani od svojih predaka), Dorci i Jonci. Sam jug Balkanskog poluostrva, kao što je to bio slučaj i sa zapadnosemitskim oblastima u razdoblju pre uzdizanja jevrejske i aramejske države, bilo je područje na kome su postojali nezavisni gradovi sa svojim kraljevima.

Kako je najezda Doraca postepeno postajala deo davne prošlosti, grčki gradovi ulazili su u novo razdoblje koje je bilo obeleženo relativnim mirom. U tom periodu oni su najčešće bili saveznici, a veoma retko protivnici što je doprinosilo razmeni i mešanju običaja i jezika.[17] Oko godine 800. p. n. e., što predstavlja okvirnu procenu, ta sve prisutnija svest o jedinstvenosti kulture vodila je stvaranju različitih istorijskih tradicija (a mnoge su bile mikenskog porekla) koje su se postepeno utopile u dva velika epa. Oni će ubrzo biti prisvajani kao baština svakog grčkog grada na poluostrvu. U pitanju su bili *Ilijada* i *Odiseja*.

Prema kasnijoj grčkoj tradiciji, tvorac ta dva epa bio je Jonjanin po imenu Homer koji je poticao iz maloazijskog grada Smirne, koji se nalazio u samom središtu oblasti zvane Jonija, ili s ostrva Hios, u neposrednoj blizini obala Jonije. I dalje traju rasprave o tome ko je zaista bio Homer. Različite teorije obuhvataju ideje koje govore da se radilo o pojedinačnom geniju, odnosno čak i o čitavoj skupini pesnika koji su stvarali pod istim

imenom. Epovi sadrže jasnu osobenost nekoga ko je bio pripovedač. Opisi koji su sastavljeni od dve reči (brzonog ili kravooka) i koji se često pojavljuju omogućavali su pesniku da uspostavi ritam u kazivanju. Formalni izrazi nalaze se na krajevima pojedinačnih scena („reče to ona uzvišenim rečima“, „seđahu oni tako nepomično i dugo u tišini“) i pojedinih tzv. kružnih tema.[15] U tim slučajevima pesnik sebi daje slobodu da jednu temu opiše tako što bi započeo iz sredine, da bi se potom vratio na njen početak, a potom nastavio ka njenom kraju.[18]

Ne može se sa sigurnošću reći kad su te pevane ili recitovane priče bile zapisane. Za sve vreme grčkog mračnog doba samo su Mikenjani uspeli da očuvaju neki oblik veštine pisanja i nju su veoma retko koristili. Ipak, bez obzira na to kad su te priče bile konačno zapisane, one su nesumnjivo govorile o periodu koji je prethodio 800. godini p. n. e. Nisu samo *Ilijada* i *Odiseja*, već su i najveći delovi grčke mitologije (kako je to definisao istraživač Ken Douden) bili „napisani na mikenskoj geografskoj karti“.[16] Delovi oklopa (šlem načinjen od veprovih zuba) svedočili su o svetu koji je postojao pre dorske najezde.[17] S druge strane, ti epovi sadrže podatke i o prekomorskim naseljima koja, po svemu sudeći, nisu postojala u mikenskom razdoblju.[18] Jezik epa jeste onaj koji se upotrebljavao u osmom veku p. n. e. Čak je i ime trojanskog kralja Prijama poticalo iz neohetitskog jezika koji su koristili stanovnici države Kju, ali i potomci nekadašnjeg carstva Hetita u rasejanju.[19]

Povest o Troji i junacima koji su se borili protiv nje omogućila je Dorcima, Arkađanima i Joncima da uspostave zajedničku mitsku prošlost. U *Ilijadi* nalazimo podatke o tome kako je svaki grčki grad bez ikakvog odlaganja uputio brodove kao reakciju na Agamemnonov poziv što je bio čin jedinstva koje Grci nikada nisu dosegli. Međutim, čitava priča ukazuje na početke sve intenzivnije međusobne identifikacije grčkih gradova koja ih je razdvajala u odnosu na sve druge.

Prvi put u *Ilijadi* nailazimo na pojam kojim su bili opisani svi oni koji nisu pripadali trima grčkim etničkim grupama: Homer ih je nazivao *barbaro-fonoi*¸ što je na grčkom jeziku imalo značenje *oni koji govore stranim jezikom*.[20] Bila je to jednostavna podela svih naroda u dve velike grupe koje su činili oni koji su se služili grčkim jezikom i svi ostali.

Bio je to začetak ideje koja se vremenom sve više udvajala u umovima većine Grka. Ljudska priroda bila je dvostruka. Pojedinac je mogao biti ili ne biti Grk, dok je njegova identifikacija kao *Grka* predstavljala suštinu ličnosti svake individue.

Snaga takve identifikacije, paradoksalno, ima svoje korene u odvojenosti grčkih gradova koja je kao pojava bila prisutna u razdoblju pre 800. godine p. n. e. Oni nisu poznavali fenomen političkog jedinstva, zajedničkog cilja, niti bilo šta drugo što bi moglo da liči na zajednički život. Poznavali su različite gradove, kraljeve, pejzaže, ali su zato svi govorili istim, grčkim, jezikom. Sličnost dijalekata kojima su se služili, kao i izmišljena zajednička prošlost bili su sama srž onoga što ih je povezivalo.

Vremenska traka 48

ASIRIJA	EGIPAT	BALKANSKO POLUOSTRVO /MALA AZIJA
		Novohetitske države
Ašur-ben-kala (1074–1056. g. p. n. e.)		
Aramejsko osvajanje		
	Treći međuperiod	
	Dvadeset prva dinastija (*Tanis*)	
	Dvadeset druga dinastija (945–712. g. p. n. e.)	
	Šešonk I	
Ašur-dan II (934–912. g. p. n. e.)		
Ašurnasirpal II (911–859. g. p. n. e.)		
		Arkadska, dorska i jonska kultura
	Osorkon II (870–850. g. p. n. e.)	
Šalmanasar III (858–824. g. p. n. e.)		
Šamši-Adad V (823–812. g. p. n. e.)		
Samu-Ramat		
		Homer (oko 800. g. p. n. e.)

Malobrojna plemena nosila su nazive Bit-Ša’ali i Bit-Šilani. U haldejskom jeziku, pojam „bit“ označavao je „domaćinstvo“. Drugi deo naziva svakog plemena poticao je od imena ličnosti od koje je poteklo svako pleme (detaljnije videti u: H. W. G Saggs, *Babylonians*, str. 134). To ukazuje na zajedničko nasleđe u kontekstu plemenske organizacije i jezika s

Izrailjcima koji su bili zapadnosemitskog porekla. Jevrejska reč za „domaćinstvo“ glasila je „bet“.

Radovi Ktezije, lekara i učenjaka, sačuvani su isključivo u prepisu. Originalni tekstovi su nestali, ali je docniji grčki istoričar Diodor navodno pozajmio znatne delove Ktezijinih tekstova na čemu mu je bio zahvalan. Diodor je bio sklon fantaziranju, pa je danas teško proceniti u kojoj su meri Ktezijini tekstovi zaista bili uključeni u njegova dela, odnosno da li su to bile Diodorove reči.

Istoričari najčešće dele grčku istoriju na mračno (1150–750. g. p. n. e.), arhajsko (750–490. g. p. n. e.), klasično (490–323. g. p. n. e.) i helenističko doba (323–30. g. p. n. e.). Arheolozi koji svoju hronologiju u znatno većoj meri zasnivaju na stilskim promenama u umetnosti i grnčariji, a ne toliko na istorijskim događajima, koriste drugačiju podelu. Početno razdoblje mračnog doba nazivaju submikenskim periodom (1125–1050. g. p. n. e.), a pozne obeležavaju pojmom protogeometrijsko doba (1050–900. g. p. n. e.). Istovremeno, izlazak iz mračnog doba naziva se geometrijski period (po odgovarajućem stilu izrade grnčarije) te se deli na rani (900–850. g. p. n. e.), srednji (850–750. g. p. n. e.) i poznogeometrijski (750–700. g. p. n. e.). Obe ove hronologije predstavljene su u brojnim referentnim delima, uključujući *Ancient Greece: A Political, Social and Cultural History*. čiji su autori Sara B. Pomeroj i drugi.

Pošto je ovo istorija, a ne književna rasprava uzdržaću se od pitanja Homerovog autorstva, strukture epova, grčkih bogova i ostalih tema koje obrađuju mnogobrojne studije.

Četrdeset deveto poglavlje

Trgovačke postaje i kolonije

U Grčkoj su, između 800. i 720. godine p. n. e., počele Olimpijske igre, dok su grčki gradovi, kao i sam grad Rim, osnovani na tlu Italije

Homerska flota brodova bila je nešto sasvim uobičajeno svima koji su živeli duž morskih obala:

Tako se preko polja pojavljuje mnoštvo,
Te se tako okupljeni žamor širi, njihova stopala
gaze meki pesak i grupišu se oko brodovlja;
Povišenim glasom požuruju povorku
kako bi popunili brodove i otisnuli se ka cilju.[1]

Grčki trgovci plovili su, od ostrva do ostrva, preko Egejskog mora sve do obala Male Azije, Krita i duž kontinentalnog dela. U homersko doba grčki brodovi održavali su redovne trgovačke linije koje su polazile iz luka na jugu Balkanskog poluostrva i kretale se ka gradovima na zapadu.

U razdoblju koje je prethodilo 1200. godini p. n. e., kad su Mikenjani i dalje bili na vrhuncu svoje moći u odnosu na istočne oblasti, na Apeninskom poluostrvu nalazio se veliki broj naselja koja su bila raštrkana od njegovog samog juga, pa sve do krajnjeg severa. Uprkos razdaljini koja je postojala između njih, u njima je izrađivana ista vrsta posuda od keramike što ukazuje na to da su svi bili istog porekla. Kako se najveći deo

naseobina nalazio duž apeninskog planinskog masiva, arheolozi su te stanovnike nazvali pripadnicima „apeninske“ kulture.[2]

Tokom grčkog mračnog doba apeninska kultura razvila se u nekoliko različitih pravaca. Razlike su počele da se pojavljuju ne samo u načinu oblikovanja posuda izrađenih od keramike, već i u tipovima oružja i oklopa. Oružja i oruđa izrađena od gvožđa nalazila su sve veću primenu duž čitavog poluostrva. Broj stanovnika postepeno se povećavao te je u pojedinim naseljima iznosio i do više hiljada.[3] U razdoblju koje je prethodilo godini 1200. p. n. e. svi žitelji Apeninskog poluostrva sahranjivali su svoje pokojnike. Nakon toga, u velikom broju naselja u severnim oblastima otpočelo se s kremiranjem umrlih stanovnika.[19]

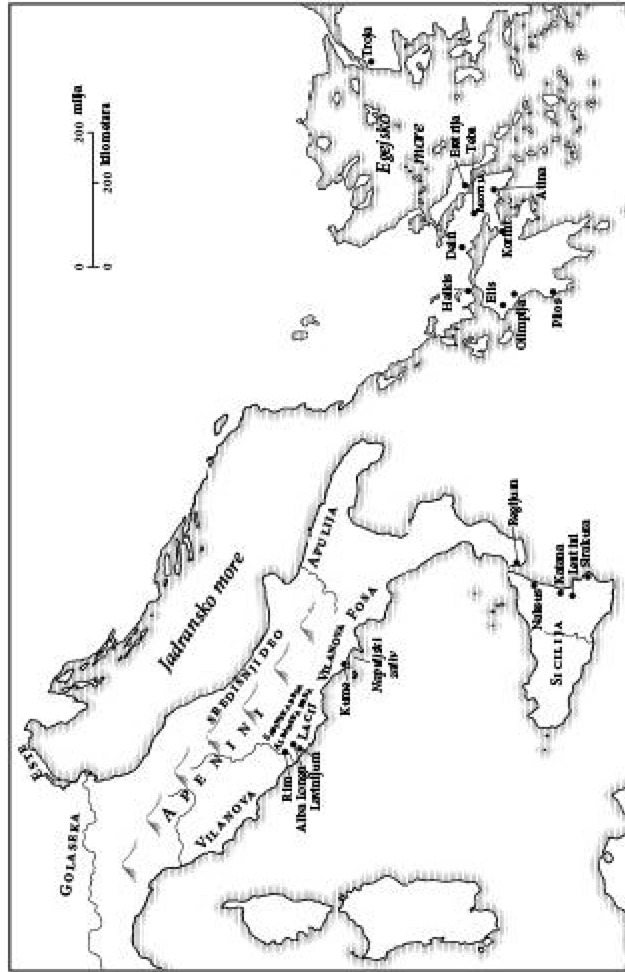
U vreme kad su grčki brodovi počeli da pristižu kako bi se uspostavila trgovinska razmena, Apeninsko poluostrvo postalo je dom različitim kulturama koje arheolozi koriste kako bi napravili razliku između pojedinih grupa stanovnika. Žitelji onih naselja u kojima je i dalje praktikovano sahranjivanje pokojnika bili su podeljeni u tri grupe: Fosa, čiji su pripadnici bili rasprostranjeni duž jugozapadne obale i samog juga poluostrva; Apulija, čiji su se žitelji nalazili u jugoistočnim oblastima; kao i Srednjojadranska koja je obuhvatala stanovništvo duž planinskog masiva Apenina.[4] Žitelji severnih oblasti, koji su započeli s praksom kremiranja svojih pokojnika, bili su podeljeni u četiri grupe: Golaseka, koji su se nalazili u zapadnim predelima i koji su, zajedno sa samim ratnicima, pokopavali njihove dvokolice i oružje; Este, koji su se rasprostirali u istočnim oblastima i izrađivali divne predmete od bronze; Vilanova, u južnim delovima, koji ne samo da su kremirali pokojnike, već su i njihov pepeo pohranjivali u urne koje su potom sahranjivali; kao i Latini, južno od pripadnika grupe Vilanova, koji su od njih bili razdvojeni rekom Tibar.

Latini pepeo svojih pokojnika nisu samo stavljali u urne, već i u kolibice koje su predstavljale replike domova živih čime su nastajala svojevrsna naselja mrtvih. Njhove kolibe bile su jednostavnog oblika, a naselja su ostajala nezaštićena. Rimski istoričar Varon zapisao je kako oni nisu „znali za kapije ili zidine“. Mala sela, osnivana na vrhovima bregova, kako bi se time doprinelo njihovoj sigurnosti, kao zajedničku karakteristiku imala su istovetni jezik. Koristili su se jezikom koji je nazivan „latinskim“ i predstavljao je samo jedan od oko četrdesetak različitih jezika i dijalekata koji su bili u upotrebi širom čitavog poluostrva.[20][5]

Grčki brodovi pristajali su uz južne obale poluostrva gde su obavljali trgovinsku razmenu gvožđa i žitarica. Takođe, pristajali su u lukama koje su se nalazile na velikom južnom ostrvu koje je kasnije dobilo naziv Sicilija. Tako uspešno obavljanje trgovačkih poslova vremenom je dovelo do uspostavljanja grčkih trgovinskih postaja u kojima se i živelo tokom jednog dela godine.[6]

Oko 775. godine p. n. e., grčki grad Halkis, koji se nalazio u severozapadnim predelima, i Eretrija, na istoku, poslali su zajedničku grupu trgovaca kako bi osnovali trgovačku postaju nešto severnije, u oblasti koja je danas poznata pod nazivom Napuljski zaliv. Trgovačka postaja nalazila se u blizini oblasti koju su naseljavali pripadnici vilanovske kulture koje su Grci nazivali Tirenjani. Uskoro su grčke vaze počele da se pojavljuju kao deo pratećeg materijala u grobnicama u kojima su bili sahranjivani pripadnici vilanovske kulture. Istovremeno, tradicionalna grčka šara počela je da se javlja na vilanovskim reljefima.

Halkis i Eretrija, sarađujući prilikom prodaje svojih dobara, uspostavili su odnos koji je daleko nadišao zajednički dijalekat koji su koristili. U to isto vreme hramovi posvećeni Zevsu i Heri,[21] koji su se nalazili u Olimpiji, počeli su da dobijaju na veličini. Do toga je došlo usled intenziviranja pokloničkih dolazaka Grka koji su pristizali iz najudaljenijih oblasti. Nešto dalje, na severu, u Delfima, donekle drugačije svetilište (proročište u kome su sveštenici ili sveštenice tražili savete od božanstava u ime Grka privlačilo je posetioce koji su dolazili i iz dalekih regija. Na ostrvu Delosu došlo je do razvoja hrama koji je bio posvećen bogu Apolonu i ratobornoj boginji Artemidi. Sva ta svetilišta ubrzo su dobijala karakter panhelenskih budući da nisu pripadala isključivo stanovnicima najbližeg naseljenog mesta, već i svima onima koji su se služili grčkim jezikom. Ona su suštinski doprinela uspostavljanju i prvog svegrčkog saveza. Gradovi su se udruživali u *amfiktionis*, koji se zasnivao na tome da su se zajednički brinuli o hramovima i svetilištima.

46. Etničke skupine i grčke kolonije na Apeninskom polustrvu

Ono što je posebno značajno jeste to da su se grčki gradovi udružili u vezi s jedinstvenom svetkovinom koja je bila posvećena bogu Zevsu. Po tradiciji, prva takva svetkovina bila je održana 776. godine p. n. e., svega godinu dana nakon zajedničkog poduhvata Halkisa i Eretrije, u Olimpiji.

Olimpija je vekovima bila versko središte. Različiti narodi bili su učesnici u verskim ceremonijama i obredima žrtvovanja koji su tu održavani tokom veoma dugog vremenskog perioda.[22] Tradicija kaže kako je godine 776. p. n. e., vladar Elisa, malog grada koji se nalazio severozapadno od Olimpije, otputovao u delfijsko proročište da bi dobio odgovor na pitanje na koji je način moguće okončati neprestane sukobe do kojih je dolazilo između grčkih gradova. U proročištu mu je rečeno da igre u Olimpiji preobrazi u zvaničnu svetkovinu tokom čijeg je trajanja bilo neophodno proglasiti primirje. Od tada su se, prema podacima sadržanim u

najstarijim istorijskim izvorima, jednom u četiri godine i zvanično održavale igre u Olimpiji. Tokom trajanja igara u Olimpiji proglašavano je primirje koje je obuhvatalo sve tadašnje grčke oblasti. U početku je primirje trajalo samo mesec dana da bi nešto kasnije bilo produženo na period od tri meseca kako bi Grci iz najudaljenijih oblasti mogli bezbedno da dođu ili da se vrate.[7]

Igre nikada nisu dovele do mira kao što se ponadao vladar grada Elisa. Ipak, one su podsećale grčke gradove na to da su ujedinjeni istim jezikom, kao i poštovanjem istih božanstava te da ratovi ne bi trebalo da predstavljaju jedinu vrstu odnosa između njih.

Prema rimskoj legendi, kralj Numitor vladao je 776. godine p. n. e. u dva grada koja su se nalazila na Apeninskom poluostrvu, u oblasti južno od reke Tibar. Prvi, nešto stariji grad, nosio je naziv Lavinijum. Drugi, nastao kao kolonija usled toga što je Lavinijum postao prenaseljen, nosio je naziv Alba Longa i nalazio se u masivu albanskih planina.

Numitorov mlađi i zli brat po imenu Amulije organizovao je napad zbog čega je kralj morao da ode u izgnanstvo. Na taj način bio je sprečen da se vrati u zemlju kako bi štitio svoju porodicu. Amulije je potom preuzeo presto, pogubio bratovljeve sinove i obnarodovao da bratovljeva kćerka, princeza po imenu Rea Silvija, treba da postane doživotna devica čime bi bilo predupređeno da bratovljevi unuci kasnije javno izraze svoje pravo na presto.

Uprkos tome, ona je ostala u drugom stanju. Rimski istoričar Livije zabeležio je kako je ona tvrdila da ju je napastvovao bog Mars te da se „uz mogućnost da je i zaista verovala u to, vrlo moguće nadala kako će na taj način ublažiti svoju krivicu“.[8] Šta god da se desilo, njeno dvoje blizanaca predstavljali su stvarnu pretnju po položaj uzurpatora budući da su bili direktni naslednici ubijenog kralja (prema grčkom biografu Plutarhu, oni su bili „znatno krupniji u odnosu na druge ljude“ što je dodatno brinulo Amulija).[9]

Amulije je stoga naredio da se njegovi tek rođeni srodnici udave u reci. Kako je u to vreme Tibar poplavio priobalne oblasti, sluga kome je bilo zapovеđeno da to učini ostavio je bebe u blizini vode i vratio se. Tu ih je, prema legendi, pronašla vučica koja ih je podojila nakon čega ih je ubrzo

pronašao kraljev pastir koji ih je uzeo i odneo svojoj supruzi kako bi ih ona odgajala.

Pastir im je dao imena Romul i Rem, i odgajao ih je dok nisu postali mladići. Plutarh je zapisao kako je Numitor, koji se nalazio u iznanstvu, slao novac koji je trebalo da bude utrošen na njihovo obrazovanje. Kad su potpuno stasali, oslobodili su se svog zlog dede-ujaka nakon čega je kralj Numitor ponovo preuzeo presto.

Nakon što je njihov deda ponovo bio na prestolu, dvojicu blizanaca, koji su u tom razdoblju stekli status naslednika trona, obuzela je, prema Livijevim rečima, jaka želja „da osnuju naseobinu na mestu gde su nekada davno bili ostavljeni kao bebe, da bi se udavili“.[10] Kralj je to odobrio. Alba je vremenom postala isto toliko veliki grad kao i Lavinijum te je postojala potreba za trećim gradom. Međutim, blizanački sukob koji je postojao između Numitora i Amulija kulminirao je u odnosu između Romula i Rema. Nisu mogli da se dogovore ko bi bio vrhovni gospodar tog novog grada, pa su se obratili božanstvima da daju znak. Od tog trenutka događaji su krenuli u neželjenom smeru:

Zbog toga je Romul zauzeo breg po imenu Palatin, a Rem onaj koji je nosio naziv Aventin kako bi s tih mesta posmatrali predskazanje. Prema predanju, Rem je prvi video znak – šest lešinara. Uskoro je to bilo saopšteno okupljenima, kao i to da je Romul ugledao svega tri lešinara. Pristalice svakoga od njih odmah su svoje gospodare pozdravili kao vladare na taj način što je jedna strana insistirala na prvenstvu, a druga na broju. Uskoro su usledile veoma oštre reči nakon kojih je došlo i do otvorenog sukoba tokom koga je stradao Rem.[11]

Livije je zabeležio i to kako je, po jednoj „građanskoj“ tradiciji, Rem počeo da se ruga bratu, koji je poželeo da izgradi bedeme oko svog novog grada, tako što se nagnuo preko njih, te da ga je Romul ubio u nastupu besa. Bez obzira na sve, novi grad dobio je svoj naziv po Romulu koji je podigao utvrđenje na vrhu brda Palatin čime ga je učinio središtem grada Rima. Prema tradiciji, to se desilo 753. godine p. n. e.

Ova povest u potpunosti je plod mašte i nema dodirnih tačaka s istorijskom stvarnošću. Rezultati arheoloških iskopavanja svedoče o tome

da su doseljenici zaista podigli svoje naselje na području savremenog Rima u razdoblju između 1000. i 800. godine p. n. e., ali su rimski pisci sakupljali priče drugih naroda. Povest o Romulu i Remu sadrži segmente starijih grčkih legendi (da ne govorimo o Sargonu i Mojsiju).[23] I sam Livije je, pišući svoje delo oko 30. godine p. n. e., počeo rečima da su „događaji koji su se odigrali pre nastanka Rima do nas došli zahvaljujući drevnim pričama koje su daleko više imale čar poetskog nego istorijskog."[12]

Moguće je da je jedan istorijski eho koji jedva da i možemo uočiti onaj koji se odnosi na borbu između same braće. Hiljadu godina ranije, borba između Ozirisa i Seta u vezi s tim ko će biti vladar Egipta predstavljala je odraz stvarnih sukobljavanja do kojih je dolazilo između srodnika po krvi. U priči o Romulu možemo, istovremeno, uočiti borbu dva veoma bliska naroda. Drevni materijalni ostaci ukazuju na to da je Rim proistekao iz dve odvojene naseobine od kojih se jedna nalazila na bregu koji je nosio naziv Palatin, dok je druga bila smeštena na bregu pod nazivom Eskvilin. Treba naglasiti i to da je svako od ta dva naselja bilo pod vlašću drugog latinskog plemena.[13] Sasvim je moguće da se jedno od tih plemena, baš kao i sam Romul, uistinu spustilo sa albanskih planina kako bi možda obezbedilo žitarice iz plodne tiberijske ravnice za sve brojnije stanovništvo.

Vrlo je verovatno da se druga skupina spustila sa Sabinskog gorja. Prema Livijevim navodima, kad je uspostavio vlast nad brdom Palatinom, Romul je sagradio veliki grad („ubrzano širenje utvrđenog područja nije bilo u skladu sa stvarnim brojem stanovnika", zabeležio je Livije), koji se potom suočio s potrebom da bude naseljen življem. Otvorio je gradske kapije za sve begunce i one koji su lutali (Livije, stari republikanac, s posebnim zadovoljstvom ukazivao je na to kako su građani koji su osnovali Rim bili „rulja", kako je on to definisao, koja je „dala prvi impuls snazi grada, učinila prvi korak ka njegovoj budućoj veličini").[14] To je ispunilo prostor unutar gradskih bedema, ali je i stvorilo problem: delovalo je „kako će veličina Rima trajati svega jednu generaciju jer u njemu skoro da nije bilo žena".

Sve to bilo je pojačano međuplemenskim zađevicama koje su bile istovetne blizanačkom sukobljavanju: susedna sela, čiji su stanovnici bili istog porekla kao i žitelji samog Rima, odbijali su da šalju svoje žene budući da su oni „prezirali novu zajednicu, kao i da su se, istovremeno, bojali … usled jačanja te nove sile u njihovom susedstvu."[15] Stoga je

Romul priredio veličanstvenu svetkovinu u čast boga Neptuna i na nju pozvao susede (Sabinjane, koji su živeli u obližnjem velikom gradu). Na vrhuncu te svečanosti, dok su Sabinjani bili preokupirani drugim dešavanjima, Rimljani su oteli sve devojke i odveli ih.

Prema Livijevim navodima, te devojke su nedugo potom „prestale da tuguju pošto su ih njihovi novi muževi zasipali milozvučnim rečima" (postavlja se pitanje kako bi neka rimska istoričarka opisala taj događaj). Međutim, sabinjanski ratnici krenuli su u napad na grad, probili se u njega i izgnali branioce. Rimljani, koji su tada bili prinuđeni da napadnu sopstveni grad, napredovali su u pravcu bedema. Kada su se dve vojske sudarile, sabinjanski junak Metije Kurcije povikao je ka svojim ratnicima: „Pokažite im da hvatanje devojaka nije isto što i borba s muškarcima!" U tom trenutku Romul se ustremio ka njemu praćen grupom saboraca na šta se Metije Kurcije dao u bekstvo.

Kako je pretila opasnost da dođe do masakra, Sabinjanke su istrčale iz grada i postavile se između dve zaraćene strane moleći ih da prekinu neprijateljstvo jer će njihovi očevi i muževi stradati u tom boju. „Posledice tog vapaja bile su snažne i momentalne", zabeležio je Livije. „Zavladala je tišina i niko se nije pomerao. Nedugo potom starešine dve vojske istupile su da bi se dogovorile o uslovima sklapanja mirovnog sporazuma. I zaista, otišli su i korak dalje: dve države postadoše ujedinjene pod jednom vlašću, s Rimom kao državnim središtem." Romul, potomak vladara Alba Longe, kao i Tit Tacije, vladar Sabinjana, zajedno su vladali (mada ne dugo; Tacije je ubijen u neredima koji su izbili nekoliko godina kasnije, a za Romula je rečeno kako se „manje potresao zbog njegove smrti nego što je to bilo primereno").

Te legende, bez obzira na uočljiv grčki uticaj koji su sadržavale, mogle bi zaista da ukažu na to da je drevni Rim nastao na dva brega od kojih je jedan bio naseljen Latinima koji su poticali sa Sabinskog gorja, a drugi od istih tih Latina s albanskih planina. Istovremeno, one ukazuju i na postojanje neprijateljstva u središtu u kome je došlo do osnivanja grada. Baš kao i u slučaju Gornjeg i Donjeg Egipta, te skupine (iako istog porekla, sa sličnim običajima, jezikom i dobrima) bile su međusobno suprotstavljene. Grci su težili da pronađu nešto što im je bilo zajedničko. S druge strane, Latini su odbijali da priznaju sve druge koji nisu pripadali njihovoj etničkoj skupini. U najdrevnijoj starini, Rim je imao dva pola te su

njegovi građani živeli tako što su bili zagledani na dve potpuno različite strane.

Rim nije bio jedini grad koji se razvijao u plodnim ravnicama na Apeninskom poluostrvu. Grčki trgovci, koncentrisani u svojim postajama, dokazali su svojim sunarodnicima u matici kako su obale poluostrva dobro mesto za osnivanje grčkih kolonija. S druge strane, grčki gradovi osećali su unutrašnji pritisak. Broj stanovnika stalno je rastao (u periodu između 800. i 700. godine p. n. e. čak šestostruko) i bilo im je potrebno mnogo više metala, kamena, žitarica, pašnjaka.[17]

Posebno su imali potrebu za još većim površinama zemljišta. Grčki gradovi bili su limitirani prirodnim barijerama – planinskim vencima, stenama ili morima. Kao i Mesopotamija, i grčke oblasti bile su „siromašne obradivim zemljištem".[24] Tradicionalno, zemljište je deljeno na ravne časti svim sinovima što je dovodilo do usitnjavanja porodičnih poseda, posebno u slučajevima kad se rađalo mnogo muških potomaka. Došlo se u situaciju da prosto više nije bio obradivog zemljišta za sve sinove koji su bili rođeni u grčkim porodicama.

Grčki pesnik Hesiod, koji je poticao iz oblasti koja je nosila naziv Beotija, bio je rođen sredinom osmog veka p. n. e.. U delu *Poslovi i dani* opisao je svoju muku. Naime, nakon očeve smrti trebalo je da dođe do podele porodičnog obradivog zemljišta između njega i njegovog starijeg brata Perseja. No, kako je brat smatrao da bi parcela te veličine bila nedovoljna za izdržavanje njega i članova njegove porodice, on je podmitio sudije koje su odlučile da njemu pripadne čitav nekadašnji očev posed.

Naše nasleđe bilo je podeljeno, ali je bilo toliko toga
što si ti oteo i odneo, poput podgojenog sudije
koji se priklanja vladaru koji ga podmićuje.
Bejahu to glupaci koji su bili sudije u ovom sporu.[18]

Bila je to sekundarna, ali veoma ozbiljna teškoća s kojom su se suočavali grčki gradovi. Ograničeni resursi dovodili su do očajničkih

poteza, pa je korupcija među zemljoposednicima i državnim službenicima poprimila neverovatne razmere.[19]

Hesiod je vapio za danima kad će ljudi živeti od svog rada, a ne da doživljavaju da ih potkradaju jači. Čeznuo je i za vremenima kad oni

neće znati za glad ili štetu,
već da će usred svetkovina uživati u plodovima svog rada.
Za njih zemlja obilato rađa; i zbog njih su
krošnje hrastova ispunjene žirovima, a njihova debla pčelama.
Debele ovce posrću pod težinom vune,
A žene nose sinove koji liče na svoje očeve.[20]

Ovo je ukazivalo na to da su bogati dobijali mnogo više od zemljišta.

Hesiod je u više stihova objašnjavao kako su oni koji su vredni zasluživali da dobiju ono što im je po pravdi pripadalo. Zemljoradnici koji su s pažnjom sadili žitarice trebalo je i da žanju plodove svog rada. Plodove je trebalo propisno platiti, a korumpirane sudije trebalo je da se plaše božanske pravde. Ništa se od ovoga nije dogodilo, niti je i moglo da se desi imajući u vidu brojna ograničenja koja su opterećivala gradove.

Kolonizacija, a ne reforme, bila je jedino rešenje. Oko 740. godine p. n. e. starešine grčkih gradova počele su da šalju mlade ljude kako bi obrađivali novu zemlju. Prvi kolonisti stigli su upravo iz ona dva grada koji su osnovali najstarije trgovačke postaje širom Apeninskog poluostrva, iz Halkisa i Eretrije. Oni su se prvo naselili u Napuljskom zalivu gde su osnovali novo grčko naselje Kuma. Oko 733. godine p. n. e. grad Korint uputio je jednog od svojih plemića, po imenu Arhej, koji se nalazio na čelu ekspedicije koja je krenula u pravcu Sicilije. Na tom ostrvu je Arhej osnovao koloniju koja je dobila naziv Sirakuza. Tokom narednih dvadesetak godina, Halkis i Eretrija osnovali su najmanje četiri nova grada (Naksus, Lentini, Katana i Regijum). Do 700. godine p. n. e. svi gradovi koji su se nalazili na jugu Apeninskog poluostrva u toj meri su bili grčki, poput onih čiji su stanovnici bili i osnivači.

Vremenska traka 49

BALKANSKO POLUOSTRVO /MALA AZIJA	APENINSKO POLUOSTRVO
	kulture: fosa, apulijska, srednjojadranska, golaseka, este, vilanovska i latinska
kulture: arkadijska, dorska i jonska (oko 900. g. p. n. e.)	
Homer (oko 800. g. p. n. e.)	
osnivanje grčkih trgovinskih postaja na Apeninskom poluostrvu	
prve Olimpijske igre (776. g. p. n. e.)	
	osnivanje Rima (753. g. p. n. e.)
	Romul
	osnivanje grčkih kolonija na Apeninskom poluostrvu

Identifikacija svih tih jezika, od kojih su nam mnogi poznati isključivo fragmentarno i to na osnovu pojedinih zapisa, kao i njihovih međusobnih veza predstavlja način da se uoče razlike između različitih etničkih skupina koje su tokom perioda gvozdenog doba obitavale na Apeninskom poluostrvu. No, pošto je to uskospecijalizovana oblast, ukazujem na delo T. Dž. Kornela pod naslovom *The Begginings of Rome* (posebno str. 41–44), koje predstavlja sažet, ali veoma koristan uvod u to pitanje.

Istraživanje grčkog panteona izlazi iz okvira tema ove knjige. Iako su se kultne aktivnosti koje su sprovođene u čast bogova odvijale već stolećima, *Ilijada* i *Odiseja* su najstarija grčka dela koja nam govore o ličnosti i delovanju Zevsa i drugih božanstava. To nam govori da je oko 800. godine p. n. e. ovaj panteon bio u poodmakloj fazi razvoja, složenosti i ritualizacije.

Džudit Svadling, kustos Zbirke grčkih i rimskih starina u Britanskom muzeju, izražava žaljenje što u našem dobu ne postoji nešto poput Olimpije. Amerikancima se to nikako ne bi svidelo. Zamislite samo situaciju da ragbi utakmica počne molitvom i da se igra u slavu božju, dok se u poluvremenu obavlja još jedna molitva. Dodajte tome i predsedničkog kandidata koji baca novčić kako bi se odredilo koji će tim zauzeti koju stranu terena ili otpočeti s igrom i dobili ste sva tri elementa drevnih igara: religiju, sport i politiku.

Istoričar antike R. M. Ogilvi ukazao je na to kako su dvojica sinova grčkog boga Posejdona bila bačena u reku Enipeju te da su ih potom našle i odgajile životinje. Removo izrugivanje preko zida neodoljivo podseća na legendu o Eneji i Tokseju, odnosno o Poimanderu i Leukipu.

Videti Osamnaesto poglavlje (prvi tom), str. 229.

Hronološka podela istorije čitavog poluostrva, kako su definisali arheolozi, obuhvata bronzano doba (2000–900. g. p. n. e.). Period grčkog mračnog doba (1200. g. p. n. e.) ovde je poistovećen s poznim bronzanim dobom. Gvozdeno doba počinjalo je oko 900. g. p. n. e.

Pedeseto poglavlje

Stari neprijatelji

Između 783. i 727. godine p. n. e. u Asiriji je došlo do slabljenja moći carstva sve dok ga Tiglat-Palasar III nije obnovio

Godine 783. godine p. n. e. Šalmanasar IV stupio je na asirski presto na kome se zadržao narednih devet godina. Car se u nekoliko navrata, što je bilo neprimereno, otvoreno i javno hvalisao. Nekoliko pobedničkih natpisa koji su opstali do naših dana svedoče o tome kako je car najveći deo svoje vladavine proveo u odbrani Asirije od mnogobrojnih napadača. Damask je s vremenom postao prestonica aramejske države koja je u najstarijim pisanim izvorima nazivana Sirijom. Stanovnici te države bili su dovoljno snažni te su ugrožavali asirske granice i nije dolazilo do obrnute situacije.[1] U jednoj od odlučujućih bitaka koje je vodio protiv Sirijaca, car Šalmanasar IV bio je čak prinuđen i na to da sklopi savez s izrailjskim carem Jerovoamom II kako bi ih savladao.[2]

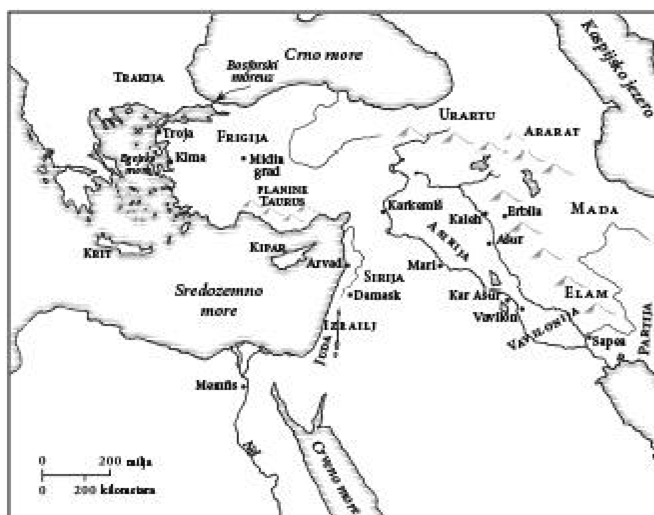
Istovremeno, suočio se i s novim protivnikom koji se nalazio na severu. Na samom severu Asirije, Hurićani, koji su nekada davno živeli u okvirima drevnog carstva Mitana, formirali su nekoliko plemenskih državica. Od vremena uništenja carstva Mitana, tokom asirskih vojnih pohoda, Hurićani su predstavljali dobar izvor roblja, metala i drvne građe. Nekoliko vekova ranije car Šalmanasar I hvalisao se kako je poharao čak pedeset jedno njihovo naselje. Oteo im je njihova dobra i mladiće. „Odabrao sam njihove mladiće i uzeo ih u svoju službu“, zabeležio je, „i uveo sam im težak porez za sva vremena.“[3]

U doba stalnih napada koji su dolazili s juga, te skupine koje su živele u planinama bile su prinuđene da se okupe u jedinstveni savez. Od Asiraca su

pozajmili njihovo pismo kako bi mogli da komuniciraju, a asirske vladarske običaje preuzeli su za svoje vladare. Protivničko carstvo predstavljalo im je uzor.[4] Asirci su ih nazivali Urartu što predstavlja naziv koji je i danas prisutan u imenu visoke planine koja se nalazi na njihovom nekadašnjem području – Ararat. U poređenju s asirskom vojskom, ratnici Urartua bili su poput komarca koji napada slona. Međutim, asirski napadi na moćne tvrđave koje su štitile planinske prevoje u oblasti Urartua nisu završavani probojem same granice.

Ugrožen i sa zapada i sa severa, car Šalmanasar IV bio je konačno ponižen onda kad je izgubio vlast nad Vavilonom. U samom gradu, koji se nalazio pod upravom zapovednika asirskog porekla, dolazilo je do brojnih nesuglasica. Međusobno sukobljeni haldejski vojni zapovednici otimali su se oko prestola, a zapovednik grada je pobegao.

I u drugim udaljenim oblastima Asirskog carstva lokalni zapovednici počeli su da se ponašaju kao samostalni vladari, ne konsultujući se s prestonicom. Zapovednik grada Marija u svojim zapisima beležio je događaje koji su se odigravali u odnosu na godine njegove „vladavine“, ali uopšte nije pominjao samog cara.[5] Pod vlašću sina cara Šalmanasara IV više oblasnih gospodara organizovalo je pobune protiv centralnih vlasti što je prinudilo asirske trupe da napadnu sopstvene gradove. U vreme njegovog unuka, vladar Urartua u svojim natpisima hvalisao se time kako je „osvojio zemlju … Asiriju.“[6]

47. Asirija i njeni protivnici

Urartu je uspeo da proširi svoju vlast na južne oblasti, na područje koje se prethodno nalazilo pod vlašću Asirije, ali i daleko na zapad. U tim novoosvojenim oblastima podizali su utvrđenja na najvišim lokacijama do kojih su mogli da dosegnu. Oni su bili planinski ljudi koji se nisu prijatno osećali ukoliko nisu bili na visokim lokacijama s kojih bi posmatrali okolinu. Granice Urartua u tom razdoblju obuhvatale su najveći deo oblasti koje su se ranije nalazile pod vlašću Hetita[25] te je vladar Urartua, Sarduri I uputio svoje poklisare na istok kako bi sklopio savez s Međanima i Parćanima protiv Asiraca.

Ašur-nirari V, unuk Šalmanasara IV, suočen s nadmoćnim napadačima, jedino što je mogao bilo je da štiti središte svoga carstva. Čak ni u tome nije uspeo. Unutrašnji bedemi Ašura, poslednja odbrana grada, postepeno su počeli da se urušavaju i raspadaju usled neodržavanja. Nijedan zvaničnik ili zapovednik, pa čak ni sam car nije izdao naredbu da se oni obnove. Žitelji Ašura koristili su materijal iz gradskih zidina i njime gradili svoje kuće.[7]

Situacija je bila nešto povoljnija u samom gradu Kalehu gde su carske odaje bile puste. Tokom sedme godine svoje uprave Pul, zapovednik grada Kaleha, pobunio se protiv cara.

Pul je po svemu sudeći bio u određenom rođačkom odnosu s carem budući da je imao zadatak da upravlja prestonicom, ali se Ašur-nirari V gorko prevario ukoliko je računao na njegovu bezuslovnu odanost. Pul je iskoristio ranjivost svog rođaka kako bi okupio pristalice i potom ubio cara i članove njegove porodice. Stupio je na presto početkom maja 746. godine p. n. e. Tim povodom on je uzeo drugo ime koje je prizivalo nekadašnju moć Asirije – Tiglat-Palasar III.[26]

Skoro u isto to vreme jedan moćni vladar stupio je na presto u Vavilonu.

Nabonasar je bio Haldejac. Bez obzira na način na koji je uspeo da zagospodari Vavilonom, uspeo je da uguši pobune i umanji nezadovoljstvo. Istorijska tradicija koju su sačuvali Grci svedočila je o tome kako je moć Vavilona tokom trajanja njegove vladavine omogućila procvat astronomije. Naime, Grci su u toj meri bili uvereni u to da su njihova bazična astronomska znanja poticala od Haldejaca da su imali običaj da za imenovanje istog pojma istovremeno koriste reči „Haldejac“ i „astronom“ što se potom kao pojava proširilo širom drevnog sveta. Upravo je iz tog razloga u *Knjizi proroka Danila* objašnjeno kako je car Nabukodonosr II, nekih dve stotine godina kasnije, okupio svoje „Haldejce“, skupa s drugim

mudracima iz svog carstva, kako bi potražio savet. Tokom godina koje je proveo na prestolu, vavilonski pisari prvi put su počeli da ispisuju tablice koje su sadržavale astronomske informacije koje su bile upoređivane sa svakodnevnim vremenskim prilikama, podatke o nivou voda reka Tigar i Eufrat, kao i informacije o cenama žitarica i drugih važnih proizvoda. To nije bio samo znak da se Vavilon nalazio u mirnodopskom razdoblju, već je to ukazivalo i da se radilo o gradu koji je činio napore da i dalje napreduje.[8]

Čim je uspostavio kontrolu nad Asirijom, car Tiglat--Palasar III uputo se u pravcu juga, ka Vavilonu, čijem se vladaru Nabonasaru ponudio za saveznika. Imao je protivnike na zapadu, severu i istoku, pa mu zato nisu bili potrebni neprijatelji i na jugu. Nabonasar je prihvatio ponuđeni savez te je Tiglat-Palasar III otposlao asirske trupe kako bi Nabonasaru pomogle da uguši haldejski i aramejski otpor usmeren protiv novog vavilonskog cara.

Međutim, sve se završilo tako da su Haldejci i Aramejci počeli da plaćaju danak Tiglat-Palasaru III, a ne Nabonasaru. „Pripojio sam vavilonske gradove koji su se nalazili uz obalu Donjeg mora“, hvalisao se Tiglat-Palasar III u svojim analima. „Pripojio sam ih Asiriji i postavio sam svog evnuha kao njihovog zapovednika.“[9] U oblastima koje su se nalazile severno od Vavilonije, a u kojima su bili grupisani Aramejci, Tiglat-Palasar III podigao je novi grad pod nazivom Kar Ašur, odnosno Bedem Ašura. Zvanično je rečeno kako je taj grad trebalo da predstavlja zaštitu samog Vavilona od nomada koji su želeli da prodru u Nabonasarovu zemlju. U stvarnosti, to je bila asirska postaja na tlu Vavilonije, prepuna asirskih zvaničnika, zaštićena kontingentom asirskih ratnika i naseljena doseljenicima iz Asirije. „Nazvah ga Kar Ašur“, objašnjavano je u tekstovima anala nastalih za vreme vladavine Tiglat-Palasara III. „U njemu naselih pripadnike stranih naroda koje sam pokorio. Nametnuh im danak i smatrah ih žiteljima Asirije.“[10] Kad se Tiglat-Palasar III potom uputio ka svojoj prestonici, poput Šamši-Adada V pre njega, proglasio se carem Sumera i Akada.

Nabonasar, koji se nalazio u južnim oblastima, držao je jezik za zubima. Sve dok mu je asirski car dozvoljavao da upravlja sopstvenom državom nije pokazivao da mu mnogo smeta to što se neko drugi okitio tako laskavom titulom.[11] S druge strane, Tiglat-Palasar III prepustio je Nabonasaru da upravlja svojom državom u redovnim aktivnostima. On je imao posla na drugom mestu.[27] Bio je odlučan u nameri da zameni buntovne zapovednike

udaljenih oblasti novim zvaničnicima od kojih je traženo da caru šalju redovne izveštaje. Kako bi to bilo realizovano, car je uspostavio drevni oblik svojevrsnog „poni ekspresa“ te su glasnici blagovremeno dostavljali vesti u vladarsku palatu.

Kad je upostavio red u svojoj državi, car se posvetio dešavanjima u severnim oblastima u kojima su se nalazili ratnici Urartua uprkos tome što su one ranije bile pod vlašću Asirije. Njima je pošlo za rukom da prodru prilično daleko u pravcu jugozapada, sve do Karkemiša. Čak je i grad Arvad, koji se nalazio južnije, postao saveznik Urartua iako je odranije imao sklopljen savez s Asirijom.[12]

Tiglat-Palasar III opseo je grad. Bio je to snažan napad s mnogo žrtava na obe strane. Posle dve godine Arvad se konačno predao.

Istorijski izvori iz razdoblja Tiglat-Palasara III svedoče kako je car godinu 740. p. n. e. proveo u gradu Arvadu. On se odlučio da taj grad privremeno učini svojom prestonicom te ga je pretvorio u komandno mesto za nastavak vojnog pohoda protiv Urartua. Uspeo je da Kju u Karkemišu preotme od Urartua. Do 735. godine p. n. e.. Asirci su prodrli u središte države Urartu te je tamošnji vladar Sarduri I, praćen ratnicima, bio prinuđen da se povuče dalje na sever, u pravcu prestonice Urartua. „Njihovim telima ispunio sam klance i planinske tesnace“, hvalisao se Tiglat-Palasar III koristeći se rečnikom koji je već postao poznat kao zvanični način izražavanja u takvim prilikama. Istina, dodao je i sledeću informaciju: „Kako bi spasao sopstveni život, Sarduri je pobegao tokom noći i nije više bio viđen … gonih ga preko mosta na Eufratu koji je bio granica njegove države.“[13]

Tada se zaustavio. Sarduri se pregrupisao i nastavio da vlada nad teritorijalno manjim, ali i dalje nezavisnim Urartuom, u predelima koji su ranije predstavljali severne oblasti njegove države. Južne regije ostale su u asirskim rukama.

Kako su vojni pohodi Tiglat-Palasara III uticali na promenu političke karte regiona, došlo je do nastanka nove države. Njegova novoosvojena oblast obuhvatila je i istočna frigijska plemena koja su se nalazila u središnjem predelu Male Azije. Tada su se zapadna plemena reorganizovala i formirala savez koji je ubrzo prerastao u frigijsku državu, i to pred očima njihovih protivnika s istoka. Tako je Tiglat--Palasar III sasvim slučajno

doprineo uspostavljanju jedne potpuno nove nacije čiji je prvi vladar bio legendarni Mida.

Ko god da je on zaista bio, povest o Midinom stupanju na presto postala je deo mita u vreme Aleksandra Makedonskog, četiri stoleća kasnije. Došavši u Frigiju, Aleksandar je video drevna kola s jarmom koji je posebnim i veoma velikim čvorom bio pričvršćen za njih. Rečeno mu je da su to bila kola prvog frigijskog vladara. Kako su bili bez vladara, Frigijci su se jednom prilikom obratili proročištu s pitanjem ko bi to trebalo da bude vladar. Proročište im je kazalo kako je prva osoba koja se bude provozala tim kolima božanski izbor. Baš u tom trenutku ugledali su jednog zemljoradnika po imenu Mida kako se vozi u tim kolima.[28] Odmah su ga krunisali za svog vladara, a on je ta kola posvetio bogu Zevsu.[14]

Prema Herodotu, Mida je u delfijsko proročište uputio darove čime je postao prvi ne-Grk koji je to uradio.[15] Prema drugoj legendi, Mida se čak i oženio jednom Grkinjom koja je poticala iz mesta Kime. Obe ove povesti dokazuju to da su Frigijci, nakon što su imali svog vladara i prestonicu koju su nazvali po njemu (grad Mida; Mida je postalo tradicionalno ime vladara), u značajnom obimu obavljali trgovinsku razmenu s jonskim gradovima koji su se nalazili duž obala Male Azije.

Ta trgovina učinila je Frigiju neobično bogatom. Drevna grčka povest o Midi, koji je po legendi sve što je dodirivao pretvarao u zlato, sačuvala je, naime, oduševljenje jonskih trgovaca blagom frigijskih vladara. Tužni kraj, po kome je Midin dodir u podjednakoj meri bio blagoslov i prokletstvo, predstavljao je odraz njihove otvorene ljubomore zbog tog napretka.

I dok je Frigija napredovala, Tiglat-Palasar III nastavljao je rat protiv svojih tradicionalnih neprijatelja. Krenuo je u pravcu istoka gde je iznova pokorio pobunjene Parćane i Međane. Nakon tog uspeha okrenuo se zapadu koji mu je zadavao mnogo problema. Kad je car Izrailja, beznačajna ličnost po imenu Menahem, uočio asirsku vojsku koja se približavala, poslao je četrdeset tona srebra kako bi potkupio neprijatelja.[16] Juda je bila znatno kooperativnija. Tadašnji car iz plemena Davidova, po imenu Ahaz, opljačkao je Solomonov hram i sve svete sasude kao znak potčinjenosti poslao Tiglat-Palasaru III da bi nakon toga ponudio da bude asirski saveznik u borbi protiv Izrailja.

U bici koja je usledila, Izrailj je u korist Asirije izgubio svoje severne oblasti. U tom razdoblju Tiglat-Palasar III vladao je Sirijom i kontrolisao je Judu i Izrailj. Zapad više nije bio prepreka.

Do tada je Tiglat-Palasar III obraćao vrlo malo pažnje na Vavilon. Međutim, u tom razdoblju je Nabonasar preminuo, a država je ušla u krizu izazvanu građanskim ratom. Tiglat--Palasar III, koji je upravo okončao osvajanje Damaska, uočio je kako je došlo vreme da i zvanično, a ne samo simbolično kao što je to bio slučaj do tada, i sam Vavilon učini delom svog carstva.

I dok je Tiglat-Palasar III prelazio vavilonsku granicu kako bi se, duž obala reke Tigar, uputio ka jugu, u pravcu prestonice carstva, ono se podelilo na dva dela. Kako se on približavao, vavilonski gradovi međusobno su se sukobljavali po pitanju da li je korisnije da priznaju vrhovnu asirsku vlast ili da pokušaju, najverovatnije uzaludno, da se bore za očuvanje svoje nezavisnosti. Pokazalo se da su vavilonski gradovi, koji su se nalazili u severnim oblastima, bili naklonjeni Asiriji. Logično, bila je razumljiva naklonost Asiriji ukoliko se živi uz samu južnu granicu tog carstva. Spremnost tih gradova da se priklone Tiglat-Palasaru III ukazuje i na to da su njima očigledno bili mnogo bliskiji asirski običaji i dobra, a ne Haldejci, inače semitskog porekla, koji su se sukobljavali oko toga ko bi postao novi vladar Vavilonije. Znajući upravo to, Tiglat-Palasar III poslao je, kao prethodnicu, nekoliko svojih izaslanika u Vavilon sa zadatkom da stanovnike grada privole da mu iskažu odanost. Izaslanici su Tiglat-Palasaru III poslali izveštaj čiji je tekst sačuvan u jednom pismu koje je 1952. godine bilo otkriveno u mestu Kaleh:

Vladaru, našem gospodaru, od njegovih slugu Samas--bunaje i Nabujetera. U Vavilon pristigosmo dvadeset osmog dana i pojavismo se pred vratima Marduka. Obratismo se Vaviloncima i kazasmo im: „Zašto delujete protivu nas, zarad Haldejaca? Njima je mesto kod njihovih saplemenika. Vavilon se priklanja Haldejcima! Naš vladar prepoznaje vaša prava kao stanovnika Vavilona.“ Građani nam odgovoriše: „Ne verujemo da će vaš car doći“, ali i to da će se pokoriti ukoliko bi car zaista i prispeo.[17]

Samas-bunaja i Nabujeter igrali su na etničku kartu i Vavilonci su se priklonili Asircima, a ne Haldejcima.

Haldejski plemić koji se tada nalazio na vavilonskom prestolu je pobegao, a Tiglat-Palasar III projurio je pored grada u pravcu juga ka mestu pod kojim se zaustavio. Bio je to grad po imenu Sapea koji je imao trostruke bedeme od kojih su najniži bili visoki pet metara, dok su druga dva bila znatno viša. Asirski reljef svedoči o opsadi i uništenju grada. Strelci koji su s bedema strelama zasipali asirske ratnike poklekli su pod jačinom asirskog napada te su njihovi leševi bili poređani oko svih bedema. Uplakane žene i deca su odvedeni u progonstvo.[18]

Tiglat-Palasar III potom je krenuo ka Vavilonu u koji je pobedonosno ušao. Proglasio se carem i tokom novogodišnjih svetkovina 728. godine p. n. e. zakleo se na odanost vrhovnom vavilonskom božanstvu Marduku. Haldejci, koji su bili prestravljeni padom grada Sapee, pohrlili su da iskažu odanost svom novom vladaru.

Među njima je bio i lokalni vojni zapovednik Merodah--baladan. U posebnom osvrtu posvećenom njemu, Tiglat--Palasar III naglasio je kako je ovaj bio „vladar primorja koji se nije pokorio nijednom od careva, mojih očeva, niti im je poljubio stopala“. Međutim, ovoga puta on je iskazao svoju odanost i poslao lepe darove: zlatne ogrlice, drago kamenje, skupoceno drvo, odeću i stoku.[19]

Merodah-baladan neiskreno je izrazio svoju odanost Asiriji, ali Tiglat-Palasar III to još uvek nije znao.[20] Kao vladar Asirije i Vavilona bio je ispunjen oduševljenjem te je, kako bi demonstrirao svoju moć, prineo žrtve vavilonskim božanstvima u svim značajnim gradovima. „U Siparu, Nipuru, Vavilonu, Borsipi, Kutu, Kišu, Dilbatu i Erehu“, zabeležio je „prineo sam čiste žrtve … velikim bogovima … i oni to prihvatiše. Veliku zemlju vavilonsku stavih pod svoj uticaj i uspostavih vlast nad njom.“[21] On je bio prvi asirski car koji je bio uvršten u popis vavilonskih vladara, prvi koga su Vavilonci priznali za svog gospodara. Sve ono što se nalazilo u ondašnjim tekstovima veoma vešto je prikrivalo činjenicu da on nije imao nikakva prava ni na jedan od ta dva prestola.

Vremenska traka 50

APENINSKO POLUOSTRVO	ASIRIJA I SUSEDNE ZEMLJE
kulture: fosa, apulijska, srednjojadranska, golaseka, este, vilanovska i latinska	
	Ašurnasirpal II (911–859. g. p. n. e.)
osnivanje grčkih trgovinskih postaja na Apeninskom poluostrvu	
	Šalmanasar III (858–824. g. p. n. e.)
	Šamši-Adad V (823–812. g. p. n. e.)
	Samu-amat
	Adad-nirari III — Argišti (Urartu)
	Šalmanasar IV (782–770. g. p. n. e.)
	Ašur-dan III (771–754. g. p. n. e.)
osnivanje Rima (753. g. p. n. e.) Romul	Ašur-nirari V (753–746. g. p. n. e.) — Nabonasar (Vavilon)
osnivanje grčkih kolonija na Apeninskom poluostrvu	Tiglat-Palasar III — Sarduri I (Urartu)
	Mida (Frigija)

Videti Četrdeset prvo poglavlje (prvi tom), str. 451.

Tiglat-Palasar I vladao je od oko 1115. do oko 1077. g. p. n. e. Po svemu sudeći, Taglat-Palasar II vladao je od 966. do 935. g. p. n. e., tokom perioda haosa u asirskim izvorima, ali i neposredno pre nego što je Ašur-dan II počeo da proteruje Aramejce iz svoje zemlje. Videti Četrdeset sedmo poglavlje (drugi tom), str. 78.

Rekonstrukcija osvajačkih pohoda cara Tiglat-Palasara III je veoma teška usled činjenice da su istorijski izvori iz tog razdoblja fragmentarno sačuvani. Mnogi od njih bili su u obliku reljefa koje su u kasnijim periodima uništili potonji vladari s namerom da ih koriste kao materijal za gradnju. „Malobrojni izvori“, naglasio je H. V. F. Sags, „toliko su fragmentarni da to omogućava različita tumačenja te se rasprava među stručnjacima nastavlja“ (*The Might That Was Assyria*, str. 88). Stoga je ovo samo jedna od mogućih istorijskih rekonstrukcija.

Taj čvor zvao se Gordijev. Po svemu sudeći, dobio je naziv prema još jednoj legendi u kojoj je Midin otac Gordije, a ne Mida, bio osoba koja je vozila ta kola. Međutim, kako to primećuje Ernest Frederiksmajer, upravo je istoričar Arijan „stavio“ Midu u ta kola. U toj tvrdnji sledili su ga Plutarh i drugi, pa je čak i sam Aleksandar Veliki verovao u tu verziju legende (*Alexander, Midas, and the Oracle at Gordium*, u: *Classical Philology* 56 : 3 [1961], 60–168).

Pedeset prvo poglavlje

Carevi Asirije i Vavilona

Između 726. i 705. godine p. n. e. došlo je do ujedinjenja Egipta, a razbijanja Izrailja kao posledica toga da je Sargon II osvojio skoro čitav ondašnji svet

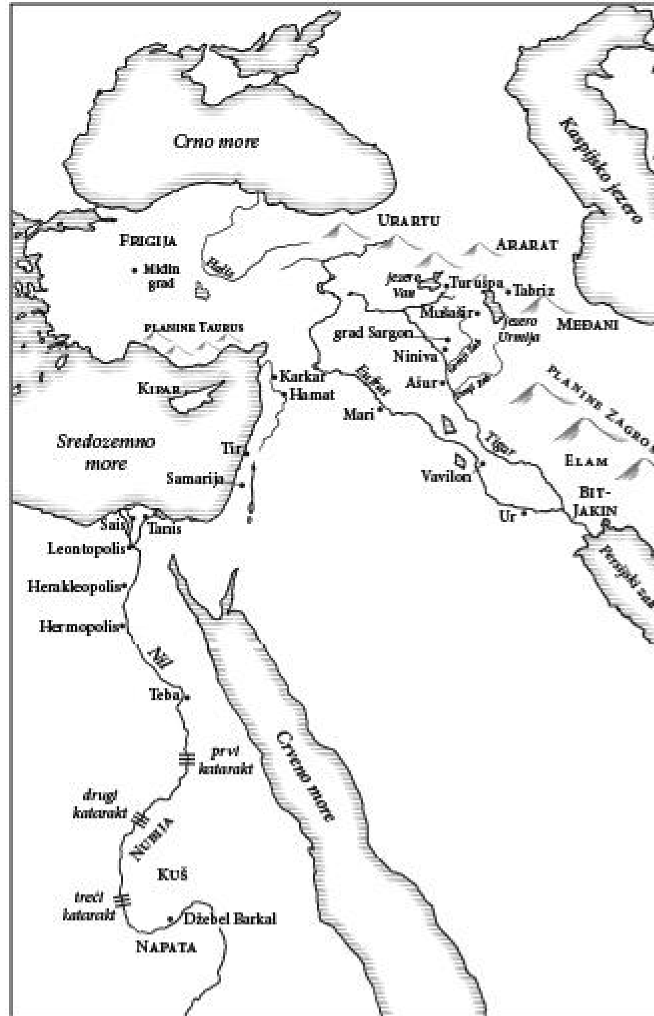
Godine 726. p. n. e., nakon što je „prihvatio ruku Mardukovu“, i nakon skoro dve decenije provedene na asirskom prestolu, preminuo je car Tiglat--Palasar III.

Svom sinu, Šalmanasaru V, u nasledstvo je ostavio dobro utvrđene granice i zajedničku upravu nad Asirijom i Vavilonom. Međutim, u oblastima koje su se nalazile na jugu, uz same severne obale Persijskog zaliva, kletvenički haldejski vazal Merodah-baladan u potaji je okupljao svoje pristalice.

Razdoblje vladavine Šalmanasara V obeleženo je skoro potpunim izostankom pisanih istorijskih izvora. Ipak, može se zaključiti kako car nije primetio sve veću pretnju koja je dolazila od Haldejaca. On je u potpunosti bio usredsređen na zapadni front. Njegovi vojni pohodi ukazuju na skoro opsesivnu želju da čitav taj region stavi pod svoju čvrstu kontrolu. To bi, svakako, podsećalo na poduhvate njegovog velikog oca koji se, mada je dobijao danak od Izrailjćana i Feničana, prema njima odnosio kao prema vazalnim državama, a ne asirskim provincijama. Prema Josifovim svedočenjima, car Šalmanasar V proveo je čitavih pet godina opsedajući feničanski grad Tir koji je još ranije davao danak Tiglat-Palasaru III.[1] To nikako nije bio jedini poduhvat kojim je nastavljao poduhvate svog oca. Tiglat-Palasar III učinio je Izrailj vazalnom državom, a Šalmanasar V ga je uništio.

Za tako nešto je, donekle, imao opravdanja. Tadašnji izrailjski car, nekadašnji vojni zapovednik po imenu Hošea, „više nije plaćao danak asirskom caru, kao što je to ranije činio iz godine u godinu“.[2] Špijuni asirskog cara obaveštavali su svog gospodara kako je vladar Izrailja slao poklisare na jug „Sou, egipatskom faraonu“. Izrailj je planirao ratni sukob protiv Asirije i tražio je saveznika.

Stupanje Egipta na zapadnosemitsku političku scenu bilo je moguće isključivo zato što je država, istina samo nakratko, ponovo bila ujedinjena. U stoleću koje je usledilo nakon bitke kod Karkara, Egipat je bio podeljen ne samo na severni i južni, već i na zapadni i istočni koji su funkcionisali kao bezmalo samostalne države sa svojim faraonima i čak tri prestonice u Tebi, Tanisu i Leotopolisu, koji se nalazio u središtu Delte. U kratkom vremenskom periodu pojavili su se i faraoni koji su imali sedišta u gradovima Heliopolisu i Hermopolisu, uz još najmanje petnaestak porodica koje su za sebe prigrabile različite titule, počev od „gospodara“ do „vladara“, pa sve do „starešine“.[3] Maneto je pokušao da donekle ublaži svedočanstva o tom haosu tako što je sve te mnogobrojne vladare grupisao u Dvadeset drugu, Dvadeset treću i Dvadeset četvrtu dinastiju. Međutim, sve te tri „dinastije“ vladale su istovremeno, ali iz tri različita središta, pa se tako, na primer, lokalna vlast vladara Dvadeset druge dinastije na neki način utopila u razdoblje vladavine faraona Dvadeset pete dinastije.

48. Egipat i Asirija

U haosu do koga je došlo u oblasti visoke politike, južna oblast s obe strane reke Nil, a bila je to Nubija čijim su delom koji se nalazio pod vlašću Egipta upravljali posebni faraonovi izaslanici, imala je koristi od toga što su se Egipćani bavili rešavanjem svojih unutrašnjih političkih problema. Formalno posmatrano, različiti potkraljevi, koje su postavljali egipatski vladari, trebalo je da upravljaju tom oblašću, ali na terenu niko nije obraćao pažnju na to. U periodu kad je Egiptom istovremeno upravljalo više dinastija, Nubijcima, koji su tada predstavljali mešavinu autohtonih afričkih plemena i Egipćana koji su živeli među njima, nije upravljao potkralj, već njihov vladar. Tom državom, koju su njeni stanovnici nazivali Napata, upravljalo se iz palate koja se nalazila u mestu Džebel Barkal. Ona je i dalje nosila vidljive tragove egipatske okupacije: njeni žitelji poštovali su boga

Amona, dok su nubijski vladari prihvatili praksu sklapanja brakova između braće i sestara.[4]

Godine 727. p. n. e., samo godinu dana pre nego što je Šalmanasar V nasledio presto svoga oca, nubijski vladar bio je jedan od starosedelaca po imenu Pijanke. Na prestolu se nalazio već dvadesetak godina kad je shvatio da su vladari koji su stolovali u gradovima Sais, Tanis, Herakleopolis, Hermopolis i Leontopolis formirali savez kako bi egipatsku državnu granicu proširili i na nubijsku teritoriju.

Oružano se suprotstavio tom savezu i pobedio ga, a podatke o vojnom pohodu je uklesao na jedan veoma detaljan reljefni prikaz: bog Amon blagosilja Pijankea, istinskog vladara Egipta, dok mu u stavu poniznosti pristupaju vojne starešine (vladari).

Pijanke nije želeo da potpuno porazi svoje protivnike. Umesto toga, odlučio je da od Egipta stvori savez država s njim kao vrhovnim vladarom:

Amon napatski ustoličio me je za vladara ove zemlje

dao je da se ukleše u jednom od napisa

jer kao kad bih ja nekome kazao: „Budi car“ i on bi to postao

ili: „Nećeš biti vladar“ i on to ne bi više bio.

Amon iz Tebe postavio me je za vladara Egipta …

Koga god ja štitim ne treba da se plaši da bi njegov grad mogao biti osvojen,

ili makar ne bi bio ukoliko bih ja pomogao.[5]

Takav je, naime, bio Egipat kome je Izrailj ponudio savez protiv Asirije.

„So iz Egipta“, kome su izrailjski poklisari preneli poziv za sklapanje saveza, verovatno nije bio Pijanke. Egipat je u tom periodu imao svoje lokalne gospodare koji su predstavljali Pijankeove potkraljeve. Najverovatnije je da su izrailjski poklisari dospeli na dvor Osorkona IV koji je vladao područjem Delte. Hošea vrlo verovatno nije znao kakva je politička situacija bila u Egiptu budući da su i sami Egipćani njome bili potpuno zbunjeni. Takođe, sasvim je moguće bilo da ni sam Pianke nije znao da se izraelski poklisari nalaze u Egiptu.

Ipak, ko god da je čuo taj poziv, na njega nije odgovorio. Hošea je bio odbijen. Odlazak u Egipat pokazao se kao ogroman promašaj. Prilično besan zbog predugačke opsade nepokornog grada Tira, car Šalmanasar V nije bio raspoložen da i dalje toleriše neposlušnost onih gradova koje je još njegov otac primorao da mu iskažu odanost. „Car Asirije napao je čitavu zemlju“, zapisano je u *Drugoj knjizi careva 17:5*, „napao je prestoni grad Izrailja, Samariju, i opsedao je tri godine.“

U tom istorijskom trenutku asirski pisani izvori ukazivali su na nešto veoma važno. Šalmanasar V, koji se na prestolu nalazio svega pet godina i istovremeno opsedao dva velika grada, bio je mrtav. Na presto je stupio novi car – Sargon II.

Da je Šalmanasar V poginuo u borbi, autor *Druge knjige careva* sigurno bi to i naglasio. Po svemu sudeći, njegov naslednik bio je mlađi sin cara Tiglat-Palasara III koji je iskoristio slabost svog brata da bi se domogao prestola. Te predugačke i očigledno bezuspešne opsade gradova svakako da nisu naišle na odobravanje u vojsci. Istovremeno, car Šalmanasar V izgubio je na popularnosti i u svojoj državi kad je uveo radnu obavezu stanovnicima Ašura.[6]

Sargon II je građanima Ašura obećao poreske olakšice pokušavajući da ih na taj način privoli da zaborave na iznenadnu smrt njegovog brata. „Šalmanasar se nije bojao cara vaseljene“, saopštavao im je u zvaničnim obraćanjima, „podigao se kako bi naneo zlo tom gradu; njegovim žiteljima surovo je nametnuo mnoge obaveze i terete; zahtevao je da postanu njegove pristalice sve dok ga bogovi, ljutiti zbog njegovih nedela, nisu svrgnuli s vlasti. … Mene, Sargona, visoko je uzdigao. … Ašur sam oslobodio svih nameta. … Stanovnike sam oslobodio od vojne i radne obaveze, poreza, kao i nameta u odnosu na sve hramove u Asiriji.“[7]

Takođe, novi car obustavio je opsade gradova koje su se otegle u nedogled. U prvoj godini svoje vladavine, 721. godine p. n. e., pokorio je Samariju veoma brzo okončavši napad koji je do tada suviše dugo trajao. A potom, uz okrutnost koju nijedan vladar pre njega nije pokazao, Sargon II potpuno je obrisao izrailjsku državu s političke karte tadašnjeg sveta. Zarobio je cara Hošeu, utamničio ga, da bi se nakon toga posvetio proterivanju Izrailjaca što je predstavljalo tako tipičnu reakciju Asirije na pokušaje neke vazalne države da očuva svoju nezavisnost. Proterivanje je predstavljalo jednu vrstu genocida. Nije u pitanju bilo ubijanje ljudi, već

njihove svesti o nacionalnoj pripadnosti. Istorijski izvori nastali u razdoblju vladavine Sargona II svedoče o tome kako je taj car proterao dvadeset sedam hiljada dve stotine devedeset Izrailjaca iz njihove domovine kako bi ih raselio na ogromnom području koje se prostiralo od Male Azije pa sve de Medije.[8] Ti Izrailjci vremenom su postali prepoznatljivi pod nazivom „deset izgubljenih plemena“ i to ne zbog toga što su se njihovi pripadnici negde izgubili, već usled činjenice da su se oni kao potomci Avramovi i Jahveovi sledbenici potpuno utopili u divlja područja u kojima su bili prinuđeni da podižu svoje nove domove.[29]

Raseljeni Izrailjćani, koji su i dalje boravili na teritoriji severnog carstva, tada su se suočili i s izbeglicama koje su dolazile sa drugih područja. „Stanovnici zemalja koje sam pokorio raselili su se unutar njih“, zabeležio je car Sargon II.[9] Takva mešavina Izrailjćana i pripadnika drugih naroda dovela je do nastanka jedne potpuno nove kulture. Bila je to mešavina skupina koju su činili pojedinci različitih verskih učenja i diferenciranog porekla koje su Jevreji iz I veka p. n. e. nazivali Samarićanima i koje su prezirali kao polutane.

Međutim, to nije bio i kraj tih dešavanja. Kad su se Aramejci iz Sirije i Hamata udružili kako bi se suprotstavili Sargonu II, do bitke je došlo kod grada Karkara. Ovog puta, stotinu godina nakon prve velike bitke kod Karkara, nije bilo nikakve dileme u vezi s tim ko je odneo pobedu. Vladar Hamata bio je u lancima odveden u Ašur, sirijski vojni zapovednik „utekao je poput pastira čije su ovce bile otete“, dok je Sargon II opljačkao i spalio grad Karkar.[10]

Nakon što je uspostavio potpunu kontrolu nad zapadnim oblastima, prešao je Sredozemno more i stigao čak do ostrva Kipar, koje je odranije bilo naseljeno Grcima i Feničanima koji su tu pristigli sa sredozemnog priobalja. Stanovnike ostrva obavezao je na to da mu plaćaju danak. Sebi je podigao i novi prestoni grad po imenu Dur-Šarukin (Sargonov grad) koji se nalazio severoistočno od Ninive, u samom podnožju planina Taurus, u predelu u kome je Urartu i dalje predstavljao određenu pretnju.

Ratnici Urartua vrlo lako su mogli da siđu sa svojih položaja u planinama i napadnu, a potom da se vrate na pozicije u brdima koje su branili svojim tvrđavama. Pokušaj da se oni gone po planinama bio je znatno teža mogućnost. Urartu je prerastao u organizovanu i veoma dobro

štićenu državu. Istorijski izvori iz razdoblja vladavine cara Sargona II s velikim poštovanjem odnosili su se prema vladaru Urartua po imenu Rusas. Pisalo se o čitavoj mreži kanala i bunara koje je on sagradio, mnoštvu dobro uhranjenih konja koji su boravili u zaštićenim dolinama sve do trenutka kad su bili neophodni za rat, o izuzetnoj efikasnosti urartskog sistema za komunikaciju s osmatračnicama, podignutim na planinskim visovima, u kojima su se nalazile uljane lampe koje su veoma brzo mogle biti upaljene. Jedna svetiljka, upaljena na planinskom vrhu, stvarala je izvor svetlosti koji je bio vidljiv i na narednoj osmatračnici koja se nalazila na velikoj udaljenosti što je omogućavalo da se lampa na njenom vrhu odmah upali. One su, po rečima cara Sargona II, svetlele „poput zvezda na vrhovima gorja“ te je na takav način vest o napadačima prenošena znatno brže nego što bi to neki konjanik ikada mogao da učini.[11]

Godine 714. p. n. e., Sargon II bio je spreman da krene u opasni vojni pohod ka planinskim masivima, za koji je odlučio da će ga lično predvoditi. Umesto da se uputi direktno na sever, u pravcu teritorije Urartua gde bi njegova vojska naišla na najsnažnija utvrđenja, vojsku je poveo u pravcu istoka, ka planinama Zagros, vođen namerom da stigne do ravničarskih regija preko kojih je znatno lakše mogao da dopre do slabije branjenih istočnih granica države Urartu.

Sargon II ostavio je svedočanstvo o tom vojnom pohodu u obliku zvaničnog carskog obraćanja bogu Ašuru i drugim božanstvima u kome ih je izvestio o svim bitkama koje je vodio u njihovo ime (nema nikakve sumnje da je namera bila da se to obraćanje upućeno bogovima čita toliko glasno kako bi mogli da ga čuju svi carevi podanici). Vojni pohod otpočeo je u rano leto tako što su trupe prešle Gornji i Donji Zab, i uskoro stigle do planina Zagros.[12] Tu su se ratnici, inače žitelji ravničarskih predela, suočili s nepristupačnim planinskim predelima, prekrivenim gustim šumama u kojima ih je čekao nepoznati protivnik:

Pristigosmo u visoke planine gde je raslo mnoštvo drveća različitih vrsta. Nađosmo se usled planinskog masiva čiji su tesnaci izazivali strah i iznad kojih su se, poput senke, nadvila moćna kedrova stabla. Bejasmo se zatekli tamo gde čovek ne može videti sunčeve zrake.[13]

Kedrove šume koje su se nalazile na padinama planina, baš kao i one kroz koje je nekoliko vekova ranije prolazio Gilgameš, štitile su protivnika koji je delovao još zloslutnije upravo zbog toga što nije mogao da se vidi.

Sargon je svojim ljudima naložio da bakarnim sekirama probiju put kroz šume sve dok čitava armija nije stigla do čistina na istoku. Tu su im Međani, uslovljeni odredbama ugovora po kome su Asircima bili u obavezi da obezbede hranu, ponudili vodu i žitarice.

Nakon što se vojska okrepila, Sargon ju je poveo u pravcu severa gde je trebalo da se na padinama planina, u blizini savremenog grada Tabriza, susretne s armijom Urartua.[30] Sargon je veoma dobro odabrao bojište. Ono se nalazilo na priličnoj udaljenosti u odnosu na impozantan niz utvrđenja koja su štitila južnu granicu. Ali da bi stigla do njega, asirska vojska morala je tokom letnjih meseci da pređe razdaljinu od oko četiri stotine pedeset kilometara prolazeći kroz guste šume i strme stenovite predele koji su oskudevali u pijaćoj vodi i hrani. Stepen iscrpljenosti bio je toliki da su se nalazili pred pobunom:

Asirske trupe, uznemiravane stalnim napadima, koje su prešle veliku razdaljinu bile su umorne i spore u svojim reakcijama. Pošto su iznova, uz velike teškoće prilikom uspinjanja i spuštanja, prelazile preko bezbrojnih planinskih masiva među njima se javio duh pobune. Nisam mogao da obezbedim olakšanje njihovim tegobama, niti vodu koja bi utolila njihovu žeđ.[14]

Sargon se našao u zamci. Naime, on je postigao svoj cilj, ali je bio bespomoćan. Istovremeno, armija Urartua, pod komandom samog Rusasa, okupljala se da bi mu se suprotstavila.

Budući je njegova armija odbila da ga sledi, Sargon II je okupio svoje telesne čuvare i poveo ih u fanatičan i samoubilački napad na najbliže krilo Rusasovih trupa. To krilo postalo je mesto njegovog neviđenog divljaštva. Prema svedočanstvima samog Sargona II, njegove jedinice su se, videvši ga kako se zabija u neprijateljski borbeni poredak, ohrabrile i potekle za njim. Armija Urartua se pokolebala i počela da se povlači.

Povlačenje se pretvorilo u pravu bežaniju. Asirska vojska gonila je razbijenog neprijatelja u pravcu zapada, prolazeći pored jezera Urmija, sve

dok nisu stupili na teritoriju Urartua. Rusas je odustao od svakog pokušaja da brani svoj prestoni grad Turušpu i pobegao je u planine.

U tom trenutku, prema navodima sadržanim u Sargonovim svedočanstvima, njegova vojska se sasvim iznenada povukla u svoju domovinu. Možda je posumnjao da bi se asirska vojska ozbiljnije pobunila ukoliko bi se odlučio da nastavi da goni vladara Urartua dublje po šumom prekrivenim planinskim oblastima.

Umesto toga, vojska se uputila u pravcu juga te je na svom putu osvojila i poharala grad Mušašir u kome se nalazio glavni hram vrhovnog božanstva Urartua.[15] Kad je vest o tome stigla do Rusasa, koji se nalazio u udaljenom skrovištu, on je bio očajan. „Veličanstvenost Ašura ga je zasenila“, zapisao je Sargon II, „i sopstvenim gvozdenim nožem, poput svinje, probo je svoje srce te je ispustio dušu.“[16]

Problematična država koja se nalazila na severu bila je bačena na kolena, a Sargon II vratio se pobedonosno. Kako je tada bio novembar, nije mogao da nastavi da goni ostatke armije Urartua dublje u planinske predele a da se ne nađe u opasnosti da od posledica bude zatečen nepovoljnim vremenskim uslovima tokom zimskih meseci koji su mogli da izazovu blokadu planinskih tesnaca snegom i ledom. Osvajanje države Urartu trajalo je kraće od šest meseci.[17]

Sargon II se tada nalazio na vrhuncu svoje moći. Primao je izaslanike vladara Egipta i Etiopije. Darovi i poklisari stizali su čak i od dilmunskog monarha koji je, prema podacima sadržanim u svedočanstvima samog cara, „živeo poput ribe“.[18] Pod ovim je verovatno podrazumevao šabeanska plemena u Arabiji čija je vladarka dva veka ranije posetila cara Solomona. Sargon je bio opštepriznati vladar tada poznatog sveta, osim oblasti koje su se nalazile na jugu.

U Vavilonu, na jugu, odvijala se drama. Merodah-baladan, haldejski starešina Bit-Jakina, okupljao je svoje pristalice u gradu Uru. Neposredno nakon smrti cara Šalmanasara V, Merodah-baladan krenuo je na Vavilon odakle je proterao svoje suparnke i proglasio se za vladara.[31] Bio je svedok promene tri asirska vladara tokom samo jedne decenije i bio je uveren kako može da nadživi i samog Sargona II. Kako bi učinio da to i postane izvesno, uputio je svoje poklisare na istok sa znatnom količinom blaga kako bi obezbedio elamitsku podršku protiv Asirije.[19]

Bio mu je neophodan spoljni saveznik. Država na čijem se čelu nalazio nije mu u potpunosti bila odana. Posebno na severu, Vavilonci su bili skloni Asircima i nisu voleli Haldejce. Merodah-baladan želeo je da taj problem reši na isti način na koji je Napoleon to pokušao nekoliko milenijuma posle njega. Objavio je kako je upravo on oslobodilac zemlje, onaj koji je trebalo da obnovi drevnu vavilonsku tradiciju koja se suviše dugo nalazila pod osvajačima koji su došli sa severa. Da su Asirci odmah pristigli pod gradske zidine, to se ne bi dogodilo. Međutim, Sargon II bio je zauzet obavezama na zapadu, na sredozemnom priobalju, u Egiptu, Arabiji i državi Urartu. U početku nije imao dovoljno vremena da se posveti Merodah-baladanu, pa je tokom čitave decenije haldejski vladar bio u prilici da deluje (i preti) u smislu uspostavljanja svoje potpune kontrole nad Vavilonom i susednim oblastima.

Do 710. godine p. n. e., Sargon II se konačno posvetio dešavanjima na jugu. Elamski vladar-ratnik, koji je pristao da postane saveznik Merodah-baladana, upravo je preminuo. Njegov mladi i nedovoljno iskusni nećak po imenu Šutruk--Nahunte našao se tada na prestolu. Stoga je Sargon II napao Vavilon tako što je prvo krenuo protiv Elama.

Šutruk-Nahunte je odmah pobegao i sklonio se u svoje planinsko skrovište. Osiguravši da Elam nikako ne pruži pomoć Merodah-baladanu, Sargon II tada se uputio u pravcu Vavilona i prišao gradu s jugoistoka. Ta mudra strategija imala je dva cilja, od kojih se prvi odnosio na odsecanje Merodah-baladana od njegovih elamitskih saveznika, dok je drugi smanjivao opasnost ako bi se odlučio na povlačenje dok se nalazio u blizini severnog priobalja Persijskog zaliva. To je bilo stoga što su se njegovi ratnici tada našli bliže postojbini Bit-Jakina, a na priličnoj udaljenosti od samog grada Vavilona. Istovremeno, Sargon II nije mogao da krene u pravcu severa. Ipak, gradovi na severu dočekali su s olakšanjem Sargona II, otvorivši gradske kapije pred njim „u velikoj radosti.“[20]

U Sargonovim analima bilo je zabeleženo kako je Merodah-baladan, potpuno svestan toga da je bitka bila izgubljena i pre nego što je počela, razmišljao da s malom grupom pristalica pobegne u Elam verujući da će brzinom i uz pomoć mraka proći pored asirskog vojnog logora:

Kada je Merodah-baladan … u Vavilonu čuo za asirske pobede … bojazan za sopstvenu bezbednost ophrvala ga je usred njegove palate.

Praćen ratnicima koji su ga podržavali, on je pobegao tokom noći i zaputio se u pravcu … Elama. Kako bi obezbedio podršku elamskog vradara Šutruk-Nahuntea, poslao mu je svoj lični carski nameštaj kao dar: krevet izrađen od srebra, presto, sto, krčag za ritualno pranje, ogrlicu. Elamitski podlac primio je te darove, ali se plašio moje vojne moći. Stoga je on preprečio put Merodah-baladanu i sprečio ga da dođe u Elam.[21]

Možda je Šutruk-Nahunte zaista i bio podlac, ali se on okoristio tom situacijom tako što je došao u posed najvećeg dela blaga Merodah-baladana a da se nije suprotstavio asirskom caru.

Nakon što je ostao bez utočišta, Merodah-baladan bio je prinuđen da se uputi Bit-Jakinu. Tamo je doživeo sudbinu od koje je toliko strahovao. Bio je utamničen u svom rodnom gradu. Učinio je sve što je mogao kako bi pružio otpor. Svedočanstva Sargona II ukazuju na to da je „gradske zidine učinio znatno višim“, utvrđujući ih, a „prokopao je i kanal te je potopio okolinu grada moćnim morskim vodama.“[22]

Ali šanac nije zadugo pomogao u odbrani grada. Asirska vojska prešla je preko njega i probila se u sam grad. „Spalih ga vatrom“, hvalisao se Sargon II, „a čak su i njegovi temelji bili uništeni“.[23]

Potom je Sargon II postupio kao i Napoleon, organizujući svečanost u slavu Marduka i „prihvatajući ruku boga“ kao istinski vladar Vavilona. Tvrdio je kako je obnovio grad iz temelja. On je bio njegov oslobodilac. Sargon je pobedio haldejske osvajače koji nisu ništa znali o zajedničkom nasleđu dva grada. Vavilonci su se, verovatno i zbog nemogućnosti da saznaju ko je zaista obnovio njihovo nasleđe, priznali Sargonovu vrhovnu vlast.

Sargonov odnos prema haldejskom vladaru-ratniku bio je potpuno drugačiji nego prema Izrailju. Umesto da naredi pogubljenje Merodah-baladana, asirski car prihvatio je lakoverno njegovu predaju omogućivši mu da postane vazalni starešina Bit-Jakina. Izgleda da je Sargon II smatrao da bi bilo znatno teže da savlada Haldejce nego što je to bio slučaj na primeru Izrailja, pa je prepustio svoju potpunu vlast u južnim predelima.

Uprkos toj delimičnoj prisutnosti na jugu, Sargon II slavio je svoju pobedu nad neprijateljima. Reljef koji je bio postavljen u carskoj palati, u gradu Sargonu, prikazivao je njegovu veličinu. Veličina njegove predstave

stavljala je u drugi plan i prikaze samih božanstava. On je bio drugi Sargon, drugi utemeljivač carstva, vladar druge Asirije koja je imala nove granice, novi prestoni grad i skoro bezgraničnu moć.

Vremenska traka 51

ASIRIJA I SUSEDNE ZEMLJE	EGIPAT, IZRAILJ I JUDA
Ašurnasirpal II (911–859. g. p. n. e.)	
	Osorkon II (870–850. g. p. n. e.)
Šalmanasar III (858–824. g. p. n. e.)	
Šamši-Adad V (823–812. g. p. n. e.)	
Samu-amat	
Adad-nirari III	Dvadeset treća i dvadeset četvrta dinastija
Argišti (Urartu)	
Šalmanasar IV (782–770. g. p. n. e.)	
Ašur-dan III (771–754. g. p. n. e.)	
Nabonasar (Vavilon) **Ašur-nirari V** (753–746. g. p. n. e.)	Dvadeset peta dinastija (nubijska)
	Pijanki (747–716. g. p. n. e.)
Sarduri I (Urartu) **Tiglat-Palasar III**	
Mida (Frigija)	(Juda) (Izrailj)
Merodah-baladan (Vavilon) **Šalmanasar V**	**Ahaz**
Sargon II (721–704. g. p. n. e.)	**Hošea**
	Jezekilj
	slom Izrailja

Studenti savremene istorije setiće se kako je ne tako simpatičan i krajnje neobičan pokret u Velikoj Britaniji čije su se pristalice nazivale „britanski Izrailjćani“ ojačao tokom devetnaestovekovnog obnovljenog interesovanja za nacionalni identitet. Praktično bez ikakvog istorijskog ili geografskog utemeljenja, „britanski Izrailjćani“ tvrdili su kako su pripadnici „deset izgubljenih plemena“ preko Kavkaza stigli čak do Velike Britanije čime je zapadnohrišćanska Britanija bele puti postala „pravi Izrailj“. To je poslužilo kao opravdanje za antisemitske stavove budući da su, što je bilo najčudnije, savremeni Jevreji bili okarakterisani kao narod koji se lažno predstavlja. Takav stav bio je potpuno besmislen i s političkog stanovišta, posebno imajući u vidu da Sargon II nikad nije dozvolio masovni egzodus Izrailjćana s teritorije njegovog carstva. Njegov primarni cilj odnosio se na to da potpuno poništi njihov identitet kao pripadnika određene nacije. Zato

deset izrailjskih plemena nije bilo izgubljeno ili zatureno da bi kasnije, navodno, bilo ponovo otkriveno. Oni su, naime, efikasno bili uništeni.

Pokret „britanskih Izrailjćana“ potpuno je odumro u XX veku, ali se u veoma negativnom obliku iznova javio u tzv. pokretu za hrišćanski identitet koji je delovao na teritoriji Sjedinjenih Američkih Država. Pre nekoliko godina bila sam potpuno iznenađena kada sam od svog tadašnjeg suseda u ruralnim oblastima Virdžinije dobila komplet „obrazovnih“ video zapisa Crkve hrišćanskog identiteta koja je delovala na Srednjem zapadu. U njima je veoma detaljno bilo objašnjavano kako su Jevreji, u stvari, „Edomiti“, koje je prokleo Gospod, dok su, naime, ljudi bele puti istinski Jevreji, pripadnici izabranog naroda božjeg. Svi moji napori da ukažem na to da je navodna razlika između prokletih i neprokletih pojedinaca samo posledica pogrešnog prevoda hebrejske reči koja znači „čovek“ bili su uzaludni. To mora da je zvučalo kao sofistika. Nažalost, ta vrsta teologije još uvek je aktuelna.

Ovo je najverovatnija rekonstrukcija događaja imajući u vidu Sargonove pisane osvrte, kao i zvanične zapise. Međutim, potpuno precizno poznavanje aktivnosti asirskih trupa je i dalje predmet nagađanja: „Brojnost geografskih rekonstrukcija proisteklih iz tog [vojnog pohoda]“, zabeležio je asirolog Pol Zimanski, „predstavlja znak priznanja asirskoj genijalnosti i asirskim nejasnoćama“ (*Urarthian Geography and Sargon's Eighth Campaign*, u: *Journal of Near Eastern Studies* 49:1 [1990], 1).

Semitski oblik imena Merodah-baladana nalazi se i u biblijskim tekstovima. Kao car Vavilona, Merodah-baladan uzeo je ime Marduk-apla-idina II. Ponekad se u vavilonskim pisanim izvorima pominje i kao Merodah-baladan II što predstavlja mešavinu dva imena.

Pedeset drugo poglavlje

Spektakularan poraz

Asirski car Senaherib pobedio je između 704. i 681. godine p. n. e. skoro sve svoje protivnike, ali je ostao upamćen po jednoj neuspešnoj opsadi

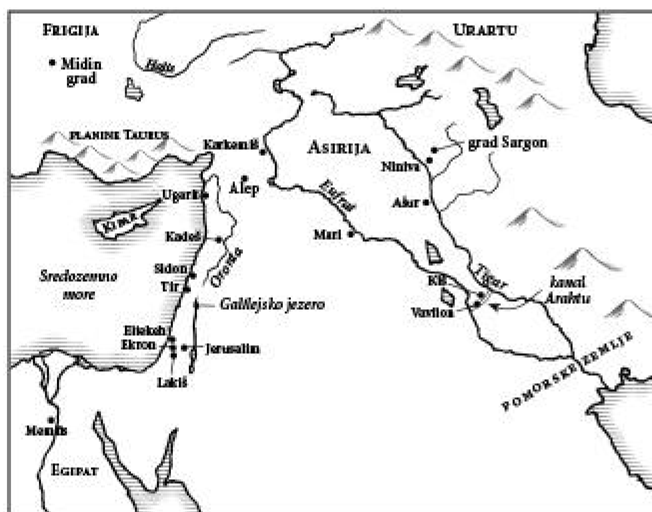
Pet godina nakon što je osvojio Vavilon, Sargon II je preminuo, a presto preuzeo njegov sin koji ga je mrzeo. Ni u jednom od svojih zapisa ili natpisa Senaherib nije čak ni priznavao da je njegov otac postojao.

Deluje kako Sargon II i nije bio sklon tome da izvan granica svoje države prenese istinu da je imao sina. Kad je Senaherib preuzeo presto, oblasti čiji su predvodnici smatrali da je novi car beskičmenjak i potpuno neadekvatna ličnost za taj položaj, slavili su obnovu svoje slobode u odnosu na asirsku vlast. I drevni filistejski gradovi na zapadu počeli su da planiraju pobunu. Duž severnog priobalja Persijskog zaliva Merodah-baladan vršio je pripreme za obnovu nezavisnosti te oblasti.

Nisu svi bili saglasni u tome da je Senaherib bio slabić. Jedan mudrac u Jerusalimu savetovao je svog cara da se ne priključuje pobuni koja je otpočinjala u oblastima koje su se nalazile na jugu. „Štap koji ih je udario može se slomiti“, upozoravao je jevrejski prorok Isaija, „ali Filistejci ne treba da se tome raduju; Zmija je porodila zmaja.“[1]

Vavilonci su bili znatno manje sumnjičavi. Senaherib se nije opterećivao time da prođe kroz verski ritual „primanja ruke Mardukove“ kako bi izrazio svoju formalnu pokornost božanstvu. Bez ikakve svečanosti, on se jednostavno proglasio carem Vavilona. Bila je to otvorena uvreda naneta samom gradu, kao i njehovom vrhovnom božanstvu.[2] Nedugo pošto su bile okončane Senaheribove krunidbene svečanosti, sin jednog državnog zvaničnika proglasio se carem Vavilona.

Na prestolu se zadržao samo mesec dana. U pratnji svojih sledbenika, ostareli Merodah-baladan nekako je došao iz svoje močvarne oblasti koja se nalazila na jugu i zbacio s prestola tog mladog cara (uz podršku osam hiljada strelaca i pešadinaca koje mu je poslao vladar Elama koji je uvek nanosio štetu Asiriji).[3]

49. Senaheribovi vojni pohodi

Još jednom je Merodah-baladan izjavio kako je upravo on ličnost koja je istinski obnovila drevne vavilonske tradicije: „Veliki gospodar, bog Marduk“, bilo je zabeleženo u jednom od njegovih natpisa, „s blagonaklonošću je gledao na Marduk-apla-idina II,[32] cara Vavilona, princa koji ga poštuje. … Car bogova reče: To je, zaista, pastir koji će okupiti raštrkane ljude.“[4]

Iznervirani Senaherib poslao je svog vojnog starešinu i odred ratnika kako bi povratili javni red u gradu Vavilonu. Merodah-baladan brzopleto je sklopio dogovore sa drugim haldejskim plemenima, Aramejcima koji su živeli u zapadnim oblastima i Elamitima na istoku. Stavio se na čelo združenih snaga i kod grada Kiša se sukobio s Asircima s ciljem da ih porazi.

Bila je to slamka spasa. Senaherib se prikradao u pravcu juga te je probio neprijateljsku borbenu liniju. Merodah-baladan pobegao je s bojišta i sakrio se u močvarnom predelu koji je veoma dobro poznavao. Senaherib je prevalio ostatak puta do Vavilona čiji su žitelji, čim se na vidiku pojavio

asirski car, otvorili gradske kapije. Senaherib je ušao u grad, ali je Vaviloncima poslao jasnu poruku: potpuno je poharao grad, odveo četvrt miliona njegovih stanovnika u roblje i uništio polja i useve svima koji su se udružili protiv njega.

Skoro nedelju dana proveo je u potrazi za Merodah-baladanom, ali stari lisac kao da je u zemlju propao.

Stanovnici drevnog filistejskog grada Ekrona, ne obazirući se na zlehudu sudbinu Vavilona, odlučili su se da se pobune i da utamniče svoga vladara koji je bio odan Asircima. Takođe, pobunili su se i feničanski gradovi Tir i Sidon. Car Jezekilj, čija se država pod nazivom Juda nalazila u središtu te oblasti, i dalje se držao neodlučno poučen Isaijinim upozorenjem.

Senaherib se pripremao da napusti Vavilon i uputi se u pravcu pobunjenika. Odredio je marionetskog vladara koji je trebalo da upravlja Vavilonom u njegovo ime. Taj novi vladar, po imenu Bel-ibni, odrastao je na asirskom dvoru. „Odrastao je kao štene u mom domu“, zabeležio je Senaherib u jednom od svojih pisama time ukazujući na odanost, ali ne i na odlučnost i sposobnost u vladanju.[5]

Asirska vojska potom se uputila u pravcu problematičnog zapada. Senaheribova svedočanstva govore nam o tome kako se on uspešno probijao kroz zapadnosemitske oblasti, osvajajući ih i pljačkajući, sve dok gradovi masovno nisu počeli da mu se predaju. Ipak, vreme koje mu je bilo neophodno da se probije kroz te pobunjeničke predele ukazuje na to da su mu zapadne oblasti bile veći izazov nego što je to očekivao.[33]

Međutim, sasvim iznenada, pojavila se potpuno nova pretnja. „Senaheribu je stigla vest“, zapisano je u *Drugoj knjizi careva 19:9,* „da je Tirakah, kasitski vladar Egipta, krenuo u napad na njega.“

Tirakah još uvek nije bio faraon. U pitanju je bio mlađi sin faraona Pijankea koji je preminuo petnaestak godina ranije. Tada je Pijankeov brat, po imenu Šabaka, nasledio presto Egipta i to uprkos činjenici da je prethodni vladar imao dva živa sina. Bio je to tipičan nubijski običaj da braća preotmu presto sinovima.[6] Nakon Šabakine smrti, Tirakahov stariji brat nasledio je tron. Tirakah mu je služio na dužnosti vojnog zapovednika, a bio je i zvanično određen za faraonovog naslednika.

Kad su se Tirakah i egipatska vojska pojavili na vidiku, Jezekilj se najverovatnije odlučio da zaigra na antiasirsku kartu. Merodah-baladan zasipao ga je porukama koje je neko vreme upućivao iz njegovog skrovišta. Kad je Jezekilj imao problema s čirom, Merodah-baladan mu je čak „poslao pismo i dar budući da je saznao za njegovu bolest“.[7]

Jezekilj, koji je veoma dobro znao šta je Merodah-baladana motivisalo da učini tako velikodušan gest, prihvatio je darove i ponudio se da pokaže haldejskim poklisarima svoju palatu. „U njegovom dvoru nije bilo ničega“, zapisano je u *Drugoj knjizi careva*, „što im Jezekilj nije pokazao.“ To je uključivalo i magacine s naoružanjem. Jezekilj je na taj način želeo da im jasno pokaže koliko je dugo mogao da se bori.

Dvorski prorok Isaija bio je uplašen. „Šta si im to pokazao?“, upitao je cara. Kad mu je Jezekilj odgovorio da im je sve pokazao, Isaija mu je prorekao sledeće: „Sve što se nalazi u tvome dvoru i sve što su tvoji očevi sakupili, odnosno što će sakupiti tvoji potomci, biće razneto.“

Jezekilj nije bio zabrinut. „To je dobro“, rekao je, a pisac *Druge knjige careva* je dodao: „pomislio je: *Makar će za moga života biti mir*.“ Umiren ovom u stvarnosti neutemeljenom nadom, Jezekilj je odlučio da njegov prvi javni antiasirski postupak bude prihvatanje utamničenog vladara grada Ekrona. Predvodnici ekronske pobune pribojavali su se da bi vladarevo dalje zadržavanje u gradskim tamnicama moglo da ohrabri druge proasirske snage koje bi potom izvele novi državni udar. Strašna reputacija koja je pratila Asiriju ukazivala je na to da je u svakoj zaveri postojao elemenat neprijatnog iznenađenja što bi podrazumevalo da je trebalo izbegavati situacije koje su se mogle završiti po zlu.

Ekronski vladar je, uz pratnju, bio sproveden u Jerusalim gde je stavljen u pritvor. Kad je dobio vest o ovom činu prkosa, Senaherib, koji se nalazio pod gradom Lakišem čijom je opsadom komandovao, poslao je poruku Jezekilju. Tu poruku nisu preneli obični poklisari, već se radilo o Senaheribovim najvišim vojnim starešinama. Takođe, oni su pristigli na čelu velike vojske. Jezekilj im je u susret poslao tri dvorska zvaničnika.

Po svemu sudeći, Senaherib im je naredio da prvo otpočnu neku vrstu psihološkog, pa tek onda pravog napada. Asirski predstavnici stali su na tranvnatu zaravan koja se nalazila ispred gradskih bedema Jerusalima na kojima se načičkalo više od polovine žitelja grada te su veoma glasno, na hebrejskom jeziku, saopštili poruku svog vladara. „Kažite Jezekilju da car

asirski ima poruku za njega. Ni na koga se ne možeš osloniti. Nemaš nikakvu strategiju, niti dovoljno snage. Egipat ti može pomoći u dvokolicama i jahačima, ali Egipat je trska koju ćeš pokušati da iskoristiš. Probošću ti dlan ukoliko to pokušaš.“[8]

Tada su trojica Jezekiljevih predstavnika zamolila asirskog zapovednika da koristi aramejski, jezik koji su razumeli kao i sami Asirci koji su boravili u udaljenim delovima carstva, a ne hebrejski. „Ne obraćaj nam se tako glasno da te mogu čuti građani na bedemima“, zamolili su ga oni. Međutim, asirski zapovednik je to grubo odbio koristeći pogrdne izraze: „Ova poruka je namenjena i njima. Baš kao i vi, i oni će morati da jedu svoj izmet i da piju svoju mokraću.“

Svetina na zidinama, koju je prethodno njen car upozorio da ne odgovara ni na kakvu pretnju, ostala je nema. Međutim, sama upozorenja, saopštena velikom broju žitelja Jerusalima uz pretnju mnoštva asirskih kopalja koja su se nalazila ispod samih zidina, uplašila su Jezekilja koji je „obesio nos“ i Senaheribu, koji se nalazio pod bedemima grada Lakiša, kao mito, Jezekilj je poslao jedanaest tona srebra i jednu tonu zlata. Takođe, pustio je iz tamnice vladara grada Ekrona i oslobodio ga je potpuno. Sasvim je verovatno da je nesrećni čovek utekao u asirski vojni logor gde je ispričao kako ga je nadvladalo nekoliko ekronskih glavaša.

Za neko vreme to je ublažilo krizu. Senaherib ništa nije oprostio Jezekilju, ali je prvo morao da se pozabavi Egipćanima. Dve armije sukobile su se kod mesta Eltekeh. Detalji o toku same bitke nisu sačuvani, ali činjenica da se egipatska vojska nakon bitke povukla u dubinu svoje teritorije, kao i to da je Senaherib nije gonio ukazuje na teško izvojevanu pobedu.

Tek tada je, međutim, mogao da se bez ikakvih uznemiravanja posveti pobunjeničkim gradovima koji su se nalazili u zapadnim predelima. Prvo je opseo Ekron, koji se ubrzo predao, da bi se potom uputio u pravcu Jerusalima.

Ono što je usledilo bila je opsada koja je iznenada bila prekinuta a da Asirci nisu ostvarili uspeh. Senaherib se potrudio da sve to prikaže kao pobedu suptilno ukazujući i na jedan detalj po kome su asirski carevi učestvovali isključivo u vojnim pohodima koji su se okončavali pobedama.[9] „A što se tiče Jevrejina Jezekilja“, hvalisao se u svojim analima, „opsadnim mašinama i borbenim ovnovima sravnio sam sa zemljom gradove koji su

mu bili blizu te ih predadoh vladaru Ekrona. Zarobih dve stotine hiljada njegovih podanika i bezbrojne životinje. A njega samog, poput ptice u kavezu, zatvorih u njegovom carskom gradu Jerusalimu. Pokrenuh prirodu protiv njega i vratih ga u njegovu bedu. Moja zastrašujuća veličanstvenost ga je potpuno nadvladala.“

Ipak, nije baš sve tako bilo. Kad je Senaherib krenuo natrag u Asiriju, opsada je bila okončana, gradski bedemi su i dalje stajali, a Jerusalim je ostao slobodan.

Prema navodima zabeleženim u *Drugoj knjizi careva*, anđeo Gospodnji u toku noći usmrtio je stotinu osamdeset pet hiljada Senaheribovih ratnika. „I kada se narednog jutra probudiše“, kazuje nam autor tog zapisa, „svuda okolo nalazili su se leševi. Stoga je Senaherib, car asirski, napustio vojni logor i povukao se. Vratio se u Ninivu u kojoj je i ostao.“

Herodot je zabeležio nešto drugačiju verziju koju je, kako je saopštio, čuo od egipatskih sveštenika: Senaherib je odlučio da se povuče pošto je njegov vojni logor pretrpeo najezdu miševa koji su „izgrizli lukove i držače štitova“.

Senaheribov domaćin patio je usled najezde glodara te je i preminuo u šatoru. Pretpostavlja se da se kuga pojavila izvan jerusalimskih zidina i da se asirski car povukao pred tom smrtnom opasnošću.

Kad se vratio u domovinu, Senaherib je proglasio Ninivu za prestonicu carstva što je bio status koji je taj grad imao do kraja asirske istorije. Car je u gradu podigao nove palate čiji su zidovi bili ukrašeni reljefima ogromnih dimenzija na kojima su se nalazile prizori dobijenih bitaka i opsednutih gradova. Jerusalim se ne nalazi na tim scenama.

Posle godinu dana Vavilon je opet privukao pažnju cara. Haldejci su vrlo brzo spoznali da marionetski vladar, po imenu Bel-ibni, nije bio nalik Senaheribu te su se u južnim oblastima ponašali kako su želeli. Nakon što je nekoliko asirskih zvaničnika otišlo u Vavilon da bi se upoznali sa situacijom, u grad je stigao i Senaherib kako bi učvrstio vlast.

Na svoje veliko iznenađenje uočio je kako je Merodah--baladan iznova pokušavao da formira jedinice s kojima bi izvršio napad da bi i drugi put osvojio presto. Kad se Senaherib približio gradu, Merodah-baladan povukao se u oblast primorja. Međutim, ovog puta asirski ratnici probili su se kroz močvarne oblasti u potrazi za starcem. Budući da je njegovo

skrovište bilo u opasnosti da bude otkriveno, Merodah-baladan okupio je svoje pristalice u pomorskim putem krenuo u pravcu Elama. Takav razvoj događaja Senaheribu nije priuštio zadovoljstvo da Merodah-baladanu može da odseče glavu, ali ga je makar za izvesno vreme uklonio s javne scene. „Sam samcijat utekao je u pravcu primorja“, zapisano je u jednom od istorijskih izvora nastalih u doba Senaheriba, „s kostima svojih očeva koji su živeli pre njega koje je pokupio iz njihovih kovčega da bi se, praćen svojim pristalicama, ukrcao na brodove i prešao na drugu stranu *Gorkog mora* [Persijski zaliv]“.[12]

Senaherib je naredio da se Bel-ibni vrati u Vavilon, ali je za novog vladara sa sedištem u tom gradu postavio svog starijeg sina Ašur-nadin-šumija koga je mnogo voleo. Potom je otpočeo pripreme za prelazak preko Persijskog zaliva na područje Elama da bi se dočepao Merodah-baladana. Najmio je feničanske brodograditelje da mu naprave čitavu flotu plovila s posadama koje su činili najamnici iz Tira, Sidona i s ostrva Kipar. Bilo je potrebno da oni otplove niz reku Tigar, od Ašura pa sve do Persijskog zaliva. Međutim, strahujući od prisustva elamitskih trupa koje su se nalazile duž obala reke Tigar, Senaherib je pustio da brodovi zaplove tom rekom sve dok nisu prispeli u blizinu kanala Aratu, koji je vodio ka Eufratu. Tada je naredio da se brodovi izvuku na zemlju i uz pomoć debala prevezu do kanala gde su ponovo porinuti u vodu kako bi niz Eufrat stigli do Persijskog zaliva. (Senaherib je odlučio da se sve vreme zadrži na kopnu.)[13]

Putovanje u pravcu Elama pokazalo se uspešno, baš kao i ceo vojni pohod. Asirski brodovi osvojili su svaki grad u čijoj su se luci usidrili. Ali kad je Senaherib stigao u grad u kome je utočište pronašao Merodah-baladan, okončavši tako pohod na koji je potrošio veliku svotu novca i za čiju je realizaciju angažovao veliko ljudstvo, saznao je kako je ovaj umro prirodnom smrću neposredno pre njegovog prispeća.

Senaherib se u Ninuvu vratio s pomešanim osećanjem koje je podrazumevalo pobedu i razočaranje. Međutim, car je izazvao veliku nesreću. Elamiti su tada znali gde se nalazi asirski krunski princ i planirali su akciju koja je za cilj imala osvetu zbog gradova koje je Senaherib poharao, kao i čitavih porodica koje je pobio.

Bilo je potrebno određeno vreme kako bi planovi bili realizovani. Od posebne važnosti je bilo da se u Vavilon ubace elamitski špijuni. Ali šest godina kasnije, kad se Ašur-nadin--šumi nalazio u oblastima severno od

grada, elamitska vojska predvođena carem Kalušuom prešla je granicu i zarobila ga. Odmah su ga odveli u Elam i pre nego što je Senaherib uspeo da dojuri u Vavilon kako bi eliminisao bilo kakvu podršku koju je njihov pretendent na presto mogao da ima.

Senaheribu je bilo potrebno čak tri meseca kako bi stigao na odredište. Kad je konačno došao, njegove jedinice pobedile su Vavilonce u bici koja se odigrala ispod gradskih bedema nakon čega su zarobili i pretendenta. Međutim, u samom gradu, jedan Haldejac, po imenu Musezib-Marduk, stupio je na presto, uzeo zlato iz hrama i unajmio još elamitskih ratnika.

To je izazvalo otvoreni rat između Asirije, Vavilona i Elama. Borbe su nastavljene tokom naredne četiri godine. Senaherib je dva puta napadao Elam, čiji je vladar poveo svoju vojsku u uzvratni napad te je do okršaja došlo na obalama Tigra.

Senaheribovo svedočanstvo o samoj bici predstavlja najdetaljniji opis jednog vojnog okršaja u čitavoj asirskoj istoriji:

Uz prašinu s njihovih stopala koja je prekrila nebesa poput moćne oluje … postrojili su se u borbenom poretku preda mnom … na obali reke Tigar. Preprečili su mi put i izazvali me u boj. Stavih svoj oklop. Moj šlem, simbol pobede, stavih na glavu. Moje velike ratne dvokolice, koje izazivaju strah kod protivnika, hitro upregoh ljutitog srca. Moćni luk koji mi je Ašur darovao držah u rukama. Kratko koplje, koje donosi smrt, uzeh u svoje ruke … zaustavih njihovo napredovanje i uspeh da ih opkolim. Desetkovah neprijatelja strelama i kopljima. Probodoh im tela … Prerezah im grkljane. Uzeh im njihove dragocene živote kao što neko preseca žice. Poput nabujalih voda učinih da sadržaj njihovih guša pokulja po prostranoj zemlji. Moj konj se propinjao i uletao u potoke njihove krvi kao u kakvu reku. Točkovi mojih ratnih dvokolica, koje nanose zlo protivniku, bile su prekrivene prljavštinom i krvlju. Telima njihovih ratnika prekrih polje poput trave. Odsekoh im testise i njihove udove poput semena krastavca u junu.[14]

U vavilonskoj hronici je lakonski bilo zabeleženo kako je Asirija doživela poraz.

Senaherib se vratio u Ninivu, ostavljajući Vavilon u rukama haldejskog vladara i njegovog elamitskog saveznika. Senaheribova vojska ratovala je u

svakom delu carstva te je postojalo istinsko ograničenje u broju vojnika koje je mogao angažovati radi ponovnog rešavanja vavilonskog pitanja. Bilo je preko potrebno da dođe do promene u ravnoteži pre nego što je Senaherib mogao i da pokuša da povrati Vavilon.

Do te promene došlo je naredne godine. Iz Elama su počele da stižu vesti kako se vladar, koji je ranije vodio svoju armiju na Vavilon, razboleo. Više nije mogao da govori, niti da izdaje naređenja. Verovatno je doživeo moždani udar.

Senaherib je iskoristio činjenicu da su Elamiti bili odsutni kako bi ponovo okušao sreću. Ovog puta ostvario je uspeh i gradske kapije Vavilona bile su probijene. Senaheribu je pošlo za rukom da zarobi haldejskog pretendenta na presto koga je ubrzo poslao u tamnicu koja se nalazila u Ninivi. Potom je naredio da se grad koji mu je zadavao toliko muka sravni sa zemljom:

Porušio sam, sravnio sam sa zemljom i uništio sam plamenom. Unutrašnje i spoljašnje bedeme, hramove i božanstva, hramovne kule izgrađene od cigala i zemlje, koliko god da ih je bilo, poruših i njihove ostatke bacih u kanal Arahtu. Posred grada prokopah kanale, potopih to mesto vodom … Kako u danima koji su sledili mesto na kome se nalazio grad, njegovi hramovi i bogovi, ne bi moglo biti prepoznato. Potpuno ga potopih vodom i preobrazih ga u utrine … Uzeh prašinu Vavilona za poklone koje je trebalo poslati najudaljenijim narodima, a u tom hramu posvećenom svetkovanju Nove godine sačuvah nešto od nje u metalnim kutijama.[15]

Pretvaranje Vavilona u jezero – prekrivanje nastanjenog zemljišta vodom, vraćanje Mardukovog grada u prvobitni haos – predstavljalo je uvredu za boga. Senaherib je to demonstrirao i svojim naređenjem da se Mardukova statua odnese natrag u Asiriju. Prašina je, pak, predstavljala zastrašujuće upozorenje božanstvima drugih naroda.

Vavilonski problem je konačno bio rešen. Međutim, nije bilo nikakvih vesti u vezi s krunskim princem Ašur-nadin--šumijem. Elamiti nisu ispostavili nikakav zahtev za njegov otkup. Vrlo je verovatno da su se opredelili da ga muče do smrti što je bila posledica njihove mržnje prema

Asircima. Bespoštedan progon Haldejca koji se usudio da se suprotstavi samom caru bio je uzrok smrti carevog najstarijeg sina.

Senaherib nije imao mnogo sreće ni sa svojom ostalom decom. Šest godina docnije, 681. godine p. n. e. car je smrtno stradao od ruku dvojice sinova koji su ga ubili tokom verskog obreda prinošenja žrtava bogu Nabuu u njegovom hramu u Ninivi.[16]

On je preminuo kao car Asirije i Vavilona, vladar Asirskog carstva koje se tada nalazilo na vrhuncu svoje moći. Međutim, uprkos svim njegovim vojnim uspesima (carstva koje je znatno ojačao, gradova koje je uništio, zarobljenika koje je uzeo i blaga koga se dočepao), Senaherib je tokom najdužeg perioda antičkog doba ostao upamćen isključivo po tome što nije uspeo da zauzme Vavilon. Zahvaljujući lordu Bajronu, upravo je taj jedan jedini poraz, za razliku od svih njegovih mnogobrojnih vojnih pobeda, ono što većina učenika na engleskom govornom području veoma dobro poznaje.

Asirac je došao kao vuk međ' stado,
a njegove kohorte blistahu purpurom i zlatom;
I sjaj njihovih kopalja bejaše poput zvezda na moru,
Kada se plavi talas kotrlja noću na dubokoj Galileji…

Jer anđeo smrti iznenada raširi svoja krila,
I disaše u lica neprijatelja dok je prolazio;
Oči onih koji spavahu voskom smrtonosnim ohladi,
a njihova srca, nekada tako živa, zauvek zaustavi!

A udovice Ašura bejahu glasne u svome plaču,
i idoli bejahu razbijeni u hramu Baalovom;
Moć inoveraca bi nadjačana mačem,
poput snega koji se topi pod svetlošću Gospodnjom!

Vremenska traka 52

Asirija i susedne zemlje		Egipat, Izrailj i Juda	
	Šamši-Adad V (823–812. g. p. n. e.)		
	Samu-amat		
	Adad-nirari III	Dvadeset treća i dvadeset četvrta dinastija	
Argišti (Urartu)			
	Šalmanasar IV (782–770. g. p. n. e.)		
	Ašur-dan III (771–754. g. p. n. e.)		
Nabonasar (Vavilon)	Ašur-nirari V (753–746. g. p. n. e.)	Dvadeset peta dinastija (nubijska)	
		Pijanki (747–716. g. p. n. e.)	
Sarduri I (Urartu)	Tiglat-Palasar III		
Mida (Frigija)			
		(Juda)	(Izrailj)
Merodah-baladan (Vavilon)	Šalmanasar V	Ahaz	
	Sargon II (721–704. g. p. n. e.)		Hošea
		Jezekilj	
		Šabaka	slom Izrailja
	Senaherib		
		Tirakah (690–664. g. p. n. e.)	

Bilo je to zvanično vladarsko ime Marodah-baladana kao vavilonskog cara.

Vojni pohod iz 701. godine p. n. e. zabeležen je i u Senaheribovim ličnim zapisima, u *Drugoj knjizi careva*, kao i u *Knjizi proroka Isaije 36–37.* O tom događaju pisali su i Herodot i Josif. Neke neasirske hronike takođe sadrže podatke o drugom pohodu na Jerusalim do koga je došlo pred kraj vladavine cara Senaheriba. U drugim istorijskim izvorima ne postoje podaci o ovom vojnom pohodu. Nijedan od tih izvora ne pruža jasan uvid u tok događaja. Ono što sledi najčešće je samo moguća rekonstrukcija onoga što je prethodilo.

Pedeset treće poglavlje

Slabljenje jednog cara

Između 771. i 628. godine p. n. e. u Kini je jedan hegemon stekao carsku moć proteravši varvare

P’ing, jedini preživeli naslednik careva iz dinastije Džou, pobegao je na istok te se nastanio u Lojangu. Tu se našao u gradu koji je, naime, bio udvojen. Oblasni gospodar, poreklom iz dinastije Džou, koji je i osnovao grad tristotinak godina pre toga, sagradio je lojanške palate i hramove u zapadnom delu grada. Izbegle pristalice dinastije Šang, koje su bile proterane u tu oblast kako bi se time oslobodilo središte carstva pod vlašću vladara iz dinastije Džou, uglavnom su se naselile u njegovim istočnim predgrađima.[1]

U okviru vladarskog kompleksa koji se nalazio u zapadnom delu grada P’ing je razmatrao rešenja za probleme s kojima se suočio upravo u tom razdoblju. Njegova zapadna granica bila je slabo čuvana i stalno su je probijali brojni napadači. Unutar same države, ambiciozni plemići bili su spremni da delimično ili u potpunosti upravljaju carstvom umesto njega.

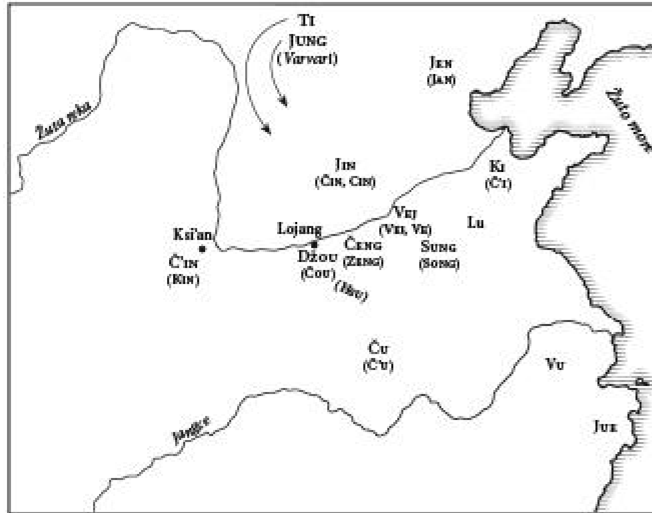
Nekako je uspeo da savlada pretnju koja je dolazila sa zapada tako što je svoje drevne vladarske teritorije prepustio porodici Č’in. I mada je to moglo na prvi pogled da deluje kao poraz, taj potez je vrlo mudro preneo odgovornost za bavljenje varvarima na oblasnog gospodara Č’ina i njegovu armiju. Tada je mogao da se suoči i s unutrašnjim problemima za čije se rešavanje odlučio na način da ih je ignorisao. Sačuvani istorijski izvori nastali u tom prvom veku prelaska iz razdoblja Zapadnih Džoua u Istočne Džoue[34] su fragmentarni, ali iz njih zaključujemo da su se plemići bavili jedni drugima, boreći se za svoje položaje i stalno držeći na oku samog

vladara. U međuvremenu, tokom svoje pedesetogodišnje vladavine, P’ing nije skoro ništa činio kako bi se umešao u sukobe između svojih plemića. Izbegavanje rata donelo mu je nadimak Miroljubivi P’ing“.

Vrlo brzo su plemići, koji su uvek bili na oprezu, otpočeli da obraćaju pažnju na male susedne države. „Tokom razdoblja vladavine cara P’inga“, zabeležio je Suma Kijen, „moćniji plemići savladavali su one slabije. Kao posebno snažni javili su se Ki, Ču, Č’in i Jin te su državnu politiku počeli da vode lokalni oblasni gospodari.“[2] Pet stotina godina ranije na kineskoj zemlji postojalo je hiljadu sedam stotina šezdeset tri posebnih oblasti. U P’ingovo vreme te oblasti postojale su poput kapi vode na glatkoj površini posledično se stapajući u dvanaest velikih centara moći Ki, Ču, Č’in i Jin, kao što je to zapisao Suma Kijen, pored njih, sedam država, i to: Jen, Lu, Vej, Vu, Jue, Sung i Čeng, a na kraju i teritorija pod upravom vladara iz dinastije Džou, koja je za svoje središte imala grad Lojang. Oko njih se nalazilo oko stotinu šezdeset posebnih manjih regija od kojih je svaka imala svoj utvrđeni grad i vojnog zapovednika.[35][3]

Presto je posle P’inga nasledio njegov unuk budući da je P’ing nadživeo svog sina zahvaljući mirnodopskoj i izuzetno dugoj vladavini. Tokom pedesetak godina, koliko se P’ing nalazio na prestolu, niko nije osporio njegovo pravo da vlada. Međutim, sada je postalo sasvim jasno da plemići, čije su se oblasti nalazile u neposrednom okruženju središta države u periodu Džou, nisu bili voljni ni da makar ceremonijalno poštuju vlast cara.

Prvi slučaj otvorenog otpora vezan je za gospodara male oblasti Čeng koja se nalazila na istočnim obodima carstva. „Gospodar oblasti Čeng, po imenu Čuan, došao je na dvor“, zabeležio je Suma Kijen, „ali se car Huan prema njemu nije poneo kako je to dolikovalo.“

50. Države u razdoblju Istočnih Džoua (s alternativnim izgovorom)

Bilo je očekivano da Čeng bude odan carevima iz dinastije Džou. Oblasti Čeng i Jin, koje su se u tom razdoblju s tri strane graničile sa središtem samog carstva, svoje poreklo imale su u istom klanu iz koga je ranije potekla i porodica Džou.[4] Međutim, upravo je oblast Čeng bila ta koja je izazivala nemire. „Primereno ponašanje“ je po svemu sudeći podrazumevalo i carevo priznavanje stvarne moći oblasnog gospodara, a car Huan propustio je priliku da svom rođaku na pravi način izrazi poštovanje.

Gospodar Čuan je na to reagovao uzurpiravši za svoje potrebe jednu od vladarskih rezidencija. Ona se nalazila na području male oblasti Hsu, južno od oblasti Džou i Čeng. No, bilo je to mesto gde je car obavljao verske obrede što je značilo da je gospodar Čuan, zauzimanjem palate u oblasti Hsu, istovremeno demonstrirao to da je tu oblast, baš kao i mesto na kome je car obavljao religijske rituale, stavio pod svoju vlast. Time je car izgubio jednu od svojih ceremonijalnih privilegija koja se odnosila na vršenje verskih obreda.

Caru je bilo potrebno čitavih osam godina da nešto preduzme u znak odmazde ili da svoje trupe dovede u red. „U trinaestoj godini svoje vladavine“, svedočio je Suma Kijen, „car je napao gospodara Čuana.“[5]

Sam napad predstavljao je pravu katastrofu. Car je bio pogođen strelom što ga je primoralo da se povuče čime je Čuana ostavio nekažnjenog, a oblast Hsu je i dalje bila u protivnikovim rukama. I mada je gospodar

oblasti Čeng doveo u pitanje autoritet samog cara, on nije išao dalje u tom pravcu. Slabašan identitet koji je brojne kineske oblasti držao na okupu, u smislu jednog naroda, u najvećoj meri zavisio je od spremnosti svih da makar nominalno prihvate vrhovnu vlast *Sina Nebesa*. Bez njegove ujedinjujuće uloge, koja je poput mreže prekrivala čitavu tu teritoriju, sve bi se raspalo budući da bi varvari, koji su se nalazili na severu i zapadu, upadali na to područje i savladavali jednu po jednu oblast.

Opasnost od najezde varvara ponovo je bila aktuelna za vreme vladavine Hsija, unuka cara Huana.

Plemena koja su napadala nosila su nazive Ji i Ti. Većinu njihovih pripadnika činili su nomadi koji su živeli u planinskim predelima i oni nikada nisu priznali vlast nekog oblasnog gospodara ili cara. Carska vojska ni na koji način nije mogla da uzvrati na njihov napad: „Položaj *Sina Nebesa* postao je veoma slab“, zapisano je u delu pod naslovom *Guanzi* (knjizi koju su činili istorijski eseji nastali dva veka kasnije, a prikupljeni su tri stoleća nakon konkretnih događaja). „Oblasni gospodari koristili su svoju energiju kako bi napadali [jedan drugog]. Severna oblast Ji i južna Ti uključile su u sukobe i središnju regiju te je izgledalo da sudbina te oblasti visi o tankom koncu.“[6]

„Središnje oblasti“ bile su Čeng, Vej, Jin i Džou, što je obuhvatalo čitavu centralnu Kinu. Videvši kako opasnost od nereda utiče na stabilnost oblasti koje su se nalazile na zapadu, gospodar oblasti Ki bio je prinuđen da stupi u akciju. „Želeo je da u životu održi ono što je postepeno zamiralo“, bilo je zapisano u spisu *Guanzi* „i što je postepeno prestajalo da postoji.“[7]

Moguće je da je gospodar oblasti Ki, mladić koji je neznatno ranije stupio na taj položaj, pokušao da očuva središnje oblasti kako bi se sačuvala njihova zajednička kultura, ali je mnogo verovatnije da je bio motivisan znatno važnijim pitanjima. Stigao je do severoistočnog oboda ravnice u kojoj se nalazilo i ušće Žute reke, a potom se potrudio da svojim aktivnostima obuhvati i poluostrvo Šantung. Neredi koji su vladali duž zapadnih granica oblasti Ki predstavljali su veliku opasnost za njenog gospodara.

Međutim, izgleda da je mladom gospodaru bilo sasvim jasno kako car nema sposobnosti da na okupu zadrži središnje regije. Tri godine nakon što je na presto stupio car Hsi, novi vladar proglasio se vojnim zapovednikom

čitave Kine. „Tokom treće godine vladavine cara Hsija“, zabeležio je Suma Kijen, „Huan,[36] gospodar oblasti Ki, smatran je hegemonom.“[8] Bilo je to 679. godine p. n. e.

Titula „hegemona“ ili „vrhovnog gospodara“ predstavljala je dokaz vlasti istaknutog pojedinca i nad susednim oblastima. Međutim, gospodar oblasti Ki imao je nameru da iskoristi taj položaj kako bi razjedinjene oblasti ujedinio pred opasnošću od sve snažnijih oblasti Ji i Ti, kao i drugih nomadskih plemena koja su lutala po visoravnima i pažljivo osmatrala plodnu zemlju koja je bila pod vlašću Istočnih Džoua. Armija oblasti Ki, predvođena njenim gospodarom i njegovim ministrom Kuan Čungom, zapretila je drugim oblastima radi opšteg dobra. Razjedinjeni oblasni gospodari, suočeni s borbenom linijom koju su uspostavili ratnici pod komandom gospodara oblasti Ki, pristali su da obustave borbe kako bi dali vojnike u združenu armiju koja je imala za cilj da se kreće duž granica i savlada napadače.

Gospodar oblasti Ki nikada nije posegnuo za titulom cara. Bio je sasvim zadovoljan da je ostavi u posedu članova porodice Džou. No, biti „car“ više nije značilo da je ta ličnost i „vladar“ kao što je to bio slučaj na zapadu. Gospodar oblasti Ki nesmetano je mogao da vlada Kinom ne prisvajajući za sebe tu titulu. S druge strane, kineski car je i dalje posedovao određenu duhovnu vlast koju čak ni hegemon nije mogao da ignoriše. Kad je nakon svega pet godina na prestolu, još uvek veoma mlad, preminuo car Hsi, nasledio ga je njegov sin koji je gospodaru oblasti Ki zvanično potvrdio titulu koju mu je dao prethodni monarh: „Gospodaru oblasti Ki poverio je dužnost hegemona.“[9]

Još jednom je gospodar oblasti Ki, kome je uspelo da združenim vojnim snagama odbije varvarske napadače, bio priznat kao vrhovni gospodar svih kineskih oblasti. On je već čitav niz godina delovao u tom kapacitetu. Međutim, tada je funkcija hegemona bila formalizovana i priznata od samog cara. Kina je na taj način preobražena u državu kojom su upravljale dve ličnosti od kojih je jedna imala vojnu, a druga duhovnu vlast.

Iste godine kad je na presto stupio Hsijang, unuk cara Hsija, hegemon (a to je i dalje bio gospodar oblasti Ki koji se čitav niz decenija borio u korist Kine) suočio se s neophodnošću da se suprotstavi drugoj vrsti varvara.

Sukob je otpočeo kao sukob između blizanaca. Polubrat cara Hsijanga, po imenu Šu Taj, poželeo je presto za sebe. Kako bi obezbedio dovoljno vojnika da bi sproveo državni udar, obratio se za savezništvo varvarskim plemenima Ti i Ji. Njegov plan predviđao je da se pripadnici plemena Ji masovno ustreme ka oblasti Jin, koja se nalazila između varvarskog severa i oblasti pod kontrolom porodice Džou. Istovremeno, drugo pleme, Jung, trebalo je da se, preko teritorije oblasti Jin, pokrene u pravcu prestonice Džoua. Oni bi tako bez većih teškoća prošli kroz područje oblasti Jin čiji su ratnici bili zaokupljeni borbama s pripadnicima plemena Ti. Napali bi palatu, ubili cara Hsijanga i na presto doveli Šu Taja.

Kad je car Hsijang saznao za te tajne pregovore, naredio je da se njegov polubrat liši slobode i pogubi. Šu Taj je blagovremeno saznao da je osuđen na smrt i pobegao je kod hegemona od koga je zatražio zaštitu.

Bila je to veoma nezavidna situacija u kojoj se našao hegemon. Ukoliko bi odbio da zaštiti Šu Taja, time bi pokazao kako se plaši careve moći. Ako bi, međutim, pružio traženo utočište, tim činom javno bi izrazio neprijateljski stav prema vladaru što je moglo da izazove posledice i po njega.

Odlučio se za srednje rešenje. Potpuno ignorišući čitav slučaj koji je bio u vezi s izdajstvom Šu Taja, hegemon je uputio dva svoja ministra kojima je naložio da postignu sporazum između oblasti Džou i Jung, kao i između oblasti Jin i plemena Ti koje ju je napadalo. Pregovori su bili uspešno okončani. Napadi su obustavljeni. Šu Taj se maksimalno trudio kako bi pokazao da on uopšte nije bio umešan u sva ta dešavanja čime je izbegnuta katastrofa.

Bila je to potpuno drugačija vrsta borbe za moć u odnosu na onu koja je vođena na zapadu. Vladari drevnog Bliskog istoka nalazili su se u nekoj vrsti kružne borbe. Svaki monarh koji bi se odlučio da osvoji neku teritoriju mogao je očekivati da će izgubiti nešto od svoje sopstvene zemlje zbog delovanja protivnika koji se služio drugim jezikom i poštovao druge bogove. Pregovori između kineskih oblasti pre su ličili na borbe između rođaka koji će letnje mesece provesti u istom odmaralištu bez obzira na to koliko su se zdušno do tada međusobno borili.

U Kini je bilo mnogo pokušaja da se uspostavi carstvo, ali je to činjeno na znatno suptilniji način u odnosu na česte oružane sukobe do kojih je dolazilo na zapadu. Tvorci carstva bili su uspešni isključivo onda kad bi im

uspevalo da se predstave kao zaštitnici države od ostatka sveta, na taj način ujedinjujući čitav niz oblasti pred opasnošću od varvara koji nisu bili kineskog porekla.

Šest godina nakon što su uspešno okončani pregovori između oblasti Džou i Jin, o pružanju zajedničkog otpora varvarima, preminuo je hegemon koji je svoj položaj ostavio nasledniku. U svojevrsnom vremenskom vakuumu koji je nastao usled hegemonove smrti, car Hsijang pokušao je da oslabi njegov vojni autoritet i vrati ga pod okrilje carskog prestola.

Izgovor za takav potez bio je nađen veoma brzo. Mala oblast Čeng napravila je lošu procenu kad je utamničila carskog izaslanika. Vladar je doneo odluku da odmah surovo sankcioniše uvredu nanetu carskom dostojanstvu.

Nažalost, opredelio se za potpuno pogrešnu strategiju. Ponudio je da se oženi kćerkom starešine plemena Ti koja bi na taj način postala carica pod uslovom da mu njegovi varvarski ratnici pomognu u napadu i kažnjavanju oblasti Čeng.

Prolećni i jesenji anali, nastali najmanje tri stotine godina nakon tih događaja, stavili su u usta jednog od savetnika cara Hsijanga strašno upozorenje. Pleme Ti nije nimalo bilo slično Džouima, upozoravao je savetnik. Bilo je najmanje četiri osobine po kojima su se razlikovali. „Oni čije uši ne mogu da čuju harmoniju pet zvukova su gluvi“, bilo je objašnjeno „oni čije oči ne mogu da razlikuju pet boja su slepi; oni čiji se um ne prilagođava vrlinama i dobroti su iskvareni; oni čija usta ne govore reči odanosti i vere su glupavi hvalisavci; Ti se potpuno uklapaju u sva ta četiri zla.“[10]

Car Hsijang nije uopšte obraćao pažnju na ova upozorenja. „Tokom petnaeste godine vladavine“, zabeležio je Suma Kijen, „car je poslao ratnike iz plemena Ti kako bi napali oblast Čeng“ i pripremao se da princezu iz plemena Ti učini svojom caricom.[11]

Suma Kijen nije zabeležio ono što je potom usledilo, ali je, po svemu sudeći, napad bio okončan neuspehom. Oblast Čeng očuvala je svoju samostalnost, pa je godinu dana kasnije car Hsijang odlučio da ostavi svoju novu suprugu.

Kao posledica takvog carevog postupka, pleme Ti napalo je prestonicu Džoua. Car Hsijang je pobegao iz grada. Stariji, ali ne i mudriji, njegov

polubrat Šu Taj opet se pojavio na sceni kako bi sebe ponudio za novog vladara. Pleme Ti koje je, na kraju krajeva, okupio upravo Šu Taj, s velikim oduševljenjem prihvatilo je tu ideju. Šu Taj, koji je postao car, oženio se bratovljevom odbačenom suprugom varvarskog porekla. Takođe, naredio je da se sagradi nova carska palata u gradu Venu koji se nalazio na obali Žute reke, na četrdesetak kilometara udaljenosti od nekadašnje prestonice njegovog polubrata.

Ipak, Šu Tajeva namera da uspostavi carstvo bila je isto toliko neutemeljena kao i ona prethodnog cara Hsijanga, koji je inkognito otputovao u oblast Jin i stigao na dvor njenog gospodara Vena od koga je zatražio pomoć u borbi protiv varvara. Gospodar oblasti Jin tada se našao u poziciji da ponovi postupak gospodara oblasti Ki. Okupio je svoje ratnike, poslao ih u carsku palatu kako bi iz nje oterali ratnike plemena Ti, a svojim rukama je usmrtio Šu Taja. Ostaje nepoznato šta se desilo sa caricom koja je poticala iz plemena Ti.

Nakon toga angažovao je svoje ratnike kako bi na presto vratio cara Hsijanga. Potpuno logično, car je nakon toga gospodaru oblasti Jin dodelio zvanje hegemona i vrhovnog gospodara nad svim delovima države. Za svaki slučaj, car Hsijang je gospodaru oblasti Jin darovao i veliki komad veoma plodnog zemljišta.

Novi hegemon obavljao je svoju dužnost toliko nekontrolisano da je, za razliku od svog prethodnika, skoro postao vladar. Tri godine nakon što su ga postavili na položaj hegemona, on je caru upućivao vladarske zapovesti. „Tokom dvadesete godine vladavine cara“, zapisao je Suma Kijen, „gospodar oblasti Jin, po imenu Ven, pozvao je samog vladara Hsijanga koji se odazvao njegovom zahtevu da mu dođe.“ U zvaničnim carskim analima taj događaj bio je eufemistički opisan kako je „car Nebesa krenuo na nadzorno putovanje.“[12] Želeo je da izvrši kontrolu hegemonove vlasti a da sam nije imao nikakvu stvarnu moć.

U južnim predelima, gospodar oblasti Ču smislio je plan kako da se obračuna s varvarima koji su upadali na teritorije regija Čeng i Jin, kao i u prestonicu vladara iz dinastije Džou. Naredio je da se duž severne granice podigne veliki, tzv. četvrtasti zid. Taj zid trebalo je da posluži ne samo kao odbrana od varvara, već i od hegemona. Četvrtasti zid predstavljao je prepreku na pravcu kojim je mogla da nastupi vojska oblasti Jin ukoliko bi

njene starešine odlučile da je pošalju istočno od oblasti Džou, u pravcu juga, ka regiji Ču.

Tada su se oblasti Ču i Jin našle na severnoj i južnoj strani u odnosu na slabog cara iz dinastije Džou, posmatrajući jedni druge preko vladareve glave. Na istoku i zapadu, oblasti Č'in i Ki su se, takođe, međusobno promatrale. Ki je izgubila svoj nekadašnji značaj kao oblast iz koje je poticao hegemon, ali je i dalje bila prisutna u političkom životu. S druge strane, oblast Č'in je obuhvatala i nekadašnje regije Zapadnih Džoua. Vladavina Istočnih Džoua bila je preobražena u taj četvorougao koji je činilo isto toliko moćnih oblasti, a car se nalazio u njegovom središtu.

Vremenska traka 51

ASIRIJA I SUSEDNE ZEMLJE	EGIPAT, IZRAILJ I JUDA
Ašurnasirpal II (911–859. g. p. n. e.)	
	Osorkon II (870–850. g. p. n. e.)
Šalmanasar III (858–824. g. p. n. e.)	
Šamši-Adad V (823–812. g. p. n. e.)	
Samu-amat	
Adad-nirari III	Dvadeset treća i dvadeset četvrta dinastija
Argišti (Urartu)	
Šalmanasar IV (782–770. g. p. n. e.)	
Ašur-dan III (771–754. g. p. n. e.)	
Nabonasar (Vavilon) **Ašur-nirari V** (753–746. g. p. n. e.)	Dvadeset peta dinastija (nubijska)
	Pijanki (747–716. g. p. n. e.)
Sarduri I (Urartu) **Tiglat-Palasar III**	
Mida (Frigija)	(Juda) (Izrailj)
Merodah-baladan (Vavilon) **Šalmanasar V**	**Ahaz**
Sargon II (721–704. g. p. n. e.)	**Hošea**

Razdoblje Istočnih Džoua (771–221. g. p. n. e.) dodatno je podeljeno u dve etape. Period između 771. i 481. g. p. n. e. označen je kao *doba proleća i jeseni*, u skladu s delom čiji je autor bio Konfučije. Ono je obuhvatilo događaje počev od uspostavljanja Istočnih Džoua sve do vremena kada je živeo Konfučije i nosilo je naslov *Prolećni i jesenji anali* (*Č'un-č'iu* ili, po transkripciji u skladu s pravilima Pinjin, *Čun kju*). Druga etapa razdoblja Istočnih Džoua koja je trajala počev od 403. pa sve do 221. g. p. n. e.

poznata je pod nazivom *Doba zaraćenih država*. U razdoblju između 481. i 403. g. p. n. e. u zemlji je vladao potpuni haos (videti Šezdeset drugo poglavlje, (drugi tom) str. 338–340. Ovakvu podelu istoričari koriste često, ali ne i po pravilu.

Postoji više verzija imena tih država. Kako bih smanjila mogućnost konfuzije, opredelila sam se za to da koristim autentične nazive za najznačajnije oblasti umesto da se pridržavam metoda transliteracije. Druge karte i istorijska dela mahom koriste sledeće verzije: Ki (Č'i), Ču (Č'u), Čin (Kin), Jin (Čin; Cin), Jen (Jan), Lu (bez druge verzije), Vej (Vei; Ve), Čeng (Zeng), Sung (Song), Vu (bez druge varijante), Jue (bez druge varijante) i Džou (Čou).

Gospodar oblasti Ki, savremenik cara Huana, bio je imenjak dede cara Hsija. Kako bih izbegla konfuziju, koristiću termin „gospodar oblasti Ki“.

Pedeset četvrto poglavlje

Asirci u Egiptu

Između 681. i 653. godine p. n. e. varvari su osvojili Frigiju, a Asirci obnovili Vavilon i izgubili Egipat

Nakon što je car Senaherib ubijen u hramu boga Nabua, u Asiriji je došlo do nemira.

Prema navodima koji se nalaze u *Knjizi proroka Isaije*, dvojica atentatora pobegla su u „zemlju araratsku“.[1] Po svemu sudeći, to je značilo da su oni umakli u severne oblasti, u planinsku regiju koja se nalazila pod vlašću države Urartu. To carstvo obnovljeno je posle tragične smrti Rusasa I. Novi vladar Rusas II, koji je bio unuk Rusasa I, otpočeo je s aktivnostima na obnovi svoje vojske. Bio je veoma zadovoljan što mu se ukazala mogućnost da obespokoji Asiriju na taj način što je pružio utočište ubicama njenog cara.[37]

U međuvremenu, borba za presto između preostalih Senaheribovih sinova prerasla je u otvoreni rat. Mogući pobednik u tom sukobu, mlađi sin po imenu Senaherib, zapisao je pobednički tekst na prizmi (kameni stub koji je imao između šest i deset strana) koja je pronađena u ruševinama njegove palate:

Od sve svoje braće, ja bejah najmlađi,
ali je odlukom Ašura i Šamaša, Bela i Nibua,
moj otac, među svom mojom braćom, odredio mene.
„Da li je ovo moj naslednik“, upitao je Šamaša

a bog odgovori: „On je tvoje drugo ja*“,*
i tada moja braća pomahnitaše.
U bezbožnom raspoloženju, usred Ninive, potegoše svoje mačeve.
Ali, Ašur, Šamaš, Bel, Nibu i Ištar,
Svi bogovi s gađenjem gledahu na zlodela tih ništarija,
Njihovu snagu u slabost pretvoriše i meni ih pokoriše.[2]

Sasvim je očigledno da je Esarhadon postigao uspeh u borbi za carsku krunu, ali zato priča po kojoj ga je njegov otac, pre tragične smrti, odredio za naslednika prestola najverovatnije predstavlja priču koja je izmišljena s ciljem da bi mu se dao legitimitet. Ono što je veoma neobično odnosi se na činjenicu da se Esarhadon nigde ne osvrće na ubistvo svog oca. Moguće je da ni sam nije želeo da se taj čin detaljnije istraži.

Nakon što je na propisan način stupio na presto, Esarhadon se suočio s carstvom čije su obodne oblasti počele da se odvajaju. Zvanična prepiska pokazuje da je petnaest ili šesnaest velikih asirskih gradova, koji su predstavljali administrativna središta provincija, debelo kasnilo s plaćanjem danka, a Senaherib nije mnogo insistirao da izmire svoje obaveze.[3] Ono što je bilo još gore, čim su vesti o Senaheribovoj smrti dospele do ruševina grada Vavilona, Haldejci su podigli ustanak. Na njegovom čelu nalazio se niko drugi do sin starog Merodah-baladana. On se zvao Nabu-zer--keti-lišer i već nekoliko godina je vladao Bit-Jakinom, na obali Persijskog zaliva. Tada je okupio svoje saplemenike i krenuo u vojni pohod protiv grada Ura koji je bio samo prva stanica na njegovom putu koji je za cilj imao ovladavanje nekadašnjim vavilonskim zemljama.

Esarhadon, koji je vrlo verovatno pomišljao kako će duh Merodah-baladana uporno proganjati svakog asirskog vladara, poslao je vojsku koja je trebalo da se obračuna s pobunjenicima. Nabu-zer-keti-lišer pobegao je u Elam gde je, na svoje veliko iznenađenje, ustanovio kako tamošnji novi car nije imao nameru da provocira novog asirskog vladara. On je ubrzo bio zarobljen i pogubljen.[5]

Esarhadon je odmah počeo da ulaže znatna sredstva i ljudstvo u Vavilon.

Senaheribovo potpuno rušenje Vavilona nije naišlo na dobar odjek kod velikog broja njegovih dvorjana, kao ni u samom narodu. Vavilonski bogovi bili su suviše bliski njihovim, a uklanjanje Mardukove statue iz Vavilona mnogi su doživljavali kao uvredu nanetu božanstvu koja je za posledicu sigurno imala božansku osvetu. Istorijski izvori nastali u doba vladavine Esarhadona svedoče o tome kako je car imao nameru da obnovi grad u znak poštovanja prema bogu Marduku. Istina, to mu je stvorilo i određene probleme. Ukoliko bi previše vremena posvetio ostvarivanju obećanja da će otkloniti posledice uvrede koja je bila naneta Marduku, to je moglo da predstavlja i javnu osudu njegovog oca za bezbožništvo (što je, sledstveno tome, moglo u značajnoj meri da naruši njegovu potrebu da se predstavi kao pripadnik vladarske porodice koju su izabrali upravo bogovi).

To mu je pošlo za rukom tako što je obnovio Vavilon, nijednom rečju ne spomenuvši svog oca. Njegovi pisani osvrti na potapanje Vavilona kao da su govorili da ljudska ruka nije bila umešana u taj rušilački događaj:

Za vlade prethodnoga cara,
bejahu zlokobni znaci u Vavilonu.
Postojaše zločini, nepravda i laži,
žitelji se nedolično odnosiše prema bogovima
kojima ne prinosiše darove i poštovanje.
Uzeše blago hramovno kako bi isplatili Elam.
Uzeše vavilonsko blago da ga daju drugima.
Pre mog vremena Marduk se naljutio na Vavilon,
Arahtu je nabujala i poplavila grad,
Vavilon postade pustoš.
Trske i vrbe iznikoše u napuštenom gradu.
Njegovi bogovi i boginje napustiše svoje hramove,
A žitelji odoše u izbeglištvo.[6]

U pitanju je bila dramatična prošlost, ali izuzetno dobra propaganda koja se ogledala u ponavljanju izraza „pre mog vremena“ koja je otklanjala krivicu s Esarhadona, ne usmeravajući je u pravcu njegovog oca. Bogovi su

napustili Vavilon usled božanskog gneva, a ne, kao što se uistinu desilo, zbog toga što su njihove statue bile utovarene u zaprežna kola i prenete u Asiriju. Insistiralo se na pomisli da je obraćanje za pomoć Elamu bilo nešto što je posebno razljutilo Marduka, kao i na suptilnom podsećanju na „prethodnog cara“ i, iznad svega, na potpuno izmišljenoj tvrdnji po kojoj je reka Arahtu poplavila grad, u odnosu na istorijsku činjenicu da su je asirski ratnici pregradili tako što su u nju bacali delove porušenih vavilonskih zdanja.[7]

Statua Marduka ostala je u Asiriji što je trebalo Vaviloncima da pokaže kako se njihov bog preselio kod zakonitog cara Vavilonije. Ipak, kao izaslanik samoga boga, Esarhadon je obnovio hramove, kuće i naložio da se iznova popločaju ulice. Naredio je da se pohvalni tekstovi, njemu u čast, uklešu u pločnike na ulicama. Komadi cigala kojim su bili popločani prilazi velikom hramovnom kompleksu, pod nazivom Esagila, na sebi su imali uklesani tekst: „U čast boga Marduka, Esarhadon, car sveta, vladar Asirije i vladar Vavilona, učinio je da se ritualna staza ka Esagili i Vavilonu sjaji od pečenih cigala koje su izrađene u religijski pročišćenoj peći.“[8]

Haldejsko pleme Bit-Dakuri, koje je bilo veoma blisko plemenu Bi-Jakin iz koga je poticao Merodah-baladan, odlučilo je da se prikloni Asiriji. U Vavilon su uputili pismo kojim su ponudili svoju odanost, ali je Esarhadon, ne verujući na reč Haldejcima, veoma oštro odgovorio. „Poruka cara onima koji nisu Vavilonci“, glasio je početak prilično uvredljivo intoniranog pisma:

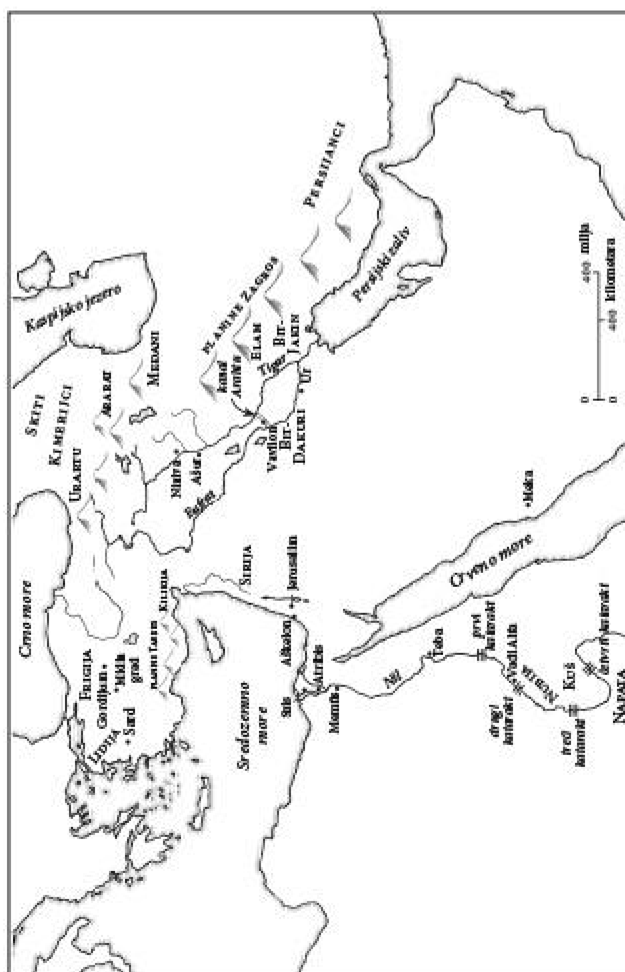
… Vraćam vam, neotpečaćeno, vaše potpuno besmisleno pismo. Možda ćete se upitati: „Zašto nam ga vraća?“ Kad su mi građani Vavilona, koji su moje sluge i koji me vole, uputili pismo, ja sam ga otvorio. Ali da li bi bilo dobro za mene da otvorim i pročitam pismo koje su mi uputili zlikovci?[9]

Za ovim pisanim odgovorom usledila je vojska. Esarhadon je poslao asirske ratnike kako bi natrag, u njihova močvarna područja, oterali Haldejce iz južnih vavilonskih oblasti.

U međuvremenu, na severu se pomaljala nova pretnja. Nomadska plemena koja su se kretala duž obala Kaspijskog mora okupljala su se u oblastima koje su se nalazile severno u odnosu na regije u kojima su

obitavali Međani i Parćani. Asirci su te došljake nazivali imenom Gimirai, dok su tokom vremena postali poznati i pod nazivom Kimerijci.

Oni su, poput drugih nomadskih plemena, bili mnogo uspešniji u veštini ratovanja nego u bilo čemu drugome.[38] Njihovi upadi na područje duž asirskih severnih granica dosezali su čak do Kilikije koja se nalazila na obodu male Azije. Takođe, sklopili su savez s vladarem Urartua Rusasom II (koji je, po svemu sudeći, i dalje pružao utočište asirskim prinčevima koji su ubili svog oca).[10] To je uslovilo da Esarhadon bude oprezniji jer je savez između Kimerijaca i države Urartu mogao da predstavlja opasnost.

51. Svet u doba cara Esarhadona

U nameri da osnaži svoju severnu granicu, Esarhadon je sklopio uslovni savez s drugom gupom nomadskih plemena koja se spuštala s kavkasnih

masiva, u području severno od Crnog mora. Ti Skiti, kojima nije u potpunosti poklonio poverenje, mogli su mu obezbediti dodatnu snagu kako bi se suprotstavio Kimerijcima i Urarćanima. Ritualne tablice koje potiču iz doba vladavine cara Esarhadona, na kojima su bila ispisana njegova pitanja upućena božanstvima kako bi potom bila pročitana u hramovima, ukazivala su na vrstu problema s kojima se vladara suočavao:

Šamaše, veliki gospodaru, da li će Rusas, vladar Urartua, doći sa svojim armijama i Kimerijcima (ili bilo kojim drugim svojim saveznicima) kako bi otpočeli rat, ubijanja, uništavanja i pljačkanja?

Šamaše, veliki gospodaru, ukoliko bih jednu svoju kćerku dao za ženu vladaru Skita, da li bi mi on govorio iskreno, s verom i u korist mira?

Šamaše, veliki gospodaru, da li će vojske Kimerijaca ili Međana, ili pak nekog drugog neprijatelja, napasti? Da li će gradove napasti kopajući tunele ili koristeći visoke merdevine? Ili će, možda, koristiti borbene ovnove? Da li će, pak, to pokušati kroz kletvenički mir?[11]

Na ova pitanja nisu postojali pravi odgovori.

Esarhadon je 676. godine p. n. e. bio primoran da uđe u vojni okršaj kad su nomadski Kimerijci stigli toliko daleko na zapad da su ugrozili čak i Frigijce.

Napredni Frigijci nisu se našli u beznadežnoj situaciji. Njihova sela su činile kuće izgrađene od kamena na visokim zaravnima a temelji se vide i hiljadama godina kasnije. Njihovi najkarakterističniji spomenici, tzv. fasadni spomenici, i danas dominiraju krajolicima. Velike stene koje se dižu visoko i čija je jedna strana isklesana u obliku zida imale su stilizovana vrata koja se nikada ne bi mogla otvoriti. Midin spomenik, koji se nalazi u istoimenom gradu, postavljen je u pravcu izlazećeg sunca baš kao što je to bio slučaj i sa skoro svim drugim fasadnim spomenicima. Tokom svitanja njihova siva površina poprima beličastu boju, dok stilizovana vrata prosto zasijaju.[12]

20. Midin spomenik. Midin spomenik je isklesan tako da podseća na zid hrama ili grobnice.
Autor fotografije: Chris Hellier/Corbis)

Međutim, brzina i surovost kimerijskog napada potpuno ih je iznenadila. Frigijska vojska bila je prinuđena da se povuče sve do glavnog grada Gordiona. Istovremeno, stanovnici koji su živeli na selu pohrlili su u pravcu grada nadajući se da će unutar njegovih zidina moći da pronađu utočište. No, Kimerijci su probili zidine i zapalili grad. Frigijski monarh, po imenu Mida, unuk Mide koji je vladao u vreme cara Tiglat-palasara, bio je svestan toga da je poraz bio neizbežan. Stoga je u samom središtu grada izvršio samoubistvo. Rimski geograf Strabon koji je taj događaj opisivao s vremenske udaljenosti od oko šest stotina godina zabeležio je kako je vladar izvršio samoubistvo tako što je popio bivolju krv.[13] To je čudan način da se umre, ali svakako predstavlja čin očajnika.

Esarhadon je pokrenuo vojsku kako bi se suočio s opasnošću. Dve strane sukobile su se na tlu Kilikije, a pobedu na bojnom polju odneo je upravo car Esarhadon. Kako se hvalio u onovremenim zapisima, svojim rukama usmrtio je kimerijskog vladara Teušpu.[14]

Esarhadonov pohod zaustavio je kimerijski napad i na taj način spasao zapadni deo Male Azije od daljeg propadanja. Međutim, Frigija je bila pokorena. Uništena sela nikada više nisu bila obnovljena, dok su trgovački putevi kojima su nekada davno gospodarili Frigijci sada bili pod nadležnošću sela koja su se nalazila u zapadnim predelima. Njihovi žitelji nazivali su se Liđanima. Njihov vladar, po imenu Gig, postao je najmoćniji monarh na čitavom području Male Azije budući da je čitava istočna ravnica bila razorena.

Egipat je tada već osam godina bio ujedinjen pod vladarima nubijske Dvadeset pete dinastije. Tirkah, princ koji se nekada davno borio protiv Senaheriba, postao je faraon. Esarhadon je bio odlučan u tome da okonča osvajanje koje je ranije otpočeo njegov otac: „Šamaše, veliki gospodaru“, započinjalo je njegovo novo pitanje upućeno božanstvu, „ukoliko bih krenuo u rat, u Egipat, protiv Tirkaha, vladara Kuša, i njegovih ratnika, da li bi moje oružje donelo pobedu?“[15] Odgovor je po svemu sudeći bio pozitivan budući da je u jednoj asirskoj hronici bilo saopšteno: „Tokom sedme godine Esarhadonove vladavine, asirska vojska krenula je u pohod protiv Egipta.“[16]

Tirkah je mnogo godina čekao kako bi se domogao prestola te mu nije padalo na pamet da mirno sedi u Delti čekajući da Esarhadon dođe. Egipatska vojska pokrenula se kako bi se susrela s Asircima kod filistejskog grada Aškelona gde im se pridružio muški deo gradskog stanovništva. Esarhadonovi ljudi su, već prilično umorni i iscrpljeni, stigli kako bi se sukobili s tim udruženim protivnikom. Tokom svog kretanja u pravcu juga bili su primorani da se bore s nomadskim arabljanskim plemenima koji su dugu asirsku kolonu doživljavali kao izuzetan izvor hrane i oružja.

Bitka koja je usledila bila je kratkotrajna, a iz nje je kao pobednik izašao Tirkah. Esarhadon se povukao iz područja Delte. Tirkah se vratio u Egipat gde je, širom svoje države, u maniru faraona koji je potpuno bio svestan svoje veličine pokrenuo čitav niz graditeljskih poduhvata (uključujući tu i veličanstveni hram posvećen bogu Amonu, koji je bio podignut na području same Nubije).[17]

Međutim, Esarhadon nije otišao daleko. On se povukao kako bi prikupio svoje snage. Godine 671. p. n. e. asirski car se pojavio s odmornom armijom s kojom se probio kroz egipatsku spoljašnju odbrambenu liniju. Prošao je kroz područje Delte, sve do grada Memfisa, u kome se nalazio faraon Tirkah sa svojom vojskom. Kad je postalo potpuno jasno da će asirska vojska odneti pobedu, faraon je napustio borbeni položaj i sklonio se u južno područje iz koga je i potekao. Esarhadon je zarobio faraonovog sina i suprugu, veći broj članova vladarske porodice i brojne dvorjane koje je kao svoje zarobljenike odveo u Ninivu. Pored članova Tirkahove porodice, Esarhadon je zarobio čitav niz velikaških sinova, uključujući tu i sina vladara grada Saisa, koji se nalazio u zapadnom delu

Delte, te ih je, takođe, odveo u Ninivu kako bi ih podučavao da postanu Asirci.

Egipat je ostavio pod upravom namesnika koji su prethodno položili zavet odanosti Asiriji.[18] Njihova vernost potrajala je taman toliko koliko je caru Esarhadonu bilo potrebno da se približi Ninivi. Zapovednik grada Saisa, ličnost po imenu Neho, ostao je odan (na kraju krajeva, njegov sin je bio zarobljenik u asirskoj prestonici), ali su vazali čije je sedište bilo u drugim gradovima odbacili sve svoje obaveze prema asirskom caru čim se kolona s njegovom vojskom i pratnjom izgubila iz njihovog vidokruga.

Esarhadon je stigao do Ninive, okrenuo se i opet se uputio u pravcu Egipta u koji nije stigao budući da je umro tokom tog vojnog pohoda.

Esarhadon je asirski carski presto ostavio sinu Asurbanipalu, svom najomiljenijem i najvoljenijem detetu. Međutim, svog mlađeg sina, princa Šamaš-šun-ukina, postavio je za krunskog princa Vavilona, autonomnog vladara pod vrhovnom vlašću svog starijeg brata. Godinu dana pošto je Asurbanipal bio krunisan za asirskog cara, krunski princ Šamaš-šun-ukin bio je ustoličen kao vladar Vavilona. Njegov svečani ulazak u grad bio je praćen statuom boga Marduka koja je konačno bila vraćena u Vavilon. „Tokom moje vladavine“, saopštio je car Asurbanipal u svom natpisu koji je bio postavljen u Vavilonu,

veliki bog, bog Marduk,
ušao je u Vavilon, praćen opštim slavljem, kako bi se tu nastanio
i time uspostavio privilegovan status Vavilona.
A ja sam imenovao svog omiljenog brata
Šamaš-šun-unina za vladara Vavilona.[19]

Potom se, poput svog oca, ustremio na Egipat. Tirkah se vratio u severne oblasti države kako bi pokušao da se ponovo domogne prestola. Asurbanipal je protutnjao kroz Egipat, stigavši sve do grada Tebe, ubijajući pri tom sve lokalne vladare koji su zaboravili na odanost prema Asiriji. Jedini koji je bio pošteđen bio je Neho, vladar grada Saisa. Na položaje smaknutih klevetničkih lokalnih vladara Asurbanipal je postavljao sinove onih egipatskih velikaša koje je njegov otac ranije bio odveo u Ninivu kako

bi ih podvrgao procesu „asirizacije“. Nehov sin, po imenu Psametih, bio je doveden iz Ninive kako bi bio postavljen za vladara grada Atribisa koji se nalazio istočno od grada kojim je upravljao njegov otac. Otac i sin imali su zajedničku vrhovnu vlast nad svim gradovima.[20]

No, Tirkah je još bio živ. Ovog puta su ga naterali da se povuče skroz na jug, u oblast Gornje Nubije, pa se zaustavio tek u gradu Napati koji se nalazio u blizini četvrtog katarakta. Objavio je kako će ga naslediti njegov rođak pošto je, po svemu sudeći, njegov sin bio pogubljen u Ninivi. Kada je preminuo, na presto je stupio Tantamani koji je na taj način nasledio titulu bez moći i državu čija je celokupna teritorija bila pod vlašću Asiraca.

Međutim, tada je Tantamani usnio jedan san:

Godinu dana nakon njegovog krunisanja za cara … Njegovo veličanstvo je tokom jedne noći usnilo san: dve zmije, jedna s njegove desne, a druga s leve strane. Tada se Njegovo veličanstvo probudilo, ali ih nije zateklo. Njegovo veličanstvo je upitalo: „Zašto sam ih video?“ Na to mu je stigao odgovor: „Južna zemlja je već Vaša. Osvojite i Severnu zemlju. Dve boginje sijaju nad Vama. Zemlja Vam je data u svoj svojoj širini i dužini. Niko je drugi ne može deliti s Vama.[21]

Ustao je iz postelje sa zapovešću dobijenom od božanstva koja mu je, poput eha, odzvanjala u ušima: „Preuzmi Egipat iz ruku Asiraca i njihovih vazala!“

Njegovi prvi vojni uspesi bili su lako izvojevani. Asirci su ponovo napustili to područje, a starosedeoci nimalo nisu bili srećni pod asirskom vlašću. Tantamani je nastavio da napreduje uz obale reke Nil, u pravcu zapada, dočekivan dobrodošlicom u gradovima pored kojih je prolazio i okupljajući nove saveznike. Na prvu ozbiljnu prepreku naišao je u gradu Memfisu. U pitanju je bio Neho, vladar grada Saisa, koji je hitao ka jugu na čelu obnovljene asirske vojske kako bi zaustavio napredovanje protivnika koji se približavao iz pravca Nubije.

U bici koja je usledila, Neho je pretrpeo poraz. Njegov sin Psametih je nastavio očev poduhvat, ali se suočio s tim da je bio veoma neomiljen među velikašima u području Delte koji su bili skloniji nubijskoj, a ne asirskoj vrhovnoj vlasti. Herodot je zabeležio kako je u jednom trenutku Psametih,

koga je gonilo jedanaest drugih velikaša s područja Delte s namerom da ga ubiju, bio primoran da se povuče u močvarne predele. Povukao se u grad Sais gde se stavio pod zaštitu asirskog garnizona koji je tamo bio stacioniran.[22]

U međuvremenu, stanovništvo nastanjeno u Delti je slavilo, dok je Tantamani naredio da se na spomen-stelama uklešu pobednički natpisi u slavu boga Amona („Onaj koga vodi bog Amon ne može zastraniti“).[23]

No, ovog puta car Asurbanipal se vratio predvodeći znatno brojnije vojne jedinice. Godine 663. p. n. e. udružio je snage s onima s kojima je raspolagao Psametih, pa su tako dve armije zajedno opustošile Deltu. Tantamani se opet povukao na jug. Istovremeno, Teba je osvojena, poharana i spaljena prvi put u čitavoj svojoj istoriji. Hram posvećen bogu Amonu bio je porušen. Njegovo blago bilo je opljačkano, zidine porušene, dok su dva srebrna obeliska, koja su se nalazila na njegovom ulazu, odneta u Ninivu.[24] Uništavanje grada Tebe bilo je toliko zastrašujuće da je s vremenom postalo krilatica na području drevnog Bliskog istoka, pokazatelj onoga što se moglo dogoditi svakom ko bi se usudio da se suprotstavi asirskoj vlasti. Nekoliko decenija kasnije, jevrejski prorok Naum bio je i dalje u stanju da ga opiše sa svim detaljima koji su svedočili o počinjenom nasilju:

Teba, na obalama reke Nil, okružena vodom,
branjena rekom, a zidina štićenih vodom,
s njenim saveznikom Kušom koji ju je branio –
ipak je bila osvojena i oterana u izgnanstvo.
Njena deca su bila ubijana na ulicama,
mnogi su prognani zbog njenih velikaša,
a svi njeni znameniti žitelji bili su bačeni u okove.[25]

Tada se Asurbanipal oslobodio svih vazalnih gospodara i za jedinog i isključivog vladara Egipta postavio Psametiha. Egipat se nalazio na suviše velikoj udaljenosti od Asirije kako bi carstvo moglo na tom području da ostavi mnogobrojan vojni garnizon. Ukoliko je Asurbanipal želeo da Egipat

potpuno zadrži pod svojom vlašću, tamo mu je bio neophodan bezrezervno odan vazal.

Uprkos svom proasirskom obrazovanju, Psametih nije bio takav tip vladara. Njegova spremnost da se bori na strani Asurbanipala bila je posledica veštine, strategija ličnosti koja je čitavu svoju mladost provela u okruženju protivnika, bespomoćna i u beznadežnoj situaciji u kojoj joj je život bio stalno ugrožen. Čim je stupio na egipatski presto postepeno, direktno ili indirektno, otpočeo je proces udaljavanja od Asirije. Počeo je pregovare s različitim zapovednicima egipatskih oblasti obećavajući im jačanje njihove moći u razdoblju nove vlasti. Nedugo zatim, asirski oficir koji je bio na zadatku u Siriji poslao je poruku caru Asurbanipalu, koji se nalazio u Ninivi, žaleći se na neskriveno Psametihovo samostalno delovanje. Asirski potkralj je postepeno, ali sigurno, čistio svoje gradove od asirskih vojnih jedinica koje su bile stacionirane u njima. Asurbanipal je potvrdio da je primio poruku, ali na nju nije odreagovao. Njegove vojne snage u tom periodu bile su zaokupljene na drugom mestu.[26]

Godine 658. p. n. e. Psametih je slao poruke Gigu, vladaru Lidije, koji je u tom razdoblju bio najmoćniji monarh na čitavom području Male Azije. Veoma naklonjen Egiptu (sve što je moglo da umanji moć Asirije činilo ga je srećnim), Gig je poslao dodatne trupe koje su imale zadatak da se pridruže Psametihovim. Oni su ostavili materijalne tragove za sobom: dosađujući se i očekujući da otpočnu borbe, ispisivali su grafite od kojih se neki i danas mogu pročitati na zidovima hrama u Vadi Alfi.[27]

Godine 653. p. n. e., Psametih je bio potpuno spreman da svoju budućnost zasnuje na uspehu pobune. Napao je asirske vojne jedinice koje su se nalazile na području Delte i proterao ih je sve do njihove domovine, u oblast zapadnosemitskih zemalja. Potom je Sais proglasio svojom vladarskom prestonicom. Udajući jednu od svojih kćerki za najuticajnijeg velikaša u Tebi, proširio je granice svoje države sve do prvog katarakta.

Dalje, na jugu, Nubija je ostala pod kontrolom čitavog niza oblasnih gospodara koji su bili prilično autonomni u odnosu na Egipat. Ali u oblastima koje su se prostirale u područjima severno od prvog katarakta, Egipat se ponovo našao pod vlašću stvarnog faraona (bez obzira na to što je bio obrazovan u Asiriji). On je uzeo drevnu titulu ujedinitelj dve zemlje a dobio je i blagoslov vrhovnog božanstva.[28] *Maat*, božanski poredak, ponovo se vratio u Egipat. Time je otpočelo razdoblje Dvadeset šeste, tzv.

saiske dinastije čije se središte nalazilo u rodnom gradu faraona Psametiha, u Saisu.

* * *

Pobuna u Egiptu nije mnogo toga dobro donela Gigu. Kimerijci, koji su se ponovo okupili i obnovili svoju snagu, pokrenuli su vojni pohod u pravcu zapada. Asirci su, ovog puta, odbili da se umešaju. Asurbanipal je bio veoma nezadovoljan Gigovim ponašanjem, pre svega usled činjenice da su se liđanski vojnici nalazili u Egiptu. Kimerijci, predvođeni njihovim vladarom po imenu Dugdame, napali su liđansku armiju, naterali je da se povuče, ubili Giga i opljačkali grad Sard. Dugdame se kasnije usmerio u pravcu jugoistoka što ga je previše približilo asirskoj teritoriji. Asurbanipal nije imao ništa protiv da Kimerijci održe lekciju još nekom narodu, ali ih nikako nije želeo na tlu svog carstva.

Otpočeo je pripreme vojnog pohoda koji je trebalo da bude usmeren ka severu, ali je bio zastrašen pomračenjem koje su njegovi dvorski sveštenici protumačili kao veoma loš predznak: „Doći će do napada na vašu zemlju“, saopštili su svom vladaru, „i čitava država biće uništena“.[29] Na veliku Asurbanipalovu sreću, nedugo nakon zauzimanja i pljačkanja grada Sarda, Dugdame se razboleo od bolesti koja je predstavljala mešavinu izbacivanja krvi i gangrene testisa.[30] Bolest ga je odnela što je Asurbanipalu, koji je osetio veliko olakšanje zbog toga, omogućilo da odustane od planiranog vojnog pohoda na sever.

Vremenska traka 54	
ASIRIJA I SUSEDNE OBLASTI	EGIPAT, IZRAILJ I JUDA
Ašur-dan III (771–754. g. p. n. e.)	
Nabonasar (Vavilon) Ašur-nirari V (753–746. g. p. n. e.)	Dvadeset peta dinastija (nubijska) Pijanki (747–716. g. p. n. e.)
Sarduri I (Urartu) Tiglat-Palasar III	
Mida (Frigija)	(Juda) (Izrailj)
Merodah-baladan (Vavilon) Šalmanasar V Sargon II (721–704. g. p. n. e.)	Ahaz Hošea Jezekilj
	Šabaka slom Izrailja
Senaherib (704–680. g. p. n. e.)	Tirakah (690–664. g. p. n. e.)
Esarhadon (680–668. g. p. n. e.)	
Šamaš-šun-ukin (Vavilon) Asurbanipal Kimerijci osvajaju Frigiju	Dvadeset šesta dinastija Neho I Psametih I
Gig (Lidija)	

Identitet ubica nikad nije otkriven. U *Knjizi proroka Isaije 37:38* navedeno je sledeće: „Jednoga dana, dok se molio u hramu svoga boga Nišroha, njegovi sinovi Adrameleh i Šelezer posekoše ga mačem.“ Imena Adrameleh i Šelezer mogu se odnositi na Senaheribove sinove koji su se zvali Ardi-Ninlil i Nabu-šar-ušur, ali to nije moguće utvrditi. U vavilonskoj hronici samo je ovo bilo zabeleženo: „Cara Senaheriba ubiše njegovi sinovi, tokom pobune.“ Esarhadon nikada nije naveo imena atentatora koji su ubili njegovog oca, a kako istorijski izvori iz Senaheribovog vremena ne navode imena svih njegovih sinova, i dalje ostajemo bez odgovora na to pitanje.

To je upravo i bio razlog zašto je pisac Robert E. Hauard tridesetih godina prošlog stoleća pozajmio njihovo ime za ratničko pleme koje je živelo u mitskoj istoriji naše planete i to u razdoblju između potapanja Atlantide i pojave prvih faraona u Egiptu. Njihov vođa Konan Kimerijski mnogo je poznatiji pod nazivom Konan Varvarin i to zahvaljući istoimenom filmskom liku. Njegov najpoznatiji osvrt (na postavljeno pitanje: „Šta je to najbolje u životu?“, odgovorio je: „Da uništite protivnike. Da vidite kako prolaze ispred vas i da čujete plač žena“) predstavlja znatno krvoločniju izjavu u odnosu na stvarne Kimerijce. Istovremeno, istorijski Kimerijci su

zaista pravili mesta za sebe tako što su proterivali svoje protivnike. Njihovo poreklo nije poznato mada je prilično verovatno da nisu potekli iz oblasti koje su se nalazile severno od Crnog mora, kako je to tvrdio Herodot (detaljnije videti: Anne Katrine Gade Kristensen, *Who Were the Cimmerians and Where Did They Come From*, 7–11).

Pedeset peto poglavlje

Međani i Persijanci

Između 653. i 625. godine p. n. e. Asurbanipal osniva biblioteku i uništava Elam, a Međani i Persijanci postaju nacije

Asurbanipalov neuspeh da se odlučno obračuna sa Psametihom nije predstavljao i njegovo poslednje gubljenje teritorija. Tokom njegove vladavine asirske granice su se menjale, ali i pomerale ka unutrašnjosti carstva. Asurbanipal je bio sposoban vladar, ali ne i ličnost nalik Sargonu koji je svu svoju energiju ulagao u ratove kako bi njegova država bila makar malo veća. On je, za razliku od Sargona, bio zaokupljen sasvim drugačijim vidom „kolekcionarstva“.

Asurbanipal nije bio prvi asirski car koji je bio posvećen sakupljanju glinenih tablica, ali je upravo on bio prvi koji je to postavio kao prioritet na čitavom području njegovog carstva. Tome je pristupio na veoma organizovan način: slao je svoje službenike u sve delove države kako bi načinili popis svih biblioteka i izradili kopije svih tablica do kojih su mogli da dođu. U pitanju su bile tablice na kojima su se nalazili različiti tekstovi (prokletstva, proroštva, medicinski recepti, astronomska istraživanja, priče o povesti, uključujući tu i drevnu povest o velikom junaku Gilgamešu).[1] Konačno, biblioteka u gradu Ninivi raspolagala je sa oko trideset hiljada glinenih tablica.

Što se samog cara Asurbanipala tiče, biblioteka je bila najveće dostignuće tokom čitavog perioda njegove vladavine:

Ja, Asurbanipal, car sveta,

kome su bogovi podarili veliku mudrost,
i koji je ovladao mnogim veštinama
u najsloženijim oblastima nauke
(nijedan od mojih predaka nije imao takve sklonosti),
upravo ja sakupih glinene tablice u biblioteci smeštenoj u Ninivi,
zarad svog života i dobrobiti svoje duše,
kako bi time bili ojačani temelji mog carskog prestola.[2]

Esarhadon je možda uspeo da osvoji Egipat, ali je Asurbanipalovo carstvo duha bilo stvoreno da traje večno.

Prvi period njegove vladavine može se oceniti kao slab. Elamski vladar planirao je napad na Vavilon, a s druge strane, još jedan protivnik (čije su se oblasti nalazile severno od Elama) pojavio se kao pretnja.

Tokom iste godine kad je došlo do izbijanja Psametihove pobune, elamski vladar Teuman i njegova armija pokrenuli su vojni pohod protiv Vavilona. Deluje da je Teuman očekivao kako će u gradu naići na toplu dobrodošlicu. Razmimoilaženja između asirskog cara Asurbanipala i njegovog mlađeg brata Šamaš-šum-ukina, potkralja Vavilona, vremenom su postajala sve izraženija. Rani istorijski izvori ukazuju na to kako je Šamaš-šum-ukin cara Asurbanipala nazivao „moj ljubljeni brat“ i „car četiri strane sveta“. On je, istovremeno, tražio blagoslov za Asurbanipalovo zdravlje i carevim protivnicima pretio da će ih stići velika nesreća.[3]

Međutim, skoro isti broj istorijskih izvora svedoči o tome kako je car Asurbanipal sumnjao da je njegov brat u tajnosti, tokom čitavog niza godina, na neprihvatljiv način, upravljao gradom.[4] Elamska vojska mogla je da pomogne Šamaš-šum--ukinu da se oslobodi Asurbanipalove vrhovne vlasti.

Kad su do cara stigle vesti o tome da se elamska vojska nalazi u pokretu, on se posavetovao sa svojim dvorskim prorocima. Oni su ga uverili kako su predskazanja veoma pozitivna te se Asurbanipal upustio u vojni pohod: prešao je reku Tigar i sukobio se s Elamitima upravo na području njihove države. Njegova armija, uz veliki pokolj među Elamitima, naterala ih je da se povuku čak do grada Suze. „Pregradio sam reku mrtvim telima Elamita“, hvalio se car u natpisu koji je bio uklesan na njegovom reljefu u

Ninivi, „a kad Teuman, vladar Elama, vide poraz svoje vojske, on pobeže kako bi spasao goli život."

Teuman, vladar Elama, bi ranjen; njegov najstariji sin ga uze pod ruku i oni utekoše u pravcu šume. No, okov njegove vladarske dvokolice pade preko njega i priklešti ga. U očaju, Teuman reče svome sinu: „Uzmi luk i strelu i brani nas!" Međutim, okov koji je prikleštio Teumana, vladara Elama, povredio je i njegovog sina. Uz pomoć Ašura, ja sam ih lično pogubio tako što sam im odsekao glave.[5]

Reljefni prikaz pruža nam još jedan dragoceni detalj. Izgleda da je car Asurbanipal poneo njihove odrubljene glave kako bi ih izložio u svom vrtu u kome su on i njegova supruga obedovali ispod ukrašenog drveća. U međuvremenu, Šamaš-šum-ukin ostao je na prestolu. Navodno nije bilo nikakvih dokaza da je šurovao s ubijenim Teumanom.

Odmah potom jedna druga armija ustremila se na Ninivu.

Međanska plemena uspela su da se samoorganizuju na taj način da su nekoliko godina ranije uspostavila svoju državu. Nešto ranije u odnosu na vreme kad je Asurbanipal stupio na asirski presto, seoski sudija Dejok postao je toliko poznat među Međanima po svojoj pravdoljubivosti i poštenju da su ga izabrali za svog vladara. „Onog trenutka kad je sva moć bila u njegovim rukama", zabeležio je Herodot, „Dejok je insistirao da Međani podignu jedan grad i da ga održavaju."[6] Središnji grad nazvan je Ekbatana, a kad su plemena počela da se okreću ka njemu, on je postao prestonica nacije koja se nalazila u nastajanju.

Ekbatana, jedan od najupečatljivijih gradova čitavog drevnog perioda, bila je podignuta na padinama planine Oronte. Grad je bio oivičen sa sedam kružnih bedema izgrađenih tako da se jedan nalazio na nižoj nadmorskoj visini od drugoga te se s vrha jednog bedema mogao videti čitav onaj drugi.[7] Zidovi same citadele – poslednje mesto odbrane čiji su bedemi raspolagali ispustima namenjenim za strelce – bili su ofarbani u svetle boje. S druge strane, spoljašnji bedemi bili su obojeni u belu, crnu, crvenu, plavu i narandžastu boju. Dva najuža kružna bedema, koji su štitili samu vladarsku palatu, bili su prekriveni srebrnom, odnosno zlatnom oplatom. Ekbatana je, stoga, predstavljala jednu od najvećih znamenitosti antičkog

sveta. Nalazila se na nadmorskoj visini od oko dve hiljade metara iznad površine mora, bleštеći na planinskom vrhu.

Godine 675. p. n. e. Dejokov sin Fraort nasledio ga je na međanskom prestolu. Fraort je iz Ekbatane napao Persiju, odnosno Persijance koji su bili okupljeni u neku vrstu plemenskog saveza na čijem se čelu nalazio Ahamenej. Oni su bili potčinjeni, a njihova teritorija pretvorena u vazalnu oblast. Kako je primetio Herodot, od tada je Fraort „s dve jake države pod svojom kontrolom“ otpočeo osvajanje čitave Azije, pleme po pleme. Fraort je postao istinski vladar.

52. Međani i Persijanci

Godine 653. p. n. e. Fraort je sklopio savez sa divljim Kimerijcima. Koristeći činjenicu da se u tom periodu Asurbanipal nalazio u ozbiljnim teškoćama, Međani, Persijanci i Kimerijci odlučili su da napadnu prestonicu carstva.

Pokazalo se da je to bila pogrešna procena. Skiti, koji su bili u savezu s Asurbanipalom (čija je sestra bila udata za njihovog predvodnika), spustili su se na jug i stali u odbranu Asirskog carstva. Udružene međanske, persijske i kimerijske snage bile se odagnane s bedema Ninive, a Fraort je smrtno stradao. Skitski starešina po imenu Madije potom je uzeo titulu cara Međana i Persijanaca.

Naredne godine, netrpeljivost koju je prema svom starijem bratu gajio

Šamaš-šum-ukin izbila je na videlo. Poveo je vavilonske jedinice u napad na grad Kutah, asirsku postaju koja se nalazila severno od grada Vavilona. Učinio je to u sklopu neskrivenog pokušaja da bratovljeve snage protera iz tog naseljenog mesta. Asurbanipal je okupio svoju armiju kako bi otpočeo s kontranapadom. Njegove brige bile su jasno izražene u pitanju upućenom bogu Sunca, Šamašu, koje je sačuvano do naših dana. „Šamaše, veliki gospodaru“, bilo je zapisano u jednom od najstarijih izvora, „da li će se Elamiti uključiti u rat?“ (Odgovor je bio pozitivan i, zaista, elamitski ratnici uskoro su se priključili pobuni koju je organizovao Šamaš-šum-ukin. Nakon Teumanove pogibije, Elam nije imao vladara i izgleda da je vojska postupala potpuno samostalno.)

Šamaš-šum-ukin utvrdio se unutar vavilonskih gradskih bedema kako bi se odatle borio. „Da li će Šamaš-šum-ukinova vojska izaći iz Vavilona“, nedugo zatim upitao je Asurbanipal svog boga, da bi uskoro pokazao i manjak samopouzdanja, „Da li će asirska armija savladati Šamaš-šum-ukina?“[8]

Njegova armija jeste ostvarila pobedu, ali je to uspela tek nakon trogodišnje opsade koju su obeležile glad i stradanje. („Jeli su tela svojih sinova i kćerki usled gladi.“) Kad je grad bio osvojen, Asurbanipalovi ratnici nisu pokazali nimalo milosti prema pobunjenicima koji su ga branili. Lični Asurbanipalov zapis, sasvim očekivano, sadržavao je tekst kojim je u potpunosti opravdavan potez njegovog dede Senaheriba koji je ranije Vavilon sravnio sa zemljom: taj grad je predstavljao samo problem. „Preostale preživele pogubio sam na mestu gde je smrtno stradao moj deda Senaherib“, zapisao je car, „a njihove leševe dao sam psima, svinjama, vukovima, sokolima, nebeskim pticama i ribama u dubinama kao hranu.“[9]

Šamaš-šum-ukin je smrtno stradao, ali ne od ljudske ruke, već od posledica požara koji je izbio u njegovoj palati. Skončao je na takav način da je izbegao bratovljevu osvetu.

Asurbanipal je naložio da se bratovljevo telo sahrani na propisan način, ali je zatim na vavilonski presto postavio sebi odanu ličnost po imenu Kundalu koji je upravljao gradom kao careva marioneta. Kundalu je tu dužnost obavljao u razdoblju dužem od dvadeset godina, ali je njegov nepostojeći vladarski autoritet ostavio trag i na taj način što u Vavilonu nije sačuvan nijedan vladarski natpis koji bi poticao iz tog razdoblja.[10]

No, upravo tada je Asurbanipal ušao u ratni okršaj koji je za posledicu imao proširenje granica njegovog carstva. Na području Elama došlo je do izbijanja građanskog rata koji je prouzrokovao borbu za presto. Asurbanipal je u dva navrata sa svojom vojskom prelazio reku Tigar kako bi, uz primenu neviđene surovosti, proširivao granice carstva. Elamski gradovi bili su spaljeni. Hramovi i palate bili su opljačkani. Samo iz osvetoljubivosti, Asurbanipal je naredio da se otvore sve vladarske grobnice i da se ponesu posmrtni ostaci careva.

Odneo sam njihove kosti u Asiriju.

Učinio sam nemirnim njihove duše.

Onemogućio sam da im se prinose žrtve u hrani i piću.[11]

U lancima je, u Ninivu, odveo svakoga ko je na bilo koji način mogao biti pretendent na elamski presto, dok je mnogo Elamita proterao u oblasti koje su se nalazile na velikoj udaljenosti od njihove domovine. Veliki broj njih bio je naseljen i na području nekadašnjeg Izrailja, u oblasti koja se nalazila severno od male, ali buntovne regije Juda.

To, međutim, nije poništilo njihov nacionalni identitet u meri u *kojoj* je to priželjkivao asirski car. Dve stotine godina kasnije, zapovednik te oblasti pisao je svom vladaru i nabrojao različite skupine koje su se nalazile pod njegovom upravom. Među njima je spomenuo i „Elamite iz Suze, kao i brojne druge narode koje je veliki i poštovani Asurbanipal proterao i naselio u gradu Samariji, kao i u drugim oblastima s ove strane Eufrata.“[12] Čak i u progonstvu, potomci Asurbanipalovih zarobljenika pamtili su svoja imena i grad iz koga su potekli.

Ali nakon perioda od dve hiljade godina, koliko je trajala, elamska država bila je konačno uništena. Asurbanipal je primenjivao dve metode u obračunu s protivnicima. Bilo je to ili potpuno uništavanje, ili apsolutno ignorisanje. Egipat se nalazio na tolikoj udaljenosti da je uživao u blagodetima ove druge opcije. Elam, koji je bio suviše blizu da bi bio ignorisan, doživeo je ono prvo.

Pokazalo se da to nije bio mudar potez. Asurbanipal nije otpočeo proces obnove nakon što je država poprilično bila urušena. Nije postavio nijednog zapovednika oblasti, niti je naselio nijedan opusteli grad. Nije učinio ništa

kako bi tu novu asirsku regiju preobrazio u bilo šta drugo osim pustare. Elam je predstavljao potpuno otvorenu i nebranjenu oblast.

Prvi napad protekao je uz veliku dozu opreznosti. Persijski vojni zapovednik, koji se zvao Teisp, postepeno je ušao na područje drevne elamske oblasti Anšan da bi je zauzeo. Asurbanpal ništa nije preduzeo kako bi ga zaustavio. To nije učinio ni Teispov vrhovni gospodar Madije Skitski, koji se u to vreme nalazio na položaju vladara Međana i Persijanaca. Čak i kad je Teisp sebe počeo da naziva vladarem Anšana nije došlo ni do kakve osvete za takav postupak. Sasvim je moguće da je njegova vladarska titula išla zajedno s položajem potčinjenog gospodara, kao i s dankom koji je bio plaćan čak i onda kad su Persijanci počeli da se šire po persijskim oblastima. Upravo su te oblasti, a ne one u kojima su prethodno živeli vremenom postale poznate pod nazivom Persija. Upravo su tu prihvatili elamski način oblačenja, korišćenje duge ceremonijalne odeće koja je kasnije postala tipično persijska.[13]

Samo tri ili četiri godine kasnije, 640. g. p. n. e., Teisp je preminuo te je položaj vladara prepustio svom sinu Kiru. Kao i njegov otac, Kir je vladao Persijancima pod okriljem svog vrhovnog gospodara Madija Skitskog i, kao njegov otac, nosio je titulu vladara Anšama. Madije Skitski vršio je vlast iz Ekbatane, dok je Anšan predstavljao potčinjeni grad.

Poslednje godine Asurbanipalove vladavine protekle su u atmosferi haosa. Istorijski izvori i hronike sačuvani su isključivo u svom fragmentarnom obliku. Međutim, ukoliko bismo sudili na osnovu njegovog odnosa prema Elamu, mogli bismo da zaključimo kako je car bio prilično nezainteresovan za upravljanje svojim provincijama. Moguće je da je poboljevao ili postajao senilan. U periodu između 630. i 627. godine p. n. e., kad je i preminuo, na položaju namesnika carskog prestola nalazio se njegov sin Ašur-etilu-ilani.

Potpuno je sigurno da su se susedne države ponašale kako su smatrale celishodnim, ne obazirući se na opasnost koja je mogla doći iz pravca Asirije. Međani i Skiti otpočeli su vojne pohode ka području države Urartu. Postepeno su zatvarali planinske tesnace i opkoljavali jednu po jednu tvrđavu. Zidine utvrđenih gradova Urartua, čiji su ostaci dve hiljade godina kasnije bili predmet sistematskih arheoloških iskopavanja, sadržavale su mnoštvo metalnih vrhova skitskih strela kojima su bile oštećene poput raspršenih zrna ispaljenih iz musketa.[14] U oblastima koje su se nalazile duž

severne granice Urartua, a posebno među ostacima drevnog grada Teišabani (današnji Karmir Blur), porušeni drveni krovovi objekata bili su prepuni vrhova skitskih strela. Zapaljene strele, kojima je bio gađan sam grad, izazvale su veliki požar.[15]

S druge strane, u zapadnosemitskim oblastima, car Josija Jerusalimski upadao je sa svojim ratnicima u asirsku regiju koja je nekada davno bila drevni Izrailj, rušeći hramove i polažući posmrtne ostatke ljudi kako bi obesvetio oltare naroda koji su tu ranije naselili Asirci.[16] U isto to vreme, skitske jedinice prolazile su pored oblasti Juda s ciljem da stignu do Egipta. Kako su Skiti otvoreno pretili napadom na Egipat, tamošnji vladar Psametih krenuo im je u susret kako bi se sporazumeli. „Mešavinom podmićivanja i preklinjanja pošlo mu je za rukom da ih zaustavi“, zapisao je Herodot.[17] Takođe, duž severnih obala Persijskog zaliva prokletstvo Merodah-baladana bilo je i dalje vrlo živo. Naime, haldejski zapovednik, po imenu Nabopalasar, dalji potomak tog velikog pobunjenika, približavao se sa svojim ljudima zidinama Vavilona.[39]

Na sve to Niniva ništa nije preduzela.

Kada je 627. godine p. n. e. car Asurbanipal preminuo, stanje nereda proširilo se na čitavo područje carstva. Ašur-etilu-ilani postao je car Asirije, ali je njegov brat bez odlaganja otišao u Vavilon i stavio ga pod svoju vlast. U međuvremenu, i Nabopalasar se, iz pravca juga, uputio kako bi za sebe obezbedio vavilonski presto. Tokom narednih šest godina trajao je trostrani sukob koji su odvijao između Asiraca, čije je sedište bilo u Ninivi, Asiraca sa sedištem u Vavilonu i Nabopalasara, koji isprva nije uspeo da osvoji Vavilon, ali je zato opsedao jedan po jedan susedni grad.

Usred tog zamešateljstva Međani su udarili na svoje vrhovne gospodare Skite koji su njima upravljali čitavih dvadeset osam godina. Skiti, koji su bili ratnici, a ne upravljači, učinili su sebe veoma neomiljenima: „Nije se radilo samo o tome da su oni od svojih potčinjenih naplaćivali poreze“, zapisao je Herodot, „već su, u slučajevima kad iznos prikupljenog poreza nije bio zadovoljavajući, pljačkali privatnu imovinu svojih podanika.“[18]

Međani, koji su stradali usled takvog ponašanja Skita, mudro su iskoristili pohlepnost svojih gospodara. Kserks, sin preminulog Fraorta, i dalje je živeo na očevom posedu (kao da Skitima nije palo na pamet da bi im bilo korisno ukoliko bi ga ubili). Prema Herodotovim svedočenjima,

Kserks je pozvao skitskog starešinu i njegove telesne čuvare na svetkovinu koju je priredio u njegovu čast, dobro ih je napio, a potom sve pogubio. „Na taj način su Međani obnovili svoju državnost“, zaključio je Herodot, „i pod svoju vlast ponovo stavili narode kojima su i ranije vladali.“

Kserks je postao vrhovni vladar Međana i Persijanaca. U kratkom roku reorganizovao je svoju vojsku kako bi je učinio jačom. Podelio ju je u jedinice u skladu s rodom (pešadinci s kopljima, konjanici i strelci) te je počeo da ih uvežbava do savršenstva.

U zapadnim oblastima asirskog carstva vladao je potpuni haos. U severnim regijama nalazila su se neorganizovana nomadska plemena i država Ururtu koja je odumirala. Upravo su Međani i Persijanci bili ti koji će ih osvojiti.

VREMENSKA TRAKA 55

ASIRIJA I PERSIJA			EGIPAT I JUDA	
				Ahaz
		Šalmanasar V		
MEDIJA	PERSIJA	Sargon II		Jezekilj
Dejok		(721–704. g. p. n. e.)	Šabaka	
	Ahamenej	Senaherib (704–680. g. p. n. e.)		
			Tirkah (690–664. g. p. n. e.)	
		Esarhadon (680–668. g. p. n. e.)		
Fraort			Dvadeset šesta dinastija	
		Asurbanipal (668–626. g. p. n. e.)	Neho I	
Madije Skitski	Teisp Kir I		Psametih I	Josija
		Ašur-etilu-ilani		
	Kserks			

Do sada nije utvrđena precizna srodnička veza između Nabopalasara i Merodah-baladana. Opisni termin „dalji rođak“ predstavlja najbolje rešenje u datoj situaciji, iako ne postoji za to nedvosmislen dokaz.

Pedeset šesto poglavlje

Osvajanje i tiranija

U Grčkoj, između 687. i 622. godine p. n. e., Sparta i Atina pokušale su da iskorene greh

U razdoblju koje je prethodilo Asurbanipalovoj smrti, grčki kolonisti otisnuli su se kako bi osnovali čitav niz gradova koji su se nalazili od jugozapada do severoistoka. Grčki doseljenici obnovili su grad na području Male Azije i to na mestu gde se, četiri stotine godina pre toga, nalazila drevna Troja. Grčki gradovi Halkis i Eretrija, koji su ranije već bili izaslali koloniste koji su osnovali čak devet novih gradova na teritoriji Apeninskog poluostrva, poslali su dodatne koloniste u pravcu severnih obala Egejskog mora. Sam grad Halkis uputio je toliki broj kolonista da je čitavo severno priobalje Egejskog mora postalo poznato pod nazivom Halkidiki.[1] Egejsko priobalje bilo je prošarano brojnim grčkim gradovima. Po Platonovom živopisnom poređenju, Grci su postali „poput žaba u močvari".[2]

Doseljenici koji su se opredeljivali da se upute ka tim novim gradovima bili su u obavezi da se odreknu državljanstva mesta, *metropola*, odnosno „majki gradova", iz kojih su dolazili.[3] Njihov grčki identitet poticao je iz sposobnosti da u novim krajevima uspostave grčku naseobinu. Poneli su košare prepune grčkih žitarica kako bi ih uzgajali na novim područjima, kao i zemljane lampe s tečnošću kako bi mogli da osvetle svoje nove domove. Uz grčke prehrambene proizvode, zagrejani grčkom vatrom, gradili su grčke hramove, pripovedali grčke priče i slali svoje predstavnike radi učestvovanja na grčkim igrama. Tako su postepeno stvarali grčku mrežu koja se širila s područja Balkanskog poluostrva pa sve do najudaljenijih oblasti tada poznatog sveta.

Nedovoljna površina zemljišta na Balkanskom poluostrvu primoravala je grčke gradove da šalju koloniste čak i znatno pre nego što je *metropola* postala prenaseljena. Kolonije, okružene pripadnicima drugog naroda, kao i sama *metropola* istovremeno su se razvijale. Od samih početaka *grčko* je podrazumevalo i elemente azijske, apeninske, feničanske i afričke kulture. Grčki doseljenici naselili su Trakiju, oblast koja se nalazila severno od puta koji je vodio ka Crnom moru iz koje su se Frigijci odavno iselili da bi otišli na drugu stranu mora – u Malu Aziju. Grčki avanturisti prošli su kroz Bosforski moreuz i ušli u vode Crnog mora duž čijih su obala, sve do onih najsevernijih, stanovnici Mileta, jonskog grada koga su čitav vek ranije naselili došljaci iz Mikene, osnovali više od sedamdeset kolonija. Doseljenici koji su stigli iz grada Megare (koji se nalazio zapadno od Atine, na kopnenoj prevlaci koja je povezivala Peloponez sa središnjim delovima Grčke) zaposeli su dva najpogodnija položaja koja su se nalazila na obe obale Bosforskog moreuza. Tu su osnovali dve kolonije: Vizant na zapadnoj obali i Halkedon na istočnoj.

Nedostatak zemlje bio je posebno vidljiv na ostrvu Tera gde se veoma mali broj ljudi vratio kako bi se iznova nastanio i obnovio svoje nekadašnje domove u neposrednoj blizini vulkanskog kratera. Pred sam kraj razdoblja kolonizacije, oko 630. godine p. n. e., stanovnici ostrva Tere odlučili su da svog svakog drugog sina pošalju u pravcu Libije, pod čime je podrazumevana severnoafrička obala koja se nalazila na jugu.

Prema teranskim tradicijama, prvi doseljenici stigli su na jedno ostrvo koje se nalazilo u neposrednoj blizini severnoafričke obale da bi im se uskoro priključilo još sunarodnika („jedan do dvojice braće… izbor onih koji će poći vršen je putem izvlačenja“) te su tek tada prešli na afričko kopno kako bi time osnažili novoformiranu koloniju. Grčka naseobina koja je na taj način uspostavljena na tlu Severne Afrike bila je poznata pod nazivom Kirena. Međutim, žitelji grada Kirene zapamtili su mnogo goru istoriju. Tvrdili su, naime, kako su prvi kolonisti patili od gladi, kao i da su bili iscrpljeni boravkom na tom pustom ostrvu, da su, u jednom trenutku, poželeli da se vrate na svoju Teru. Ipak:

Žitelji Tere nisu im dozvolili da se iskrcaju … ispaljivali su strele na njih svaki put kad bi se njihov brod suviše približio obali te su im govorili kako treba da se vrate u Libiju. Budući da nisu imali izbora, vratili su se.[4]

Tokom pedeset šest godina, koliko je trajala vladavina dvojice vladara Kirene, Herodot je zabeležio kako je „broj stanovnika grada bio približno isti onome koliko ih je bilo i prilikom njegovog doseljavanja na tlo Libije.“[5] Drugim rečima, uslovi za život na području Libije bili su toliko nepovoljni da je i sama kolonija jedva opstajala. No, uprkos svih tih teškoća, život na Teri bio je još teži. Neprijateljski stav žitelja Tere u odnosu na koloniste koji su poželeli da se vrate, čime bi ostrvo iznova učinili prenaseljenim, pokazuje kako je upućivanje grčkih porodica u novoformirane kolonije predstavljalo pitanje života i smrti.

53. Grčki svet u procesu širenja

S druge strane, grad Sparta, na Peloponezu, primenio je drugačije metode kako bi rešio problem prenaseljenosti.

Stanovnici Sparte bili su Dorci koji su se naselili na ruševinama grada iz mikenskog razdoblja, a s ciljem da na njima podignu svoje naselje. Sparta se nalazila u rečnoj dolini, uz istočne obale reke Eurote koja je tekla iz pravca planina koje se nalaze na severu. Reka je bila veoma dragocena pošto je predstavljala izvor pitke vode iako je bila relativno plitka. Njeno dno bilo je kamenito i po njoj se nije moglo ploviti. Upravo iz tog razloga Spartanci nisu raspolagali brodovima. I dok su grčki gradovi koji su se nalazili duž morskih obala, u pravcu istoka i zapada, slali brodove ispunjene kolonistima, Spartanci su se naoružavali, prešli preko planinskog masiva Tajget kako bi napali grad Mesenu koji se nalazio s druge strane. Razlog za to bio je krajnje praktičan. Sedamdesetak godina kasnije spartanski pesnik Tirtej, pišući o samom ratnom sukobu, nazvao je Mesenu „prostranim gradom… pogodnu za obradu zemlje i sadnju useva.“[6]

To nije bilo nimalo lako osvajanje. Tirtej je zabeležio kako su Spartanci i Mesenjani ratovali dvadeset godina. Međutim, oko 630. godine p. n. e., Mesena je postala grad koji se nalazio pod vrhovnom vlašću Sparte, koja više nije bila samo grčki grad. Ona je bila malo kraljevstvo. U tom spartanskom kraljevstvu Mesenjani su činili stalež robova koji su na tako surov način proizvodili hranu za svoje gospodare da nešto slično nije bilo zabeleženo ni u periodu srednjeg veka: „Poput magaraca koji su bili satrveni pod teškim teretom“, zapisao je Tirtej, „oni su svojim gospodarima donosili polovinu svega što bi uzgojili.“[7] Sami Spartanci postali su pripadnici plemićkog staleža koji su činili ratnici i njihove majke.

Spartanska država bila je jedinstvena pojava u čitavom antičkom periodu. Na njenom čelu nalazila su se dva kralja, potomci braće blizanaca koji su vladali gradom pre mnogo generacija. Vladali su tako da su „najveći deo svog zrelog životnog doba proveli u međusobnim svađama.“[8] Začudo, Spartanci su više voleli da imaju dvojicu kraljeva, nego jednog vladara koji bi raspolagao neograničenim ovlašćenjima.

Sistem koji je podrazumevao postojanje dva kralja, iako je njegova primena dovodila do određenih poteškoća, sprečio je uspostavljanje onakvog oblika monarhije koji je bio karakterističan za Mesopotamiju. Za razliku od Asiraca, Spartanci nisu smatrali da postoji potreba da božanstva između njih biraju jednu ličnost koja bi njima i vladala. Asurbanipalova

tvrdnja da je on „car na osnovu odluke velikih bogova“, koga su oni imenovali kako bi vršio suverenu „vlast“, nije predstavljala samo nešto tuđinsko, već i odbojno.[9] Sumerska bojazan koja se odnosila na naslednu i apsolutnu ličnu vlast koja je u drevnim vremenima našla svoj izraz u povestima o vladarima koje su se završavale njihovom smrću bila je veoma prisutna i u Sparti.

Čak i s dva kralja koja su se koškala oko vlasti, Spartanci su ostali dosledni svojoj nameri da ne dozvole koncentraciju moći u rukama samo jedne ličnosti. Drevno kraljevstvo imalo je tri osnovne moći – vojnu, koja se ogledala u mogućnosti da se objavi rat i predvodi vojska; pravosudnu, koja je podrazumevala donošenje i sprovođenje zakona, kao i sveštenu, koja je obezbeđivala stalnu vezu s božanstvima. Izrailj je bio prva nacija u istoriji koja je zakonom uspostavila trostepenu vlast koja je međusobno bila odvojena tako što su postojale zvanično formirane dužnosti proroka, sveštenika i vladara. U slučaju Sparte, kraljevi su imali ovlašćenja koja su se odnosila na sve tri grane vlasti, ali s određenim ograničenjima. Oni su bili sveštenici Zevsovog kulta i primali su proroštva od bogova, ali su četiri državna službenika imala pravo da budu upoznata sa sadržajem proricanja. Kralj nije mogao da zanemari loše predznake a da s njima ne upozna narod. Kralj je imao pravo da objavi rat, ali se od njega zahtevalo da bude prvi prilikom napada i poslednji u povlačenju. To ga je sprečavalo u tome da vojsku pošalje u bespotrebne ratne okršaje. U vreme Herodota, pravosudna vlast kralja bila je svedena na svega dve neobične nadležnosti. On je bio u mogućnosti da potpuno samostalno donese odluku u vezi s „tim za koga će se udati naslednica čiji je otac preminuo a da je nije blagovremeno obećao nekome, kao i da presuđuje po pitanjima koja su se odnosila na javne saobraćajnice.“ Sva ostala zakonodavna delatnost nalazila se u rukama posebnog saveta koji je činilo dvadeset osam uglednih pojedinaca.[10]

Međutim, stvarna vlast u Sparti nije se nalazila u rukama kralja, sveštenika, niti Saveta dvadeset osmorice. Spartanskom državom upravljano je na osnovu veoma striktnog i nepisanog skupa zakona koji su regulisali sve aspekte života u Sparti.

Naša znanja o najvećem broju tih zakona potiču od Plutarha koji je živeo nekoliko vekova kasnije. Međutim, čak i ukoliko bismo zanemarili mogućnost njihovog iskrivljavanja kroz vreme, može se zaključiti da su različiti zakoni regulisali sve aspekte života. Deca nisu pripadala svojim

porodicama, već spartanskoj državi. Savet dvadeset osmorice imao je ovlašćenje da pregleda svako dete kako bi odlučio da li ono treba da živi ili ne. U ovom drugom slučaju bilo bi osuđeno na smrt u *Apothetai*, odnosno na „mestu za napuštanje“, koje se nalazilo u vrletima tajgetskih planina. Sa sedam godina dečaci su postajali deo posebne grupe koja je bila podvrgnuta obuci za trčanje, borbe i potrage za hranom. Svaki muž mogao je da stupi u intimne odnose sa bilo kojom ženom ili da svoju suprugu prepusti drugom muškarcu sve dok je to doprinosilo dobrobiti spartanskog roda. „Pretpostavimo da je neki stariji čovek pristao i odobrio jednog plemenitog i vrlinama obdarenog mladića … nakon što je taj mladić svojim plemenitim semenom učinio da starčeva supruga zatrudni, ovaj je to dete mogao usvojiti kao svoje. Ili … ukoliko je ličnost visokih principa privukla skromna žena koja je već imala lepu decu i koja je bila udata za nekog drugog muškarca … on je mogao dobiti pristanak njenog supruga da mu dozvoli da bude intiman s njom kako bi, da to tako kažemo, svoje seme posadio u bogato i plodno tlo.“[11]

Ova precizna pravila koja su se primenjivala u oblasti javnog delovanja neminovno su vodila do onog dela zakonodavstva koji je regulisao potpuno privatne želje. Spartanci su, na osnovu zakonskih odredaba, najveći deo svojih obeda imali u zajedničkim trpezarijama kako bi se izbegla pohlepa za hranom. „To ih je sprečavalo da provode vreme za stolom ili u udobnim posteljama“, objašnjavao je Plutarh, „da se ne bi ugojili poput debelih životinja … ali i od moralne i telesne iskvarenosti usled ugađanja svakom nagonu.“ Devojčice, buduće majke spartanskih ratnika, bile su u obavezi da nage plešu pred grupama dečačića. To im je pružalo dodatnu motivaciju da ostanu vitke (Plutarh je dodao i kako su prava bila donekle izjednačena na taj način što je jedan zakon omogućavao devojčicama „da jedna po jedna kritikuje dečake i na taj način, na bolje, ispravlja njihove mane“).[12] Vrata i krovovi kuća mogli su se obrađivati isključivo sekirom i testerom. Upotreba svakog drugog oruđa smatrana je nezakonitom. Time je sprečavana potreba za kvalitetnijim nameštajem i materijalima budući da bi sve to izgledalo neprimereno u poređenju sa samo ovlaš obrađenom drvenom građom.

Ti zakoni nisu bili zapisani. U jednom drugom usmenom zakonu bilo je naglašeno kako je bilo nezakonito zapisivati zakone. Zakoni su imali svoju punu svrhu isključivo onda kada su bili „zapisivani“ u srcima i umovima građana. Bila je to „čvrsta namera koja je iznova jačala želju da zakoni

počivaju na svakom pojedincu“. Spartanci su, bez prestanka, jedni druge nadgledali kako ne bi došlo do kršenja tih nepisanih zakona. „Bilo je čak zabranjeno da imućni ljudi najpre obeduju kod svoje kuće, a da se posle toga, punog stomaka, priključe javnom i zajedničkom obedovanju“, primetio je Plurath, „iz tog razloga što su svi bili svesni te mogućnosti te su strogo nadzirali sve druge koji bi se ustezali da jedu i piju zajedno s njima pa su ih kritikovali zbog nedostatka samokontrole.“[13]

Nekoliko generacija potom, jedan Spartanac po imenu Demarat pokušao je da caru Kserksu objasni kako je to konstantno stvaranje zakona uticalo na spartanski karakter: „I mada su slobodni, oni to nisu u potpunosti“, saopštio je persijskom caru. „Njihov gospodar je zakon i oni se njega daleko više plaše nego ljudi poput tebe. … Oni u potpunosti postupaju u skladu sa odredbama zakona, a te se odredbe nikada ne menjaju. Oni nikada ne smeju da podviju rep u bici bez obzira na to koliko ratnika hrli u njihovom pravcu, već su u obavezi da održe svoje položaje i poginu ili prežive.“[14]

Oni se daleko više plaše od zakona nego tvoji ljudi od tebe. Spartanska država, uspostavljena s namerom da se izbegne apsolutizam tipičan za istočnjačke monarhije, otišla je korak dalje.

Nešto severnije, na kopnenoj prevlaci koja je povezivala Peloponez s ostatkom Balkanskog poluostrva, i Atina je dovoljno ojačala u meri da više nije predstavljala jedan tipičan grad. Atinjani su otišli dalje od Spartanaca. Oni su se potpuno oslobodili kraljeva.

U drevnom razdoblju, Atinom, osnovanom još u mikensko doba, upravljao je mitski kralj Tezej čija se palata nalazila na visokoj steni – Akropolju, „najvišem delu grada“ – koji se nalazio u gradskom središtu. Tokom opadanja mikenske moći, veliki broj Atinjana napustio je grad i preminuo usled posledica gladi ili kuge. Ipak, neki su i ostali kako bi održali grad u životu.

Tokom naredna dva ili tri stoleća Atina se postepeno oporavljala od posledica koje su učinile da se broj njenih žitelja smanji u značajnoj meri. Kad je otpočeo proces kolonijacije, Atina je poslala deo svog stanovništva na istok kako bi se priključilo jonskim naseobinama duž maloazijske obale.[15]

Podaci o dešavanjima koja su se odigrala pre 650. godine p. n. e. sačuvani su samo fragmentarno i to u istorijskim izvorima koji su nastajali znatno kasnije. Jevsevije, episkop Cezareje u Palestini, oko 310. godine n. e. sastavio je hronološku tablicu drevnih vremena koja je predstavljala pregled sedam vekova dugog nasleđivanja atinskog kraljevskog prestola, počev od oko 1500. godine p. n. e.:

Sada ćemo pobrojati atinske kraljeve, započinjući s Kekropom. … Ukupno razdoblje vladavine svih njegovih potomaka … iznosilo je četiri stotine pedeset godina.[16]

Ta lista u sebi sadrži isto toliko istorijske istine koliko je ima u podvizima grčkog boga Dionisija (a ovaj je, po predanju, nastao iz Zevsove butine), koji su se odigrali tokom vladavine petog atinskog kralja. Ipak, ona nam svedoči o tome da su Atinjani nekada davno imali kraljeve, mada je njihova vlast, postepeno i tokom vremena, bila umanjivana. Nakon čitavih četiri stotine pedeset godina uloga kralja bila je preimenovana: upravljanje Atinom i dalje je bilo prenošeno s oca na sina i trajalo je doživotno, ali je upravljač od tada nosio ime *arhont* („vrhovni sudija“). Drugom državnom zvaničniku, *polemarhu*, pod komandu su bile stavljene oružane snage, dok je treći obavljao svešteničku dužnost.

Nakon trinaestorice arhonata, Atinjani su izglasali da njihov mandat traje deset godina. Sedam decenija kasnije taj vremenski okvir skraćen je na svega godinu dana. „Prvi arhont čiji je mandat trajao svega godinu dana“, zapisao je Jevsevije, „bio je Kreont i to u godini dvadeset četvrte Olimpijade.“ Dakle, to se odigralo 684. godine p. n. e.

To je sve što smo dobili od Jevsevija budući da je on nakon toga postao samo jedan od mnogih na beskrajnoj listi olimpijskih pobednika u različitim sportskim disciplinama, i to tokom čitavih dve stotine četrdeset devet Olimpijskih igara.

Ipak, neki drugi, istina fragmentarno, sačuvani istorijski izvori pokazuju kako je tekao trnovit i težak razvojni put od monarhije do oligarhije koja je predstavljala neku vrstu aristokratske demokratije. Počev od 683. godine p. n. e., savet koji je činilo devet istaknutih zemljoposednika obavljao je dužnost arhonta. Njih su birali preostali zemljoposednici, ali je zato

skupština koju su činili svi Atinjani (*ekklesia*) trebalo da potvrdi njihov izbor. Nekadašnji arhonti postajali su članovi Saveta Aeropaga čije su sednice bile održavane u podnožju zapadnog oboda Akropolja, na vrhu zaravni koja je nosila naziv Aresov breg.[17]

Taj sistem državne uprave bio je složeniji i manje efikasan nego onaj koji je postojao u Sparti. No, važno je naglasiti da Atinjani nisu kontinuirano vršili represiju nad delom svog nezadovoljnog stanovništva i da nisu imali potrebu da se bore kako bi proširili svoju teritoriju. Do 640. godine p. n. e. oni su uspeli da u okvire granica svoje države uključe sve susede i to, po svemu sudeći, na potpuno nenasilan način budući da su žitelji obližnjih sela smatrali kako će imati dobrobit od toga ako bi se našli pod zaštitom Atine. Neveliko parče zemlje koje se nalazilo južno od samog grada, a koje je bilo nazivano Atika, skoro celo se našlo pod vlašću Atine. Sama Atina, koja je iz pravca istoka, severa i zapada bila okružena niskim gorjem, nije se mnogo trudila da uveća svoju teritoriju.

Godine 632. p. n. e. izgledalo je da je takav poludemokratski sistem koji je funkcionisao u Atini zapao u krizu. Olimpijski pobednik Kilon, po Jevsevijevim zapisima, osam godina ranije, odneo je pobedu u tzv. *diaulosu*, odnosno „dvostrukoj trci“, čija je dužina iznosila četiri stotine metara.[18] Upravo je Kilon pokušao da dužnost arhonta preobrazi u nešto potpuno drugačije.

Tukidid je zapisao kako je Kilon „postavio pitanje proročištu tokom svog boravka u Delfima na šta mu je, kao odgovor, od boga bilo zapovеđeno da u vreme svečanosti posvećene bogu Zevsu zauzme atinski Akropolj.“ Delfijsko proročište predstavljala je proročica koja je sedela za tronošcem u neposrednoj blizini pukotine na velikoj sibilskoj steni na planini Parnas. Hodočasnici su se uspinjali do stene kako bi postavili pitanje proročici. Ona bi potom to pitanje upućivala Gei, boginji Zemlje, koja bi svoj odgovor slala kroz pukotinu u steni. Proročica bi zatim, u stanju transa, odgovor prenosila grupi sveštenika koji bi ga pretvarali u heksametarske stihove i konačno saopštavali onima koji su i postavili pitanje. Pukotina, trans i odgovori u heksametarskim stihovima stvarali su višeznačne odgovore koji su bili predmet različitih interpretacija (što je, istovremeno, onemogućavalo svaku mogućnost da je proročište pogrešilo).

Razmišljajući o odgovoru koji je dobio, Kilon je zaključio kako su „velike svečanosti“ u čast boga Zevsa, naime, bile nastupajuće Olimpijske

igre. Koji je momenat mogao biti bolji da jedan olimpijski pobednik osvoji vlast? S tim ciljem na umu, Kilon je od svog tasta uzeo grupu naoružanih ljudi , okupio prijatelje i zauzeo Akropolj objavljujući svima svoju nameru da se „proglasi za tiranina“.[19]

„Tiranin“ je bio tehnički termin u okviru grčkog poimanja politike. On se odnosio na nosioca političke funkcije u gradu koji je do nje došao primenom sile, a ne izborima i zvaničnim potvrđivanjem izabrane osobe. Nije se podrazumevalo da tirani moraju biti okrutni, mada su se oni ponašali krajnje autokratski kako bi time zadržali svu vlast u svojim rukama. Brojnim grčkim gradovima koji su se nalazili širom Balkanskog poluostrva, u pojedinim istorijskim razdobljima, upravljali su tirani. Naime, Kilonov tast bio je tiranin u gradu Megari, nedaleko od Atine, u pravcu istoka. To i objašnjava kako je on raspolagao grupom naoružanih ljudi koje je mogao po potrebi da ustupa drugima.

Međutim, Kilon se odlučio za potpuno pogrešnu „veliku svečanost u čast boga Zevsa“. Proročište je, naime, mislilo na jednu sasvim drugu, kasniju, svečanost koja je održavana dalje od samog grada. Drugim rečima, Kilon je odabrao pogrešno vreme za realizaciju svog poduhvata.

Sve ukazuje na to da on nije imao dovoljno iskustva u organizaciji zavere. Svako ko bi bio uključen u neku političku zaveru razumeo bi kako bi bilo najcelishodnije da se prevrat izvede tek onda kada bi se veći deo stanovnika grada nalazio izvan gradskih zidina da bi prisustvovali pomenutoj svečanosti.

Umesto da se zabrinu, Atinjani su bili ogorčeni:

Čim su Atinjani postali svesni [državnog udara], oni su … se zaustavili i otpočeli opsadu unutrašnje tvrđave. Međutim, kako je vreme prolazilo … odgovornost za čuvanje straže bila je prepuštena devetorici arhonata koji su raspolagali ovlašćenjima da preduzimaju neophodne mere u skladu sa svojom procenom … U međuvremenu, Kilon i njegovi saborci, koji su se našli pod opsadom, osećali su nedostatak hrane i vode za piće. Stoga su se Kilon i njegov brat opredelili za beg. Međutim, oni koji su se našli u obruču (dok su pojedini preminuli od posledica gladi) grupisali su se u molitvi oko oltara na Akropolju.[20]

Zaverenici su, pozivajući se na boginju Atinu oko čijeg su se oltara sklupčali, molili za milost. Arhonti su odlučili da im poštede živote, ali kad su ti ljudi počeli da izlaze, svi su bili pogubljeni. Neki su se sakrili iza oltara posvećenih boginjama Demetri i Persefoni, ali su i pored toga bili ubijeni. Bilo je to drastično kršenje pravila budući da je svima onima koji su se uz oltare molili za zaštitu bogova životi morali biti pošteđeni.

Zbog tog zločina Atinjani su proterali arhonte koji su doneli odluku da se izvrši pokolj. Kad su pokušali da se vrate u grad, iznova su bili oterani, ali ovog puta uz upotrebu sile. Istovremeno, posmrtni ostaci njihovih kolega bili su iskopani i bačeni za njima.[21] Kilon se, što je bilo veoma mudro, i dalje skrivao te se nije ponovo javio u atinskoj istoriji.

Međutim, sukobi, kao i stanje haosa, pokazali su kako u Atini, koja se nalazila pod vlašću arhonata, nije vladao mir. Arhonti su najčešće postupali onako kako su želeli. U svojoj istoriji atinske ustavnosti, koja je nastala nekoliko stoleća kasnije, Aristotel je naglasio kako se iza atinske „demokratije“ nalazila nekolicina privilegovanih i moćnih pojedinaca. Poput Spartanaca, koji se se smatrali slobodnima, ali su bili potpuno ograničeni svojim zakonima, Atinjani su samo nominalno uživali u svojoj slobodi. „Naime, siromasi, njihove supruge i deca, bili su u robovskom odnosu spram bogataša“, zabeležio je Aristotel. „Nazivali su ih *zakupnici-šestinari* budući da je to bila cena zakupa zemlje, u vlasništvu bogatih, koju su obrađivali. Čitava zemlja nalazila se u vlasništvu nekolicine. I ukoliko bi propustili da plate zakupninu, oni ili njihova deca bili su u opasnosti da budu lišeni slobode. Stoga je najtužnija i najteža pojava u oblasti javnih poslova predstavljao robovski status ljudi. Bili su nezadovoljni skoro svime pošto su se našli u situaciji da nisu mogli da učestvuju ni u kakvoj deobi.“[22]

Kao odgovor na nestabilnost, Atinjani su u svom gradu učinili upravo ono što Spartanci nisu. Shvatili su da je došlo vreme da atinski zakoni, koji su sve do tada postojali isključivo u usmenom obliku, konačno budu zapisani. Ispravno prosuđivanje pripadnika plemićkog staleža više nije bilo dovoljno kako bi se gradom dobro upravljalo. Atini su bili potrebni zakoni.

Ličnost koja je na sebe preuzela zadatak da zabeleži najznačajnije usmene zakone, da ih sistematizuje i preobrazi u pisane pravne norme bio je savetnik Drakon. Njegova verzija atinskog zakonodavstva nije bila jedinstvena samo po onome što je sankcionisala (ubistvo, krađu, preljubu), već i zbog velikog broja smrtnih kazni koje su bile predviđene za čitav niz

prestupa. Baš kao i u slučaju Hamurabijevog zakonika, Drakonovi zakoni nisu poznavali blaže i strože sankcije. „Smrtna kazna bila je predviđena za skoro sve vrste prestupa“, zabeležio je Plutarh, „što je podrazumevalo da je osobe koje nisu radile trebalo pogubiti, dok su pojedinci koji su ukrali voće ili povrće bili kažnjavani istom sankcijom poput onih koji su opljačkali hram ili izvršili ubistvo.“[23]

Pričalo se kako je Drakon, kad su ga pitali u vezi s izuzetno drastičnim kaznama koje je propisao, odgovorio sledeće: „Čak i sitniji prestupi zaslužuju smrtnu kaznu, a ja nisam mogao da nađem ozbiljnije sankcije za daleko veće prestupe.“ Upravo takva okrutnost u naš jezik je uvela pojmove poput *drakonsko* ili *drastično*. Polazeći od zaludnog očekivanja da čovek može biti savršen, Drakonovi zakoni neodoljivo su podsećali na spartanski doživljaj fenomena prestupa.

Plutarh je zabeležio kako je jedan Spartanac, kad mu je bilo postavljeno pitanje na koji je način u njegovom gradu sankcionisana preljuba, odgovorio: „Prestupnik je bio u obavezi da plati globu – bika iz njegovog krda koji je bio dovoljno veliki da je mogao da pređe planinu Tajget kako bi se napio vode iz reke Eurote.“ „Kako je moguće da uopšte postoji takav bik u Sparti“, upitao je posetilac“. Na to je Spartanac odgovorio: „Kako je moguće da u Sparti postoji preljubnik?“[24] Zakoni su postojali kako bi se sprečili prestupi pošto su bili „zapisani“ isključivo u srcima Spartanaca. A u samoj Atini, potpuno drugačijem grčkom gradu, njene starešine su takođe smatrale da u jednom pravednom društvu, čiji su žitelji bili primereno obučeni i na vreme upozoreni, prestupa i nije moglo biti. Oba grada oslobodila su se vlasti svojih kraljeva i oba su osećala potrebu za nekim ko bi, u odsustvu monarha, štitio zakonitost.

Stoga je oba grada, u želji da se njihovim stanovnicima omogući da samostalno dosegnu savršenstvo, stvorena situacija da su građani nadgledali jedni druge. Sadržaj teksta otkrivenog na jednoj steli pronađenoj u Atini svedoči o tome da su, po odredbama Drakonovih zakona, smrtnu kaznu mogli da izvrše i sami stanovnici Atine. Svaki građanin mogao je ubiti otmičara, preljubnika ili lopova zatečenog kako čini prestup.[25] Zakoni koji su za cilj imali da uspostave jednakost učinili su da je svaki građanin bio u obavezi da ih primenjuje.

Oko 600. godine p. n. e. Atinjanin po imenu Solon učinio je napor kako bi doneo pravednije zakone. Poticao je iz imućne porodice, ali je njegov

otac proćerdao najveći deo porodičnog imetka na pogrešnu vrstu velikodušnosti te je svoga sina primoravao da se posveti trgovini. Bio je veliki ljubitelj raskoši, dobre hrane i pića, a bio je nadaleko poznat po svojim ljubavnim izletima: „Solon nimalo nije bio imun na čari mladih muškaraca“, zapisao je Plutarh.[26]

Njegovi poslovi doživeli su napredak i baš kao i u slučaju mnogih drugih mladih poslovnih ljudi, Solon se zainteresovao za politiku. Plutarh, kome dugujemo najviše podataka u vezi sa Solonovom biografijom, zabeležio je kako su, u trenutku kad je postalo jasno da Atini preti opasnost građanskog rata, „mnogi Atinjani uprli svoj pogled u Solona“, stoga što je on bio ugledni predstavnik srednjeg staleža. „On nije imao baš nikakvog udela u prestupima bogatih, a nije bio umešan i ni u kakve teškoće koje su zadesile siromašne. Bogati su ga doživljavali kao prihvatljivog zbog njegovog imetka, a siromašni zbog Solonovog integriteta.“[27]

Solon je kao izabrani arhont obnovio važenje Drakonovih zakona, osim onih odredaba koje su se odnosile na ubistvo, i posvetio se njihovom reformisanju. Sastavio je nove pravne norme koje su obuhvatile od kvalifikacija koje neko treba da ima da bi vršio neku javnu funkciju, pa sve do primerenog načina izražavanja žalosti za pokojnikom (tugovanje je bilo prihvatljivo, ali se zato žrtvovanje krava, nanošenje telesnih povreda samom sebi ili posećivanje grobnih mesta ličnosti koje nisu bile članovi porodice nije smatralo dozvoljenim).

Međutim, najteži zadatak odnosio se na opravdavanje imovinske nejednakosti žitelja grada što je, potpuno razumljivo, predstavljalo veoma nezahvalnu obavezu. „Obe strane imale su veoma velika očekivanja“, zapisao je Plutarh, čime je želeo da naglasi kako je bilo neminovno da je Solon morao da nekoga učini nezadovoljnim. On je to, naime, odmah i učinio, i to tako što je poništio sve dotadašnje dugove siromašnih, ali i preraspodelom zemljišnih poseda kako bi, prvi put, oni koji su tokom generacija obrađivali određenu parcelu mogli da postanu i njeni vlasnici.[28]

To nikako nije moglo da zadovolji atinsku aristokratiju. Istovremeno, nije godilo ni zajmodavcima koji su očekivali mnogo više, a ne poništavanje svih dugova. Oni su, istina, želeli novu preraspodelu zemljišnih poseda, ali tako da oni najsiromašniji ne dobiju ništa. „I sam je priznao kako je uvredio najveći broj Atinjana time što nije ispunio njihova očekivanja“, zapisao je Plutarh koji je potom i citirao pesmu koja je bila

pripisana Solonu: „Nekada su njihovi umovi bili ispunjeni pustim nadama, ali sada / svi ljutito gledaju u me, kao da sam ja izvor njihovog nezadovoljstva.“

Ovakav razvoj događaja nagovestio je jedan od Solonovih poznanika, stranac u Atini, koji je posetio grad i zatekao Solona zauzetog pisanjem novih zakona. Posetilac se nasmejao: „Ta tvoja pravila nimalo se ne razlikuju od paukove mreže“, rekao je on (prema Plutarhovim navodima). „Ona će ograničiti sve one slabe i beznačajne koji se u nju upletu, ali će je zato potpuno iskidati bogati i moćni.“[29]

Solon se nije saglasio s time. Niko neće kršiti zakone, tvrdio je, ukoliko su oni napisani u skladu s potrebama svih građana. Bio je to idealistički pogled na ljudsku prirodu, a sam Solon ju je stavio na probu tako što je na period od deset godina napustio Atinu čim su zakoni bili usvojeni kako bi oni mogli da zažive bez bilo kakve veze s njim. „Poručivao je kako je nameran da proputuje svet“, zapisao je Herodot, „ali je pravi razlog ležao u tome da je želeo da izbegne situaciju u kojoj bi sam morao da ukida pojedine svoje zakone.“[30] (Verovatno je tako postupio i zbog ljutnje: „Budući da nije mogao da prođe nijedan dan“, zapisao je Plutarh, „a da mu se neko ne bi obratio rečima odobravanja ili protivljenja, odnosno da neko ne bi predložio određene izmene pojedinih članova ili brisanje nečega iz njih. Propitivali su ga i vezi sa zakonima i tražili od njega da im objasni značenje i svrhu svakog pojedinačnog pravila.“)[31]

A da li su zakoni primenjivani u svakodnevnom životu?

Sa Solonom, koji je bio odsutan, atinska politika vratila se u svoje stare okvire podeljenosti. „Rezultat zakona“, sa žaljenjem je zapisao Plutarh, „opravdao je posetiočevu pretpostavku, a ne Solonovu viziju.“ Eksperiment koji je obavljen u Atini iznova je propustio priliku da ostvari svoju svrhu, a to je bilo da donese pravdu, a kamoli mir. Stoga je manja grupa Atinjana počela da se zalaže za uspostavljanje tiranije.

Vremenska traka 56

		ASIRIJA I PERSIJA	GRČKA
		Šalmanasar V	grčke kolonije šire se područjem Male Azije, Afrike, egejskog i crnomorskog priobalja
Medija	Persija		
Dejok		Sargon II (721–704. g. p. n. e.)	
	Ahamenej	Senaherib (704–680. g. p. n. e.)	Kreont u Atini
			Sparta napada Mesenu
		Esarhadon (680–668. g. p. n. e.)	
Fraort			
		Asurbanipal (668–626. g. p. n. e.)	Atina uspostavlja svoju vlast nad Atikom
Madije	Teisp		
Skitski	Kir I		Kilonova pobuna (632. g. p. n. e.)
		Ašur-etilu-ilani	
	Kserks		Drakonovi zakoni
			Solon (600. g. p. n. e.)

Pedeset sedmo poglavlje

Uspostavljanje i slom carstva

Rim je između 650. i 605. godine p. n. e. potpao pod vlast Etruraca, a Vavilon je postao gospodar sveta

Rimsko naselje, koje se nalazilo na dva brežuljka, u neposrednoj blizini reke Tibar, napredovalo je. Na položaj mitološkog sabinjanskog savladara Tita Tacija, koji je ranije ubijen tokom nemira, nije izabran njegov naslednik. Romul je, na taj način, samostalno vladao. Od tada su populacijom latinskih starosedelaca i sabinjanskih došljaka upravljali Latini.

Napredak koji je Rim doživljavao nije prošao nezapaženo u odnosu na njegove susede. Nedugo nakon tragične smrti Tita Tacija, žitelji grada Fidene koji se nalazio nešto severnije od Rima, uz obalu Tibra, poharali su rimske posede koji su bili u neposrednoj blizini rečne obale. Potom su i stanovnici grada Veji, koji je bio smešten s druge strane reke, otpočeli s paljenjem rimskih poseda. Romul je uspeo da se, uz upotrebu oružja, odbrani od jedne pretnje, dok je s drugom stranom uspeo da postigne mir. Međutim, ti napadi su bili samo predznaci jednog mnogo većeg problema. „Veji“, zapazio je Livije, „baš kao i Fidena, bili su etrurski gradovi.“[1]

Etrurski gradovi, okupljeni u labav savez, nalazili su se na velikom prostranstvu koje se protezalo do krajnjeg severa Apeninskog poluostrva. Nekada davno Etrurci i Latini delili su zajedničke običaje, ali su žitelji seoskih naselja koji su obitavali u oblastima severno od reke Tibar vremenom doživeli promenu usled dolaska pridošlica. Kimerijci, koji su iznenada upali na područje Male Azije, učinili su da Frigijci i Liđani spas potraže u Trakiji, tako što su prešli Bosforski moreuz i Helespont. To je

izazvalo lančane seobe naroda koji su se kretali u pravcu zapada. Plemena, koja su dospela na područje severnih delova Apeninskog poluostrva, uputila su se ka regiji u kojoj su živeli pripadnici vilanovske kulture s kojima su se mešali i međusobno ženili.[2] Njima su se pridružile i izbeglice koje su došle iz Male Azije, iz gradova koji su postradali usled osvajanja, pljački i požara. Jedna rimska legenda govorila je i o trojanskom junaku po imenu Eneja koji je, noseći svog oca na leđima, utekao iz uništene Troje i kao izbeglica lutao prostranstvima Trakije da bi potom morskim putem stigao do Sicilije, a onda i do obala Apeninskog poluostrva u blizini kojih se konačno nastanio, oženio, odgojio sinove i postao kralj. Bio je to mitološki odraz stvarnog bega koji se odigrao s istoka, u pravcu zapada.[3] To mešanje pripadnika vilanovske kulture s došljacima predstavljalo je svojevrsnu alhemiju starosedelačkih tradicija i istočnjačkih veština što je dovelo do stvaranja potpuno novog naroda – Etruraca. Oni su bili vešti graditelji i bogati trgovci koji nisu bili voljni da dozvole da se širenje Latina u pravcu juga odigra bez njihovog upliva.

Etrursko neprijateljsko raspoloženje prema Latinima nije predstavljalo i jedinu teškoću s kojom se Romul susretao tokom svoje četrdeset godina duge vladavine. „Izuzetan, kakav je sam Romul i bio“, zapisao je Livije, „on je ipak bio omiljeniji u narodu, nego među članovima Senata, dok je najveću podršku uživao među rimskom vojskom“.[4] Baš kao i grčki kraljevi, ni prvi rimski vladari više nisu bili u poziciji da autokratski upravljaju državom. Livijevo korišćenje pojma „Senat“ predstavlja svojevrsni anahronizam. Međutim, može se pretpostaviti da je neki savet uglednih pojedinaca motrio na poteze samog kralja. Čak je i poluoboženi Romul morao da računa na njihovo postojanje baš kao što na to ukazuju i okolinosti u vezi s njegovom smrću: Livije je posvedočio kako je kralj, jednog dana, vršio smotru svojih jedinica kad

odjednom otpoče oluja, praćena grmljavinom. Oblak ga prekri. Toliko beše debeo i gust da ga sakri od očiju svih prisutnih. … i od tog trenutka nikoga ga više nikada ne vide na zemlji. … Senatori, koji su se nalazili u neposrednoj kraljevoj blizini … tvrdili su kako ga je vrtlog uzdigao i odneo u visine. Svi su ga pozdravili kao božanstvo i božjeg sina, te su mu se molili. … Ipak, bilo je tu i nekoliko onih koji su tvrdili kako su kralja ubili i raskomadali senatori.[5]

Bez obzira na to da li su Romula zaista ubili senatori, oni nisu čekali da bi se domogli izvršne vlasti. Preuzeli su presto i objavili kako će od tada državom vladati višečlano telo. Međutim, deo stanovništva, koji je bio sabinjanskog porekla, javno se pobunio protivu toga. Kako već nekoliko decenija, još od kad je ubijen Romulov savladar sabinjanskog porekla, nijedan Sabinjanin nije vladao državom, i oni su želeli svog sunarodnika na prestolu.

54. Rim i njegovi susedi \

Senatori su pristali da naredni vladar bude sabinjanskog porekla sve dotle dok su oni imali ovlašćenje da ga izaberu. Njihov izbor, među Sabinjanima, pao je na Numu Pompilija. On nije bio veliki vojskovođa, već mudar i pravedan čovek. „U početku, Rim bejaše osnovan upotrebom sile“, zaključio je Livije, „novi kralj spremao se da zajednici podari drugi početak, ovoga puta utemeljen na zakonima i veri.“[6] Sasvim je moguće da je i ličnost Nume Pompilija, baš kao i Romulova, proizvod legende, ali je njegova vladavina predstavljala period istinske transformacije. Rim se menjao u odnosu na svoje početke, koji su podrazumevali koloniju uspostavljenu ratom, ka zrelom gradskom naselju. U vreme vladavine kralja

Nume Pompilija, vrata hrama Janusa, boga rata, bila su prvi put zatvorena što je simbolizovalo činjenicu da se Rim nalazio u miru sa svojim susedima.

Ipak, čudni događaji nastavili su da se odigravaju unutar samog grada. Dionisije iz Halikarnasa (istoričar grčkog porekla koji je u Rim stigao u vreme cara Oktavijana Avgusta kako bi naredne dvadeset dve godine pisao istoriju grada) posvedočio je da su, „Albani, koji su zajedno s Romulom, uspostavili koloniju za sebe tražili pravo da uživaju najveće privilegije. … Novi doseljenici nisu bili mišljenja … da treba da budu u potčinjenom položaju u odnosu na druge. To se posebno osećalo među onima koji su bili sabinjanskog porekla.“[7]

Niko od tadašnjih žitelja grada Rima nije sebe smatrao *Rimljaninom*. Oni su zaista živeli skupa, unutar gradskih zidina, ali je to ujedno bilo i jedino što im je bilo zajedničko. Takvo stanje učinilo je da se „državni poslovi“, po rečima Dionisija iz Halikarnasa, nađu u stanju „potpunog haosa“.

Tome svakako treba dodati i činjenicu da je mir sa susedima bio samo privremenog karaktera. Dvojica narednih kraljeva naslednika Nume Pompilija, Tit Hostilije, koji je poticao iz latinske sredine, kao i Anko Marcije, koji je bio sabinjanskog porekla (obojicu je imenovao Senat), poveli su vojne pohode protiv susednih sela i gradova čime su udvostručili teritoriju koja se nalazila pod vlašću Rima. Ukoliko je Rim ikada i doživeo razdoblje mira, onda je ono bilo kratkotrajno. Grad se ubrzo vratio ugledu koji je imao i do tada, a koji ga je karakterisao kao svojevrsni vojni logor koji je predstavljao pretnju svojim susedima.

Istina, ni ti susedi nimalo nisu bili bespomoćni. Jedan od starosedelaca, žitelj etrurskog grada Tarkvinija koji se nalazio na severnoj obali, iznad Tibra, bacio je oko na Rim s ciljem da uspostavi svoju kontrolu nad tim gradom.

Ta ličnost, po imenu Lukumo, bio je mešanog etničkog porekla. Njegova majka bila je Etrurćanka, dok mu je otac poticao iz grčkog grada Korinta. Njegov otac Demeter je, prema Livijevim navodima, „iz političkih razloga bio prinuđen da napusti svoju domovinu.“[8] Lukumo se, stoga, suočio s otporom koji su pružali „čistokrvni“ Etrurci te je odlučio da sa svojom suprugom pređe u Rim gde je pitanje porekla bilo manje važno u odnosu na sve ono što je pružao taj grad. „Postojale su brojne mogućnosti za aktivnu i hrabru ličnost u mestu gde se do napredovanja dolazilo lako i

na osnovu sposobnosti“, primetio je Livije. Na kraju krajeva, bilo je više ličnosti sabinjanskog porekla koje su se uzdigle do položaja kralja. Strano poreklo nije predstavljalo prepreku onima koji su bili sposobni.

Nakon što se nastanio u Rimu, energični Lukumo vredno je radio (i podmićivao) sve dok nije postao desna ruka samom kralju. Anko Marcije proglasio je Lukuma čak i za lice koje je bilo odgovorno za bezbednost prinčeva. Kad je kralj preminuo, dvojica prinčeva bili su još uvek veoma mladi: „jedan je još uvek bio dete“, zabeležio je Dionisije, „dok se drugi tek zamomčio“.[9] Lukumo je prinčeve poslao izvan grada („u lov“, kako je napisao Livije) te je bez odlaganja otpočeo da lobira za glasove. Na osnovu podrške koju je dobio od velike većine građana, on je proglašen za kralja, pa je 616. godine p. n. e. stupio na rimski presto. Kasniji istoričari nazivali su ga Lucije Tarkvinije Prisk, odnosno Tarkvinije Stariji.

Nakon četrdesetak godina provedenih na prestolu nasledio ga je njegov zet koji se zvao Servije Tulije čija je predodređenost da postane kralj rimskim građanima bila predočena kada se, još kao dete, zapalio tokom noćnog počinka. Jedan sluga nameravao je da ga polije vodom, ali kada se Servije Tulije, sam od sebe, probudio vatra se sama ugasila. „Od tog vremena“, objašnjavao je Livije, „prema tom dečaku odnosili su se kao prema kraljevskom princu … on je vremenom uistinu postao osoba vladarskog karaktera“ te je Tarkvinije doneo odluku da mu da svoju kćerku za ženu, a njega učini svojim naslednikom.

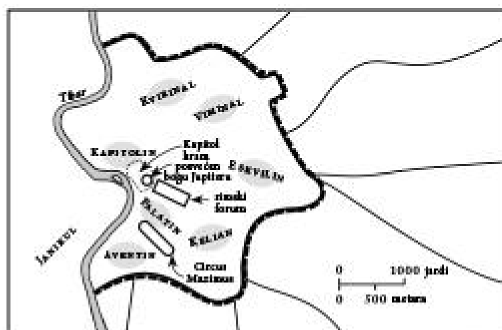
Poput svog tasta, i Servije Tulije bio je etrurskog porekla. Pojava ova dva kralja ukazivala je na jednu važnu istorijsku istinu: grad Rim, koji se naizmenično nalazio u razdobljima rata i mira, bez prestanka u vojnim okršajima sa svojim susedima, koji je stalno širio svoje bedeme na susedne bregove, na neki način je bio nadvladan snažnijom, većom i starijom kulturom koja se prostirala u oblastima koje su se nalazile severno od samog grada. Etrurski gradovi već su se nalazili na prostoru sve do tzv. reke bez dna, što je bio drevni naziv za reku Po, s druge strane Apenina. U severoistočnim predelima etrurski gradovi kontrolisali su rudnike gvožđa, bakra i srebra koji su se nalazili u tzv. metalonosnim brdima.[10] Ti metali predstavljali su proizvod kojim je trgovano s grčkim gradovima-kolonijama koji su se nalazili na Apeninskom poluostrvu. Istovremeno, trgovački kontakt etrurskih gradova s grčkim kolonijama doveo ih je u dodir i s grčkom pismenošću. Etrurci su postepeno počeli da upotrebljavaju grčki

alfabet kako bi označili svoje proizvode te su koristili sopstveni jezik koristeći grčke slovne znakove.[46] Uprkos tome što su nam slovni znaci dobro poznati, etrurski jezik i dalje predstavlja veliku misteriju. On se, skoro u potpunosti, pojavljuje u obliku kratkih zapisa koji još uvek nisu rastumačeni.[11]

Rim nije postao deo nekakvog entiteta koji je nosio naziv Etrurija. Nikada nije došlo do uspostavljanja nečega što bi se moglo nazvati Etrursko carstvo, već je u pitanju bila skupina etrurskih gradova kojima je zajedničko bilo samo to što su imali zajednički jezik i praktikovali iste običaje, dok su prolazili kroz faze međusobnih savezništava, odnosno neprijateljstava. Etrurski „ulazak" u Rim nije bio ništa drugo do prisustvo još jedne etničke skupine u gradu koji je još odranije bio naseljen pripadnicima različitih naroda, ali je ovog puta novi etnicitet bio uticajniji u odnosu na sve druge.

Livije je zabeležio kako je upravo kralj Tarkvinije Stariji bio zaslužan za izgradnju *Circus Maximusa*, velikog rimskog stadiona koji se nalazio između gradskih brežuljaka po imenu Palatin i Aventin, kao i za postavljanje temelja velikog hrama posvećenog bogu Jupiteru koji se nalazio na bregu po imenu Kapitol. Dionisije je zabeležio kako je kralj proširio gradske bedeme i otpočeo da isušuje obližnje močvarne predele (što je predstavljalo ne toliko senzacionalan, ali zato mnogo korisniji poduhvat). Servije Tulije bio je zaslužan iz razloga što je tokom njegove vladavine teritorija grada Rima bila proširena na brežuljke Kvirinal i Viminal, kao i stoga što je podigao rovove i zemljana utvrđenja kako bi time ojačao rimske bedeme. To su zaista i podigli Etrurci. Rimljani nisu imali mnogo dara za graditeljstvo, ali su zato u Etruriji upravo verski rituali suštinski uticali na uspostavljanje gradova, podizanje bedema i postavljanje gradskih kapija.[12] Nakon obavljenih arheoloških iskopavanja vidljivo je da su etrurski gradovi raspolagali planski postavljenim ulicama u obliku mreže (što tada još uvek nije bilo nešto o čemu su sami Rimljani razmišljali). Poput drevnih harapskih gradova na području današnje Indije, etrurske ulice imale su standardizovanu širinu, kad se radilo o glavnim saobraćajnicama, kao i onu koja je primenjivana kod ulica koje su ih presecale, odnosno kod saobraćajnica manjeg značaja. Na području samog drevnog Rima, a nakon obavljenih arheoloških istraživanja, utvrđeno je kako su se oko 650. godine p. n. e. kolibe u kojima su do tada živeli Rimljani zamenjivale objektima sagrađenim od kamena. Kolibe koje su se nalazile u zapadnim delovima

grada bile su porušene, pa je tako dobijeni prostor popločan za potrebe javnih okupljanja. Znatno kasnije, upravo je taj prostor postao poznat pod nazivom rimski *Forum*.[13]

55. Grad Rim

U grad Rim bio je duboko utisnut etrurski pečat. To je bio slučaj i kad se radilo o kraljevima. Dionisije je zapisao i to kako je kralj Tarkvinije Stariji u Rimu primenio simbole etrurskih vladara: „krunu izrađenu od zlata i ukrašenu odeždu purpurne boje … vladar je sedeo na prestolu izrađenom od slonovače, držeći u ruci skiptar koji je bio od istog materijala.“ Kad bi se pojavljivao u javnosti, pratilo ga je dvanaestoro telesnih čuvara (koji su bili poznati pod nazivom *liktor*), a oni su u rukama držali sekiru koja se nalazila usred gustog snopa žitarica (*fasces*). To je predstavljalo simbol vladareve moći da disciplinuje prestupnike i izvrši smrtnu kaznu nad zločincima.[14]

„Površina grada bila je znatno povećana“ u vreme vladavine kralja Servija Tulija koji se na rimskom prestolu nalazio pune četrdeset četiri godine. Bio je to etrurski vladar koji je upravljao mešovitim stanovništvom koje su činili Latini, Etrurci i Sabinjani. I u tom razdoblju Rim je nastavio s praksom sukobljavanja. Rimski ratnici borili su se protiv sabinjanskih i latinskih gradova, ali su se istovremeno odupirali napadima drugih etrurskih vladara koji nisu želeli da se pomire s mogućnošću da Rim uspostavi kontrolu nad strateški važnom dolinom reke Tibar. Dionisije i Livije beleže čitav niz ratnih sukoba do kojih je dolazilo između Rima i Kolacije, Rima i Fidene, Rima i koalicije koju je činilo pet etrurskih gradova, Rima i Eretuma… Bio je to rat bez kraja.

I dok se Rim borio kako bi nastao, dotle je na istoku došlo do zamiranja

jednog carstva.

Asirsko ratovanje na tri strane i dalje je bilo nastavljeno. Asurbanipalov naslednik koji je stolovao u gradu Ninivi, Ašur-etilu-ilani, okupio je asirsku vojsku koju je poveo u pohod protiv svog brata Sin-šum-iškuna koji se u tom razdoblju nalazio na čelu asirsko-vavilonskih snaga čije je središte bilo u samom Vavilonu. U međuvremenu, haldejski vladar Nabopalasar kretao se iz pravca juga protiv vavilonskih snaga, osvajajući pritom jedan po jedan drevni sumerski grad.

Nakon čitavog niza godina koje su protekle u međusobnom ratovanju (koliko je to razdoblje zaista i trajalo nije moguće precizno utvrditi budući da se popisi vavilonskih vladara razlikuju u svom sadržaju) Sin-šum-iškun bio je primoran da obustavi odbranu Vavilona, pa je Nabopalasar ušao u grad. Međutim, potpuno konfuzni istorijski izvori u vezi s ishodom sukoba ukazuju i na mogućnost da se Sin-šum-iškun planski povukao iz južnih oblasti kako bi se usmerio u pravcu severa, a sve s ciljem da se domogne bratovljevog carskog prestola. Od tog razdoblja nadalje, Ašur-etilu-ilani potpuno je nestao iz istorijskih izvora. Središte države nalazilo se u stanju potpunog haosa, a vladar haldejskog porekla stupio je na carski presto u Vavilonu.

Pošto se učvrstio na prestolu, Nabopalasar je nastavio da se bori protiv Asirskog carstva. Već je isplanirao strategiju koju će primeniti. Predvideo je da se najpre probije kretajući se uz obale reke Eufrat, oslobađajući jednu po jednu oblast da bi se zatim uputio u pravcu istoka, ka reci Tigar i prestonom gradu Ninivi.

U tom poduhvatu imao je pomoć. Kserks, međanski vladar koji je bio gospodar Međana i Persijanaca, umeo je da prepozna dobru priliku. Ponudio je savez Nabopalasaru koji je to i prihvatio. Odlučili su da, nakon što vojno poraze Asiriju, izvrše podelu njenih oblasti. Takođe, Nabopalasar je oženio svog sina, krunskog princa i najpouzdanijeg vojskovođu, Navukodonosora s međanskom princezom i Kserksovom kćerkom Amitis.[15]

Međani, Persijanci i Vavilonci borili su se zajedno protiv drevnog carstva koje je toliko dugo vremena dominiralo tada poznatim svetom. Vavilonski hroničari beležili su veoma sporo slamanje Asirije: „U desetoj godini“, započinjali su ti tekstovi, „Nabopalasar je, u mesecu aijaru, okupio

vavilonsku vojsku i poveo je u pohod duž obala reke Eufrat. Narodi … mu se nisu vojno suprotstavljali, već su davali danak.“[16]

Deseta godina – deset godina pošto se, uoči Esarhadonove smrti, Nabopalasar krunisao za haldejskog vladara – bila bi 616/615. godina p. n. e. Mesec aijaru padao je u prolećnom razdoblju, od kraja aprila do početka maja. Stanovnici koji su živeli duž obala reke Eufrat bili su u prilici da vide te zapise na bedemima.

Nakon još jedne godine provedene u ratu, Nabopalasar je dospeo do grada Ašura koji je otpočeo da opseda. Posle manje od mesec dana bio je prinuđen da se povuče kako bi letnji period proveo u obližnjoj tvrđavi. Izgleda da su se Međani povukli na svoju teritoriju kako bi potom napali i opljačkali svog vavilonskog saveznika. I umesto da se priključe Nabopalasaru, oni su se uputili u samo središte asirske države. Kserks je prešao reku Tigar i opseo Ašur te je uspeo u onome u čemu nije Nabopalasar. Zauzeo je grad i opljačkao njegova bogatstva, a stanovnike odveo u roblje. Znatno kasnije dozvolio je međanskim trupama da izvrše pokolj nad svima onima koji su preostali u samom gradu. Nabopalasar je pristigao sa svojom vojskom tek kada je čitav grad bio temeljno opljačkan.[17]

Dvojica vladara planirala su zajednički napad na prestoni grad Ninivu. Nekoliko meseci proteklo je u pripremama. Međanska armija vratila se nakratko kući kako bi se obavilo popunjavanje trupa, dok je Nabopalasar iskoristio to vreme kako bi umirio pobunjenički nastrojene gradove koji su se nalazili duž rečnog toka Eufrata. Godine 612. p. n. e., vojska koja je bila pripremana za napad bila je spremna. „Tokom četrnaeste godine“, čitamo u onovremenim vavilonskim hronikama, „vavilonski car okupio je svoju vojsku, a međanski vladar pristigao je na mesto gde je vavilonska armija logorovala. Duž obala reke Tigar krenuli su u pravcu Ninive. Od maja do jula činili su napade na sam grad. A početkom avgusta grad je bio osvojen.“

U razdoblju između maja i avgusta odigravala se istinska drama koju vavilonski hroničari nisu zabeležili, ali koja je opisana kod Herodota. Kserks je, prema navodima koji se nalaze u Herodotovoj *Istoriji*, bio spreman da zauzme i uništi grad Ninivu „kad je njegova opsada bila prekinuta zbog nailaska velike skitske vojske koju je predvodio njihov vladar Madije“. (To je, najverovatnije, bio unuk velikog Madija Skitskog, koji je pedesetak godina ranije gospodario Međanima.) Skiti su odabrali

povoljan trenutak za napad. Međutim, međanske i persijske jedinice, koje je obučio i organizovao Kserks, nakratko su prekinule opsadu i potpuno ih potukle.[19]

Potom su se ratnici vratili pod zidine Ninive. Jedna pritoka reke Tigar tekla je kroz grad, i to ispod samih bedema, obezbeđujući na taj način neophodnu pijaću vodu i znatno otežavajući opsadu. Ipak, izgleda da su opsadne trupe napravile branu na samoj reci Tigar kako bi time usmerile znatno veće količine vode u pravcu grada što je dovelo do urušavanja temelja zidina i rušenja samih bedema. Diodor sa Sicilije, grčki istoričar koji je pisao šest stotina godina kasnije, zabeležio je da su se stanovnici Ninive uzdali u drevno božansko proročanstvo koje je bilo dato „njihovim očevima, a koje je govorilo da Niniva neće biti osvojena, niti će se sama predati sve do onog momenta kada potok koji protiče kroz grad ne postane njegov neprijatelj. Carevi su bili ubeđeni da do tako nečega nikada neće doći“. Sasvim je moguće da se ovde radilo o potonjem „proročanstvu“ koje je predstavljalo odraz stvarnog događaja.[20]

Nakon što su zidovi bili urušeni, Vavilonci su pokuljali u sam grad i opljačkali ga. „Došlo je do velikog pokolja stanovnika“, zapisano je u onovremenim hronikama, „a plemići, praćeni carem asirskim Sin-šum-iškunom, pobegli su. … Grad je bio pretvoren u ruševine.“[21] Jevrejski prorok Naum, slaveći poraz carstva koje se prostiralo sve do severnih oblasti njegove domovine, opisao nam je strahote do kojih je tada došlo:

Rečne kapije bile su potpuno otvorene,
palata je srušena.
Naređeno je: grad će biti napušten, odnet…
Niniva je poput jezera,
a voda otiče svuda unaokolo…
Ona je opljačkana, poharana i ogoljena.
Srce staje, kolena klecaju,
telo se trese, a sva lica postaju bleda…
Mnogo je žrtava, gomila mrtvih,
bezbrojna tela,

ljudi koji se sapliću o leševe…
Ništa ne može zaceliti tvoju ranu;
tvoja povreda je smrtonosna.
Svako ko čuje novosti u vezi s tobom
raduje se tvom padu,
jer postoji li iko ko nije osetio tvoju surovost?[22]

Asirci su poplavili Vavilon stotinu godina pre toga. Sad su Vavilonci uzvratili istom merom.

Asirski car pobegao je u pravcu grada Harana.[47] Nakon ostvarene pobede, Međani su zauzeli istočna područja uključujući čak i ona koja su se nekada nalazila pod vlašću Skita. Vavilon je pod svoju kontrolu stavio drevne zapadne oblasti. Sin-šum-iškun je preminuo, ili bio ubijen, na neutvrđenoj lokaciji koja se nalazila između gradova Harana i Ninive. Vojni starešina i član carske porodice, po imenu Ašur-ubalit, preuzeo je njegovu titulu.

S novim carem i novom prestonicom, dezorganizovana asirska vojska pokušala je da se iznova okupi. Međutim, Nabopalasar nije zadugo u miru ostavio Haran. Nakon što je umirio različite asirske gradove koji su pokušali da se okoriste sveopštim stanjem meteža kako bi obnovili svoju samostalnost, Nabopalasar je 610. godine p. n. e. ponovo krenuo na Haran, prethodno se susrevši sa Kserksom i staviviši se na čelo zajedničkih vojnih snaga. Kad je Ašur-ubalit dobio vesti o tome, on i njegovi ljudi napustili su grad i pre nego što su se međansko-vavilonske snage uopšte i pojavile na horizontu. „Obuzeo ih je strah od neprijatelja“, bilo je zabeleženo u jednoj od onovremenih vavilonskih hronika, „te su oni utekli iz grada.“ Nabopalasar je ušao u nebranjeni grad, opljačkao ga, a potom se vratio kući.

Ipak, Ašur-ubalit još uvek nije imao nameru da odustane. Uputio je poruku na jug, tražeći pomoć od egipatskog faraona.

Psametih I, vladar iz razdoblja Dvadeset šeste dinastije, koji je bio obučavan u Asiriji preminuo je u veoma dubokoj starosti, nakon što je na prestolu proveo više od pedeset godina. Nakon toga, na presto je stupio njegov sin Neho II.[48] Uprkos tome što se njegov otac, nekoliko decenija ranije, sukobljavao s Asircima, Neho II nije imao ništa protiv da im sada

pritekne u pomoć. Želeo je da Egipat učini mnogo značajnijim na međunarodnoj sceni (već je bio angažovao grčke najamnike kako bi ojačao svoju vojsku, dok je jedan od njegovih manjih poduhvata podrazumevao prokopavanje kanala koji bi spajao reku Nil i Crveno more čime bi značajno unapredio obim pomorske trgovinske razmene Egipta s istočnim oblastima).[23] Naime, ukoliko je Egipat želeo da ponovo zabaci svoju mrežu daleko izvan državnih granica, logične oblasti za širenje bile su upravo zapadnosemitske regije koje su se nalazile duž obala Sredozemnog mora. Uzdizanje moćne vavilonske države nikako ne bi omogućilo da Egipat preuzme kontrolu nad tim sredozemnim oblastima. U svakom slučaju, ukoliko bi Asirija doživela neuspeh, jedna od barijera prema Skitima (koji su se već pojavili u blizini egipatskih granica i to u vreme dečaštva faraona Neha II) bila bi uklonjena.

Stoga je on i pristao. Ašur-ubalit je predložio grad Karkemiš kao pogodno mesto za susret i objedinjavanje zajedničkih snaga u cilju napada te se Neho II uputio u pravcu severa.

Njegov prolazak u blizini Jerusalima nije ostao neprimećen. „U vreme cara Josije“, zabeleženo je u *Drugoj knjizi careva*, „egipatski faraon Neho prošao je duž obala Eufrata kako bi pomogao vladaru asirskom.“[24]

Josija, car Jude, iskoristio je razjedinjenost Asirije kako bi obnovio nezavisnost svoje zemlje. Otpočeo je postupak verske obnove tokom koje je uklonio sve tragove asirskih hramova i kultova. Naravno, nikako nije želeo da vidi kako Asirija ponovo jača. Istovremeno, nije želeo ni da doživi da faraon Neho II preuzme dotadašnji položaj Asirije i postane gospodar Jerusalima. Umesto da propusti Egipćane, sa svojom vojskom je izašao iz grada i napao Neha II kod mesta Megida.

Nalazeći se u žurbi, Neho II nije imao nameru da se tako brzo suoči s jerusalimskim trupama. Josiji je poslao glasnika s ponudom da sklope primirje: „Kakva je to svađa između tebe i mene? Ne napadam ja tebe u ovo vreme, već državu s kojom sam u ratu.“[25] Josija je ignorisao ovu poruku. „Car Josija pokrenuo je svoju vojsku kako bi se sa njime sukobio u bici“, zabeleženo je u *Drugoj knjizi careva*, „ali mu je Neho izašao na megdan i ubio ga kod Megida.“ Istorijski izvori navode i to kako su prerušenog cara Josija ubili protivnički strelci. Njegovi čuvari odneli su ranjenog vladara s bojišta, ali je on podlegao tokom vožnje dvokolica kojima je bio

transportovan u pravcu svoje prestonice. Imao je svega trideset devet godina.

Neho II se nije zaustavio da bi uživao u svom uspehu. Pošto su se ratnici Jude povlačili, on je nastavio svoj marš kako bi se spojio s Asircima koji su se nalazili pod komandom Ašur-ubalita. Združene snage pokušale su da preuzmu asirsko vojno središte koje se nalazilo u gradu Haranu, u kome se u to vreme nalazio vavilonski garnizon. „Pobedili su vavilonske trupe koje je tu ostavio Nabopalasar“, zapisano je u jednoj onovremenoj vavilonskoj hronici, „ali nisu uspeli da osvoje grad.“[26]

Obe armije su se potom povukle. Nabopalasarovo zdravstveno stanje nije bilo dobro. On više nije bio mladić, a Ašur-ubalit nije predstavljao veliku pretnju. Neho II odlučio je da se spusti na jug kako bi stavio tačku na pitanje Jerusalima. Ponovo je svoje ratnike poslao protiv Jerusalima, a Josijinog sina i naslednika Joahaza zarobio je bez po muke. Egipatski faraon naredio je da Joahaz bude odveden u Egipat gde je nešto kasnije umro u izgnanstvu. Potom je Neho II izabrao jednog od Josijinih mlađih sinova, Jelijakima, kako bi bio njegova marioneta. Promenio je Jelijakimovo ime u Joakim – što je predstavljalo tradicionalan čin iskazivanja dominacije i posedovanja – te je zahtevao visoke isplate danka i u zlatu i u srebru. Joakim je to učinio silom, ubirući nove poreze od svog naroda.[27]

Godine 605. p. n. e. Nabopalasar je svu pažnju ponovo usmerio na središta otpora. Egipćani i Asirci uspostavili su vojni logor u Karkemišu, ali je Nabopalasar bio veoma star i sve više bolestan. Umesto da u pohod krene lično, on je poslao svog sina Navukodonosora na jug, u Karkemiš, na čelu carskih trupa, sa zadatkom da se oslobodi ostataka asirskih jedinica.[28]

Dve armije sukobile su se izvan gradskih zidina. Egipatska borbena linija probijena je usled teškog okršaja. Neho II počeo je da se povlači u pravcu juga, ka Delti, napuštajući tako zapadnosemitske oblasti. Bio je to poraz koji je slavio judejski dvorski prorok Jeremija:

Ovo je poruka da je vojska Neha, vladara Egipta, poražena kod Karkemiša na Eufratu od strane Navukodonosora. ...

Šta vidim?

Oni su prestrašeni. Povlače se, a njihovi ratnici su poraženi.[29]

U istorijskim izvorima koji svedoče o ovoj bici ni na jednom mestu ne pominju se asirski begunci. Po svemu sudeći, asirske trupe bile su savladane i nije bilo preživelih. I sam car Ašur-ubalit stradao je na bojnom polju, ali njegovi posmrtni ostaci su najverovatnije bili izmasakrirani do neprepoznatljivosti.

Navukodonosor je pratio trag faraona Neha II, koji se povlačio u nameri da ga zarobi i ubije. Međutim, njegovu armiju, koja je gonila neprijatelja, sustigao je brzi glasnik koji je nosio poruku: Car Nabopalasar preminuo je u vreme kad se Navukodonosor borio kod Karkemiša. U tom trenutku, Navukodonosor je odustao od potere i uputio se u pravcu Vavilona. Vavilonski presto je predstavljao nešto što je moralo biti uzeto odmah kako se ne bi našlo u tuđim rukama.

U međuvremenu, Neho II je nastavio da se povlači u pravcu juga. Nikada više nije pokušao da uspostavi egipatsku vlast u oblastima koje su se nalazile duž obala Sredozemnog mora. Umesto toga, usredsredio je napore kako bi sebe učvrstio u slučaju budućih napada nekog od pretendenata na drevnu krunu Dvadeset pete dinastije.[30]

Tako su dva najveća drevna carstva prestala da budu svetske sile. Egipat se našao u svojevrsnom kavezu, a Asirija više nije postojala. Vavilonska kruna postala je najmoćnija u tada poznatom svetu.

Vremenska traka 57	
GRČKA	RIM I VAVILON
grčke kolonije nastaju na području Male Azije, Egeja, Afrike, kao i oblasti duž obala Crnog mora	Romul
	Tiglat-Palasar III
	Šalmanasar V
	Merodah-baladan
	Numa Pompilije
Kreont u Atini	Sargon II
Sparta napada Mesenu	Senaherib
	Tulije Hostilije Šamaš-šum-ukin
Atina uspostavlja svoju vlast nad Atikom	
	Anko Marcije Kandalu
Kilonova pobuna (632. g. p. n. e.)	
	Sin-šum-iškun
Drakonovi zakoni	
	Tarkvinije Stariji Nabopalasar
	pad Ninive (612. g. p. n. e.)
Solon (600. g. p. n. e.)	Navukodonosor (605. g. p. n. e.)
	Servije Tulije (578. g. p. n. e.)

Uopšteno posmatrajući, etrurska istorija podeljena je u pet različitih razdoblja: vilanovsko (od oko 900. do oko 700. g. p. n. e.), orijentalno (od oko 700. do oko 600. g. p. n. e., stoga što je etrurska kultura u tom periodu pozajmila mnogo toga iz grčke), arhajsko (od oko 600. do oko 480. g. p. n. e., zbog toga što je predstavljalo period najvećeg etrurskog političkog uspona i snage), klasično (od oko 480. do oko 300. g. p. n. e., obeleženo postepenim slabljenjem etrurske moći) i rimsko (od oko 300. do oko 100. g. p. n. e., tokom koga su Rimljani postali dominantni ne samo politički, već i kulturno).

Videti kartu (prvi tom) str. 218.

Faraoni koji su činili Dvadeset šestu dinastiju poznati su nam po svojim egipatskim, ali i grčkim imenima koje sam koristila budući da su tako mnogo poznatiji. Njihova egipatska imena glase: Psamtik I (Psametih I), Nekau (Neho II), Psamtik II (Psametih II), Vahibre (Aprej), Ahmoz II (Amasis) i Psamtik III (Psametih III).

Pedeset osmo poglavlje

Kratkotrajno carstvo

Između 605. i 580. godine p. n. e. Egipat je stvorio snažnu vojsku, Vavilon je uništio Jerusalim, a Navukodonosor II je poludeo

U Vavilonu je krunski princ Navukodonosr preuzeo carski presto pod imenom Navukodonosor II[49] i otpočeo poduhvat osvajanja sveta koji je nekada bio asirski.

Tokom nekoliko narednih godina nije imao ozbiljnije suparnike. Neho II, oslabljen usled poraza koji je doživeo u bici kod Karkemiša, bio je sateran unutar granica svoje države. Maloazijski Liđani bili su suviše malobrojni da bi predstavljali ozbiljniju pretnju. Nomadski i ratnički nastrojeni Skiti bili su potpuno neorganizovani. Grčki gradovi bili su preokupirani sopstvenim unutrašnjim problemima. Najveću opasnost po Navukodonosora II predstavljali su Međani koji su bili vojni zapovednici u persijskoj, kao i u svojoj vojsci. Međutim, Kserks, međanski vladar, bio je istovremeno i Navukodonosorov tast. Njegova kćerka Amitis (čiji se suprug nalazio u stalnom vojnom pohodu još od vremena kad je taj brak sklopljen, pod zidinama Ninive) sada je živela u carskoj palati koja se nalazila u Vavilonu.

Navukodonosorova osvajanja otpočela su u području zapadnosemitskih oblasti. Uspostavio je vojni garnizon u neposrednoj blizini jerusalimskih gradskih bedema nakon čega je Joakim, car izrailjski, svoje dotadašnje savezništvo s Nehom II (koji ga je i postavio na presto) zamenio prijateljstvom s Vavilonom. „Tokom tri godine“, zabeleženo je u *Drugoj knjizi careva (24:1)*, „Joakim je bio vazal vavilonskog cara

Navukodonosora.“ Na to je Josif dodao: „Vavilonski car prešao je Eufrat i zauzeo čitavu Siriju, osim Judeje. … A Joakim je, plašeći se te pretnje, novcem kupio mir.“[1]

Joakimova isplata novčanih sredstava bila je taktika kako bi sebi dao dovoljno vremena ne bi li uspostavio savezništvo s nekim drugim vladarom. Uprkos uspeha koji je bio postignut kod Karkemiša, Vavilon i dalje nije bio smatran svetskom silom. Međutim, njegov dvorski prorok Jeremija upozorio ga je kako Navukodonosorov uspeh nije bio samo neizbežan, već i božanski predodređen: „Car vavilonski će zasigurno doći i uništiti ovu zemlju, te prognati i ljude i životinje iz nje.“

Bila je to ista vrsta upozorenja kakvo je, sto godina ranije, izgovorio Isaija u vezi sa Senaheribom, asirskim carem. Joakim to nije želeo da čuje. Kad je mu je pročitan svitak na kome je bilo napisano Jeremijino upozorenje, on ga je isekao nožem na komadiće i bacio na ognjište koje se nalazilo u blizini njegovog prestola.[2] Zajedno sa svojim starim gospodarom, faraonom Nehom II, otpočeo je iza Navukodonosorovih leđa da kuje plan za pobunu. Ni to se nije svidelo Jeremiji: „Faraon i njegovi ljudi piće iz istog pehara uništenja“, obećao je, a potom i dodao kako će Joakimovo telo biti, „bačeno i izloženo dnevnoj vrućini, a noćnoj hladnoći.“[50]

Iako ga nisu otvoreno upozorili, Joakim se i formalno pobunio protiv Vavilona čim je Neho II bio spreman da krene u napad. Prestao je da šalje danak u Vavilon. Neho je prešao granice Egipta, a Navukodonosor II se uputio u pravcu juga kako bi se suočio s pretnjom.

Godine 602. p. n. e., Neho II i Navukodonosor II sukobili su se u bici. Dve vojske borile su se jedna protiv druge do uništenja. Vavilonska hronika, koja u tom segmentu potiče iz razdoblja Navukodonosorove vladavine, kazuje nam kako je naredne, 601. godine p. n. e., vođena još jedna bitka: „Još jednom su se međusobno sukobili na bojnom polju“, glasi početak odeljka koji se odnosi na događaje iz 601. godine p. n. e., „i obe strane pretrpele su velike gubitke. … Navukodonosor i njegova armija okrenuli su se i vratili u Vavilon.“[3]

Ali Navukodonosor II nije bio jedini koji je doživeo neuspeh. Neho II je izgubio veliki broj ratnika kako bi zadržao svoje zapadnosemitske posede. „Vladar egipatski više nije napuštao teritoriju svoje zemlje“, navedeno je u

Drugoj knjizi careva, 24, „zato što je car vavilonski zauzeo sve njegove zemlje, od mesta Vadi u Egiptu pa sve do reke Eufrat."

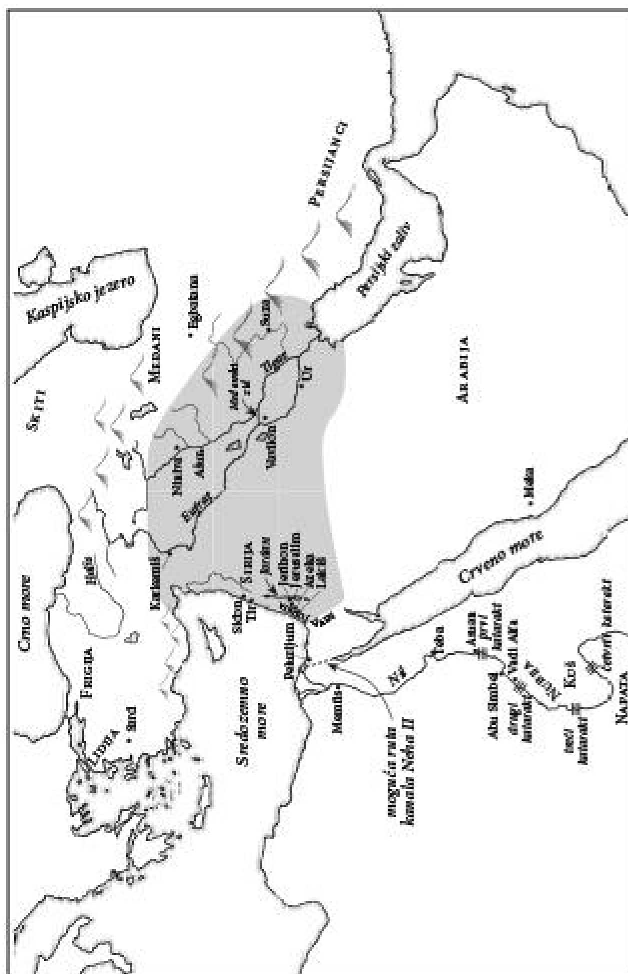
Umesto toga, Neho II se posvetio sopstvenoj državi. Angažovao se na izgradnji sopstvenog kanala sve dotle dok on nije povezao reku Nil s Crvenim morem. Bio je to ogroman poduhvat: „Dužina kanala bila je tolika da je bilo potrebno četiri dana da bi se preplovio", zapisao je Herodot, „a bio je iskopan dovoljno duboko da su dve trireme mogle da se kreću paralelno."[4] Trirema je bila široka svega oko pet metara, ali je uprkos činjenici da je kanal, koji se protezao sve do Crvenog mora, bio širok desetak metara, to ipak bio izuzetan poduhvat.[51] U želji da zaštiti ulaz iz pravca Nila, faraon je naredio da se podigne tvrđava Peluzijum.

Angažovao je dve grupe najamnika kako bi mu pomogle u uvežbavanju mornarice. Jednu grupu činili su grčki pomorci koji su poticali iz jonskih gradova, koji su se nalazili duž obala Egejskog mora.[5] Drugu grupu, prema Herodotovim navodima, činili su feničanski moreplovci koji su najverovatnije poticali iz jednog od feničanskih gradova (iz Tira ili Sidona, a možda iz feničanske kolonije, grada Kartagine, koji je na severnoafričkoj obali osnovala Jezaveljina dalja potomkinja). To mu je omogućilo da sagradi flotu koja se najvećim delom sastojala od primitivne vrste trireme: ratnog broda konstruisanog tako da je mogao da probuši druge brodove. Ti brodovi bili su usidreni druž obala Crvenog mora.[6] Herodot je čak tvrdio kako je jedna posada feničanskih moreplovaca, koji su po naređenju Neha II isplovili kako bi istraživali Crveno more, plovila u pravcu juga i nastavila da to čini dalje. Na iznenađenje mnogih, oni su se tri godine kasnije pojavili kod Herkulovih stubova – koji su predstavljali ulaz u Sredozemno more – te su ploveći preko Mediterana stigli do delte reke Nil. Oplovili su čitav afrički kontinent.[7] Sve to predstavljalo je prekid s dotadašnjom tradicijom Egipćana koji nisu bili skloni moreplovstvu, ali je Neho II, predviđajući događaje unapred, uvideo kako je trgovina bila mnogo korisnija od ratovanja u naporima da se stvori novo carstvo.

I dok su se u Egiptu odigravala ta uzbudljiva istraživanja, Juda se našla u problemu. Joakim je računao na egipatsku podršku. Međutim sada je bio usamljen. „Bio je izneveren u svojim nadanjima", zabeležio je Josif, „pošto Egipat nije imao nameru da ratuje u to vreme."[8]

Ipak, strepeći od vavilonske osvete, Joakim je morao da čeka još četiri godine sve dok Navukodonosor nije obnovio svoju vojsku i potom počeo

sukob s nomadima u severnim pustinjskim predelima Arabije (o čemu svedoči vavilonska hronika).[9] Nije nam poznato šta se u to vreme dešavalo u gradu. Međutim, moguće je da su pojedini jerusalimski zvaničnici bili saglasni s Jeremijom, odnosno s njegovom tvrdnjom da nije bilo mudro suprotstavljati se Vavilonu. Joakim je umro 597. godine p. n. e., u trideset šestoj godini. Navukodonosor je odmah pohitao u pravcu grada.

56. Vavilonsko carstvo

U Jerusalimu je Joakimov mladi sin Joahin stupio na presto. Međutim, čim se Navukodonosor približio jerusalimskim bedemima, do čega je došlo svega nekoliko nedelja nakon Joakimove smrti, mladi car, njegova majka, dvorjani, plemići i svi zvaničnici su se predali. Moguće je da im je bila ponuđena neka vrsta zaštite ukoliko bi učinili ono što je od njih traženo. I mada su bili zarobljeni, prema njima su se dobro odnosili. Vavilonski

istorijski izvori svedoče o tome kako je Joahin narednih četrdeset godina proveo živeći u Vavilonu o trošku samog cara, koristeći se sredstvima koja su poticala iz vavilonske riznice.[10]

Vojska je bila odvedena u Vavilon, ali nije rasformirana. Riznica i Solomonov hram bili su opljačkani i iz njih je uzeto zlato, ali same građevine nisu bile porušene ili spaljene. Navukodonosor čak sa sobom nije poveo ni sve članove vladarske porodice. Odredio je da Joahinov stric, brat mrtvog cara, po imenu Matanija (pod novim imenom Zedekija), postane novi vladar. Josif je ovu odluku nazvao „međusobna pomoć“,[11] ali je u stvari Zedekija bio zapovednik koga je postavio Vavilon. No, Jerusalim se izvukao na relativno bezbolan način.

Navukodonosor je imao pametnija posla nego da se stara o uspostavljanju kontrole nad trećerazrednom državom koja se nalazila na zapadu. Njegov cilj bio je da sebe postavi i održi na položaju velikog cara i to je bio nameran da učini na način na koji su dve hiljade godina to činili mesopotamski carevi. Opredelio se da gradi. Njegovi lični zapisi sadrže informacije o obnovi i doziđivanju brojnih hramova u samom Vavilonu, koji je bio dom boga Marduka, a Navukodonosorova odanost Marduku slavljena je kao vavilonska pobeda. „O Marduče, moj gospodaru“, glasio je jedan od Navukodonosorovih zapisa koji se odnosio na uspešan vojni pohod koji je za cilj imao gušenje pobune u zapadnim oblastima, „neka ja uvek budem tvoj zakoniti zapovednik. Neka ja vučem tvoj jaram sve dok me ne naslede moji potomci … neka moji potomci vladaju zauvek.“[12]

Njegovo izuzetno poštovanje Marduka bilo je prisutno u svakom natpisu koji je bio u vezi s njegovim poduhvatom: „On je revnosno ukrasio hram posvećen bogu Belu, kao i sva ostala sveta mesta“, zabeležio je Beros.[13] Izgradio je ceremonijalni put koji je korišćen tokom održavanja svetkovina u čast boga Marduka. Radilo se o dvadesetak metara širokoj stazi koja je počinjala u okviru središnjeg hramovnog kompleksa i vodila do Ištarinih vrata koja su se nalazila u severnom delu grada. Ona je služila kako bi božanstvo moglo da se njome kreće tokom novogodišnjih svečanosti. Zidovi, koji su se nalazili s obe strane, bili su obojeni u plavo i ukrašeni izrezbarenim prikazima lavova.[14] Ostaci Ištarinih vrata, kao i staze koja je vodila do njih, postali su najprepoznatljivije slike drevnog Vavilona iako su poticali sa samog kraja te epohe.

Navukodonosor II podigao je sebi najmanje tri palate koje su bile ukrašene glazurom, zlatom i srebrom. U jednoj od tih palata car je podigao i vrtove.

Ostaci tih vrtova još uvek nisu identifikovani (kao jedna od mogućih lokacija smatra se ogroman splet zidova i odaja sa zasvođenim plafonima koji je otkriven na mestu glavne vladarske palate koja se nalazila na obalama Eufrata), ali je njihova slava ostala sačuvana zahvaljujući pisanim svedočanstvima brojnih kasnijih autora.

Najbolji opis Ištarinih vrata dao je Diodor sa Sicilije u trećem tomu svog dela *Bibliotheca Historica*:

21. Ištarina vrata. Rekonstrukcija Ištarinih vrata – glavne gradske kapije Vavilona iz vremena vladavine cara Navukodonosora II
(Vorderasiatisches Museum, Staatliche Museum zu Berlin; autor fotografije: Erich Lessing/Art Risors, Njujork)

Nekada davno živeo je vladar koji je svojoj ženi podigao te vrtove o kojima ćete sada slušati. Njegova supruga, koju je tako nežno voleo, bila je persijskog porekla, a u prirodi te države bilo je da ona veoma želi da stane na vrh visokih bregova kako bi videla zemlju koja se oko nje nalazila. Stoga je ona zamolila svoga gospodara da joj načini baštu, vrt za uživanje, veštačku tvorevinu koja bi bila plod rada izuzetnih zanatlija.

Ulaz u vrt nalazio se u brdu, s građevinama koje su se nizale jedna iznad druge u veliku visinu tako da je posetilac s vrha mogao da osmotri u daljinu i širinu. Ispod površine nalazili su se svodovi koji su nosili svu

težinu tih bašti. Jedan svod nalazio se povrh drugoga, a kako je građevina išla u visinu, svodovi su bivali sve veći. Na najvišem svodu zidovi koji su nosili taj vrt bili su debeli oko osam metara. ... U pločniku su se nalazile cisterne s vodom. U tim vrtovima nalazile su se sve vrste drveća, divne za posmatranje, kao i sveži, zeleni travnjaci. Štaviše, postojao je i oluk koji je služio za odvod viška vode kojom je vršeno navodnjavanje zemljišta.[15]

„Carica persijskog porekla" to uopšte nije ni bila, budući da je poticala iz Medije. Bila je to niko drugi do Amitis, kćerka Kserksa, međanskog cara.

Ti vrtovi – koji su zbog svog oblika izvrnutog zigurata kod koga se svaki naredni nivo nalazio iznad onog prethodnog dobili naziv „viseći" – postali su opštepoznati. Bezmalo svaki drevni istoričar, koji je opisivao Vavilon, svedočio je i o njima, a upravo na osnovu tih prikaza možemo stvoriti predstavu o tim najpoznatijim vrtovima starog sveta. Bio je to istinski onovremeni Raj. „Imao je velike kamene terase koje su bile sagrađene tako da su dočaravale izgled nekakve planine zasađene različitim vrstama drveća", zapisao je Beros. „On je za svoju suprugu, koja je volela planine budući da je bila rođena u Mediji, osmislio i izgradio ono što zovemo *visećim vrtovima*."[16]

Bile su to građevine koje su odisale miroljubivošću. Ipak, Navukodonosor II na umu je imao i mnogo ozbiljnija pitanja. Naložio je da se ojačaju dvostruki vavilonski gradski bedemi i to tako da su unutrašnje zidine bile debljine i do sedam metara, dok su spoljni bedemi bili načičkani osmatračnicama na svakih dvadesetak metara. Delimično iskopan opkop štitio je prilaz jednom delu grada. Navukodonosor II naredio je da se opkop prokopa oko čitavog grada sve dok Vavilon nije bio okružen kanalom širine oko petnaest metara.[17] Potom je s istočne strane grada podigao još jedan niz bedema. Taj zid, koji je u kasnijem razdoblju grčki ratnik Ksenofon opisao kao „medejski bedem", prostirao se od Eufrata do Tigra i neodoljivo je podsećao na bedem koji je u drevnom razdoblju podigao sumerski car Šu-Sin kako bi svoju državu zaštitio od nadirućih Amorićana.[52] „Zid je postavio", zabeležio je Beros, „tako da oni koji bi imali nameru da opsednu grad nikako ne bi mogli da preokrenu rečni tok." Ne tako davno uništenje Ninive učinilo je da je car Navukodonosor II strahovao od vode.[18]

Vavilon je pod njegovom vlašću veoma napredovao i rastao. Još je Aristotel zabeležio „kako se govorilo da kad je Vavilon bio zauzet, znatan deo grada nije toga ni bio svestan naredna tri dana“ i to upravo zahvaljujući izuzetnoj veličini same prestonice.[19] Ali uprkos postojanja svih tih građevina, sasvim je moguće da Navukodonosor II nije bio toliko moćan koliko se to moglo činiti. Naime, 595. godine p. n. e. bio je prinuđen da uguši pobunu do koje je došlo u samoj prestonici. Bilo mu je potrebno čak dva meseca da se obračuna s pobunjenicima što ukazuje na mogućnost da je u tome bila angažovana i vojska (koja je i sama bila iscrpljena od stalnih borbi).[20]

Postoji i istorijski izvor, koji je poticao iz Egipta, kome treba posvetiti pažnju.

Neho II, koji je u dva navrata neuspešno ratovao protiv Navukodonosora II, preminuo je 595. g. p. n. e., svega dve godine posle sukoba do koga je došlo neposredno uz područje Delte, a na prestolu ga je nasledio njegov sin Psametih II.

Novi faraon nasledio je egipatske oružane snage koje su tada uključivale i mornaricu. Nije ih koristio radi trgovine, već da bi obnovio nekadašnju moć egipatske države. Organizovao je vojni pohod u Nubiju, ali u one njene delove koji se pre toga nikada nisu nalazili u okvirima Egipta, u koji je poveo dve divizije: egipatski kontingent nalazio se pod zapovedništvom starešine Amasisa, dok je grčkim kontingentom komanadovao drugi oficir. Sam faraon zadržao se u Asuanu, ali su njegove jedinice nastavile napredovanje u pravcu juga.[21] Ovaj vojni pohod ostao je upamćen zahvaljujući grafitima koje su grčki vojnici, ne preterano svesni egipatske prošlosti, urezivali na noge statue faraona Ramzesa II koja se nalazi u Abu Simbelu. „Ovo su napisali oni koji su plovili sa Psametihom“, glasio je jedan od tih zapisa, „i koji su stigli i ispod Kerkisa, sve dokle je reka to dozvoljavala. Oni koji su govorili stranim jezikom nalazili su se pod zapovedništvom Potasimta, a oni koji su se služili egipatskim bili su pod komandom Amasisa.“[22]

Grad Napata bio je spaljen, a oko četiri hiljade dve stotine Nubijaca je stradalo ili bilo zarobljeno.[23] Čuvši za to osvajanje, Zadekija je uputio poruku Psametihu II. Ukoliko bi Egipat poželeo da napadne Navukodonosora II, Jerusalim bi mu se pridružio. „Povezao se s

Egipćanima“, zapisao je Josif, „u nadi da će uz njihovu pomoć savladati Vavilonce.“[24]

Moguće je da je Navukodonosor II delovao oslabljeno pošto je Psametih II pristao da dođe. Svoju vojsku, koju su činili Egipćani i Grci, poveo je iz područja Delte i vodio je, tipično za Egipćane, kopnom. Kao odgovor na to, vavilonska vojska, koja se već nalazila pod jerusalimskim gradskim bedemima da bi saznala zašto je Zadekija kasnio s plaćanjem danka, odustala je od opsade grada i usmerila se u pravcu juga kako bi se suočila s pretnjom koja je odatle dolazila.

Prorok Jeremija, koji je i dalje nagoveštavao potpunu propast, upozoravao je Zadekiju da je najgore tek trebalo da se dogodi. „Faraonova armija, koja je pokrenuta kako bi tebi pomogla, vratiće se u svoju domovinu“, rekao je Jeremija. „Potom će se Vavilonci vratiti. … Nemoj se zavaravati razmišljanjem kako će nas Vavilonci ostaviti na miru. Neće! Čak i kad bi uspeo da pobediš čitavu vavilonsku vojsku, a da u šatorima ostanu samo njeni ranjeni ratnici, oni će iz njih izaći i spaliti grad.“[25]

Bilo je to javno izraženo nepoverenje, ali Zadekija nije želeo da sluša, pa je prorok Jeremija završio u tamnici u kojoj više niko nije mogao da ga čuje. („On obeshrabruje ratnike!“, opravdano se požalio jedan od vojnih zapovednika.) U međuvremenu, Navukodonosor II se „u bici sukobio sa Egipćanima, i pobedio ih. A kad su oni počeli da beže, gonio ih je i prognao iz čitave Sirije.“[26] Psametih II se vratio svojoj kući. Svega nekoliko sedmica kasnije, u februaru 589. godine p. n. e., on je preminuo, a nasledio ga je njegov sin Aprej. Čak i ukoliko je Zadekija iznova na jug, u Egipat, uputio poziv za pomoć (kako se to može naslutiti iz zapisa koje su ostavili proroci Jeremija i Jezekilj), ovog puta je to bilo ignorisano. Aprej je, na osnovu lošeg iskustva svoga oca, naučio lekciju te nije želeo da se suprotstavlja velikom vladaru.[53]

Navukodonosor II se potom usmerio u pravcu Jerusalima. Zadekijina vojska kontrolisala je utvrđene gradove Azeku i Lakiš koji su se nalazili na prvoj liniji odbrane u odnosu na vavilonski napad. Međutim, ti gradovi su, jedan po jedan, bili osvojeni. Agonija sporog poraza bila je zabeležena na ostacima grnčarije pronađene u gradu Lakišu, koji su se tu našli kao svojevrsne poruke ratnika koji su se nalazili na obodima odbrambene linije i koji su strepeli od nastupajućeg pokolja. Azeka je prva pala u ruke neprijatelja.

„Neka moj gospodar zna“, bilo je zapisano na jednom od fragmenata keramike, „da više ne možemo videti signale koji su dopirali iz pravca Azeke.“[27] Grad je pao u ruke protivniku. Njegova svetla su utihnula, a nedugo zatim mračni vavilonski talas zapljusnuo je i grad Lakiš da bi potom stigao do jerusalimskih bedema.

Opsada je potrajala čitave dve godine. Prema zapisima koje je ostavio Josif, nju su pratile „glad i boleštine“, a glad je bila ta koja je konačno učinila da opsadi dođe kraj. Godine 587. p. n. e., Zadekiji je prekipelo. Pokušao je da umakne iz grada, i to očigledno ne opterećujući se sudbinom svojih podanika koji su bili ostavljeni na milost i nemilost vavilonskih ratnika. „Glad je bila tolika da nije bilo hrane za ljude“, zabeleženo je u *Drugoj knjizi careva*. „Zatim su probijeni gradski bedemi i čitava vojska je, kroz kapiju koja se nalazila između dva bedema, pobegla iz grada pod okriljem noći iako je vavilonska vojska bila opkolila sav grad. Utekli su u pravcu reke Jordan, ali su vavilonski ratnici gonili cara i uspeli da ga zarobe u jerihonskoj dolini. Odvojili su sve njegove vojnike koje su odmah pogubili, a on je bio zatočen.“[28]

Navukodonosor II, koji je inače bio imun u odnosu na tradicionalnu praksu iskazivanja surovosti svojstvenu asirskim carevima, ovog puta je odlučio da se osveti. Kad je Zadekija bio doveden u njegov vojni logor, naredio je da se njegovi sinovi, koji su još uvek bili deca, pogube pred očima njihovog oca. Potom je naredio da se Zadekiji izvade oči kako bi zapamtio taj masakr kao poslednje što je video.

Zadekija je u Vavilon odveden u lancima. Svi njegovi istaknuti vojni zapovednici i viši sveštenici pogubljeni su neposredno uz vojni logor. Car Navukodonosor II naredio je, pak, svom vojnom zapovedniku da spali grad Jerusalim. Bedemi su bili razrušeni. Stanovnici grada su proterani, a carska palata, kuće, riznica i Solomonov hram bili su spaljeni. Jevreji su bili prinudno raseljeni po čitavoj teritoriji Vavilonskog carstva, a neki su pobegli čak u Egipat. Bio je to početak razdoblja izgnanstva (dijaspore) koje je potrajalo čitava dva hiljadugodišta. Josif je zaključio kako su upravo „na taj način izumrli potomci cara Davida.“[29]

U međuvremenu, Navukodonosorovi saveznici, Međani, koji su se nalazili pod vlašću njegovog tasta Kserksa, borbom su se probijali kroz područja Male Azije. U vreme pada Jerusalima, Međani su se približili granicama

Lidije.

Lidija, koju su Kimerijci napali stotinak godina ranije, uveliko je obnavljala svoju snagu. Neki Liđani prebegli su u Trakiju, a odatle, najverovatnije, i dalje na zapad. Međutim, neki su se i zadržali na tom prostoru te je u jednom razdoblju njima vladao Gigov daleki potomak po imenu Alijat. Pod njegovim vođstvom liđanska vojska suprotstavila se Međanima čije je napredovanje uspela da zaustavi.

U razdoblju između 590. i 585. godine p. n. e., dve armije sukobljavale su se u blizini reke Halis, ali nijedna nije uspela da nadvlada drugu. Herodot je primetio kako je tokom sveg tog razdoblja „podjednak broj pobeda pripao Međanima, kao i Liđanima.“[30] Stoga je 585. godine p. n. e. Navukodonosor II rešio da okonča takvo stanje. Poslao je jednog od vavilonskih vojnih zapovednika, po imenu Nabonid, kako bi pomogao dvema stranama da postignu primirje. Izgleda da je Nabonid dobro obavio povereni mu zadatak. Dvojica vladara pristala su da sklope mirovni sporazum koji je bio ojačan brakom između Alijatove kćerke Arijene i Kserksovog sina Astijaga.[31]

Možda bi bilo bolje da je car Navukodonosor II poslao svoju armiju kako bi pomogao Međanima da savladaju Liđane umesto što je insistirao na postizanju mira. Ipak, Kserks je tada već četrdesetak godina bio vladar Persijanaca i Međana. Bio je veoma star i bolestan čovek, sklon tome da obustavi dalje borbe. Neposredno posle potpisivanja mirovnog ugovora i sklapanja vladarskog braka, on je pao u postelju i nedugo potom preminuo. Na njegov presto stupio je Astijag, koji nije bio voljan da obnovi neprijateljstva, već je odlučio da svoju suprugu povede kući.

Navukodonosorova vladavina, a posebno njen završni deo, obavijena je misterioznim nagoveštajima da se u tom razdoblju odigravalo nešto veoma loše. Najcelovitiji opis tog teškog perioda nalazimo u *Knjizi proroka Danila*, u kojoj su opisani životi četvorice jevrejskih zatočenika u Vavilonu koje su saradnici cara Navukodoosora II obučavali da postanu Vavilonci. Jedan od tih zatočenika, a to je bio upravo Danilo, bio je pozvan da protumači tegoban san cara Navukodonosora II. Vladar je tokom noći video jedno drvo s predivnim lišćem i obiljem plodova voća ispod koga su utočište našle mnoge životinje, dok se na njegovim granama smestilo mnoštvo ptica. Potom je video kako je to drvo bilo posečeno, oguljeno i isečeno na komade, a panj prekriven bronzom.

Imajući u vidu činjenicu da su asirski i vavilonski vladari gajili posebnu posvećenost svetom drvetu iz koga su crpli snagu, taj san Navukodonosor II smatrao je lošim predskazanjem. Zamoljen da protumači san, Danilo je potvrdio njegovu negativnu konotaciju: saopštio je kako će car oboleti od ludila koje će ga privremeno obuzeti na način da će izgubiti svoju moć. Ono što je sasvim sigurno jeste da je car Navukodonosor II zaista umno oboleo: „Odvojili su ga od drugih budući da je pasao travu poput kakve stoke. Njegovo telo bilo je pokvašeno nebeskom rosom sve dok se njegova kosa nije pretvorila u orlova pera, a njegovi nokti u ptičje kandže." Takvo stanje potrajalo je čitavih sedam godina.[32]

Ovu povest umnogome su zakomplikovali kasniji jevrejski učenjaci, koji su tumačili pojedine biblijske odeljke, dajući toj transformaciji odgovarajuće razjašnjenje. U biblijskoj literaturi nije toliko česta pojava da neki čovek bude kažnjen na taj način da se preobrati u životinju. Jedno docnije delo, pod naslovom *Životi proroka*, nastalo oko 100. godine n. e., koje je predstavljalo osvrt na živote različitih jevrejskih proroka čiji je autor ostao nepoznat, tumačilo je kako je takvo stanje mentalnog zdravlja cara Navukodonosora II bilo neposredna posledica njegove tiranije. *Životi proroka* opisuju Navukodonosora kao mentalno zdravog, ali ipak s određenim životinjskim karakteristikama:

... Jer njegova glava i prednji delovi tela bejahu kao u vola, a noge i zadnji delovi poput onih u lava. ... Uobičajeno je kod tirana da oni ... u svojoj poznoj dobi postanu nalik životinjama.[33]

To je u potpunoj suprotnosti sa sadržajem *Epa o Gilgamešu* u kome ljudsko biće po imenu Enkidu juri kroz ravnicu i pase travu poput životinje. U *Epu o Gilgamešu* Enkidu je tiranski nastrojeno, necivilizovano biće željno moći koje predstavlja opasnost za vladara i treba da bude savladano i utamničeno kako bi država mogla da napreduje. U povesti o Gilgamešu i Enkiduu čovek postaje dobar vladar (a njegova tamna strana mnogo humanija) kad uspe da se odupre iskušenjima da vrši svoju vlast bez ikakvog ograničenja. Međutim, Navukodonosor II je postupio upravo suprotno budući da je vremenom postao potpuni autokrata te se od ljudskog bića preobrazio u životinju.[34]

Uprkos mestu koje je zauzimao u mašti svojih suseda, Vavilon je za kratko bio centar carstva. Hamurabi je bio njegov prvi veliki vladar. Navukodonosor I bio je tek drugi, dok je poslednji značajni vladar bio Navukodonosor II, koji je, ujedno, bio i poslednji. Vavilon nije bio naviknut na velike careve.

Tako je sumerska bojazan od fenomena vladara dobila svoj pun značaj u povesti o Navukodonosorovom ludilu. I cara Navukodonosora II pobedila je životinja u njemu. Danilo, koji je poticao iz naroda koji je nekoliko vekova ranije počeo da bira svoje vladare uprkos volji božjoj, ponudio je teološki komentar kojim je pokušao da objasni taj događaj. Ljudi strahuju od toga da postanu vladari pošto svako žudi za moći koja ga, istovremeno, uništava.

VREMENSKA TRAKA 58

RIM I VAVILON		PERSIJA	
		PERSIJA	MEDIJA
	Sargon II		
	Senaherib		
Tulije Hostilije	Šamai-ium-ukin		
		Kir I	
Anko Marcije	Kandalu		
			Kserks
	Sin-šum-iškun		
Tarkvinije Stariji	Nabopalasar		
	pad Ninive (612. g. p. n. e.)		
	Navukodonosor (605. g. p. n. e.)		
	Pad Jerusalima (587. g. p. n. e.)		Astijag
Servije Tulije (578. g. p. n. e.)		Kambiz I	

Knjiga proroka Jeremije, koja predstavlja jedan od glavnih istorijskih izvora o sukobima do kojih je došlo između Vavilonaca, Egipćana i Jevreja, sadrži Jeremijina proročanstva o propasti koja su saopštena tematski, a ne hronološki. Ovo proročanstvo nadovezuje se na njegov osvrt u vezi s Joakimovom smrću i stupanjem na presto Jezekilja, ali poređenja s događajima koji su navedeni u *Drugoj knjizi careva* i *Drugoj knjizi letopisa* kao da ga smeštaju u vreme pre Jezekiljevog stupanja na presto (*Knjiga proroka Jeremije, 37, Druga knjiga careva, 24:7* koja kazuje da egipatski vladar nije ponovo izašao izvan granica Egipta u razdoblju posle Joakimove

vladavine, kao i *Druga knjiga letopisa 36:5–7*). Odnos između hronologija datih u ova tri istorijska izvora ostaje nerešiv problem.

I Herodot je, zapisao kako je faraon Neho II obustavio izgradnju kanala zbog lošeg predznaka, te da je taj poduhvat okončao car Darije. Po svemu sudeći, to nije bilo tačno budući da je Neho II naredio da se izradi flota brodova za plovidbu na moru što ni na koji način nije odgovaralo tvrdnji da je prekinuo gradnju kanala. Najverovatnije ga je car Darije obnovio, pa potom pripisao sebi zasluge za njegov nastanak. Bio je to jedan od postupaka koji su ga učinili velikim vladarom, i to ne samo po delima, već i po reputaciji. Aristotel, Diodor sa Sicilije, Strabon, Plinije Stariji, Ptolomej i drugi klasični istoričari pominju kanal, ali se razlikuju u tome ko ga je prokopao i završio, kao i kojim pravcem je tekao. Po svemu sudeći, kanal je bio izložen nanosima peska i stalno je morao da bude iznova prokopavan. Istraživanje u vezi s iskopavanjem kanala može se naći u delu Karol A. Redmont, pod naslovom *The Wadi Tumulat and the „Canal of the Pharaohs“* (u: *Journal of Eastern Studies* 54:2, 1995, str. 127–135).

Velika piramida u Gizi (Jedanaesto poglavlje, prvi tom) i viseći vrtovi Vavilona predstavljaju prva dva od ukupno Sedam čuda drevnog sveta, spiska koji je, pored ostalih, 1721. godine u svom delu *Entwurf einer historischen Architektur* sastavio Johan Bernhard Fišer fon Erlah. U tom delu Fišer je pratio trag severnoafričkog bibliotekara Kalimaha koji je oko 260. godine p. n. e. sastavio listu velikih građevina koje su se nalazile širom sveta (sadržaj spiska nije nam poznat jer je on uništen u plamenu, u vreme kad je zapaljena Aleksandrijska biblioteka; videti: Sedamdeset osmo poglavlje, treći tom). Budući da viseći vrtovi Vavilona odavno ne postoje, u odnosu na vreme kad je stvarao Erlah, oslonili smo se na zapise Diodora sa Sicilije i Berosa.

Jevrejski izvori Apreja nazivaju Hofrom. Odeljci koji bi se mogli odnositi na njega nalaze se u *Knjizi proroka Jeremije 44:30, 46:25, 47:26*, kao i u *Knjizi proroka Jezekilja 29, 30:21–26*.

Videti Četrdeset prvo poglavlje, (prvi tom) str. 456.

Pedeset deveto poglavlje

Kir Veliki

Između 580. i 539. godine p. n. e. Kir je pobedio Međane, Persijance, a na kraju i Vavilonce

O oblastima koje su se nalazile istočnije u odnosu na Navukodonosorove, međanski vladar Astijag, vrhovni zapovednik Međana i Persijanaca, sanjao je svoje snove. Nekoliko godina ranije njegova supruga rodila je kćerku kojoj su dali ime Mandana i koja je već ulazila u doba kad je trebalo razmišljati o braku. „Sanjao je“, zapisao je Herodot, „kako je ona u toj meri obilno mokrila da ne samo da je poplavila čitav grad, već i celu Aziju.“[1] Ta tvrdnja je podjednako bila odvratna i problematična, ali je njegova mudra supruga taj san protumačila na način da će njihova kćerka Mandana jednoga dana biti na čelu carstva.

Po svemu sudeći, Astijag nije imao sinova te je vrlo verovatno da je njegov unuk ujedno bio i naslednik prestola. Stoga takvo tumačenje sna samo po sebi nije moralo da nagoveštava loše vesti. Ipak, on je potpuno bio svestan toga da otac Mandaninog deteta ne bi mirno posmatrao kako carska kruna prelazi neposredno s dede na unuka.

Zato je veoma pažljivo izabrao supruga svoje kćeri: u pitanju nije bio nijedan od ambicioznih međanskih velikaša koji su ga okruživali u Egbatani, već se opredelio za po rangu nižu (i prostorno udaljeniju) ličnost. Svoju kćerku Mandanu poslao je u grad Anšan kako bi se tamo udala za njegovog vazala Kambiza, sina Kira I, naslednika persijskog prestola. Kambiz se zakleo na vernost svom međanskom vrhovnom gospodaru, a čini se da Astijag nije imao neko posebno visoko mišljenje o njegovim ambicijama.

Mandana je veoma brzo ostala u blagoslovenom stanju. Kambiz možda i nije bio ambiciozan, ali je zato bio veoma plodan. U tom periodu Astijag je usnio drugi san koji je predstavljao potpunu suprotnost u odnosu na Navukodonosorov san o posečenom svetom drvetu: vinova loza iznikla je iz tela njegove kćerke i prekrila čitavu teritoriju međanske države. Njegovi mudri savetnici protumačili su taj san na način da ga dete njegove kćerke neće samo naslediti, već i vladati umesto njega.

Zato je Astijag pozvao svoju kćerku da ga poseti u Egbatani gde je u raskoši živela u carskoj palati, u očekivanju rođenja svog deteta. U međuvremenu, on je odlučio da se ratosilja tog deteta. Izgleda da Kambiz nije imao drugog izbora nego da dozvoli svojoj supruzi i nerođenom detetu da krenu na put, a ni Mandana nije mogla da odbije očevu naredbu.

Mandana je rodila sina kome je nadenula ime Kir, po ocu svog supruga. Astijag, koji je po svaku cenu želeo da izbegne da ubije svog bliskog srodnika, kao i da očuva svoju nevinost, poslao je po svog rođaka i najbližeg saradnika Harpaga kome je izdao naređenje da ga oslobodi tek rođenog deteta. Izgleda kako se Astijag nadao da će se svi svedoci pretvarati da je dete bilo mrtvorođeno. Mandana bi se vratila svojoj kući, a opasnost po njegov presto bi prestala.[2]

Harpag, takođe, nije želeo da preduzme ništa što bi mu se kasnije moglo obiti o glavu. Njegova ideja je bila da se, po ugledu na Astijaga, osloni na nekog drugog u obavljanju poverenog mu zadatka. „Dete mora da umre“, zaključio je, „ali to ubistvo treba da počini neko od Astijagovih ljudi, a ne mojih.“

S tom mišlju Harpag je dete predao jednom od Astijagovih pastira koji ga je odmah odneo svojoj kući i predao supruzi koja je neznatno ranije na svet donela mrtvorođeno dete. Pastir je svoje dete sahranio na obroncima obližnje planine, a Harpagu je dojavio kako je zadatak obavljen. Tako je Kir odrastao u pastirovoj kolibi.

Ta povest, koju je zabeležio Herodot, predstavlja još jednu u nizu tradicionalnih legendi koje su svedočile o vladarevom božanskom izboru: beba, nekim čudom sačuvana, porasla je kako bi jednoga dana postala veliki vladar upravo zahvajujući božanskom proviđenju koje ga je označilo u tako ranoj životnoj dobi. Ipak, u Herodotovoj verziji legende o Kiru sadržani su i podaci o ne tako dobrim političkim odnosima između Međana i Persijanaca. Međani jesu činili vladajući sloj, ali tek rođeno dete vazalnog persijskog

vladara nije tek tako moglo biti ubijeno, pa čak ni po naređenju vrhovnog monarha.

22. Kirovo porodično stablo. Na osnovu svog braka car Kir I bio je u porodičnim vezama s vladarima Vavilona, Medije, Lidije i Persije (autor porodičnog stabla: Riči Gan)

Dogodilo se ono što je bilo neizbežno. Jednom prilikom njegov deda spazio je Kira, koji je tada imao deset godina, kako se na trgu igra sa svojim vršnjacima igre u kojoj je u potpunosti dominirao nad njima. Tada je već bilo prekasno da ga ubije budući da bi bilo nemoguće prikazati taj čin kao nesreću. Pokušavajući da na najbolji mogući način izađe iz čitave te teške situacije Astijag je javno priznao da se radi o njegovom unuku. Vladarevi mudri savetnici saopštili su mu kako je, igrajući se uloge vladara sa svojim vršnjacima, Kir u stvari ispunio predskazanje iz Astijagovog sna te je car poslao Kira njegovim roditeljima u Anšan koji ga nikada nisu videli.

Potom je naredio da mu dovedu Harpaga. Uhvaćen u zamku, Harpag je priznao kako je nekome drugom poverio da postupi kako je car naredio. Astijag se poneo kao da je bio voljan da prihvati rođakovo izvinjenje: „Sve je, na kraju, dobro ispalo“, uveravao je Harpaga, „bio sam veoma uznemiren kćerkinim lošim odnosom u vezi sa mnom“ (što je, pretpostavljamo, bila neistina) „i nimalo se nisam osećao prijatno zbog onoga što sam učinio. Pošalji svog sina da upozna rođaka i zajedno ćemo svetkovati.“

Harpag je u palatu poslao svog sina. Astijag je naredio da se dečak ubije, ispeče i posluži kao glavno jelo tokom svetkovine koja je održavana te večeri: „Kad je primetio da je Harpag dovoljno jeo“, zapisao je Herodot, „Astijag ga je upitao da li mu se svidelo jelo. Harpag mu je odgovorio da je veoma uživao u njemu. Tada su sluge iznele dečakovu glavu, ruke i

stopala." Videvši ostatke svog sina, Harpag je uspeo da „održi samokontrolu". Astijagu je saopštio kako „vladar nije mogao da postupi pogrešno. Potom je uzeo ostatke svog sina i odneo ih kući".[3]

Ukoliko bi sve ovo zaista bilo tačno, mogli bismo da pretpostavimo da je to kod Međana izazvalo veliko nezadovoljstvo. Ako bismo čitali između redova, videli bismo znatno zlokobniju i složeniju sliku: međanskog vladara, koji je sve više tonuo u paranoidnu psihozu, s dovoljno despotske moći kako bi svojim odanim telesnim čuvarima mogao da naredi da počine strašna zlodela protiv drugih Međana; međanskog zvaničnika, okruženog vojnicima svog carskog rođaka, koji mirno posmatra kako mu sina odvode u nepojmljivu smrt; persijsku vladarsku porodicu koja je morala da postupi u skladu s carevim naređenjima, ali da, i pored svega, nije bila izvrgnuta javnom poniženju; i, konačno, Persijance, kao pripadnike nižeg staleža, o kojima je trebalo brinuti s obazrivošću kako se ne bi pobunili.

Astijag je čak i tada zvanično bio vrhovni gospodar Međana i Persijanaca. I dalje je bio zet vavilonskog cara, a bio je takođe drugi (ili, možda, treći) po snazi vladar tada poznatog sveta. No, u udaljenom Anšanu, mladi Kir je rastao na dvoru Kambiza, gospodara Persije, a odgajala ga je majka koja je istinski mrzela svog međanskog oca. U carskoj palati, Harpag, koji je svog carskog rođaka i dalje služio bez reči, planirao je dugoročnu osvetu: jelo koje će mu biti posluženo hladno. Astijag nimalo nije bio svestan sveg tog nezadovoljstva. Postavio je stražare duž svakog puta koji je vodio iz Anšana u Egbatanu kako niko ne bi mogao da povede vojsku u napad na njegovu palatu, a da on to blagovremeno ne sazna.

* * *

Nakon četrdeset tri godine provedene na prestolu, Navukodonosor II umro je kao car pod čijom se vlašću nalazila ogromna teritorija. Ali nije nam poznato gde su bili sahranjeni njegovi posmrtni ostaci. Ono što do nas dolazi, na osnovu analize delimično sačuvanih istorijskih izvora, odnosi se na činjenicu da je nakon njegove smrti nastupilo šestogodišnje razdoblje haosa. Njegov sin Amel-Marduk[54] bio je očigledni naslednik. Međutim, izgleda da odnosi između oca i sina nisu bili baš najbolji. Određene nesuglasice, koje su postojale u njihovim međusobnim odnosima, izbile su na videlo kad je, bez ikakve sumnje uprkos željama Navukodonosora,

Amel-Marduk oslobodio Joahina i to čim je stari car preminuo. „U godini kad je Evil-Merodan postao car vavilonski“, kazuje nam *Druga knjiga careva*, „dvadeset sedmog dana dvanaestog meseca oslobodio je Joahina iz tamnice. S njime je lepo razgovarao i poseo ga na počasno mesto… Tako je Joahin odbacio svoju zatvoreničku odoru te je do kraja života obedovao za carskim stolom.“[4] Nešto kasnija tradicija, zasnovana na tekstovima jevrejskog istoričara Jerahimela koji je živeo u XII veku, govori o tome kako je Navukodonosor II, zbog izdaje, utamničio Amel-Marduka te da je nakon smrti cara, kad je Amel-Marduk bio oslobođen, naredio da se posmrtni ostaci njegovog oca izvade iz grobnice i bace lešinarima kako bi ih pojeli.[5] Ukoliko bismo iz svega ovoga pokušali da izvučemo neki zaključak, on bi se odnosio na to da Navukodonosor II i njegov sin svakako nisu bili u dobrim odnosima.

Vavilonske hronike fragmentarno su sačuvane, ali je zato Beros, hroničar faraona, sačuvao dramatičnu povest: Amel-Marduk „vladao je samovoljno i nije se obazirao na zakon“, pa je suprug njegove sestre planirao carevo ubistvo kako bi i sam preuzeo presto. On je, naime, vladao svega četiri godine, a kad je preminuo, nasledio ga je njegov sin po imenu Labaši-Marduk koji je „još uvek bio dete kad je nasledio presto kako bi vladao svega devet meseci. Zbog njegovih nepočinstava, najbliži saradnici su se urotili i na smrt ga pretukli.“[6] Drugi autori, koji su pisali u istom razdoblju, zabeležili su identičnu priču: Amel-Marduka su, prema navodima grčkog istoričara Megastena, pogubili „njegovi srodnici“, a sličnu sudbinu stradanja usled „nasilne smrti“ doživeo je i Labaši-Marduk.[7]

Ličnost koja je, konačno, preuzela carsku krunu bio je Nabonid. Vojni zapovednik koji je tridesetak godina ranije odigrao presudnu ulogu u postizanju mira između Međana i Liđana. U vreme stupanja na presto imao je više od šezdeset godina, dok je njegov sin već bio u četrdesetim, a imao je i višedecenijsko iskustvo vojskovođe i dvorjanina.[8] Međutim, on nije bio carske krvi. Pretpostavlja se da je poticao iz grada Harana budući da je u tom mestu njegova dugovečna majka, Ada-Gupi, bila sveštenica kulta Sina, boga Meseca. Ovako je jedan zapis, otkriven u Haranu, identifikuje: „Car vavilonski, sin i potomak srca moga“, zapisano je u tom tekstu, „stotinu četiri blagonaklone godine u prisustvu boga Sina darovao mi je i poživeo me.“[9]

Bilo je to plemenito, ali ne i vladarsko nasleđe kao što je i sam Nabonid to priznavao. U jednom od svojih najpoznatijih natpisa, tekstu ispisanom na cilindru koji je svedočio o obnovi hramova u Haranu i Siparu, Nabonid je zapisao: „Ja sam Nabonid, koji nije imao čast da bude neko; ja nisam bio carskog porekla.“[10] Po svemu sudeći, izgledalo je da su njegovo stupanje na presto podržali i visoki dvorski zvaničnici i vojne starešine. Deo *Vavilonske hronike* koji se odnosio na početak njegove vladavine nije sačuvan, ali nam zato njegov lični zapis govori: „Dovedoše me u središte palate i baciše se pod moje noge, i ljubljahu moja stopala, i iskazivahu poštovanje mome Veličanstvu. … A što se tiče Navukodonosora koji mi je prethodio, ja sam njegov moćni naslednik. … vojne snage bile su poverene meni.“[11]

Vavilon, na čiji je presto stupio Nabonid, bio je veoma oslabljen usled unutrašnjih sukoba koji su potrajali čitavih šest godina. Nabonid više nije raspolagao snagama kako bi nastavio napredovanje u pravcu juga, ka Egiptu, kao što su činili njegovi prethodnici. Ipak, on je i dalje bio vladar veoma prostranog carstva koji je imao mali broj protivnika. U istočnim predelima, Astijag je i dalje bio vrhovni gospodar Međana i Persijanaca, i još uvek njegov odani saveznik. Persijski vladar Kambiz preminuo je tri godine ranije, 559. g. p. n. e., i mladi Kir postao je gospodar Persijanaca („Kir je postao car Persijanaca tokom prve godine pedeset pete Olimpijade“, zapisao je grčki istoričar Diodor sa Sicilije, koji je tome dodao i to kako su svi drugi istoričari saglasni s tim podatkom).[12] Međutim, do tada nije pokazao nikakvu nameru da se osveti zbog dedine namere da ga pogubi još u razdoblju najranijeg detinjstva. Ostao je odan svom međanskom vrhovnom gospodaru, a samim tim i vavilonskom caru.

U severozapadnim oblastima, maloazijskim Liđanima tada je vladao Alijatov sin Krez, koji je još više proširio granice svoje države. Frigijci su bili potčinjeni Liđanima, koji su bili u savezništvu s mnogim grčkim jonskim gradovima duž morske obale. „Sard se nalazio na svom vrhuncu“, primetio je Herodot, „pa su ga posećivali svi veliki Grci koji su živeli u tom periodu … uključujući tu i Solona Atinjanina“, koji je se tada nalazio u desetogodišnjem samoizgnanstvu iz grada. Trgovački putevi koji su prolazili kroz prostranstva Male Azije doneli su Krezu tolika bogatstva kakvima je, dve stotine godina ranije, raspolagao i njegov predak Mida. Baš kao i Mida, Krez je stekao ugled jednog od najbogatijih ljudi svog vremena.

Nabonid je nagovorio Kreza da pristane na sklapanje formalnog saveza između Vavilona i liđanskog prestola. Istovremeno, uspostavio je mir s Egiptom. Izgledalo je, makar nakratko, da on nema nijednog protivnika.

Ali takav utisak je trajao veoma kratko.

Kir nije zaboravio na ponašanje svog dede. Moguće je da je i njegova majka pomagala u tome da to ne zaboravi. Prema Herodotovim zapisima, on je bio „najhrabriji i najočitiji u svojoj generaciji“. Njegova porodica (Ahemenidi) pripadala je plemenu Pasargade, koje je bilo najbrojnije i najsnažnije od svih persijskih plemena. Pripadnici tog plemena već su se nalazili na njegovoj strani, a posebno ukoliko bi se Kir opredelio da se suprotstavi međanskoj vrhovnoj vlasti. Takođe, on se posvetio tome da privoli i druga plemena, jedno po jedno, da mu se priklone. Međanska vlast vremenom im je postala veliko opterećenje te je odjek na Kirov poziv bio veoma pozitivan: „Oslobodite se ropstva. … U svemu ste slični Međanima, uključujući tu i veštinu ratovanja.“[13]

I stari Harpag stavio se na njegovu stranu. „Susretao se, pojedinačno, sa svim značajnijim Međanima“, zabeležio je Herodot, „da bi ih ubedio u to da je neophodno da izaberu Kira za svog vođu čime bi doveli do okončanja Astijagove vladavine.“ Izgleda da je Astijagovo ponašanje vremenom postalo sve lošije te je veliki broj Međana prihvatio Harpagov predlog.

Kad je sve bilo spremno, Kir i njegovi Persijanci otpočeli su vojni pohod čiji je cilj bio prestoni grad Egbatana. Astijagovi osmatrači dali su znak za uzbunu. Stari car, još uvek pri zdravoj pameti i sećajući se svoje prošlosti, naredio je da se njegovi savetnici, koji su njegov davnašnji san protumačili kao potpuno ispunjen, nabiju na kolje izvan gradskih bedema. Potom je okupio svoje vojne snage i na njihovo čelo postavio Harpaga (koji je tokom čitavog niza godina savršeno igrao svoju ulogu). Harpag je sve Međane poveo u rat protiv Persijanaca, ali je ubrzo promenio stranu, praćen većinom vojnih starešina koje su se nalazile pod njegovim zapovedništvom. Verovatno je to za njega bio trenutak kad je osetio posebno zadovoljstvo.

Grupa Astijagu odanih ratnika je pobegla. Uskoro je stari car bio zarobljen, a Kir je osvojio Egbatanu i proglasio se carem Međana i Persijanaca. „Tako je okončana tridesetpetogodišnja Astijagova vladavina“, zaključio je Herodot. „Upravo zahvaljujući njegovoj okrutnosti Međani su postali podanici Persijanaca nakon što su stotinu dvadeset osam godina vladali tim predelima Azije.“[14] Nespreman da proliva vladarsku krv svojih

najbližih srodnika, Kir nije pogubio svog dedu, već ga je stavio u raskošan kućni pritvor u kome je starac umro prirodnom smrću.

Sada je ahemenidska porodica, persijskog porekla, vladala oblastima na istoku. Kir nije nameravao da zauzme Vavilon, njegovog starog saveznika, već je želeo da vlada velikim carstvom. Čim je Astijag preminuo, car je odbacio mirovni sporazum između Međana i Persijanaca i započeo vojni pohod ka zemljama koje su se nalazile pod vlašću njegovog daljnjeg rođaka Kreza.

Dve armije sukobile su se na reci Halis i borile su se do potpunog uništenja one druge. U jednom trenutku Krez je naredio povlačenje svojih jedinica kako bi u Vavilon uputio poziv za pomoć, ali je Kir (nimalo spreman da dozvoli takav razvoj događaja) naredio brzo napredovanje svojih trupa koje su naposletku opkolile liđansku vojsku pod zidinama samog Sarda. Uspeo je da nadvlada liđansku konjicu tako što je u borbu uključio kamile (čija je pojava izazvala paniku među konjima), opseo grad i osvojio ga posle svega četrnaest dana.[15]

Kir je smatrao da njegovi ljudi zaslužuju nagradu, te ih je pustio da uđu u grad i opljačkaju njegovo već legendarno blago. U međuvremenu je Krez, zarobljen i doveden pred Kira, sve to posmatrao s gradskih zidina u društvu svog tamničara. Kako nije progovorio ni jednu jedinu reč, Kir ga je upitao zašto se nije uznemirio kad je video kako njegovo blago nestaje. „Nije to moje blago“, odgovorio mu je Krez, „već tvoje koje sam od sebe kradeš.“ Čuvši to, Kir je naredio da pljačkanja odmah budu obustavljena.[16]

Kir, koji je bio izuzetno pragmatičan, nagrađivao je velikodušno sve ljude koji su doprinosili jačanju njegove moći.[55] Čak su i docniji autori koji su ga hvalili, poput grčkog generala Ksenofona, koji se jedno vreme borio rame uz rame s Persijancima i koji je napisao delo *Kirovo obrazovanje* da bi objasnio na koji su način suzdržanost, iskrenost, inteligencija i „dobrodušnost“[17] pomogla Kiru da uspostavi najveće carstvo svog doba u čitavom svetu, nedvosmisleno ukazivali na to da je strategija velikog cara bila zasnovana na strahu, sili i dominaciji. „Znatno je lakše“, započeo je Ksenofon, „da ljudi vladaju nad svim vrstama životinja, nego nad drugim ljudima.“ Međutim

Kir, Persijanac … učinio je da mu mnogi ljudi, gradovi i narodi iskažu odanost. … Bili su spremni da mu se potčine i onda kad su živeli na udaljenosti od nekoliko dana putovanja od njega, neki čak i na udaljenosti od nekoliko meseci, kao i oni koji ga do tada nisu videli, a treći čak i oni koji su bili potpuno uvereni da ga nikada neće videti. Uprkos svemu tome, oni su bili spremni da priznaju njegovu vlast jer je u svemu nadmašio sve druge vladare.[18]

Uprkos Kirovoj pravednosti i dobrodušnosti, perijski car nadmašio je sve druge tadašnje vladare svojom surovošću. „Bio je sposoban toliko da raširi strah oko sebe da ga se skoro čitav svet pribojavao", primetio je Ksenofon pre nego što je otpočeo hlavospev posvećen Kirovoj pravdoljubivosti „te niko nije ništa preduzeo protiv njega."[19] Ono što nije mogao da postigne strahom, uspevao je podmićivanjem. Bio je velikodušan u trošenju bogatstva kad god bi mu se ukazala zgodna prilika da ostvari neki još veći uspeh. „Otišao je dalje od bilo koga kada je u pitanju bilo uživanje u hrani", znatno kasnije je zapisao Ksenofon, „… nadmašio je sve ostale ljude svojim darovima … Ko je još osim njega, po obilju i vrednosti darova koje je činio, doveo dotle da su ga ljudi više voleli od svojih očeva, braće ili sopstvene dece? Ko je još mogao da se osveti svojim protivnicima koji su živeli na udaljenosti od nekoliko meseci putovanja od njega, ako ne perijski car? Ko je još, osim Kira koji je uspostavio carstvo, nakon svoje smrti bio nazivan *ocem*?"[20]

Bilo je to jezivo korišćenje pojma *otac*, a postajalo je još strašnije kad je Ksenofon nastavio s objašnjavanjem kako je „otac Kir" koristio svoje bogatstvo kako bi mnoge koji su živeli na području njegovog carstva privoleo da postanu „careve oči i uši", kao i da ga izveštavaju o svemu „što je moglo biti korisno za cara. „…Postojalo je mnogo carevih ušiju, i mnogo očiju; ljudi su strahovali da ne izgovore nešto što ne bi bilo caru po volji. Baš kao da ih je on slušao. Strahovali su i od toga da učine bilo šta što bi bilo u suprotnosti s carevom voljom, kao da je on sam bio lično prisutan."[21]

Uprkos svemu, Ksenofon je u Kiru video nešto potpuno novo: novu vrstu cara. Grešio je kad je pod novim podrazumevao carevu pravdoljubivost, dobrodušnost i poštenje. Baš kao i svi veliki vladari pre njega, Kir je svoje carstvo održavao isključivo korišćenjem sile i straha. Međutim, ono što je njegovo carstvo uistinu činilo „novim" odnosilo se na

brojnost naroda koje je uspeo da ujedini pod svojom vlašću. Sada su Medija (uključujući tu i Frigiju), kao i severne oblasti nekadašnje Asirije (koje je pokorio njegov deda) bile deo Persije. Kir je dao Harpagu zadatak da osvoji grčke jonske gradove koji su se nalazili duž morskih obala, a sam se posvetio pokoravanju oblasti koje su se nalazile istočno od drevne Medije. Istorijski izvori, kao i sačuvani natpisi, svedoče o tome kako se on, boreći se, probio sve do područja reke Ind mada nije uspeo da prodre u samu dolinu te reke.[22] Takođe, nije zagospodario ni morima. Persijanci još uvek nisu postali pomorska sila.

Preostale su svega tri države: rasparčane oblasti pod Skitima koji su boravili na severu, Egipat na dalekom jugu i, najmoćnija od svih, Vavilon na zapadu.

Nabonid nije poklanjao preveliku pažnju svom carstvu. U stvari, svog sina Bel-šazara učinio je savladarom kome je prepustio vlast nad Vavilonom te se odselio na jug, u Arabiju, gde se nastanio i to na velikoj udaljenosti od središta svoje države.

A šta je Nabonid radio u Arabiji?

Istoriju pada Vavilona, nastalu neposredno po okončanju njegove vladavine, predstavlja delo pod naslovom *Ep o Nabonidu* (koje su napisali njegovi protivnici Persijanci). Kako autori tog istorijskog izvora nisu pokazivali preteranu želju da objasne razloge njegove nezainteresovanosti da vlada, trebalo bi ga prihvatiti s rezervom. Međutim, ovo delo očigledno kazuje istinu kad optužuje Nabonida da je bio odan drugom božanstvu, a ne Marduku. To božanstvo u ovom delu nazvano je Nana i ono nije bilo nepoznato žiteljima Vavilona: bog

koga niko nije video u ovoj zemlji,

on ga je postavio na pijedestal,

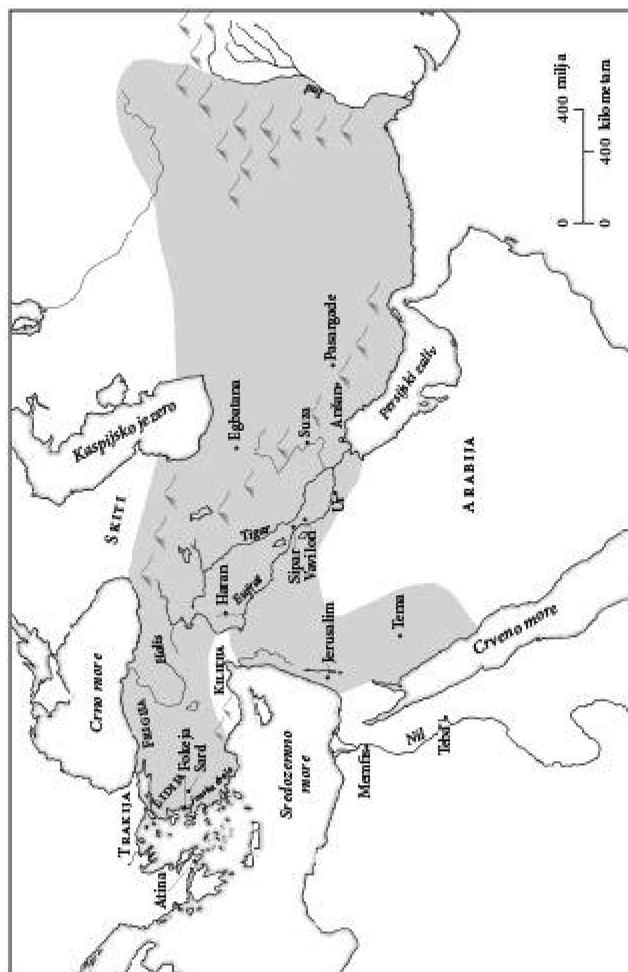
nazivao ga je imenom Nana,

okrunio ga je tijarom,

a prikazivali su ga oblikom punog Meseca.[23]

To božanstvo možda nije bilo poznato Persijancima, ali svakako nije bilo nepoznato Vaviloncima. U pitanju je bio niko drugi do Sin, bog

Meseca, čiji je kult poticao iz drevnog grada Ura.

57. Carstvo cara Kira Velikog

Nesumnjivo je da je Nabonid bio odan bogu Sinu. Njegova majka, sveštenica kulta tog božanstva, i sama je ostavila trag o sinovljevom poštovanju boga. Ipak, Nabonidova odanost upravo tom božanstvu donela mu je mnogo problema. I mada njegovi zapisi govore da je Nabonidovo uzdizanje na presto (kao i slom Navukodonosorovih naslednika) predstavljalo blagoslov boga Sina, upravo ga je ta odanost udaljila od trona na koji se uspeo uz mnogo teškoća. Vrlo brzo je došlo do problema u njegovom odnosu sa sveštenicima kulta boga Marduka koji su zadobili ogroman uticaj u vreme vladavine Navukodonosora. Njihov neprijateljski odnos učinio je da nije više mogao da boravi u Vavilonu: „Zanemarivali su svetkovine u čast boga Sina“, žalio se u svojim zapisima car Nabonid, „… i

bog Sin je učinio da napustim moj grad Vavilon i uputim se ka Temi. … Tokom deset godina … nisam ponovo ušao u moj grad Vavilon.“[24]

Njegovo rešenje bilo je jednostavno: predao je Vavilon svom sinu Bel-šazaru koga je učinio savladarom nakon čega je napustio grad izabran od strane Marduka. Putovao je duboko u prostranstva Arabije i zaustavio se u pustinjskom gradu Temi, baš kao što i *Ep o Nabomidu* svedoči:

Napustio je sve, i carstvo je poverio svom sinu,

kao i svoju vojsku, a sam se uputio ka Temi, daleko na zapad,

kad je stigao u grad, ubio je gospodara Teme u bici,

poklao mnoštvo žitelja grada i zemljoradnika,

i sam se nastanio u Temi.[25]

To nije u potpunosti bio čin očajnika. Razlog je bio pozicioniranje u središtu trgovačkih puteva. Bio je to grad kroz koji je neprestano prolazilo zlato ali i dragocena so. Upravo iz tog grada Nabonid je mogao da nadzire vavilonsku trgovinu i njegova prepiska sa Bel-šazarom ukazuje na to da on, naime, nije „sve napustio“. Njegov sin, koji se bez ikakve sumnje nalazio u boljim odnosima s bogom Mardukom od svog oca, svakako je vladao na osnovu njegovih uputstava.

No, bez obzira na to, Nabonid se suočio s dilemom koja je proizlazila iz njegovih verskih ubeđenja. Njegove religijske i svetovne dužnosti došle su u koliziju i on je morao da se odrekne nečega. Pošto je bio prinuđen da se opredeli, Nabonid se odlučio da odbaci svoje svetovne obaveze. Čak se nije vratio u Vavilon tokom novogodišnjih svečanosti, tokom kojih je car pratio boga Marduka u njegovom pobedničkom prolasku kroz Ištarina vrata kako bi na taj način reafirmisao svoje pravo na presto. Opsednut posvećenošću sopstvenom božanstvu, Nabonid nije mogao da se privoli da tako i postupi.[56]

To je u znatnoj meri oslabilo Vavilon, a Kiru pružilo neophodnu priliku da deluje.

Oko 540. godine p. n. e., Kir je počeo da šalje jedinice koje su napadale Vavilonce duž istočnih granica. Njihovi napadi postali su toliko ozbiljni da je Nabonid odlučio da otputuje na sever, u središte svoje zemlje.[26]

Kad je konačno stigao, Kir je planirao napad na sam grad Vavilon. Nakon što se ponovo našao na položaju glavnokomandujućeg, Nabonid je svojim jedinicama naredio da krenu na protivnika. One su prešle reku Tigar i kod mesta Opis sukobile se s persijskom vojskom koju je predvodio car Kir.

„Vavilonci su ga dobro izmorili“, zapisao je Herodot, „ali su bili pobeđeni i morali su da se povuku u grad.[27] Pod Nabonidovim zapovedništvom, Vavilonci su se zabarikadirali unutar gradskih zidina. Raspolagali su dovoljnim količinama hrane i vode. Prema Ksenofonovim navodima, te zalihe mogle su da im potraju čitavih dvadeset godina.[28] Kirovo jačanje odvijalo se postepeno što je Vaviloncima omogućilo da se blagovremeno pripreme za opsadu (bila je to mudra odluka, ali i pokazatelj da nisu mnogo nade polagali u sposobnost svoje vojske da se odupre Kiru).

Shvativši da bi mu bili potrebni meseci, ako ne i godine da izgladni stanovnike grada koji su u toj meri bili snabdeveni životnim namirnicama, car Kir se opredelio za drugačiji plan. Ksenofon nam ga je pojasnio: reka Tigar koja je proticala sredinom grada Vavilona bila je duboka koliko iznosi visina dva čoveka. Vavilon je mogao lako biti potopljen upravo zahvaljujući Navukodonosorovim ojačanjima, ali je zato car Kir na umu imao potpuno drugačiju strategiju. Naredio je da se prokopaju rovovi uz deo rečnog toka Tigra, u njegovom uzvodnom delu, a potom je naredio svojim ljudima, tokom jedne noći, da istovremeno otvore sve rovove. Nakon što je time glavni rečni tok bio preusmeren u više pravaca, nivo reke u delu njenog toka kroz sam grad momentalno je značajno opao toliko da su persijski vojnici nesmetano mogli da prepešače kroz njegovo blatnjavo rečno korito i prođu ispod gradskih bedema. Pripadnici glavne jedinice za napad, potpuno prekriveni blatom, prolazeći isušenim rečnim koritom, pod okriljem noći upali su u grad, protutnjali ulicama izigravajući pijance, sve dok nisu stigli do carske palate koju su zauzeli. Ksenofon je naglasio kako je u to isto vreme bila održavana neka verska svetkovina što je samo dodatno doprinelo da napad protekne neprimećeno. Istovetne navode nalazimo i u *Knjizi proroka Danila* čiji je autor dodatno pojasnio kako je savladar Bel-šazar svetkovao u palati, u društvu velikog broja svojih plemića, kao i da je bio potpuno pijan kada su Persijanci upali u dvor.

Po svemu sudeći, Nabonid se nalazio na nekom drugom mestu u gradu. Zarobili su ga i bacili u tamnicu. Međutim, Bel-šazar je ubijen u sukobima

koji su usledili. Gradske kapije bile su otvorene iznutra. Preostali Persijanci su ušli u grad i Vavilon je time pao u njihove ruke. Bilo je to 19. oktobra 539. godine p. n. e.

Nema nikakve sumnje da je Kir čuo kako je Nabonid zanemario Marduka, kao i da je božanstvo kaznilo grad zbog te uvrede. Odjednom je Kir postao Mardukov izabranik. Ujahao je u grad kako bi „uzeo Mardukovu ruku" tokom tradicionalne verske svetkovine. Na kraju krajeva, car Kir je, po osnovu braka, bio daleki potomak Navukodonosora II, a bilo je poznato da prestoli nisu preuzimani samo na osnovu krvnog srodstva. Njegovi pisari potrudili su se da nam, u maniru Merodah-baladana i Napoleona, objasne kako je car Kir, name, bio oslobodilac Vavilona i obnovitelj njegove nekadašnje moći:

Spasao je Vavilon od zlog
Nabonida, cara koji nije poštovao boga Marduka,
njega je Marduk predao u Kirove ruke.
Svi narodi su se poklonili i poljubili njegova stopala,
radovali su se nezavisnosti, a njihova lica su blistala.
Ja, Kir, oslobodio sam Vavilon od njegove muke,
obnovio sam njegove bunare i uklonio ruševine,
Marduk, veliki gospodar, obradovao se zbog mojih dela.
Vratih bogove na mesta koja zaslužuju
Po naredbi Marduka, velikog boga.[29]

Na isti način obavestio je i Jevreje da je rešio da obnovi poštovanje njihovog boga Jahvea.To ga je učinilo veoma omiljenim kod izbeglih Jevreja. „Tokom prve godine vladavine Kira, cara Persijanaca", započinje *Knjiga po Ezri*, podrazumevajući pod tim prvu godinu Kirove vlasti nad Vavilonom, „Gospod je umilostivio srce cara persijskog Kira da učini obaveštenje: *Gospod, bog Nebesa, darovao mi je sva carstva zemaljska i odredio je da mu ja podignem hram u Jerusalimu, u Judi. Bilo ko među vama, ko je od njegovog naroda, neka bi Gospod bio sa njime, neka ide u Jerusalim, u Judu, i neka podigne hram Gospoda, boga Izrailjevog*."[30] Kir

je, takođe, vratio sva blaga Solomonovog hrama koja je pronašao u riznici koja se nalazila u Vavilonu. Bio je to još jedan i nizu primera da je koristio bogatstvo (u ovom slučaju ono koje su drugi prigrabili) kako bi osnažio svoj položaj. Upravo zbog toga Jevreji su mu dodelili titulu „pomazanik Božji“.

Nakon nešto više od godinu dana od kako je počeo povratak u Jerusalim, povratnici su tokom velike verske svetkovine postavili temelj drugog hrama. Sveštenici su ponovo bili u odeždama koje nisu nosili još od vremena kad je Navukodonosor II poharao grad. Čule su se trube, kimvali i glasno pevanje. Ipak, novi temelji, jedva uočljivi u gomili krša, bili su toliko različiti u odnosu na prvobitni hram da stariji posmatrači nisu mogli da se otmu tom utisku. I dok su se mladi povratnici veselili, „stariji sveštenici … i starešine porodica koji su videli stari hram naglas su plakali kada su ugledali temelje *ovog* hrama. … Niko nije mogao da odvoji radosne od tužnih usklika. A ti uzvici mogli su se čuti s velike udaljenosti.“[31]

Kirova pobeda bila je nesumnjiva. Preuzeo je Navukodonosorovu veliku carsku palatu kao jedno od svojih vladarskih obitavališta. Egbatanu je, pak, zadržao kao letnju rezidenciju. Nalazeći se visoko u planinama, ona je tokom većeg dela zime bila blokirana usled visokih nanosa snega, dok je u letnjim mesecima bila mnogo prijatnije mesto za život u odnosu na pretoplu persijsku ravnicu. Njegova palata u Anšanu ostala je da služi kao jedna u nizu carevih rezidencija. Međutim, Kir je podigao novu prestonicu carstva, grad Pasargade, kako bi u njemu smestio novoformiranu državnu upravu.

Pokoreni narodi, koji su se našli u okviru granica Persijskog carstva, nastavili su uobičajeni život bez prevelikih promena. Ono što je bilo novo u Kirovom carstvu nalazilo se u njegovoj sposobnosti da državu vidi ne kao domovinu Persijanaca u kojoj narodi u još većoj meri moraju da postanu Persijanci, već kao skup različitih naroda koji su se nalazili pod persijskom vlašću. Za razliku od Asiraca, on nije pokazivao nameru da uništi različite nacionalne identitete. Umesto toga, on je sebe predstavljao upravo kao dobronamernog zaštitnika svih tih identiteta. U međuvremenu, nastavljao je da plaća svoje „oči i uši“ kako bi predupredio pojavu problema.

Vremenska traka 59

Rim	Vavilon	Persija	Medija
RIM I VAVILON		**PERSIJA**	
		PERSIJA	**MEDIJA**
	Sargon II		
	Senaherib		
Tulije Hostilije	Šamaš-šum-ukin		
		Kir I	
Anko Marcije	Kandalu		
			Kserks
	Sin-šum-iškun		
Tarkvinije Stariji	Nabopalasar		
	pad Ninive (612. g. p. n. e.)		
	Navukodonosor (605. g. p. n. e.)		
	Pad Jerusalima (587. g. p. n. e.)		Astijag
Servije Tulije (578. g. p. n. e.)		Kambiz I	
	Amel-Marduk		
	Labaši-Marduk	Kir II (Veliki) (559. g. p. n. e.)	
	Nabonid (556–539. g. p. n. e.)		
Pad Vavilona (539. g. p. n. e.)	Kir II (Veliki)		

Hebrejsko ime Evil-Merodah istovetno je vavilonskom Amel-Marduk (što nam govori da je stari Merodah-baladan poštovao kult vavilonskog boga Marduka).

Grčki istoričari, najviše Herodot, najvažniji su izvor u vezi s istorijom Persijanaca i Međana. Međutim, usled dugotrajnog neprijateljstva do koga je vremenom došlo između Grka i Persijanaca (koje je izazvalo nekoliko ratova i probleme Aleksandru Velikom), Grci su prikazivali Persijance kao lenje, sklone lagodnom životu i podmitljive. Sve ono dobro što je postojalo u persijskoj kulturi pripisivano je uticaju Međana. To im je, pored ostalog, omogućavalo da izražavaju poštovanje u odnosu na Kira Velikog, iako je on bio Persijanac, zato što je njegovo obrazovanje proteklo pod nadzorom njegovog dede koji je bio međanskog porekla. Takav odnos učinio je da istorijski izvori grčke provenijencije ne mogu biti smatrani pouzdanim. Noviji pokušaji da se napiše persijska istorija zasnivani su na naporima da se grčki izvori zamene pažljivim istraživanjima strukture Persijskog carstva koja su zasnovana na proučavanju novca, zapisa i zvaničnih dokumenata koje su za sebe ostavili sami Persijanci. Ipak, važno je naglasiti kako Persijanci nisu ostavili pisanu istoriju, pa nam Grci i dalje ostaju jedini validan izvor u izučavanju aktivnosti persijskog *naroda*, za razliku od

carstva u okviru koga su živeli (videti: uvodni tekst Heleen Sancisi-Weerdenburg za delo *Achaemenid History I*, str. XII–XIII).

Mnogi stručnjaci tvrdili su da je Nabonidovo odsustvo iz palate predstavljalo izvor priča o Navukodonosorovom ludilu. Odsustvo iz Vavilona jeste jedna od osnovnih sličnosti između ta dva događaja. Međutim, postoje i značajne razlike.

Šezdeseto poglavlje

Rimska republika

Između 550. i 501. godine p. n. e., Kelti i Kartaginjani stupili su na političku scenu, a Rimljani su odbacili svoje kraljeve

Pobedonosni Kir ostavio je Harpaga na području Male Azije kako bi ovaj okončao proces osvajanja Lidije tako što bi zagospodario primorskim jonskim gradovima koji su bili liđanski saveznici.

Prema Herodotovim navodima, Harpagov vojni pohod izazvao je domino efekat. Svoje vojne operacije otpočeo je kod Fokeje koja se nalazila u središtu priobalne regije. Bio je to grad čiji su stanovnici bili „prvi među Grcima koji su se osmelili da se otisnu na velika pomorska putovanja“. Pošto su bili opsednuti od strane Harpaga, koji je nasuprot njihovim kamenim bedemima gradio zemljana utvrđenja, saopštili su mu kako bi bili voljni da pregovaraju o uslovima predaje ukoliko bi se on povukao na jedan dan i tako im omogućio da se međusobno u miru dogovore. On je tako i postupio, ali su Fokejci „pokrenuli svoje pentakontere“ (brodove s pedeset vesala i četvrtastim glavnim jedrom po kojima su bili poznati) „smestili na njih žene, decu i lične potrepštine … ukrcali se“ i otplovili. „Na taj način, Persijanci su zagospodarili Fokejom koja je potpuno bila opustela.“

Fokejci su sebi, već ranije, bili podigli trgovačku postaju pod imenom Alalija, koja se nalazila na ostrvu Kirnus (što je bilo grčko ime za Korziku). Pod teretom nostalgije polovina Fokejaca odlučila je da se ipak vrati u svoj rodni grad i da se suoči s posledicama persijske vlasti, dok je druga nastavila svoje putovanje ka Alaliji.[1]

Nakon što su se nastanili na Korzici, stvorili su sopstveno trgovačko carstvo. Pentakontere su bile idealne za obavljanje trgovine. Raspolagale su

brojnom posadom (koju je činilo najmanje pedeset veslača, sama posada i kapetan) od kojih su svi bili osposobljeni za borbu. To je učinilo da pentakontere postanu teži plen za gusare u odnosu na uobičajene trgovačke brodove čije su posade, uobičajeno, brojale svega pet do šest članova.[2] Fokejci su nameravali da uspostave kontrolu nad pomorskim trgovinskim putevima na zapadnom Sredozemlju na koje drugi grčki gradovi nisu do tada obraćali previše pažnje. Uspostavili su i trgovačku postaju u vidu kolonije koja se nalazila na južnoj obali današnje Francuske.

Ta nova kolonija, Masalija, povezivala je grčku trgovačku mrežu s mnogim plemenima koja su u to vreme bila nepoznata. U pitanju su bili pripadnici divljih varvarskih plemena koji su došli iz udaljenih i nepristupačnih predela, a koji su se nalazili dublje u kopnu, noseći sa sobom zlato, so, ćilibar, krzno i (ono što je bilo najvrednije) kalaj.

Fokejci su se našli licem u lice s Keltima.

Kelti su drevni naziv za plemena koja su se kretala zapadnim predelima središnje Evrope u razdoblju između 600. i 500. godine p. n. e. i Grci i Rimljani u nešto kasnijem periodu nazivali su ta plemena Galima ili Keltima, ali u vremenskom intervalu između 600. i 500. godine p. n. e. nisu imali svest o „nacionalnoj pripadnosti“.[3] Oni su, naime, bili skupina plemena sa zajedničkim poreklom.

Njihovo poreklo bilo je indoevropsko, što je značilo da su i oni, nekada davno, došli iz iste one prapostojbine, koja se nalazila u predelima između Crnog mora i Kaspijskog jezera, iz koje su pristigli Hetiti, Mikenjani i Arijevci. Jezičke sličnosti kod ove četiri grupe Indoevropljana ukazuju na to da su oni potekli s jednog mesta, a da su se nastanili u četiri različite regije: Hetiti su otišli na zapad, u Malu Aziju; Mikenjani na zapad, pa onda na jug kako bi stigli do Balkanskog poluostrva; Kelti na severne obode Alpa; i Arijevci, prvo na istok, a potom u pravcu juga, ka Indiji.

Deo Indoevropljana koje nazivamo Keltima nije poznavao veštinu pisanja te nam preostaje samo da tumačimo grobove i materijalna dobra koja su ostavili za sobom. U vreme kad je osnovana Masilija, a to je bilo oko 630. godine p. n. e., jedan specifičan način sahranjivanja bio je rasprostranjem na prostoru od današnje Austrije pa sve do južnog toka reke Loare. Tu pojavu nazivamo halštatskom civilizacijom, po najpoznatijem

lokalitetu iz tog razdoblja: reč je o groblju i rudniku soli koji su se nalazili južno od Dunava.[57]

Halštatska plemena ostavljala su u svojim grobovima komade nakita od zlata, mačeve i koplja, hranu, piće, kao i posuđe koje je trebalo da se pokojnicima nađe pri ruci. Njihove mrtve starešine bile su okružene grobovima ratnika pokopanih s dugačkim gvozdenim mačevima, koji su ujedno predstavljali najvredniji deo njihove lične imovine.[5] Trgovci koji su pripadali halštatskoj kulturi dovozili su do Masalije zaprežna kola do vrha ispunjena solju, ćilibarom i kalajem čak iz rudnika koji su se nalazili na području današnjeg Kornvola. Sve su to bila dragocena i retka prirodna bogatstva što je doprinelo da, usled intenzivne trgovine, grad Masalija doživi snažan procvat.

Veoma unosne fokejske trgovačke aktivnosti koje su poticale iz Masalije učinile su Etrurce izrazito netolerantnim. Etrurski gradovi uglavnom su bili zaokupljeni aktivnostima na osnivanju novih naseobima u sve severnijim predelima. U tom razdoblju došlo je do situacije u kojoj su Grci sve češće upadali u oblasti koje su Etrurci smatrali svojima, i to posebno u smislu eksploatacije prirodnih bogatstava. Grčke kolonije proširile su se duž čitave južne obale savremene Francuske. Monako, Nica i San Trope potiču iz drevnih grčkih trgovačkih postaja.[6]

Pritisak koji su osećali učinio je da se etrurski gradovi koji su uživali stepen samostalnosti poput sličnih grčkih naseobina udruže u savez. Stotinak godina pre toga pet etrurskih gradova udružilo se protiv grada Rima. Ovog puta, dvanaest etrurskih gradova bilo je spremno da udruži svoje sudbine stvarajući savez koji je ličio na grčki amfiktion, što je značilo da su savez činili gradovi koji su se okupili oko zajedničkog cilja i koji su, pri tom, potpuno očuvali svoju pojedinačnu nezavisnost. Tzv. Etrurska liga, koja je osnovana oko 550. godine p. n. e., uključivala je gradove Veji, Tarkvinij i Volsinij.[7]

Čak i tako ujedinjeni, članovi tzv. Etrurske lige nisu mogli da se nadaju da će se uspešno odupreti nadirućim Fokejcima stoga što su ovi drugi mogli da obezbede stotine grčkih ratnih brodova ukoliko bi došlo do izbijanja oružanog sukoba. Zato su, kako je to zabeležio Herodot, Etrurci sklopili savez s Kartaginjanima.

Kartagina, koja se nalazila na severnoj obali Afrike, na jugu Sredozemnog basena, oko te 550. godine p. n. e. bila je stara već oko trista godina. Dva drevna grada koji su nekada činili labavi feničanski savez, Tir i Sidon, u tom periodu nalazili su se pod vlašću persijskog cara Kira. Međutim, značajno udaljena Kartagina predstavljala je središte male države. Godine 550. p. n. e., njen vladar zvao se Mago i bio je prvi kartaginski monarh o kome postoje sačuvani istorijski izvori.[8]

Do vremena njegove vladavine, Kartagina je već osnovala veliki broj sopstvenih trgovačkih kolonija širom Sredozemlja. Ni Kartaginjani, kao ni sami Etrurci, nimalo nisu bili srećni kad su uočili kako Grci užurbano kolonizuju područja koja su se nalazila u njihovoj neposrednoj okolini te su bili vrlo raspoloženi da se udruže kako bi zajednički izveli napad na Fokejce, čije je središte bilo u gradu Alalija.[58]Istorijski dokazi u vezi s postojanjem takvog saveza sadržani su u Aristotelovoj *Politici* u kojoj se spominje i to kako su nekada davno „Etrurci i Kartaginjani" osnovali savez koji je za cilj imao „trgovačku i privrednu dobrobit".[9]

Grci, koji su se nalazili u gradu Alalija (ili na Korzici) pripremali su se za rat nakon što su do njih došle vesti o zaveri: „Fokejci su pripremili šezdeset svojih brodova", zabeležio je Herodot, „te su otplovili ka Sardinijskom moru kako bi se susreli s neprijateljem." U pomorskim borbama koje su usledile bilo je uništeno četrdesetak fokejskih brodova, dok je preostalih dvadesetak toliko bilo oštećeno da više nisu mogli da služe za borbu. No, pošto su i dalje mogli da plutaju, Fokejci su uspeli da se vrate na Korziku gde su u njih ukrcali žene i decu, ponovo zaplovili, ali ovog puta u pravcu grčke kolonije Regijum, koja se nalazila na samom jugu Apeninskog poluostrva.

Pomorska bitka kod Alalije bila je druga po značaju ikada do tada vođena (pomorski sukob između faraona Ramzesa III i „naroda s mora" smatrana je najznačajnijom). Prvi neposredan rezultat tog sukoba odnosio se na Etrurce koji su odmah, istina privremeno, postali najbitniji činilac u regionu. Preuzeli su vlast nad Korzikom i, neopterećeni Fokejcima koji su plovili u svojim pentekonterima, sami su počeli da osnivaju svoje trgovačke kolonije koje su dosezale čak do područja savremene Španije (tako je o tome svedočio Stefan iz Vizantije). To je bilo razdoblje tokom koga su oni doživeli vrhunac moći i postavili sebe kao gospodare oblasti severno od reke Tibar.[10]

58. Rimljani, Kartaginjani i Gali

Veze između Masalije i Alalije bile su prekinute, ali je Etrurci ipak nisu uništili. Nakon što su nadvladali grad koji je predstavljao središte, nisu se preterano obazirali na njegove kolonije. Masalija se, po svemu sudeći, izvesno vreme odupirala, ali umesto da propadne, ona je preživela sve do XXI veka. Danas je to grad Marsej.

Sama bitka pružila je Kartagini dovoljno prostora na koji se proširila. Na osnovu sporazuma koji su postigli s Etrurcima, pod svoju vlast stavili su ostrvo Sardiniju. Usled izostanka bilo kakvog ozbiljnijeg prisustva Grka, svoj uticaj proširili su i na prostor do obala današnje Španije.

Dok su se Grci povlačili, a Etrurci i Kartaginjani plovili Sredozemljem, Rim je dobijao na veličini i snazi. Međutim, što je u većoj meri posezao za udaljenijim oblastima, to su unutrašnji problemi postajali ozbiljniji. Kako je vladar, koji je pripadao jednom narodu, mogao da vlada nad pripadnicima toliko različitih etničkih skupina koji čak nisu bili spremni ni za međusobne brakove? Takođe, kako je taj vladar mogao da kontroliše razjedinjeno i samostalno plemstvo koje nije prezalo ni od toga da ubije svog prvog kralja koji je bio polubožanskog porekla?

U vreme etrurske prevlasti, izgleda kao da su rimski kraljevi i rimski građani pokušavali da postignu određeni kompromis između kraljevskog apsolutizma, u stilu cara Kira Velikog, i vlasti građana, kao što je to bio slučaj u Atini. Istoriju postizanja tog kompromisa zapisali su rani rimski istoričari koji su, po običaju, na neki način kopirali starije političke strukture u to rano razdoblje. Međutim, izgleda da su čak i tokom doba kraljeva rimski građani imali pravo učešća u rešavanju pitanja od značaja za državu.

Rimski istoričar Varon pomenuo je podelu rimskog stanovništva na tri „plemena“ koja bi mogla da predstavljaju prisustvo tri različite etničke skupine – Sabinjana, Latina i Etruraca (mada najstariji istorijski izvori ništa o tome ne govore).[11] S druge strane, Livije je ukazivao na zasluge kralja Servija Tulija koji je rimsko građanstvo bio podelio u šest „klasa“, pri čemu je kao princip podele na klase poslužilo imovinsko stanje, a ne poreklo. Pokazalo se da je to bio ispravan način da se počne od „nule“ budući da je upravo Rim bio grad u kome su se, prvi put, pojavili pojedinci koji su se sami uzdizali. Od najbogatijih Rimljana očekivalo se da grad brane noseći bronzane šlemove, štitove, steznike, štitnike za grudi, mačeve i koplja. Od najsiromašnijih se očekivalo da samo ponesu praćke i kamenje.[12] Čak i u razdoblju kraljeva, od stanovnika Rima očekivalo se da sami brane svoj grad, kao i da, najverovatnije, odluče kad i gde je potrebno izvršiti napad. Imajući u vidu obim vlasti nad gradom koji im je bio poveren, bilo je potpuno opravdano očekivati kako Rimljani nisu bili spremni da još dugo trpe ličnost koja je igrala ulogu kralja.

Na kraju četrdesetčetvorogodišnje vladavine Servija Tulija monarhija se urušila.

Izvor svih problema predstavljao je Tarkvinije Mlađi, nećak kralja Servija Tulija. On ne samo da je bio ambiciozan, već i veoma zao. Njegova

izopačenost izbila je na videlo kad je stupio u intimnu vezu sa suprugom svog mlađeg brata, koja je, takođe, bila veoma loša kao osoba. „Postojala je svojevrsna magnetska sila u zlu“, primetio je Livije. Tarkvinije Mlađi je i sam bio u braku, ali, umesto da ih to spreči u njihovoj vezi, dvoje ljubavnika počelo je da razmišlja o načinu kako da se oslobode svojih supružnika.

„Od toga dana nadalje“, zapisao je Livije, „Tarkvinije, koji je bio u poodmaklim godinama, živeo je u velikom strahu.“ Tulija, koja je bila pravi prototip Lejdi Magbet, razmišljala je samo o tome kako da njen novi suprug postane kralj te je „uskoro shvatila kako jedan zločin vodi u drugi … svom suprugu nije dala mira, ni danju, ni noću.“ „Nisam želela supruga koji bi se zadovoljio samo time da je moj muž“, podučavala ga je. „Hoću supruga koji će biti dostojan krune!“

Prinuđen da nešto preduzme, Tarkvinije Mlađi je upao u prestonu dvoranu dok se Servije Tulije nalazio izvan nje, seo je na presto i sebe proglasio kraljem. Čuvši za nemile događaje koji su se odigrali, Servije je pohitao nazad, u prestonu dvoranu, kako bi se suprotstavio uzurpatoru ali je Tarkvinije, „koji je već bio otišao predaleko da bi se sada povukao“, lično isterao starog kralja na ulicu gde su ga atentatori i dokrajčili. „Sa Servijem“, zaključio je Livije, „pravo kraljevstvo doživelo je svom potpuni kraj. Nikada više nijedan rimski kralj nije vladao državom rukovodeći se principima pravde i humanosti.“

Nakon što se dočepao prestola, Tarkvinije Mlađi uskoro je dobio naziv Tarkvinije Oholi. Uspostavio je i telesnu stražu kako bi stanovnike Rima primorao na poslušnost. Pogubio je sve odane pristalice Servija Tulija. Optuživao je nevine ljude za navodno počinjene teške prestupe kako bi, na taj način, mogao da konfiskuje njihovu imovinu. „Uzurpirao je presto na koji nije imao nikakva prava“, saopštava nam Livije.

Građani ga nisu izabrali, a Senat nije potvrdio njegov izbor. Ne očekujući naklonost svojih podanika, mogao se osloniti samo na to da njima vlada strahom … ličnosti koje nije cenio ili koje je prezirao sankcionisao je smrtnom kaznom, progonstvom ili konfiskacijom imovine. Prekinuo je s tradicijom da se kralj savetuje sa Senatom o svim važnijim pitanjima od javnog interesa i značaja. Sklapao je i raskidao savezništva s kime god je želeo a da se o tome nije savetovao s građanstvom ili Senatom.

Sve su to bili veoma veliki propusti. Međutim, kap u čaši prelio je događaj kad je njegov sin, navodni naslednik rimskog prestola, obeščastio mladu rimsku plemkinju koja se zvala Lukrecija, suprugu jednog njegovog prijatelja. Osramoćena, Lukrecija je potom izvršila samoubistvo. Njeno telo nalazilo se na trgu dok je njen suprug povišenim glasom molio svoje sugrađane da mu pomognu da osveti smrt njegove žene. Nije bilo potrebno mnogo vremena kako bi se bes i nezadovoljstvo zbog smrti mlade žene pretvorili u bes i nezadovoljstvo zbog tiranskog načina vladavine čitave kraljevske porodice.

U tom trenutku Tarkvinije Oholi nalazio se van Rima budući da je bio na čelu vojnog pohoda protiv susednog grada Ardee. Kad su vesti o pobuni stigle do njega, odmah je pohitao natrag u Rim. Međutim, kad je stigao, pobuna je već bila uzela maha. „Tarkvinije je zatekao gradske kapije koje su mu bile zatvorene pred nosom“, zapisao je Livije, „a već je bila i usvojena odluka o tome da on treba da bude proteran.“ Vojne jedinice priključile su se pobuni „s entuzijazmom“ te je Tarkvinije bio prinuđen da sa svojim sinom pobegne na područje Etrurije.

Lukrecijin unesrećeni suprug i jedan njegov prijatelj bili su glasovima rimskih vojnika izabrani za gradske starešine. Pravo glasa bilo je omogućeno isključivo pripadnicima vojnih jedinica koje je osnovao kralj Servije Tulije. Njima dvojici bili su dati skoro kraljevski prerogativi u smislu donošenja odluka i objavljivanja rata, ali s jasnom razlikom. Njihova vlast bila je ograničena na razdoblje od svega jedne godine, i svaki od njih dvojice mogao je *vetom* da spreči realizaciju odluke onog drugog. Tako su oni postali *konzuli* što je predstavljalo najviši položaj u rimskoj državnoj upravi. Rim je tako bio oslobođen monarhije i otpočelo je razdoblje republike.[59]

Livije, naš najpouzdaniji istorijski izvor za to razdoblje, svedoči nam o procvatu Rima. Što se njega ticalo, čim je kralj Tarkvinije Oholi bio proteran iz grada, Rim je doživeo veliku promenu: „Moj zadatak, od sada, biće da pratim istoriju slobodne nacije“, izjavio je Livije, „kojom upravljaju zvaničnici izabrani na vremenski period od po godinu dana, čije je delovanje utemeljeno na zakonu, a ne na željama nekog pojedinca.“

Progonstvo Tarkvinija Oholog svakako ima svoje utemeljenje u istoriji, ali je malo verovatno da su Rimljani iznenada uočili sve nedostatke

monarhije. Umesto toga, izgon etrurskog kralja istovremeno je predstavljao i oslobađanje od etrurske vrhovne vlasti.

Rimom su vladali Etrurci, i to čitavih stotinak godina, od vremena stupanja na presto Tarkvinija Starijeg. Ipak, još od vremena velike pomorske bitke do koje je došlo 535. godine p. n. e., kod Alalije, Etrurci su se našli pod velikim pritiskom da održe svoju dotadašnju moć.

Događaji koji su usledili posle izgona kralja Tarkvinija Oholog ukazivali su na slabljenje etrurske moći. Nalazeći se na području Etrurije, on se potucao od grada do grada, pokušavajući da uspostavi antirimsku koaliciju. „Ja sam iste krvi poput vas", glasio je njegov najjači argument. Stanovnici grada Veji i Tarkvinij su odgovorili. Za Tarkvinijem je u pravcu Rima krenula velika armija koja je za cilj imala da ponovo uspostavi etrursku vlast u najznačajnijem gradu koji se nalazio u području južno od same Etrurije.

Njima u susret išla je rimska armija koja ih je pobedila u teškoj bici. Livije je zabeležio kako su Rimljani odneli pobedu zato što su imali jednog poginulog manje u odnosu na Etrurce. Nakon toga, Etrurci su počeli da prave plan u vezi s drugim napadom na Rim, koji je ovog puta predvodio Lars Porsena, kralj etrurskog grada Kluzija.

Vest o nastupajućem napadu u Rimu je primljena s panikom. Rimljani su jedva uspeli da se izbore s gradovima Veji i Tarkvinij, a Lars Porsena je imao ugled velikog ratnika. U strahu od nasilja, zemljoradnici, koji su živeli u blizini gradskih zidina, napustili su svoja imanja i pobegli u grad.

Specifičnost rimske odbrane ogledala se u tome da je grad s tri strane bio branjen zidinama, a s četvrte (istočne strane) samo rekom Tibar. Uopšteno se smatralo da je bilo nemoguće preći reku, ali je postojao jedan način da vojska pređe Tibar i uđe u sam grad: drveni most koji se protezao od istočnog dela grada, koji je bio poznat pod nazivom Janikul, preko reke, pravo u središte Rima.

Lars Porsena se odlučio da prvi napad povede iz tog pravca, dajući prednost reci Tibar u odnosu na gradske zidine. Etrurska vojka pohrlila je poput bujice i bez većih teškoća zauzela Janikul. Rimski vojnici, koji su se tu nalazili, pobacali su svoje oružje i potražili utočište na drugoj strani mosta.

Svi osim jednog. Vojnik po imenu Horacije zauzeo je položaj na zapadnom kraju mosta, spreman da ga sam brani: „Jedini u grupi begunaca“, zabeležio je Livije, „s mačem i štitom, spreman za borbu.“[14]

Prema rimskoj legendi, Horacije je toliko dugo zadržavao napredovanje Etruraca da su rimski vojnici uspeli da unište most. Ignorišući njihove povike da se povuče pre nego što most poruše, on je nastavio da se bori sve dok nije ostao bez bilo kakve podrške. „Etrurska prethodnica iznenada se susrela s mostom koji se urušavao, kao i s istovremenim pobedničkim povicima rimskih vojnika koji su na vreme obavili svoj zadatak“, zabeležio je Livije. Pošto se našao potpuno odsečen od grada, Horacije je, u punoj vojnoj opremi, skočio u reku i preplivao je. „Bio je to plemenit gest“, zaključio je Livije, „legendaran, možda, ali osuđen na sudbinu da bude slavljen u priči u godinama koje su nastupale.“

Poput Senaheribovog povlačenja pod zidinama Jerusalima, Horacijeva odbrana mosta predstavljala je manji vojni poduhvat koji je ostao u istorijskom sećanju zahvaljujući jednoj pesmi. U ovom slučaju reč je o pesmi Tomasa Babingtona Makaleja „Balada o drevnom Rimu“, u kojoj Horacije postaje primer rodoljubive britanske hrabrosti:

Potom progovori hrabri Horacije,
zapovednik kapije:
„Svakom čoveku na zemlji
smrt dolazi pre ili kasnije.
A kako da čovek bolje umre
nego da se bez straha suoči s izazovima,
u slavu pepela svojih očeva,
i hramova svojih bogova?“[15]

Bez obzira na svu izuzetnost tog postupka, odbrana mosta nije označila i kraj etrurskog napada. Porsena je raširio svoje snage na čitavom Janikulu, blokirao pristup reci tako da Rimljani nisu bili u mogućnosti da dobavljaju nove zalihe hrane brodovima i otpočeo opsadu zidina. Sama opsada, koju su pratile brojne bitke okončane bez pobednika, trajala je sve dok Porsena konačno nije pristao da se povuče u zamenu za rimske ustupke. Dva grada

potpisala su mirovni sporazum koji je malo toga promenio u njihovim dotadašnjim odnosima, ali je makar došlo do zaustavljanja neprijateljstava.

Mirovni sporazum ukazao je na to da su Etrurci i Rimljani bili izjednačeni u svojoj snazi. Imajući u vidu da su Etrurci dominirali tokom decenija, takav razvoj situacije predstavljao je poraz za etrurske gradove. S druge strane, Rim je sklopio poseban mirovni sporazum s Kartaginom, dogovoren iste te godine, a kojim je bilo priznato da je priobalje južno od Tibra bilo rimsko, a ne etrursko.

Polibije je zabeležio podatke o ovom sporazumu u delu pod naslovom „Uspon Rimskog carstva“. Prema njegovom shvatanju, Rim i Kartagina odlučili su se na prijateljstvo pod određenim uslovima, od kojih se najvažniji odnosio na to da rimski brodovi nisu smeli da plove zapadno od Kartaginskog rta, današnjeg Rta Bon.[60] Rimski kapetan koji bi odstupio od kursa i pristao uz zabranjenu obalu mogao je da izvrši opravke na svom plovilu „i napusti to područje u roku od pet dana“ a da ne kupi ili ponese „ništa više od onoga što je potrebno za opravku broda ili obavljanje obreda prinošenja žrtve“.[16] Svaka trgovina koja bi se obavljala u oblastima koje su se nalazile istočno od Kartaginskog rta morala je da bude sprovedena u prisustvu gradskog činovnika (najverovatnije kako bi Rimljani bili sprečeni da trguju naoružanjem u neposrednoj blizini kartaginskih zemalja). Zauzvrat, Kartaginjani su pristali da ne napadaju latinsko stanovništvo, da ne grade utvrđenja u njihovoj blizini, kao i da se suzdržavaju od ulaska na latinsku teritoriju pod oružjem. Više je nego očigledno da su Rimljani bili veoma zabrinuti za svoju buduću političku ekspanziju, dok su se Kartaginjani usredsredili na svoje trgovačko carstvo.

S druge strane, Etruraca nije nigde bilo na vidiku. Oni su se upravo u tom razdoblju suočavali s opasnošću da izgube vlast nad oblašću kroz koju je proticala reka Po. Naime, poveća grupa keltskih ratnika nalazila se u pohodu preko Alpa, s ciljem da dopre do severnih regija Apeninskog poluostrva.

Njih je na taj postupak, po svedočenjima Livija, naterao izuzetno visok natalitet. Galija je postala „toliko bogata i prenaseljena da je efikasna kontrola mnogobrojne populacije stvarala ozbiljne teškoće“. Stoga je keltski starešina na području Galije poslao dvojicu svojih nećaka u pravcu severa, na područje „južne Germanije“, dok su se drugi, „u velikom broju“, uputili u pravcu juga, ka Alpima. Oni su prešli planine i „pobedili Etrurce u bici do

koje je došlo na reci Tićino … i osnovali grad Mediolanum [današnji Milano].“

No, to nije bio i kraj najezde. Livije je nastavio da opisuje najmanje još četiri talasa galske najezde tokom kojih su pridošla plemena izgonila Etrurce koji su živeli u gradovima južno od Alpa kako bi u dolini Poa ta plemena osnivala svoje gradove. Četvrti talas galske najezde „zatekao je čitavu oblast između Alpa i doline reke Po već zauzetom“ te su, „prešavši reku uz pomoć splavova“, proterali Etrurce iz oblasti koja se nalazila između reke Po i Apeninskih planina, i sami se tu naselili.[17]

Pojava Kelta sigurno je predstavljala zastrašujući prizor, posebno onda kada su se hitro, s planinskih obronaka, spuštali u etrurske gradove. Naziv „Kelti“, koji su Grci i Rimljani nadenuli tim plemenima, potiče od indoevropskog pojma koji je značio „napad“. Oružje koje je pronalaženo u njihovim grobovima – dva metra dugo koplje, gvozdeni mačevi s oštrim sečivima, ratne dvokolice, kacige i štitovi – svedoče o njihovoj izuzetnoj vojnoj veštini.[18] „Spavali su na granju i lišću“, primetio je Polibije, „jeli su meso i nisu se bavili ničim drugim osim ratovanjem i zemljoradnjom.“[19]

Upravo je ta najezda, koja je otpočela oko 505. godine p. n. e., predstavljala deo većeg pomeranja čitave galske kulture. U tom razdoblju, novi običaji počeli su da nadvladavaju dotadašnju praksu u starim halštatskim naseobinama. Bila je to kultura koja je, kao dekoraciju, koristila motiv čvora, krive linije i pletenice, ali i kultura koja je, za razliku od halštatske, čiji su pripadnici bili sahranjivani zajedno sa zapregama, svoje pokojnike pokopavala s njihovim ratnim dvokolicama na dva točka. Tu se nije radilo o mirnom preuzimanju. Halštatske nekropole koje se nalaze u južnonemačkom gradu Honenburgu potpuno su bile opljačkane. Tvrđave na Dunavu bile su spaljene.[20]

Arheolozi su toj novoj etapi u okviru galske kulture dali naziv „La Tène“ i to na osnovu imena jednog od najznačajnijih lokaliteta koji se nalazio u oblasti južno od reke Rajne. Na nekim mestima nalazišta koja su pripadala fazi pod nazivom „La Tène“ nalazila su se južno od lokaliteta koji su pripadali halštatskoj kulturi ili su se nalazili povrh njih (kao što je to bio slučaj u Honenburgu ili Durnburgu), ali su uglavnom bili locirani nešto severnije. Upravo je stil „La Tène“ taj koji mi sada poistovećujemo s „keltskim“, kao i karakteristike kulture „La Tène“ koje su zamenile

halštatske. Nije to bila najezda stranaca, već unutrašnja promena moći u kojoj je jedna keltska kultura nadvladala drugu.

Takva unutrašnja borba za prevlast uticala je na intenzitet napada koji su bili usmereni u pravcu juga, ka Apeninskom poluostrvu. Podaci o trvenjima sačuvani su u zapisima rimskog istoričara Justina:

Razlog da Gali dođu na područje poluostrva i potraže prostor da se tu se nasele ležao je u stalnim unutrašnjim borbama i sukobima. Kada su se zamorili od toga i stigli na poluostrvo, proterali su Etrurce i osnovali gradove Milano, Di Komo, Brešu, Veronu, Bergamo, Trento i Vićencu.[22]

Ti nemiri mogli su da dovedu do toga da jedan deo Kelta stigne čak do zapadnih obala Evrope, pa i preko mora, do Britanskog ostrva. Tokom nekoliko vekova Britanija je bila naseljena stanovnicima o kojima ništa ne znamo osim toga da su dovlačili velike kamene blokove i od njih formirali kružne konstrukcije u svrhu nečega što je bilo u vezi s nebom. Konstrukcija u Stounhendžu, najpoznatijem među svim tim lokalitetima, najverovatnije je nastala oko 3100. godine p. n. e. i opstojala je tokom naredna dva hiljadugodišta.[61] Međutim, među to stanovništvo uskoro su se umešali isti oni ratoborni Kelti koji su, istovremeno, potiskivali i Etrurce dublje na jug. Prvi put su grobnice na području Britanskog ostrva počele, oko 500. godine p. n. e., da sadrže ratne dvokolice, baš poput grobnica koje su pripadale kulturi „La Tène“ i koje su se nalazile u današnjoj južnoj Nemačkoj.

Rimska republika reagovala je na najezdu koja je dolazila sa severa promenom na čelu države. „U tim okolnostima izražene netrpeljivosti i pritisaka“, zapisao je Livije, „…učinjen je predlog da se, prvi put, imenuje diktator.“ Desilo se to 501. p. n. e., osme godine nakon uspostavljanja republikanskog uređenja.

Livije je ukazao i na spremnost glasača (drugim rečima, pripadnika oružanih snaga) da taj predlog prošire na čitav niz drugih oružanih opasnosti – rat sa susednim gradovima, neprijateljstvo koje je poticalo od Sabinjana, pljačkaške napade koje su preduzimali drugi latinski gradovi i na nezadovoljstvo koje se osećalo među samim građanima. Ali odjeci pomeranja stanovništva, do koga je došlo u severnim oblastima, zasigurno

su se osećali i na jugu što je sve čitavo Apeninsko poluostrvo dovelo na samu ivicu opšteg sukoba.

Funkcija diktatora nije, kao u savremeno doba, podrazumevala neograničenu moć. Rimski diktatori obavljali su tu dužnost samo tokom šestomesečnog vremenskog perioda i bilo je potrebno da ih na taj položaj imenuju konzuli. Obaveza diktatora bila je da osigura bezbednost Rima tokom trajanja neke izuzetne spoljne opasnosti, ali je istovremeno raspolagao velikim ingerencijama unutar samog grada. Konzuli su imali zakonska ovlašćenja da sprovedu smrtnu kaznu nad Rimljanima, ali samo izvan gradskih zidina, i to u vezi sa sprovođenjem vojnih pohoda, dok su u samom gradu bili u obavezi da građanima, koji su imali pravo glasa, prepuste da odrede odgovarajuće sankcije za počinioce prestupa. S druge strane, diktator je imao ta ovlašćenja i unutar samog grada, bez obaveze da u donošenje odluke uključi građane koji su raspolagali pravom glasa.[23]

Taj prvi diktator mogao je biti imenovan kako bi organizovao odbranu u odnosu na agresivne Gale, Latine i Etrurce, ali je i napor da neposlušno rimsko stanovništvo stavi pod kontrolu, prema Livijevim rečima, predstavljao jednu od njegovih obaveza. „Imenovanje diktatora bilo je prvo takve vrste u čitavoj istoriji Rima“, zabeležio je, „i svečana povorka tokom koje je prolazio ulacima grada, dok su mu prethodnicu činili telesni stražari s ceremonijalnim sekirama u rukama, imala je za cilj da građanstvo vrati u miroljubivo stanje duha. … Diktator nije apelovao, već je njegova pomoć bila uslovljena apsolutnom poslušnošću.“[24]

Apsolutna poslušnost: prvi vid rimske odbrane. Bio je to prvi, ali ne i poslednji slučaj da su prava Republike bila suspendovana zarad efikasnosti.

Vremenska traka 60

PERSIJA		RIM I VAVILON
PERSIJA	MEDIJA	
		Tarkvinije Stariji
	Astijag	
Kambiz I		Servije Tulije (578. g. p. n. e.)
Kir II (Veliki) (559. g. p. n. e.)		
		Etrurska liga
		Tarkvinije Oholi (535. g. p. n. e.)
		Uspostavljanje rimske republike (509. g. p. n. e.)
		Najezda Kelta
		Prvi rimski diktator

Dve hiljade godina kasnije, Kartaginski rt i dalje je predstavljao liniju razgraničenja između različitih vojski. Prema pisanju lista „Gardijan“ (13. maj 1943), nacističke snage iz severne Afrike predale su se kad se general Fon Arnim povukao s Rta Bon, „koji se nalazio na samom vrhu poluostrva“. Dva dana kasnije savezničke trupe „odsekle su Rt Bon od glavnog dela kopna i primorale tamošnji neprijateljski garnizon da se povuče u planinsku unutrašnjost poluostrva“, dok su pomorske i vazdušne snage blokirale svaki pokušaj da se morskim putem evakuiše Rt Bon. Bila je to strategija koju je ratni dopisnik „Gardijana“ E. A. Montegju označio kao nemačku „nadu sličnu Dankerku“ (po ugledu na evakuaciju savezničkih jedinica s područja okupirane Francuske 1940. godine, usled nadiranja nemačkih snaga). (Videti: *End of organized resistance in North Africa: Von Arnim captured at Cape Bon*“.)

Smatra se da su najstariji stanovnici Britanije stigli na to ostrvo u razdoblju koje je prethodilo klimatskim promenama i koje je označilo kraj ledenog doba. Ostrvo je ubrzo izgubilo vezu s kontinentom kad je, usled topljenja leda, prevlaka koja je spajala Britaniju s ostatkom Evrope nestala oko 6.000 godina p. n. e. (ista promena nivoa vode učinila je da se u ranosumerskom periodu severni obodi Persijskog zaliva produže dublje u kopno). Videti Prvo poglavlje, (prvi tom) str. 31. Nepoznato je šta su stanovnici Britanije radili u milenijumima pre dolaska Kelta na ostrvo.

Arheološki periodi u središnjoj razlikuju se od onih u istočnoj ili u zapadnoj Evropi. Uopšteno govoreći, radilo se o: neolitu (periodu pre 2400.

g. p. n. e.), bakarnom dobu (od 2300. do 1800. g. p. n. e.), ranom bronzanom dobu (od 1800. do 1450. g. p. n. e.), srednjem bronzanom dobu (od 1450. do 1250. g. p. n. e.), poznom bronzanom dobu (od 1250. do 750. g. p. n. e.) i gvozdenom dobu (od 750. do 400. g. p. n. e.). (Videti: Marija Gimbutas, *European Prehistory: Neolithic to the Iron Age*, u *Biennial Review of Anthropology 3*, 1963, str. 79–92) Halštatskoj kulturi prethodile su ljudske naseobine iz razdoblja ranog bronzanog doba koje su se nalazile u predelima severno od Alpa. Arheolozi su te indoevropske kulture bronzanog doba nazvali tumulusi (koje je karakterisala pojava velikih veštačkih zemljanih brežuljaka koje su njihovi pripadnici postavljali iznad mesta na kojima su sahranjivali svoje pokojnike), odnosno kulture polja s urnama (čiji su pripadnici svoje pokojnike spaljivali, dok bi pepeo pohranjivali u urne, za razliku od vilanovskih i latinskih plemena koja su živela južno od njih. Videti Četrdeset deveto poglavlje, (drugi tom) str. 109–110. Razvoj ovih kultura u plemena koja su osvojila veštinu upotrebe gvožđa, što se hronološki podudarilo sa snaženjem Etruraca i grčkom kolonizacijom Apeninskog poluostrva, rezultiralo je nastankom halštatske kulture (videti: Daithi O’Hogain, *The Celts*, prvo poglavlje; Gimbutas, navedeno delo, str. 92–93).

Verovatno su i Kartaginjani imali razlog da uđu u sukob s Fokejcima. Rezultati arheoloških iskopovanja obavljenih u gradu Marseju ukazuju na to da su Fokejci u Masaliji osnovali svoju trgovačku postaju i pre nego što su se tu trajno naselili što bi moglo značiti da su time dokrajčili neku stariju trgovačku postaju koja se nalazila na istoj lokaciji.

Vreme kad je došlo do proterivanja kralja Tarkvinija Oholog, prema Livijevim navodima, predstavljala je 509. godina p. n. e., mada se smatra da se rimsko oslobađanje od etrurske vrhovne vlasti odigralo čak 445. godine p. n. e. Detaljno razmatranje razvoja rimske državne uprave u razdoblju nakon 509. godine p. n. e. izlazi iz sfere interesovanja ove naučne studije, ali zato zainteresovanim čitaocima preporučujem knjigu autora Gerija Forsajta *A Critical History of Early Rome* (Šesto poglavlje, *The Beginning of the Roman Republic*), kao i delo autora H. H. Skularda, *A History of the Roman World from 753 to 146 BC* (Treće poglavlje, *The New Republic and the Struggle of the Orders*).

Šezdeset prvo poglavlje

Carstva i reformatori

Između 560. i 500. godine p. n. e. Indija je bila podeljena na carstva i saveze, dok je carstvo Magada sve više jačalo

Razdoblje između mitske bitke iz *Mahabharate* i sredine VI veka p. n. e. ratoborne etničke skupine na području savremene Indije provele su u međusobnim sukobljavanjima, pregovaranjima i sklapanjima saveza koji su vodili uspostavljanju polusamostalnih carstava.

Šesnaest carstava pomenuto je u pričama koje su bile sačuvane zahvaljujući budističkoj usmenoj tradiciji kako bi u kasnijem periodu bile zapisane.[62] Među njima su se nalazila i carstva, poput Kurua, Gandare i Pankale, potekla iz drevnih klanova koji su se sukobljavali tokom Baratskog rata; Ašuaka, država koja se nalazila sa samom jugu, ispod planinskih lanaca Vindja i Satpura, u bezvodnoj ravnici koja nosi naziv Dekan; i država Magada koja se nalazila ispod krivine u rečnom toku Ganga.[63]

Tih šesnaest država nosile su naziv *mahajanapadas*, reč veoma starog porekla. Drevni nomadski arijevski ratnički klanovi nazivali su se *be jana* (što je na sanskritu označavalo „pleme“). Ratnički klanovi čiji su se pripadnici naselili u dolini reke Gang te zaposeli tamošnju zemlju proširili su taj pojam na *janapada*, što je označavalo plemena koja poseduju zemljište. Šesnaest *mahajanapada*, odnosno velikih *janapada*, predstavljala su plemena koja su u svom vlasništvu imala zemljište, koja su gospodarila drugim plemenima i vremenom uspostavila sopstvene države. U tim carstvima, vladar, članovi njegove porodice i ratnici činili su vladajući

stalež. Rođenjem u okviru tog staleža osoba je postajala *kšatrija* te je tako sticala pravo pripadnosti eliti i onima koji su posedovali moć.

Oni su posedovali političku moć, ali su zato sveštenici raspolagali posebnom vrstom uticaja.

Obredi žrtvovanja i darivanja bili su deo svakodnevice Arijevaca još od vremena kad su se uputili ka jugu, u pravcu današnje Indije: „Indra pomaže onima koji su posvećeni žrtvovanju“, glasi jedna od najstarijih himni koja je sadržana u *Rig Vedi*, „onima koji pevaju pesme, koji pripremaju žrtvenu hranu, koji su osnaženi svetim iskazima … kao i darovima sveštenoslužitelja. Narode, on je Indra.“[1] Izmešani s delovima harapske populacije, kao i drugih plemena, najstariji arijevski obredi postali su sama srž najdrevnijih verovanja, kasnije poznatih kao hinduizam. Sveštenici koji su izvodili obrede žrtvovanja bili su prvi članovi indijske aristokratije, pa su nastavili da utiču u svih šesnaest *mahajanapasa*. Kao i vladajući *kšatrija*, sveštenici su imali svoje sopstvene klanove: rođenje u svešteničkoj porodici značilo je da ta osoba dobija zvanje *bramana* i da može da obavlja obrede žrtvovanja.

Takva podela čitavog društva na tri staleža, koji su činili sveštenici, ratnici i svi ostali (pod pojmom „svi ostali“, odnosno *vaišja* podrazumevani su obični građani), nije bila nepoznata u drevnim vremenima. Međutim, u Indiji su sveštenici dominirali nad pripadnicima druga dva staleža. U svim drugim društvima, vladar i ratnici nalazili su se na vrhu društvene lestvice. Čak i oni koji su, makar na rečima, iskazivali poštovanje božanstvima nisu se ustezali da svoje proroke ili sveštenike utamniče, ili da ih pogube. U skoro svim drevnim društvima vladar je imao pravo da obavlja određene svešteničke dužnosti, pa čak i da ima položaj prvosveštenika na teritoriji čitave zemlje.

No, u slučaju *bramana* njihova moć bila je apsolutna i nije bila deljena ni sa kime. U razdoblju postojanja tih šesnaest carstava, osoba koja nije bila rođena kao *kšatrija* mogla je da postane i vladar ukoliko bi sveštenici pristali da nad njom obave obred davanja svetih moći, ali zato niko ko nije bio rođen kao *braman* nije mogao da obavlja svešteničke dužnosti.[2] *Braman* je, po kasnijem hinduističkom tekstu, poznatom kao *Manuovi zakoni*, što je „vrhovno“ u odnosu na sva ostala stvorena pravila, mogao biti samo izuzetna ličnost: „rođen kao najuzvišeniji na Zemlji, gospodar svih

stvorenih bića, onaj koji štiti vrednosti zakona; sve što na čitavom svetu postoji u vlasništvu je bramana. … I zaista, bramanu sve pripada.“[3]

U razdoblju postojanja šesnaest carstava, žrtvovanje životinja, koje je bilo omiljeno kod pripadnika nomadskih plemena, postepeno je počelo da napušta sve brojnije gradsko stanovništvo na tlu današnje Indije. Međutim, moć onih koji su bili rođeni „kao najuzvišeniji na Zemlji“ teško da je time mogla biti umanjena. Značaj sveštenstva u toj meri je bio inkorporiran u svesti ratničkih klanova da su bramani, umesto da izgube posao, dodatno dobili na svom značaju. Umesto da obavljaju obrede žrtvovanja, oni su nadzirali ispravno obavljanje rituala prinošenja beskrvne žrtve koje se tada vršilo na mestima koja su služila za prinošenje darova: bili su to rituali koji su obavljani u čast plamena srca, prilikom zalaska Sunca, oni koji su se odnosili na poštovanje božanstava kroz brigu o njihovim vizuelnim prikazima, kao i oni koji su se odigravali kako bi se obeležile svadbene i posmrtne svečanosti.[4]

Duž oboda područja na kome se nalazilo šesnaest carstava postojao je i čitav niz plemena čiji su se pripadnici snažno opirali tome da postanu deo jedne od tih šesnaest *mahajanapada*. I umesto da stvore sopstvenu državu, pripadnici tih plemena uspostavili su saveze pod nazivom *gana-sanga*.

59. Države na tlu drevne Indije

Moguće je da plemena koja su činila te saveze nisu bila arijevskog porekla, već da su ona poticala od starosedelačkog stanovništva koje se tu nalazilo u razdoblju pre nego što su u dolinu reke Gang pristigli i ratnički klanovi. Mešani brakovi, do kojih je dolazilo između pridošlica i pripadnika plemena (što možda najbolje pokazuje slučaj saveza sklopljenog između klanova Pankava i Pandava još u vreme odigravanja Baratskog rata), najverovatnije su uticali na izostanak jasne etničke razgraničenosti. Ipak, postoji veoma utemeljen dokaz u vezi s tim da pripadnici saveza *gana-sanga*, najvećim delom, nisu bili arijevskog porekla: oni nisu poznavali iste tipove verskih obreda koji su se nalazili u samom središtu svakodnevnog života stanovnika svih *mahajanapada*.

Postojale su samo dve vrste ljudi u savezima *gana-sanga*: vladajuće porodice koje su posedovale najveći deo zemlje, kao i unajmljene sluge i robovi koji su je obrađivali. Odluke (da se otpočne rat, da se trguje s drugim klanom, da se voda iz irigacionog sistema usmeri ka tačno određenim zemljišnim površinama) donosile su starešine vladajućih porodica, a prilikom njihovih donošenja oni koji su bili radno angažovani nisu imali pravo glasa.[5]

I u okvirima *mahanapajada* postojale su sluge koje nisu imale pravo glasa. Oni su predstavljali četvrtu društvenu grupu: nisu bili vladajuće *kšatrije* ili sveštenoslužitelji *bramani*, pa čak ni najobičniji *vaišja* koji su bili angažovani kao zemljoradnici, grnčari, stolari i zidari. Jedna poznija pesma koja je deo *Rig Vede*, u kojoj su bila opisana mitska porekla svih društvenih grupa, počasno mesto dala je *bramanima* koji su nastali iz usta ogromnog i večnog kosmičkog džina po imenu *Puruša* čija je smrt učinila da nastane čitav svet:

Braman su bila njegova usta,

kšatrija su postali od njegovih ruku,

od njegovih nogu nastali su vaišja,

a od stopala stvoreni su šudra.[6]

Šudra su bile sluge i robovi koji su činili četvrtu i najobespravljeniju društvenu grupu (stalež). Oni nisu raspolagali pravom glasa, niti bilo kakvom moći. Nisu mogli da se oslobode svog položaja robova ili

služinčadi. Iz bilo kog razloga njihovi gospodari mogli su ih proterati ili pogubiti. Nije im čak bilo dozvoljeno da čuju čitanje svetih *veda* (sankcija koja je bila predviđena za taj prestup podrazumevala je da se u uvo prestupnika sipa vrelo olovo).[64] Oni nisu bili deo društva koje je činilo jednu *mahajanapadu*. Oni su predstavljali *drugo*. Njihovo poreklo nije dovoljno poznato, ali je moguće da su pripadnici staleža *šudra* poticali iz pokorenih etničkih grupa.[65][7]

U tako jasno podeljenim društvima postojali su pojedinci koji su imali dovoljno motiva da budu nezadovoljni.

Prvi prigovori na tako uspostavljenu hijerarhiju došli su od *gana-sanga*. Oko 599. godine p. n. e., u jednoj od porodica *gana-sanga*, koja je živela u severoistočnim delovima doline reke Gang (na području na kome su obitavali pripadnici plemenskog saveza pod nazivom *Vriđi*), bio je rođen reformator po imenu Nataputa Vardamana.[8] On je poticao iz plemena Đnatrika. U pitanju je bio princ, imućna ličnost, sin vladara.

Prema zapisima koje su ostavili njegovi sledbenici, reformske aktivnosti Natapute Vardamane počele su 569. godine p. n. e., kad je imao trideset godina. Na samom početku odbacio je bogatstvo i privilegije koje su mu pripadale rođenjem, razdelio je sve što je posedovao osim samo jednog odevnog predmeta te je dvanaest godina proveo u tišini i meditaciji. Na kraju tog vremenskog razdoblja dosegao je viziju života koji je bio oslobođen postojanja sveštenstva. Cilj ljudske egzistencije nije bio da pojedinac s božanstvima komunicira pomoću sveštenika, kao ni da obavlja dužnosti za koje je bio predodređen rođenjem kao što su tome podučavali hinduistički spisi.[66] Umesto toga, pojedinac treba da se oslobodi okova materijalnog sveta na taj način što će odbaciti strasti (pohlepu, požudu, apetit) koje ga drže u čvrstoj vezi s ovozemaljskim.

Oko 567. godine p. n. e. bosonog je počeo da ide oblastima širom današnje Indije, istovremeno podučavajući o pet principa: *ahisma*, nenasilje prema svim živim bićima (što je predstavljalo prvo sistematsko objašnjenje u vezi s pravima životinja); *satja*, istinoljubivost; *asteja*, ustezanje od svakog oblika krađe; *bramačarja*, ustezanje od seksualnih zadovoljstava i *aparigraha*, odbacivanje svih materijalnih dobara (odluka koju je Nataputa Vadamana ilustrovao time što je odbacio i svoj poslednji odevni predmet ostavši potpuno nag). Poštovaoci su ga sledili i budući da je bio veliki

duhovnik, Nataputa Vadamana postao je poznat pod nazivom „Mahavira“ („Veliki junak“).[9]

Ništa od svega toga nisu bile potpuno nove ideje. Osnovni oblik hinduizma ukazivao je na potrebu oslobađanja pojedinca od materijalnog na različite načine. Mahavira je u većoj meri bio reformator već postojećih, a ne tvorac novih verskih učenja. Ali njegova objašnjenja u vezi s potrebom samopotiranja, kao i obavezom da se poštuju svi oblici života bila su dovoljno primamljiva te je on uskoro dobio sledbenike. Njegovo učenje nazvano je kasnije *džainizam*, a njegovi sledbenici *džainisti*.[67]

Nekoliko godina kasnije pojavio se još jedan verski vođa koji nije poticao iz *mahajanapada*, već je bio rođen u okviru *gana-sanga*. Poput Nataputa Vadamane, bio je rođen u moćnoj i veoma imućnoj porodici. I on je, kad je imao trideset godina, odbacio sve privilegije koje su mu rođenjem pripadale te se opredelio za dobrovoljni odlazak iz sredine u kojoj je do tada živeo. Došao je do zaključka kako su slobodu mogli steći isključivo oni koji su bili spremni da se odreknu svojih želja i strasti.

Taj verski vođa bio je Sidarta Gautama, princ koji je poticao iz klana Šakja čije su se teritorije nalazile severno u odnosu na Mahavirinu rodnu oblast, tada pod vlašću saveza Vriđi. Na osnovu tradicionalnih priča o njegovom prosvetljenju, najranije godine svog života proveo je u izobilju, sa svojom porodicom. Imao je suprugu i malu kćerku, a njegov otac, koji je bio vladar, držao ga je u raskoši unutar zidova velike palate, izolovanog od svakodnevnog života običnog sveta.

No, jednog dana Sidarta je naredio svojim pratiocima da ga odvedu u vožnju dvokolicama po parku. Tu je ugledao starca koji je bio „bez zuba, sede kose, savijenog tela koji se, drhćući, naslonio na neke ljude.“ Potpuno iznenađen prizorom iznemoglog starca, Sidarta se vratio u palatu. „Strašno je što svako ko je rođen“, razmišljao je, „mora i ostariti“. Odbacio je tu misao, ali je prilikom svog sledećeg odlaska u park video teško bolesnog čoveka, a potom i ljudski leš. Ti prizori su ga još više zabrinuli.

Međutim, glavno otkrovenje desilo se nešto kasnije, tokom jedne svečanosti. Sidarta je uživao posmatrajući grupu lepih žena koje su plesale i pevale, ali kako je veče prolazilo, svi prisutni osetili su veliki umor i zaspali su. Posmatrajući oko sebe princ je

video te usnule žene, dok su se njihovi muzički instrumenti nalazili svuda oko njih na podu. Tela nekih od njih bila su vlažna od znoja. Druge su škrgutale zubima i pričale u snu. Nekima su usta ostala otvorena, dok su sa drugih pale njihove odežde otkrivajući zanosnu lepotu tela. Ti prizori različitih vidova lepote još jače su potisnuli njegovu potrebu za telesnim zadovoljstvima. Za njega je ta veličanstvena odaja ... ličila na groblje prekriveno leševima, koji su tu bili ostavljeni da istrunu.[10]

Kao odgovor na taj prizor, Sidarta se odlučio na samoizgnanstvo. Prema tradiciji, to se odigralo 534. godine p. n. e.[68]

Sidarta je čitav niz godina proveo u lutanju, pokušavajući da se pomiri s odumiranjem i kvarenjem. Pokušao je i s meditacijom, ali kad je period meditacije bio okončan, on je i dalje bio suočen sa stvarnošću nastupajuće patnje i smrti. Oprobao se i u džainističkoj metodi asketizma, izgladnjujući sebe kako bi prekinuo svoje veze sa zemljom, da bi, kako nam svedoči jedan docniji istorijski izvor, „njegova kičma ličila na upleteni kanap“, njegova rebra bila poput „razvaljenih drvenih rogova na staji“, dok su mu oči u toj meri bile upale u očne duplje da su ličile na „isušenu vodu u bunaru“.[11] Ipak, takvo samoporicanje nije ga nimalo pomerilo u odnosu na uobičajeno stanje svesti.

Konačno, došao je do odgovora za kojim je tragao. Nisu samo želje te koje koče muškarca i ženu, već i samo postojanje koje je obeleženo „strasnim željama“ koje uvek vode ka „telesnim zadovoljstvima, želji da se postoji, kao i onoj da se ne postoji“.[12] Stoga je prava sloboda u odnosu na želje predstavljala slobodu u odnosu na postojanje.

Shvatanje te istine bilo je Sidartino prosvetljenje i od tada, pa nadalje, on više nije bio poznat pod imenom Sidarta Gautama, već kao Buda: prosvetljeni koji je dosegao *nirvanu*, znanje o istini koje ničim nije izazvano, koje ni od čega ni ne zavisi i koje nikuda ne vodi. Bio je to oblik postojanja koji je nemoguće objasniti rečima.[69]

To nije bilo isključivo duhovno otkrovenje, već (uprkos negiranju) i politička pozicija. U svojoj suštini ono je bilo suprotstavljeno bramanima i kastama. Insistiranje bramanskog hinduizma na ponovnom rođenju podrazumevalo je da će se većina Indijaca suočiti s budućnošću koja bi proticala u neobičnim životima, bez ikakve mogućnosti da izađu iz sopstvenog životnog kruga, osim kroz ponovno rođenje, što ih je moglo

dovesti u situaciju da im i naredni životni ciklus protekne u sličnom, ili čak i gorem, obliku patnje. Bila je to egzistencija, po rečima Karen Armstrong, koja se nije u toj meri zasnivala na nadi u ponovno rođenje, već na „pretnji … od ponovne smrti koja je bila dovoljno strašna da je podrazumevala da pojedinac izdrži proces senilnosti, hroničnih bolesti ili strahova, a potom, jednom, i samu smrt. No, biti prinuđen da se kroz to prolazi iznova i iznova delovalo je potpuno nepodnošljivo i krajnje besmisleno.“[13] U svetu u kome smrt nije predstavljala oslobađanje, bilo je neophodno da se pronađe nova vrsta izlaza.

Podjednako antibramansko i antistaleško bilo je i Budino učenje kako se svaka osoba mora pouzdati u sebe, a ne u moć nekog pojedinca, snažnog vođe, koji će rešiti sve probleme. Znatno kasnije jedan budistički mislilac je rekao: „Ukoliko naiđete na Budu, ubijte ga.“ To je rekao kako bi svojim učenicima pokazao u kojoj je meri važno da se pojedinac ne stavi pod autoritet jedne osobe, pa čak ni one koja za sebe tvrdi da je božanske prirode, bez obzira na to da li su u pitanju bili vladari ili sveštenici.

Uskoro je i sam Buda stekao svoje sledbenike koji su poticali iz svih staleža.

I dok su Mahavira i Buda propovedali potrebu odbacivanja svega materijalnog, vladari različitih *mahajanapada* međusobno su se sukobljavali kako bi zagospodarili što većim područjima. Kaši i Kosal, koji su se nalazili u predelima severno od reke Gang, kao i Magada, na jugu, bili su glavni protivnici u toj borbi za zemlju. Sukobljavali su se kako bi zagospodarili dolinom reke Gang, a u tome im se pridružila i *gana-sanga* Vriđi iz koje je poticao sam Mahavira.

Kaši i Kosal raspolagali su relativno istom snagom te su naizmenično nizali pobede i poraze. Međutim, Magada, koja se nalazila južno od reke Gang, postala je izuzetno jaka. Vladar Bimbisara stupio je 544. godine p. n. e. na presto Magade te je postao prvi tvorac jednog carstva, ma koliko ono bilo malo, u čitavoj indijskoj istoriji. I dok je Buda postizao svoje prosvetljenje, Bimbisara je okupljao armiju kako bi napao državu Anga koja je kontrolisala područje ušća reke Gang u okean (Bengalski zaliv). Istovremeno, na toj teritoriji nalazio se i veoma važan grad, po imenu Kampa, koji je bio glavna luka iz koje su brodovi isplovljavali kako bi trgovali s oblastima koje su se nalazile južnije.[15] Napao je tu državu, osvojio je i priključio svojoj.

To nije bio neki veliki osvajački poduhvat. Ali Anga je bila prva među šesnaest država koja je trajno postala deo druge, a što je ukazivalo na karakter događaja koji je trebalo da uslede. Vojni pohodi nisu predstavljali jedine Bimbisarine uspehe. Svoje interese ostvarivao je i putem braka kako bi pod svoju vlast stavio deo teritorije Kosola, dok je drugim brakom uspostavio prijateljske odnose s pripadnicima *gana-sanga* koji su se nalazili na njegovim zapadnim granicama.[16] Širom svoje države gradio je puteve kako bi bez teškoća obilazio njene različite delove i održavao susrete sa seoskim starešinama. Ti putevi omogućavali su mu lakše prikupljanje poreza. Prihvatio je Budu koji je stigao iz severnih oblasti. Svako učenje koje je doprinosilo smanjivanju moći bramana istovremeno je uticalo na snaženje samog vladara.

On je dobro odmakao u procesu da od Magade načini ne skupinu ratničkih klanova, već svojevrsno malo carstvo. Indija, koja se tokom izuzetno dugog perioda potpuno drugačije razvijala u odnosu na velike evropske države, sada je počela da im se približava.

Vremenska traka 61

RIM	INDIJA
	Šesnaest država u dolini reke Gang
Tarkvinije Stariji	
	Rođenje Mahavire (trad. 599. g. p. n. e.)
Servije Tulije (578. g. p. n. e.)	
	Rođenje Bude (trad. 563. g. p. n. e.)
Etrurska liga	Bimbisara, vladar Magade
Tarkvinije Oholi (535. g. p. n. e.)	
	Smrt Mahavire (trad. 527. g. p. n. e.)
Početak Rimske republike (509. g. p. n. e.)	
Najezda Kelta	
Prvi rimski diktator	
	Smrt Bude (trad. 483. g. p. n. e.)

Naš najpouzdaniji istorijski izvor koji se odnosi na tih šesnaest carstava jeste *Pali kanon* (poznat i kao *Tipitaka*), koji predstavlja obimnu zbirku budističkih tekstova, isprva usmeno prenošenih, da bi u I veku n. e.

konačno bili zapisani. Ta zbirka podeljena je u tri dela: *Vinaja Pitaka*, u kojoj je propisan način života monaha i monahinja koji su se opredelili da žive u monaškim zajednicama; *Suta Pitaka*, koja se sastoji od više stotina pouka koje su pripisane Budi (*suta* znači „pouka“) i koja je podeljena na pet manjih odeljaka koji su nazvani *nikaja*; i *Abidama Pitaka*, koja predstavlja zbir teoloških tekstova zasnovanih na učenju *Suta Pitake*. *Pali kanon* koriste sve četiri velike verzije budizma (*teravada*, *mahasangika*, *sarastivada* i *samatija*) i predstavlja najsvetiji spis za verziju budizma koja nosi naziv *Teravada*. Tekstovi sadržani u tom spisu posvećeni su duhovnim aktivnostima, a ne politici. Istorijski podaci koje u njima možemo pronaći napisani su u obliku usputnih osvrta ili priča koje služe kako bi ilustrovale određene budističke duhovne aktivnosti.

Najkompletniji spisak nalazi se u *suti* (poukama koje su pripisane Budi) pod nazivom *Visakupasata Suta*. Šesnaest država, kao i njihovi alternativni nazivi, bile su: Kambodža, Gandar (Gandara), Kuru (Kura, Kure), Pankala (Panćala), Mala (carstvo koje je uključivalo savez osam klanova, pod imenom *Vađi* ili savez *Viđi*), Vatsa (Vatsja, Vansa), Kosal (Kosala), Matsja (Maća), Surasena (Šurasena), Čedi (Ceti), Avanti, Ašuaka (Asaka), Kaši (Kasi), Anga i Vanga. (Videti: *Anguttara Nikaya*, VIIII. 43, u: *Bhikkhu Khantipalo*, prev., *Lay Buddhist Practice*; Romila Thapar, *Early India: From the Origins to AD 1300*, str. 138. i John Keay, *India: A History*, str. 45).

Do oko 600. godine p. n. e., *Rig Vedi* – koja predstavlja najstariju zbirku himni koja potiče iz arijevskog perioda – bile su pridružene još tri zbirke himni: *Samaveda* (izbor iz himni *Rig Vede*, posebno aranžirane za ceremonijalnu upotrebu prilikom pevanja), *Jajurveda* (kombinacija himni iz *Rig Vede* i novijih tekstova koje su koristili posebni sveštenici koji su se zvali *advarđu* i koji su izvodili posebne igrokaze tokom verskih obreda) i *Atarveda* (zbirka koju nisu činile isključivo himne, već i obredi i bajalice za svakodnevnu upotrebu). (Videti: John Y. Fenton et al., *Religions of Asia*, str. 27–28).

Pojam „kasta“ predstavlja portugalski naziv, a prvi put je upotrebljen u XVI veku. Mnogo je verovatnije da su drevni stanovnici današnje Indije koristili sanskritsku reč *đati* („rođenje“) kako bi označili podelu društva na staleže.

Tokom VI veka p. n. e., hiduizam je doživeo velike promene (što je u vezi s političkim promenama) te se razgranao u tri pravca. *Put akcije* predstavljao je verziju hinduizma kod koje je bila primetna dominacija sveštenstva i čije je učenje insistiralo na tome da svaki pojedinac treba da obavlja one dužnosti koje su bile u skladu s društvenim slojem u okviru kojeg je rođen. *Put znanja* nije bio usredsređen na aktivnosti, već na dostignuća do kojih je pojedinac dolazio kroz visoko duhovno prosvetljenje koje se postizalo čitanjem *Upanišada,* novog učenja zapisanog na početku razdoblja, koje je obeležilo postojanje šesnaest carstava. *Put pobožnosti*, umesto toga, bio je fokusiran na izražavanje poštovanja vrhovnom božanstvu indijskog panteona (Šivi ili Višnu) što je trebalo da bude u središtu života svakog bića. Sva tri učenja govorila su o ponovnom rođenju u ljudskom ili možda nekom nebeskom obličju svih onih koji su se istakli u aktivnosti, znanju ili pobožnosti.

Ovo je pojednostavljen prikaz bogate i složene verske tradicije. Delo *Religions of Asia*, koje je napisao Džon Felton sa saradnicima, predstavlja standardni uvod koji pruža nešto detaljnija objašnjenja u vezi s razvojem hinduizma. Drugi dobar pregled nalazi se u knjizi Kim Knot pod naslovom *Hinduism: A Very Short Introduction*. Znatno detaljniji (pisan naučnim stilom, ali veoma čitljiv) izvor za proučavanje ove teme predstavlja delo *Hinduism: Origins, Beliefs, Practices, Holy Texts, Sacred Places* čiji je autor Vasuda Narajan.

Ukoliko je čitalac zainteresovan za detaljnije informacije, osnovno delo predstavlja *An Introduction to Jainism,* autora Pola Dundasa. Najpoznatiji savremeni poštovalac džainističkog učenja bio je Gandi koji je *ahismu* učinio suštinom svog pokreta nenasilnog otpora. Mahatma Gandi nije bio džainista, ali je poticao iz grada u kome su većina stanovnika bili sledbenici tog učenja.

Tradicionalni datumi rođenja i smrti Mahavire (599–527. g. p. n. e.) i Bude (563–483 g. p. n. e.) nedavno su bili predmet kritike stručnjaka koji smatraju da su oni pogrešni za oko sto godina, i to dublje u prošlost. To bi značilo da su obe ove ličnosti, naime, živele u V veku p. n. e. Podrška ovoj novoj teoriji je velika, ali ne i opšteprihvaćena u Indiji. Budući da ta dilema i dalje postoji, odlučila sam se za korišćenje tradicionalnih datuma.

Za detaljnije informacije, pročitati: *Budha* Karen Armstrong, kao i delo Majkla Karitera *Buda: A Very Short Introduction*. Mnogo detaljnija studija

budizma jeste delo pod naslovom *An Introduction to Boddhism: Teachings, History and Practices* čiji je autor Piter Harvi.

Šezdeset drugo poglavlje

Dužnost i vojna veština

Između 551. i 475. godine p. n. e. u Kini su jedan filozof i jedan vojni zapovednik pokušali da daju smisao haotičnom razdoblju

Kad je započelo razdoblje vladavine Istočnih Džoua, četiri moćne države (Ji, Ki, Ču, Či'n) okruživale su oblasti koje su se nalazile pod vlašću careva iz dinastije Džou. Peta država, koja je jačala kako bi im se uskoro pridružila, bila je Jue i nalazila se na samoj jugoistočnoj obali. Kasnije istorije nazvale su to doba razdobljem pet hegemona mada su postojale još četiri države koje su unutar svojih granica uključile mnoge manje oblasti usled čega su poprimile karakteristike moćnih zemalja. To su bile države Lu i Vu, čije su granice išle duž morskih obala, Čeng, koja se graničila s državom Džoua, kao i Sung, koja se nalazila na istoku.[1]

Područje pod kontrolom dinastije Džou bilo je u sredini čitave te oblasti, a njihova vlast vremenom je postala isključivo ceremonijalna. Državom su vladali oblasni gospodari i njihove armije sukobljavale su se s protivnicima duž granica. Posebno su se vojne jedinice oblasti Ji u kontinuitetu sukobljavale sa severnim varvarskim plemenima koja su, uopšteno, bila poznata pod nazivom Ti. Ratni okršaji potrajali su decenijama tokom kojih se oblast Ji u znatnoj meri proširila u pravcu severa.

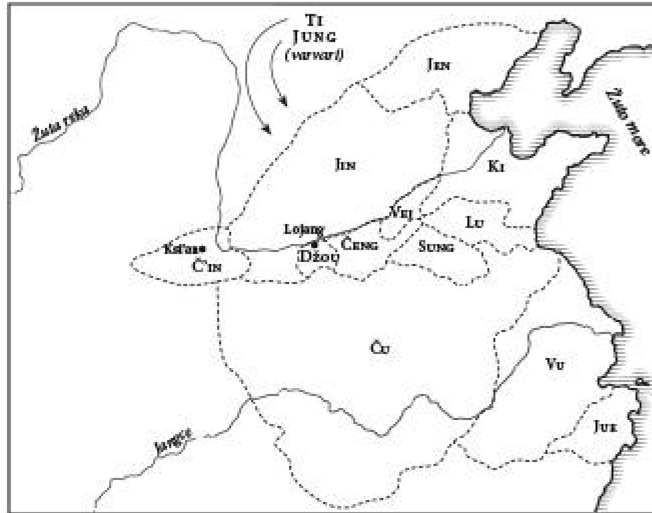
Ova neobična država, koja je neodoljivo podsećala na pačvork, nekako je uspevala da održi unutrašnji mir. Nakon dugog perioda provedenog na prestolu, car Hsiang je preminuo te ga je na tom mestu nasledio sin (koji je vladao svega šest godina), a potom i unuk (koji se na prestolu zadržao

sedam godina). Godine 606. p. n. e., pošto je unuk bio suviše mlad da bi imao svoju decu, na prestolu ga je nasledio njegov brat Ting.

Te kratke vladavine ukazivale su na određene probleme u samoj prestonici. Problematičnu situaciju pokušao je da okonča gospodar oblasti Ču.

Južna oblast Ču nije predstavljala deo stvarne „središnje“ Kine, dok su je regije Jin i Čeng i dalje smatrale poluvarvarskom. Bez obzira na to da li je zaista i bila varvarskog karaktera, oblast Ču bila je veoma snažna. Tokom dva i po veka od kako su se vladari iz dinastije Džou pomerili na istok, ratnici oblasti Ču uporno su napredovali u pravcu severa i istoka, osvajajući jednu po jednu regiju. „U vreme drevnih generacija“, zabeležio je istoričar Gai Šiki koji je živeo u XVIII veku, „postojalo je mnogo međusobno sukobljenih feudalnih država koje su ličile na šahovske figure ili zvezde na nebu.“ On je, u svoje vreme, naveo neke od njih koje odavno već nisu postojale, a koje su se nekada davno nalazile na prostoru između oblasti pod vlašću Ču i Džou. „Nakon sloma Denga“, objasnio je, „ratnici odani porodici Ču postali su veoma prisutni u oblastima Šen i Ksi, a nakon pada te dve regije ratnici Čua napali su oblasti Jiang i Huang. U narednom periodu oni su pokorili i oblasti Čen i Kai. Pošto su osvojili te dve oblasti, napredovali su direktno u pravcu carskog dvora.“[2]

Taj napad ratnika odanih porodici Ču na oblasti pod kontrolom dinastije Džou odigrao se u vreme kad je na presto stupio car Ting. Nije se radilo o direktnom napadu na samu carsku palatu. Navodni cilj napada ratnika Ču bilo je, naime, severno varvarsko pleme Jung koje je osam godina pre toga sklopilo savez s polubratom cara Hsianga koji je želeo da se domogne prestola. Od tog razdoblja nadalje, oni su se intenzivno kretali čitavom kineskom teritorijom. Trupe oblasti Jin primorale su ih da pređu na područje pod kontrolom Č’ina čiji su ih ratnici poterali dalje na jug da bi se uskoro ponovo obreli u zapadnim predelima.

60. Pet hegemona

Ču nisu napali te varvare s ciljem da zaštite cara. Kada je gospodar oblasti Ču pokrenuo vojni pohod protiv njih, ratnici plemena Jung uopšte nisu predstavljali nikakvu pretnju vladarima iz dinastije Džou. Takođe, u spisima istoričara Sume Kijena postoji nagoveštaj kako gospodar oblasti Ču u glavi uopšte i nije imao dobrobit cara kao svoj cilj. „Tokom prve godine vladavine cara Tinga“, kako je zabeležio, „gospodar oblasti Ču napao je pleme Jung.“[3] Nikada pre toga jedan oblasni gospodar nije prisvojio vladarsku titulu. Naime, bilo je potpuno nezakonito da gospodar oblasti Ču preuzme titulu cara, ali izgleda da članovi porodice Džou više nisu bili u situaciji da bilo šta tome prigovore.

Vojni pohod gospodara oblasti Ču protiv varvara uopšte nije bio iskren. Čim je stigao na sever, uputio je glasnika, ali ne u pleme Jung sa zahtevom da se preda, već u prestonicu dinastije Džou s pomalo neobičnim upitom. „Poslao je poklisara u carsku palatu kako bi se interesovao za *devet tripoda*“, zapisao je Suma Kijen. U pitanju je bilo *devet kotlova* koji su tokom pola milenijuma predstavljali simbol vlasti careva iz dinastije Džou.[70]

Nije nam poznato iz kog razloga se gospodar oblasti Ču interesovao za tih *devet kotlova*, ali ga u tome nije motivisala samo puka znatiželja. Prema navodima Sume Kijena, on je zaista poslao svog izaslanika sa zadatkom da dobije traženi odgovor. Potom je gospodar oblasti Ču krenuo u pravcu juga. Nije nam poznato šta je uticalo da se ta kriza mirno okonča. Možda je car iz

dinastije Džou pristao da se ne protivi tome što je gospodar oblasti Ču bez odlaganja počeo da koristi vladarsku titulu.

Oblast Ču nastavila je da se širi. „Co Čuan“ (dodatne zabeleške uz Konfučijevo delo pod naslovom *Prolećni i jesenji anali*) sadrži i podatak o tome da je, kad je oblast Ču zagospodarila i malom oblašću C’ai, gospodar oblasti Ču naredio da se krunski princ oblasti C’ai živ spali. Deset godina nakon napada na oblast pod kontrolom Džoua, gospodar Čua napao je i regiju Čeng. Da bi izbegao opasnost da ga živog spale, gospodar oblasti Čeng ponudio je da bude odani vazal. „Nemoj uništiti naše oltare“, molio je, prema zapisima u *Co Čuanu*, „ali mi dozvoli da promenim način svoje vladavine kako bih služio tvom gospodstvu.“[4]

Gospodar oblasti Ču prihvato je tu molbu. Njegovi posedi predstavljali su veliku pretnju regiji koja se nalazila pod vlašću Džoua, i to čak s dve strane.

U međuvremenu, cara Tinga nasledili su njegov sin, unuk i praunuk. Njegov praunuk, car Čing, stupio je na presto 544. godine p. n. e. i, bez značajnijih dešavanja, zadržao se na njemu narednih dvadesetak godina. Ali iako je imao nameru da za svog naslednika odredi najomiljenijeg sina (mlađeg), u tome nije uspeo pošto je preminuo pre nego što je zvanično objavio svoju odluku. Bilo je to 521. godine p. n. e.

Najstariji sin pokojnog cara Činga odmah je preuzeo presto. Mlađi sin se latio oružja, napao je i ubio novog cara te stupio na presto. Postao je car, pod imenom Tao. Preostala braća pobegla su iz prestonice.

Jedan od njih, princ Kai, uspeo je da se probije do oblasti Jin koja se nalazila na severu, gde je zatražio pomoć. Gospodar oblasti Jin saglasio se s time da princu Kaiju stavi na raspolaganje svoju moćnu i iskusnu vojsku. Organizovao je krunidbenu svečanost i proglasio princa Kaija za zakonitog vladara, u izgnanstvu. Kai je uzeo ime Čing II (kao da je i sam želeo da naglasi svoje legitimno pravo na carski presto koje je, po svemu sudeći, bilo problematično). Potom je, praćem velikom armijom oblasti Jin, otpočeo vojni pohod u pravcu prestonice Džoua.

Car Tao zabarikadirao se unutar gradskih zidina. Tokom tri naredne godine trajao je građanski rat koji su izazvala dvojica braće. Čing II je

konačno uspeo da se probije u grad i da savlada svog brata Taoa koga je učinio svojim vazalom i primorao ga da mu se zakune na vernost.

U vreme kad je sve to bilo okončano, vlast dinastije, poznata pod nazivom Istočni Džou, potpuno se pretvorila u anarhiju i krvoproliće. „Vlast dobijena s Nebesa“ bila je tada rascepkana između više ličnosti i izgledalo je da bi moglo da dođe do ozbiljnijeg oružanog sukoba između suprotstavljenih oblasti čiji su se gospodari borili kako bi se domogli nekadašnje vlasti koja se do tada nalazila u okviru carske porodice Džou.

Kao svojevrstan odgovor na to haotično razdoblje, u oblasti Lu pojavio se jedan reformator. Njegovo ime bilo je Kong Fuzi, a svojim učenjem stekao je sledbenike tokom niza narednih milenijuma. Jezuitski misionari, koji su na područje Kine stigli dve hiljade godina kasnije, ime Kong Fuzije izgovarali su kao Konfučije, što je predstavljalo latiniziranu verziju imena pod kojim je postao poznat u čitavom svetu.

Baš kao i indijski filozofi čiji je savremenik bio, Konfučije je bio plemenitog porekla. On je bio posredni potomak starijeg brata poslednjeg cara iz dinastije Šang. Za razliku od filozofa koji su ranije spomenuti, Konfučije je odrastao u siromaštvu.

Kad je imao dvadeset jednu godinu, već je bio oženjen i imao sina, a bavio se poslom u okvirima državnog sistema transporta žitarica.[5] Bio je to posao koji je zahtevao preciznost, usredsređenost na detalje i savesno beleženje podataka za šta je mladi Konfučije bio i te kako sposoban. Još od najranijeg detinjstva bio je precizan i vrlo uredan dečak. Kako je odrastao, u sve većoj meri je bio opčinjen verskim obredima posvećenim precima i božanstvima, ritualima koji su bili u vezi s rođenjem, venčanjem i smrću, svečanostima koje su sprovođene na velikaškim dvorovima i u okviru carske palate vladara iz dinastije Džou.

Ti rituali bili su praćeni pesmama koje su opisivale način njihovog odgovarajućeg izvođenja. Te pesme poticale su iz vremena kad nije postojala pismenost te su bile prenošene usmenim putem. One su stoga predstavljale svojevrsne žive udžbenike za valjano obavljanje obreda. Konfučije, koji je posedovao izuzetnu moć pamćenja, znao ih je na stotine.

Konfučije je desetak godina bio angažovan u državnoj službi, kao osoba zadužena za čuvanje podataka. Međutim, vremenom je postao poznat kao živa riznica znanja o načinima vršenja različitih obreda. Često su ga

pozivali na dvor porodice Lu kako bi se gosti dočekali na primeren način. Istovremeno, oko njega su počeli da se okupljaju pojedinci koji su želeli da uče iz ogromne (imaginarne) biblioteke koja se nalazila u njegovoj glavi.

Gospodar oblasti Lu savetovao se svakodnevno s Konfučijem kad je ovaj bio u tridesetim godinama. Takođe, umesto da se, kao do tada, bavi čuvanjem dokumenata i podataka, premešten je na položaj učitelja sina jednog od visokih zvaničnika te oblasti.[6] I nakon što je otpočeo tu novu etapu svog profesionalnog angažmana, u kojoj je njegovo izuzetno dobro poznavanje ceremonija, rituala i ispravnog obavljanja dužnosti predstavljalo srž svega, na području oblasti Džou izbio je građanski rat.

Nedovoljna snaga oblasti Džou bila je delimično zamaskirana opštim saglasjem gospodara susednih oblasti u vezi s tim da je car još uvek imao određeni verski značaj. Čak i ukoliko nije stvarno *vladao*, on se ipak nalazio u središtu kosmičkog poretka koji oni nikako nisu želeli da naruše. Prve naznake da je počelo da dolazi do narušavanja tog dogovora postale su očigledne kad je gospodar oblasti Ču istakao svoje pretenzije na *devet tripoda*. Krvavi okršaji do kojih je došlo između dvojice gospodara, od kojih je svaki za sebe prisvajao prerogative vlasti koji su počivali na obredima i svetkovinama, pokazali su kako je kriza tada dostigla vrhunac.

Konfučije je izuzetno cenio red. Stoga je svoje učenike podučavao kako da pronađu poredak i stabilnost u svetu u kome te pojave nisu bile vidljive.

Njegovo podučavanje imalo je za cilj da očuva ono što je bilo najbolje u prošlosti ili makar iz prošlosti za koju je on verovao da je postojala. Sakupio je najstarije kineske pesme u zbirku koju je nazvao *Ši jing*, antologiju klasične poezije koja je trebalo da posluži u budućnosti. („Iz njih“, zaključio je Konfučije, „učite se uzvišenoj dužnosti da slušate svog oca, kao i onoj manje važnoj, da poštujete svoga gospodara.“)[7] Njemu se pripisuje zasluga za prikupljanje čitavog niza obreda i svetkovina u jedinstveni tekst koji je dobio naziv *Li čing*. Taj tekst obuhvata pravila kojima su bile regulisane skoro sve pojave svakodnevnog života, počev od ponašanja ožalošćenih („Kad neko ode u posetu kako bi izjavio saučešće, nikako ne bi trebalo da se tokom istog tog dana i veseli.“)[8] pa sve do organizovanog preuzimanja mesečnih obaveza („Tokom drugog meseca jeseni … dozvoljeno je podizati gradske i prigradske bedeme, osnivati gradove, kopati podzemne prolaze i ostave, kao i obnavljati ambare.“)[9]

Sledbenici su sakupili Konfučijeve misli u treći dokument koji je nazvan *Lun ju* (*Analekti*).

Konfučije nije bio tvorac filozofije koja je bila sadržana u *Analektima*, baš kao što ni Mahavira nije bio utemeljivač đainizma. Njegovo učenje odnosilo se na okretanje prema prošlosti kako bi se našao put napretka. „Nisam osoba koja je rođena sa znanjima", govorio bi svojim sledbenicima, „Ja sam samo neko ko je zaljubljenik u starine i neko ko ih tamo uočava."[10] Njegovo istraživanje prošlosti ukazalo mu je da su se u podeljenoj Kini, u samoj srži ispravnog vršenja dužnosti, nalazili mir i vrlina. „Karakter se uspostavlja kroz ispravnost", veruje se da je govorio. „Bez ispravnosti, poštovanje prerasta u usplahirenost, obazrivost u bojažljivost, smelost u nepoštovanje, a direktnost u nevaspitanje."[11]

U svetu u kome je izgledalo kako isključivo oružana sila održava jednu državu, Konfučije je ponudio potpuno drugačiji metod – da pojedinac uspostavi kontrolu nad sredinom koja ga okružuje. Osoba koja je razumela svoje obaveze prema drugima i živela u skladu s njima postajala je poput sidra države, bez obzira na to da li se nalazila na položaju vladara, vojnog zapovednika ili plemića. „Onaj koji po vrlini vlada", zapisano je u Konfučijevom *Analektima*, „može se uporediti sa zvezdom Severnjačom koja stameno stoji na svom mestu i sve druge zvezde okreće ka sebi. … Ukoliko bi se ljudi vodili vrlinom oni bi … bili dobri."[71][12]

* * *

Pre nego što je napunio četrdeset godina, Konfučije je bio prinuđen da napusti Lu kad je gospodara te oblasti zbacila druga i suprotstavljena plemićka porodica. Konfučije je pošao za izgnanim gospodarom oblasti Lu u susednu regiju Ki, gde su se obojica našli na milost i nemilost gospodara te oblasti koji nije baš uvek bio prijateljski nastrojen prema svom gostu s juga.

Ipak, gospodaru oblasti Ki privremeno je odgovaralo da izigrava domaćina. Ponudio je gostoprimstvo izgnanom gospodaru oblasti Lu. S druge strane, Konfučije se suočio s dobrodošlicom na dvoru koja je bila narušena otvorenom ljubomorom tamošnjih dvorjana koji su se udružili kako bi onemogućili njegov pristup gospodaru oblasti Ki.[13] Budući da se

našao u situaciji da nije imao posao, Konfučije je napustio oblast Ki i vratio se u Lu gde je jasno stavio do znanja svoju nameru da želi da u potpunosti bude izvan bilo kakvih političkih dešavanja. To se pokazalo veoma mudrim budući da je oblast Lu bila podeljena između tri suprotstavljene porodice od kojih nijedna nije uspela da ostvari prevlast. (Konfučije se makar privremeno vratio svom nekadašnjem poslu u javnoj upravi, ali je najveći deo godina koje su usledile posvetio pisanju istorije oblasti Lu što u naše vreme predstavlja istorijski izvor pod naslovom *Prolećni i jesenji anali*.)

Nešto dalje na zapadu, car Čing II, koji je tada nominalno imao kontrolu nad vladarskom palatom u prestonici Džou, uskoro se suočio s mnogim problemima. Njegov brat i vazal, nekadašnji car Tao, nalazio se u stanju krajnje potčinjenosti tokom razdoblja od dvanaest godina da bi potom okupio svoje pristalice (koje se možda nisu saglašavale s time da im se oblast Jin meša u unutrašnje poslove), napao carsku palatu i zbacio brata s prestola. Čing II vratio se u oblast Jin i tamošnjeg gospodara zamolio za pomoć. Naredne godine armija oblasti Jin „još jednom je vrlo uspešno ispratila cara Činga II u prestonicu Džou“.[14]

Bila je to poslednja velika pobeda koju je ostvarila oblast Jin. Nedugo zatim gospodar te regije suočio se s brojnim poteškoćama. Nalazeći se u stalnim vojnim pohodima koji su bili usmereni protiv varvara, pojedine velike porodice u oblasti Jin postale su veoma bogate. Članovi jedne od njih isticali su svoje pravo, po pravu rođenja, na komandovanje vojskom. Drugi nisu samo isticali svoje pravo na znatan deo teritorija koje su se nalazile pod vlašću varvara, već su s njima stupali u saveze i paktirali. Pojedini članovi tih, kao i nekih drugih porodica, počeli su da se međusobno bore kako bi zadobili veću kontrolu u odnosu na dvor oblasti Jin. Te podele su do 505. godine p. n. e. postale toliko ozbiljne da su uticale na obustavljanje vojnog pohoda protiv varvara. Prema navodima koji su sadržani u *Prolećnim i jesenjim analima*, vojska oblasti Jin, očigledno opterećena unutrašnjim podelama, bila je prinuđena da, bez ostvarenog uspeha, odustane od dalje opsade jednog grada koji se nalazio pod vlašću varvara.[15]

Godine 493. p. n. e., car Čeng II i vojska oblasti Jin vodile su kratak, ali uspešan rat. Tokom 492. godine p. n. e., oblasti Ki, Lu i Vej odlučile su da se pridruže jednom od plemića iz regije Jin te su zajedno krenule u vojni pohod protiv oblasti Jin kako bi iz nje prognale članove jedne plemićke porodice. Taj pohod imao je karakteristike napada, ali i građanskog rata.

U tom razdoblju oblast Lu bila je potpuno podeljena, Jin je trpela posledice razjedinjenosti, dok je Džou pokazivala velike suštinske slabosti. Oblast Ču, koja je tokom nekoliko vekova dominirala u južnim predelima, odupirala se napadima vojnih jedinica oblasti Vu i Jue koje su ugrožavale njene jugoistočne delove. Oblast Vu, koja je znatno ojačala, proglasila se vodećom silom na čitavom jugu. Kao posledica toga došlo je do potpunog preokreta u delovanju oblasti Jue koja se tada usmerila protiv svog dojučerašnjeg saveznika i napala ga.[16] Car iz dinastije Džou je prestao, makar simbolično, da igra određenu ulogu na političkoj sceni. Razdoblje između 481. i 403. godine p. n. e. bilo je u toj meri haotično da se mnogi istoričari, koji su razdoblje vladavine careva iz dinastije Džou, kad je porodica Džou prešla u svoju istočnu prestonicu (doba Istočnih Džoua od 771. do 221. godine p. n. e.), podelili u dve polovine: „Prolećno i jesenje doba“ (od 771. do 481 godine p. n. e.) i „Doba zaraćenih strana“ (od 403. do 221. godine p. n. e.), nisu čak ni potrudili da imenuju razdoblje koje se nalazilo između te dve polovine. Bila je to neka vrsta interregnuma.

Upravo je tokom tih godina još jedan (navodni) filozof pokušao da definiše principe na osnovu kojih bi bilo moguće ostvariti, makar i delimično, svekinesko jedinstvo. Sun Cu, vojni starešina koji se borio u službi oblasti Vu,[72] nije imao ni najmanje dileme u vezi s tim šta su stalni ratni sukobi donosili njegovoj zemlji: „Ne postoji nijedna instanca u državi koja je osetila dobrobit od toliko dugog ratovanja“, upozorio je on.[17] Delo pod nazivom *Veština ratovanja* govori o načinima kako pobediti protivnika izbegavajući oružane sukobe. „Sama suština jeste u tome da se protivnikov otpor slomi bez borbe“, zapisao je Sun Cu,[18] a, „kad se upustite u pravi rat, i ukoliko je pobeda na dugačkom štapu, oružje ratnika postaje tupo, a njegov žar za borbom se smanjuje. … Sposobnost nikada nije bila u vezi s odugovlačenjem.“ Opsade, koje su karakterisale način ratovanja na Srednjem istoku, nisu bile preporučljive: „Ne opsedajte grad“, poručivao je Sun Cu. „Ukoliko opsednete grad, iscrpljivaćete svoju snagu. … Druge vojne starešine iskoristiće vašu slabost. A tada niko, bez obzira na to koliko je mudar, neće moći da utiče na posledice.“[19]

To su bile reči osobe koja je dobro znala da je protivnik, koji se nalazi unutar granica vaše države, bio podjednako opasan kao i onaj u susednoj. U zemlji u kojoj su vaši prijatelji veoma često kovali zavere protiv vas, baš kao i vaši protivnici, prevara je postala način života: „Svi ratovi zasnovani

su na prevari“, zapisao je Sun Cu. „Kad smo u mogućnosti da napadnemo, treba da ostavljamo upravo suprotan utisak. Kad angažujemo naše snage, potrebno je da izgleda da smo neaktivni. Kad smo blizu, potrebno je da učinimo da neprijatelj smatra da smo daleko. A kad smo zaista daleko, moramo ga uveriti da smo blizu.[20] Dobar vojni zapovednik ne samo da vara svog neprijatelja, već smatra da i njegov neprijatelj uvek vara njega: „Skromne reči i pojačane pripreme znak su da će neprijatelj uskoro napasti“, objašnjavao je Sun Cu. „Poruke ispunjene nasiljem i pokreti napred, kao da se sprema napad, znak su da će se protivnik povući … Mirovne ponude, praćene zavetima odanosti, ukazuju na zaveru.“[21]

Konfučije i Sun Cu, iako teško da su bili savremenici, ponudili su filozofiju reda, način da se deluje unutar razjedinjene države. Zagovarali su stabilnost savesnim vršenjem dužnosti ili zastrašivanjem. Sun Cuov metod nije manje sistematičan i sveobuhvatan u odnosu na Konfučijev. I za izvesno vreme pokazao se uspešnijim. Oblasti koje su se nalazile na području pod kontrolom Istočnih Džoua, kako je to tvrdio kineski istoričar iz I veka n. e. Liu Ksijang, bile su „pohlepne i bez osećaja za sramotu. One su se, bez kraja i konca, međusobno sukobljavale. … Nije postojao *Sin Sunca* iznad njih, a ispod nije bilo lokalnih gospodara. Sve se postizalo upotrebom otvorene sile, a pobednici su postajali plemići. Vojne aktivnosti postajale su znatno češće, a pratile su ih prevare.“

Vlast su vršili brojni vojni zapovednici od kojih se svaki održavao na položaju stalnim ratovanjem. Bez oružanih sukoba, koji su služili da se granice sopstvene oblasti proširuju nauštrb susedne, te nazovidržavice brzo bi se urušile. Bilo je potrebno da budu pod stalnom ratnom tenzijom.

Vremenska traka 62	
INDIJA	KINA
	Ting
Šesnaest država u dolini reke Gang	Gospodar („car") oblasti Ču
Rođenje Mahavire (trad. 599. g. p. n. e.)	
Rođenje Bude (trad. 563. g. p. n. e.)	
	Rođenje Konfučija
Bimbisara, vladar Magade	Čing (I)
Smrt Mahavire (trad. 527. g. p. n. e.)	Tao
	Čing (II)
	Sun Cu, *Veština ratovanja*
Smrt Bude (trad. 483. g. p. n. e.)	Kraj „Prolećnog i jesenjeg razdoblja" (481. g. p. n. e.)
	Konfučijeva smrt

Videti Četrdeset treće poglavlje, (drugi tom) str. 19.

Delo Džonatana Klementa *Confucius: A Biography* predstavlja dobar osnovni vodič kroz život i vreme tog filozofa. Delo pod naslovom *Analekti* mogu čitati i oni koji nisu stručnjaci u prevodu Artura Valeja iz 1938. godine (obnovljenom 1989) ili u novijem prevodu Sajmona Luisa (V. V. Norton, 1997). Delo pod naslovom *An Introduction to Confucianism* Ksianzong Jaoa (Cambridge University Press, 2000) predstavlja znatno detaljnije i stručnije štivo.

Datumi o kojima piše Sun Cu predmet su rasprave. Njegovo delo *Veština ratovanja* neposredno pominje oblast Jue koja se nalazila na jugoistoku. Autor tog dela govori o toj oblasti kad svedoči o razdoblju uspostavljanja vrhovne vlasti oblasti Vu i nepristajanja oblasti Jue na novonastalo stanje: „I mada je prema mojim procenama broj vojnika u armiji oblasti Jue nadmašivao naše“, zabeležio je, „ta nadmoćnost nije im pomogla da ostvare pobedu.“ (VI, 21)

Šezdeset treće poglavlje

Persijsko carstvo u širenju

Između 539. i 514. godine p. n. e. u bici je poginuo car Kir Veliki, Kambiz je osvojio Egipat, a indijska država Magada je ojačala

Nakon osvajanja Vavilona, Kir Veliki vladao je svojim carstvom manje od devet godina da bi potom došao u sukob s nepoznatom vladarkom.

Sa svojom vojskom napredovao je u pravcu severa, ka potpuno novim područjima koja su se nalazila s one strane reke Amu Darje, u divljinama središnje Azije, s druge strane Aralskog mora. Planinska plemena koja su živela u tim područjima bila su bliska Skitima: Herodot ih je nazivao Masagetima, neustrašivim ratnicima koji su koristili strele i koplja sa srebrnim vrhovima, koji su poštovali kult boga Sunca i nisu „obrađivali zemlju, već su živeli od stočarstva i ribolova.“[1]

Kir Veliki isprva je pokušao da Masagete pokori mirnim putem. Poslao je poruku njihovoj vladarki Tomiris s ponudom da se venčaju. Ona ne samo da je tu ponudu odbila, već je poslala svoga sina s ratnicima kako bi poveo napad protiv jednog izdvojenog dela persijske vojske. Taj napad nije okončan uspehom, a Tamirisin sin bio je zarobljen.

Ne želeći da nosi sramotu utamničenja, on je izvršio samoubistvo. U takvoj situaciji Tomiris je poslala Kiru poruku u kojoj mu je zapretila kako se kune „Suncem da će ugasiti njegovu žeđ za krvlju.“ Potom je povela ostatak svog naroda protiv nadirućih Persijanaca. Dve vojske sukobile su se 530. godine p. n. e. Bio je to sukob manjih, ali ipak epskih razmera: „Smatram da je to bila najsurovija bitka koju su ikada vodili ne-Grci“,

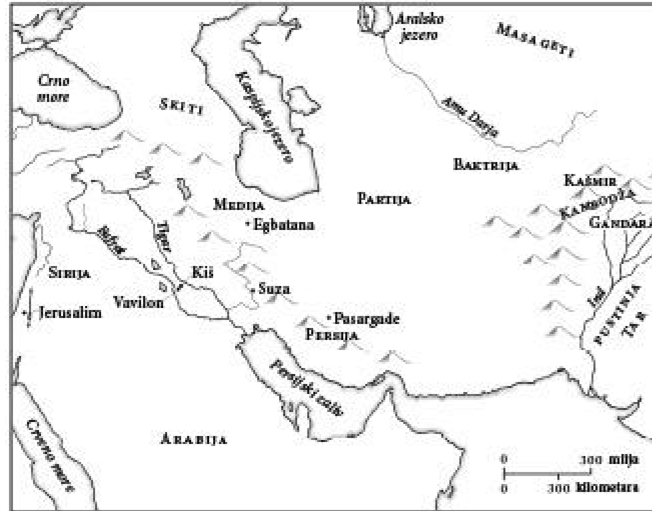
kazao je Herodot, što je (imajući u vidu njegov stav prema svima onima koji nisu bili grčkog porekla) možda podrazumevalo da je to, do tada, bila najsurovija bitka. Borili su se lukovima i strelama, potom su prešli na koplja, a konačno i na bodeže.

Masagetima je pošlo za rukom ono što Asircima nije: porazili su najveći deo persijske vojske. U bici je poginuo i car Kir Veliki koji se, kao pešadinac, borio zajedno sa svojim ratnicima. Kad su Masageti ostvarili uspeh na bojnom polju, Tomiris je tragala za carevim posmrtnim ostacima među mrtvim Persijancima čiji su leševi ležali na bojištu, sve dok ih nije našla. Podigla je njegovu glavu iz koje je curila krv i pokazala je prisutnima: „Rekla sam ti da ću ugasiti tvoju žeđ za krvlju“, kazala je obraćajući se mrtvom caru.[2]

Nakon što je, na taj način, osvetila smrt svog sina, dozvolila je Persijancima da telo svoga vladara odnesu s bojišta. Sprali su krv s njegovog lica i odneli telo svog cara u pogrebnoj povorci, u kojoj se osećala atmosfera poraza, natrag u prestonicu Pasargade.

Kir Veliki je sebi, još ranije, sagradio grobnicu. Bila je to kamena građevina sa zabatom, koja je izgledala kao da je bila načinjena od drveta i koja se nalazila na najvišem nivou sedmospratnog zigurata. Njegovo telo presvučeno je u carsku odoru i ukrase. Uz posmrtne ostatke postavljeno je i oružje, a potom je carevo telo bilo položeno na poseban krevet. Grobnica je bila zapečaćena, dok je jednoj grupi persijskih sveštenika bilo naloženo da živi u obližnjoj građevini te da vrši dužnost čuvara careve večne kuće.

Kambiz II, najstariji carev sin, krunisan je za novog vladara. On je tokom nekoliko prethodnih godina obavljao dužnost vojnog starešine. Naime, on je bio u pratnji svog oca i onda kad je on prešao reku Amu Darju, ali je car tada poslao svoga sina da se vrati u prestonicu Pasargade kako bi tamo okončao neke poslove, dok se sam vladar angažovao u vojnom pohodu koji je, očigledno, smatrao omanjim.

61. Persija i Srednja Azija

Kambiz II je patio od one iste osobine kao i mnogi sinovi velikih vladara: želeo je da bude uspešniji od svog oca.Tu se nije radilo o potrebi za osvetom budući da se nije posvetio severoistočnim oblastima u kojima je stradao car Kir Veliki. Umesto toga, najpre je svoju prestonicu i središte državne uprave premestio iz glavnog grada, koji je to bio u vreme cara Kira Velikog, u novi glavni grad. Bila je to drevna elamitska prestonica, grad Suza, koja se nalazila bliže središtu carstva. Potom je bacio oko na Egipat.

U samom Egiptu, faraon Aprej vodio je svoje ratnike pravo u propast.

Nakon šezdesetak godina životarenja, grčka naseobina Kirena (kolonija koju su osnovali žitelji Tere), koja se nalazila zapadno u odnosu na Deltu, konačno je počela da napreduje. Njen treći vladar Bat Napredni uputio je apel svim grčkim gradovima moleći ih za nove doseljenike kojima je obećao zemljišne posede. Uskoro se „značajan broj ljudi“, pridošlica koje su mahom poticale iz kontinentalne Grčke, okupio u Kireni tražeći svoje parče zemlje.

Sve to nije nije naišlo na dobar prijem kod starosedelačkog severnoafričkog stanovništva koje je Herodot nazivao „Libijcima“. Oni su uputili poziv Egipćanima za pomoć te su se „stavili pod zaštitu egipatskog faraona Apreja“. Tako je faraon poslao egipatsku vojsku kako bi pružila neophodnu pomoć severnoafričkom stanovništvu protiv grčkih doseljenika. Nažalost, egipatska vojska bila je desetkovana u borbama. Oni su, prema

Herodotovim rečima, „tako bili poraženi da je teško da je iko od njih uspeo da se vrati u Egipat.“[3]

Taj neuspeh okrenuo je Egipćane protiv faraona koji je, izgleda, još od ranije bio neomiljen. „Smatrali su da ih je faraon namerno poslao u smrt“, zapisao je Herodot kako bi, nakon te tragedije, sa smanjenim brojem podanika njegov položaj vladara bio mnogo bezbedniji. Preživeli koji su se vratili iz Kirene primili su sve to veoma teško. „Udružili su se sa prijateljima onih koji su poginuli te su organizovali pobunu.“[4]

Faraon je poslao svog prvog vojnog zapovednika, po imenu Amasis, da uguši pobunu.

To se pokazalo kao velika greška. Faraon je na neki način nasledio Amasisa od svog oca Psametiha II što je značilo da se taj vojni starešina nalazio na značajnim položajima mnogo duže nego što je Aprej bio vladar. Našavši se licem u lice sa pobunjenim i naoružanim Egipćanima, Amasis im je stavio do znanja da bi, ukoliko bi to želeli, mogli njega da postave za faraona.[5]

Neko je Apreju preneo vest o izdaji, pa je faraon, bez odlaganja, poslao svog izaslanika s naređenjem da se Amasis hitno vrati u palatu koja se nalazila u Suisu kako bi položio račune o svom delovanju. „Amasis se“, zabeležio je Herodot, „u tom trenutku nalazio na svom konju. Čvrsto je seo u sedlo, iz sve snage prdnuo i vladarevom izaslaniku kazao da upravo to prenese faraonu.“[6]

Kad su mu saopštili tu vest, faraon je naredio da se njegovom izaslaniku odseku nos i uši što je samo još dodatno razbesnelo Egipćane da se okrenu protiv svog vladara. Bilo je jasno da je morao da se bori za ostanak na prestolu, ali ono što mu je stajalo na raspolaganju bile su plaćeničke inostrane jedinice koje su brojale oko trideset hiljada ljudi od kojih je najveći deo njih poticao iz Jonije i Karije (plaćenici grčkog porekla koji su poticali s juga Male Azije).

Dve vojske sukobile su se na pola puta između Memfisa i Saisa, na bojnom polju koje je bilo poznato pod nazivom Momenfis. Egipatske snage bile su znatno brojnije u odnosu na faraonovu vojsku, a Amasis se pokazao kao veštiji vojskovođa. Egipćani su ostvarili pobedu na bojnom polju i zarobili samoga faraona. Kao zatočenik je odveden u palatu u Saisu, ali nije bio pogubljen.

Izgleda da je faraon uskoro uspeo da pobegne pošto se tri godine kasnije, a to saznajemo iz fragmentarno očuvanog teksta pronađenog u gradu Elefantini, Amasis zatekao u palati u Saisu kad je do njega stigla vest kako bivši faraon plovi ka njemu iz pravca severa sa „bezbrojnim Grcima“ koji su „pustošili Egipat“ dok se Amasisova vojska pred njima povlačila.[7] Aprej je otišao u severne predele kako bi obezbedio pojačanje u ljudstvu.

62. Egipat i Kirena

Tekst o kome je prethodno bilo reči sačuvan je u manjim fragmentima iz kojih nam nije moguće da zaključimo kako se bitka odvijala, ali je u njemu zaključeno „Njegovo veličanstvo Amasis borio se kao lav. Napravio je pokolj među njima. … Zauzeo je mnoštvo njihovih brodova koje je potopio, pa su, pred njihovim očima, tonuli kao ribe.“ Među onima koji su se zatekli na zauzetim grčkim brodovima nalazio se i faraon koji je stradao tokom borbi.

Dakle, Amasis se nalazio na prestolu u gradu Saisu kad je u Egipat stigla vest kako se Kambiz II, novi persijski car, priprema za napad.

Kambiz II je pripreme otpočeo tako što je formirao flotu. Persijanci do tada nisu imali ama baš nikakvo iskustvo u moreplovstvu. Ipak, valja znati da je car Kir Veliki svom sinu prepustio carstvo koje se protezalo duž sredozemnih obala, pa je Kambiz II smatrao da su maloazijski jonski moreplovci, u stvari, bili njegovi podanici. Naredio im je da sagrade brodove i obezbede njihove posade, a isto je zahtevao i od feničanskih

gradova koji su se nalazili pod njegovom vlašću. Neiskusna persijska flota predstavljala je mešavinu veština Grka i Feničana, pripadnika dve kulture koji su živeli uz more još od najranijih razdoblja njihovog postojanja.

Četiri godine nakon krunisanja za cara, Kambiz II počeo je napad na Egipat. Njegova flota otpočela je svoje kretanje duž morske obale, dok se persijska vojska probijala kroz pustinjske predele. Car Kambiz II, u čijoj se pratnji nalazio nosač njegovog koplja Darije, nalazio se na njenom čelu. Darije, član careve telesne straže, bio je sin persijskog plemića koji je obavljao dužnost zapovednika osvojene oblasti Partije koja se nalazila u severoistočnom delu carstva.[9]

Amasis je pokrenuo svoje vojne snage kako bi se suprotstavio Persijancima. Međutim, on je uveliko prevalio sedamdesetu godinu života i pre nego što je car Kambiz II uspeo da stigne, Amasis je umro od starosti.

To se pokazalo kao sreća za Kambiza II pošto je tada obaveza da brani Egipat pala na Amasisovog sina Psametiha III, ne baš veštog vojskovođe. Faraon Psametih III postrojio je svoje vojne snage duž severoistočnih granica Egipta, učinivši utvrđeni grad Peluzijum, koji je osnovao još faraon Neho II s ciljem da brani prilaz kanalu, središtem svoje borbene linije. To uopšte nije bilo loše, ali je faraon, kad su protivnici počeli da potiskuju egipatske snage, naredio da se njegova vojska povuče čak do Memfisa.

Persijancima je to omogućilo potpuno slobodan pristup plovnim putevima na području Delte što je za posledicu imalo da su otpočeli opsadu grada Memfisa i s kopna i s mora. Nemamo podataka o toku sukoba koji je usledilo, ali nam je poznato da se faraon Psametih III uskoro predao. Na vladarskom prestolu nalazio se kraće od godinu dana.

Car Kambiz II potom je sebe okitio titulom egipatskog faraona, „vladara Gornjeg i Donjeg Egipta, Kambiza, miljenika boginje Vajet“ – boginje u obliku kobre i zaštitnice Donjeg Egipta, čija se predstava nalazila na *Crvenoj kruni* još od vremena ujedinjenja Egipta.[10] Po svemu sudeći, novi vladar naredio je da se Amasisovi posmrtni ostaci ekshumiraju i rasparčaju, ali je balzamovanje bilo tako kvalitetno obavljeno da se, na kraju, moralo pristupiti njihovom spaljivanju.

Herodot (koji nije mnogo mario za Kambiza II) smatrao je kako je to bio čin svetogrđa iz zahvalnosti. Mnogo realnije deluje tumačenje po kome je Kambiz II želeo da se identifikuje sa nekadašnjim svrgnutim faraonom

Aprejem, pa je takvo skrnavljenje posmrtnih ostataka vojskovođe trebalo da pokaže kako je on predstavljao uzurpatora prestola čijoj je vladavini konačno došao kraj. Stanovnicima Egipta saopštio je kako je bio „miljenik boginje Vajet“ te da je došao da ih oslobodi. Bila je to dobro poznata strategija.

„Miljenik boginje Vajet“ nije se dugo zadržao u svojoj novoj zemlji. Car Kambiz II postavio je zapovednika Egipta, a sam se vratio u svoje carstvo kako bi se pozabavio drugim obavezama. Ipak, period tokom koga je on bio *veliki car* potrajao je relativno kratko. Tri godine nakon što je osvojio Egipat, a svega osam godina posle smrti cara Kira Velikog, Kambiz II preminuo je iznenada i potpuno misteriozno.

Izgleda kao da je Herodot, koji je iza sebe ostavio najdetaljniji opis Kambizove vladavine, prikupio i ponovio bezmalo sve priče koje su ikada ispripovedane protiv cara Kambiza II. Ukoliko bismo mu poverovali, zaključili bismo da je Kambiz II bio ludak koji je veoma često umeo da pogubi svoje zvaničnike kad bi ga izneverili, koji je ubio svog brata, oženio se dvema svojim sestrama od kojih je jednu likvidirao i ishitreno se nameračio da osvoji Etiopiju, a da prethodno nije obezbedio hranu za pripadnike svojih vojnih jedinica. Imajući u vidu da je caru Kambizu II pošlo za rukom da čitavu svoju vojsku sprovede kroz pustinjske predele Arabije, a potom i bezbedno u sam Egipat, sve to deluje malo verovatno. Herodotova zabeleška kako su skoro svi njegovi istorijski izvori na osnovu kojih je pisao bili egipatskog porekla objašnjava toliki stepen negativnog mišljenja o persijskom caru. Izgleda kako Kambizov pokušaj da sebe prikaže kao oslobodioca nije okončan uspehom. On sigurno nije bio omiljeni faraon.

Istina je, ipak, da je car Kambiz II preminuo iznenada, na neobičan način i bez naslednika.

Najstariji istorijski izvori svedoče o tome kako je car Kambiz II, kada je krenuo u pohod na Egipat, svoje vladarsko domaćinstvo ostavio pod nadzorom dvorjanina koga je Herodot nazvao Patizeit. Car je sa sobom u pohod poveo svog mlađeg brata Bardiju, ali ga je nakon što je u Egiptu bio ostvaren uspeh poslao natrag u Persiju kako bi proverio šta se dešavalo u prestonici.

Bardija je nestao na putu, negde između Egipta i Persije.

Igrom slučaja, desilo se da je dvorjanin Patizeit imao mlađeg brata po imenu Smerdis koji je toliko podsećao na Bardiju, da su posmatrači mogli da ih zamene.[73] Čuvši za vesti o Bardijinom nestanku, taj visoki dvorjanin došao je na ideju da sakrije tu informaciju. Svog mlađeg brata naterao je da glumi nestalog princa, postavio ga je na presto da bi potom poslao izaslanike koji su objavljivali kako je Bardija, istinski sin cara Kira Velikog, postao vladar umesto Kambiza II.

Kambiz se u to vreme nalazio u Siriji, prateći razvoj događaja na područjima koja su se nalazila duž zapadne granice carstva. Po Herodotovim svedočenjima, kad je car Kambiz II saznao da mu je presto bio preotet, hitro je uzjahao konja, ali je pao s njega i zadobio ranu u predelu butine. Rana se zakomplikovala i u roku od svega tri nedelje *veliki vladar* preminuo je od gangrene.[11]

Nakon smrti cara, uzurpatoru je pošlo za rukom da se na vladarskom prestolu zadrži tokom narednih sedam meseci. I to je bilo sasvim dovoljno kako bi u vavilonskim dokumentima datiranje bilo zasnovano na podatku da se radilo o godini tokom koje je on stupio na carski presto.[12] Sve to vreme on je vešto izbegavao da napusti carsku palatu koja se nalazila u gradu Suzi i nije primao članove persijskih plemićkih porodica koji su suvladarsku porodicu veoma dobro poznavali.

Takva šarada nije mogla dugo da traje te je okončana onog trenutka kad je jedan od persijskih plemića izrazio nezadovoljstvo što veoma dugo nije bio pozvan u carsku prijemnu dvoranu. Među plemićima bio je i Otan. On je bio otac jedne od supruga cara Kambiza II i veoma iskusan ratnik. Tu je bio i Darije, nosač Kambizovog carskog koplja tokom vojnog pohoda na Egipat, koji se po okončanju rata vratio u Persiju te je u tom razdoblju, iz nepoznatog razloga, boravio u prestonom gradu Suzi.

Dakle, sedmoro persijskih plemića urotilo se kako bi ubili uzurpatora carskog prestola i njegovog starijeg brata. Izgleda da se upravo Otan nalazio na čelu zaverenika, ali se Darije ponudio da okupi grupu ratnika koji bi, noseći oružje ispod svoje odeće, uspeli da se probiju u carsku palatu pored tamošnjih stražara. Tvrdio je da bi mogao da kaže kako je upravo stigao iz Partije, noseći poruku svog oca, koji je bio zapovednik te oblasti, namenjenu caru.[13]

Plan je uspešno sproveden sve do onog momenta kad su se zaverenici našli pred carskim odajama i kad je vladarev lični evnuh odbio da ih pusti unutra. Tada su oni izvadili svoje oružje, ubili evnuha, uzurpatora i njegovog brata da bi potom njihove odsečene glave pokazali okupljenim persijskim plemićima kako bi ih uverili da osoba koja je tvrdila da je Bardija, naime, uopšte nije bio sin cara Kira Velikog.

U tom razdoblju Persijsko carstvo se nalazilo u veoma nepovoljnoj situaciji. Nije imalo cara, a obojica sinova Kira Velikog više nisu bila živa. Sasvim je moguće da je svaki od sedmorice zaverenika imao svoje lične ambicije (Herodot je zabeležio kako su sedmorica imala razuman, tipično grčki i najverovatnije u stvarnosti neodržan razgovor na temu da li da jednog od njih izaberu za novog cara ili da u zemlju uvedu demokratsko uređenje), ali Darije se pokazao kao logičan izbor. On je bio mlad i energičan, a imao je oko trideset godina u vreme kad je došlo do zavere. Bio je Kambizov odani pomoćnik, po rođenju je pripadao carskoj porodici Ahemenida, a njegov otac je još odavno zapovedao ogromnim brojem vojnika u velikom delu carstva. Godine 521. p. n. e., šestorica zaverenika proglasilo ga je za novog cara te su se posvetili tome da reše probleme koji su bili prouzrokovani smrću naslednika cara Kira Velikog.

U toj povesti postoji mnogo nepoznanica. Veoma zgodan momenat tokom koga je došlo do Kambizove smrti samo je prvi među njima. Šta se zaista dogodilo s carem? Herodotova verzija nije sasvim nemoguća, ali ona ukazuje na začuđujuću neopreznost ličnosti koja je čitav svoj život provela u blizini oštrih predmeta. Grčki istoričar Ktesija, kome ne treba uvek verovati, tvrdio je kako je car iz dosade vitlao mačem kad se, sasvim slučajno, samopovredio u predelu butine.[14] Jedan od egipatskih papirusa sadrži informaciju po kojoj je car Kambiz II preminuo „u postelji“ (što je bio uobičajeni izraz kad se želelo kazati kako je neko umro usled dugotrajnih posledica neke bolesti) i to pre nego što je uspeo da se vrati u svoju državu, kao i da je nakon toga Darije bio proglašen za cara.[15] Tekst koji je nastao u vreme Darijevog stupanja na vladarski presto, tzv. Behistunski natpis, bez bilo kakvih dodatnih pojašnjenja sadrži podatak da je „Kambiz preminuo“, što je bio izraz koji je podrazumevao prirodnu smrt.

Naravno, moguće je da je smrt bila prirodna, ali rana koja ju je prouzrokovala to svakako nije bila. Darijeva rezervisanost u odnosu na tu temu ne ide obavezno u njegovu korist. Njemu je dobro došlo da car

Kambiz II premine prirodnom smrću, kao i da se dokaže kako je osoba koja se nalazila na carskom prestolu, a koji se nalazio u prestonom gradu Suzi, u stvari bila uzurpator.

To nas dovodi do drugog pitanja. Koji je bio pravi identitet lažnog Bardije koga su usmrtila persijska sedmorica zaverenika? Da li je zaista bilo moguće da je uzurpator mogao da se održi na prestolu skoro čitavu godinu i to u gradu u kome su mnogi sasvim dobro znali kako sam car izgleda? Možda stvarni carski princ Bardija uopšte nije nestao u pustinji. Moguće je da je on bezbedno stigao u grad Suzu, organizovao i izveo državni udar protiv svog brata Kambiza koga bi jedna takva vest, sasvim razumljivo, veoma razbesnela.

U tom slučaju, Darije je bio prestupnik. Osoba koju je on pogubio u gradu Suzi, naime, uopšte nije bila uzurpator prestola, već poslednji legitimni sin cara Kira Velikog. Odsečena glava nije jednostavna za identifikaciju, posebno u slučaju ukoliko je bila oštećena tokom samog čina dekapitacije.

I Darijev karakter predstavljao je veliku nepoznanicu. Ne ide mu u prilog što povest o uzurpatoru carskog prestola Bardiji najvećim delom znamo zahvaljujući Darijevom „Behistunskom natpisu“ u kome je on bio prikazan na najbolji način. „Ljudi su se veoma plašili uzurpatora“, ukazivano je u tom tekstu, „pošto je on pogubio veliki broj ljudi koji su, odranije, poznavali Bardiju. … Niko se nije usuđivao da bilo šta kaže … dok se ja nisam pojavio. … Potom sam ga, uz pomoć nekolicine, pogubio … Obnovio sam Persiju, Mediju i druge oblasti.“[16]

S druge strane, Darijeva verzija o postojanju lažnog Bardije zaista je mogla biti istinita. Uopšte nije bilo nemoguće da je neki mladić, koji je odrastao na carskom dvoru Kira Velikog, mogao da likom neodoljivo podseća na jednog od vladarevih legitimnih sinova, a ako je Bardija iz grada Suze zaista bio uzurpator prestola, kako je to tvrdio Darije, onda je pravi Bardija stvarno nestao u pustinjskim predelima.

To nas sve dovodi do trećeg pitanja: Šta se dogodilo s mlađim bratom cara Kambiza II?

Darije pripisuje Bardijinu smrt caru Kambizu II: „Car Kambiz ubio je svog brata Bardiju“, zabeležio je „i ljudima nije bilo poznato da je Bardija bio ubijen.“ Ali jasno je da je u Darijevom interesu bilo da cara predstavi

kao zlikovca budući da je to ukazivalo na samodestrukciju unutar porodice Kira Velikog što je Dariju omogućavalo da uspostavi sopstvenu novu dinastiju. Ukoliko je, pak, povest o uzurpatoru carskog prestola bila tačna, a Bardija zaista bio neko ko je oteo presto, onda zlikovci nisu bili ni car Kambiz II, niti Darije. Da zaključimo: najveću korist iz tog spleta događaja koji je bio okončan Bardijinim nestankom imao je visoki dvorjanin Patizeit. Činjenica da je njegov mlađi brat likom neodoljivo podsećao na Bardiju mogla je biti osnova za organizovanje zavere koja je za cilj imala uklanjanje Kirovog mlađeg sina.

No, tada je taj visoki dvorjanin već bio mrtav, kao i njegovi sledbenici koje je Darije pogubio. Mrtvi su, takođe, bili car Kambiz II i Bardija. Darije se potom oženio Kambizovom udovicom, pa ona više nikad ni reč nije progovorila o svom prvom suprugu. Najveći deo osumnjičenih bio je mrtav. Preostali su bili ućutkani i tako je ta misterija do dana današnjeg ostala nerazjašnjena.

A u međuvremenu, više udaljenih oblasti carstva počelo je da se priprema za pobunu.

Darije je odmah pribegao ratu kako bi osigurao bezbednost svoga carstva. Prema sadržaju „Behistunskog natpisa“, do pobuna je došlo u Vavilonu, među Skitima na severu, Međanima na istoku, pa čak i na području oblasti Partija gde je Darijev otac izgubio kontrolu nad svojim jedinicama. Čitav niz drugih, manjih pobuna izbio je u regijama koje su se nalazile između njih, širom carstva.

Međutim, u neobično kratkom vremenskom roku Darije ih je sve vratio pod svoju vlast. Bez obzira na to na koji se način dokopao svog vladarskog položaja, Darije se pokazao veoma sposobnim da ga i zadrži. To nije činio prikrivenom tiranijom poput cara Kira Velikog, već tako što je sve svoje protivnike potpuno uništavao.

Kambizovu armiju činio je veliki broj regruta koji su pristizali kao svojevrsni danak iz okupiranih oblasti. U vojsci koju su najvećim delom sačinjavali regruti veći deo njih bio je zamenljiv. Oni su predstavljali samo broj koji je mogao biti poslat na borbenu liniju u nadi da bi protivnik mogao biti savladan brojčanom nadmoći. Ta strategija pokazala se veoma uspešna za vladavine cara Kambiza i to usled činjenice da su njegovi protivnici bili neiskusni u borbi. Istovremeno, ona nije mnogo pomogla caru Kiru Velikom u njegovim teškim sukobima koje je vodio sa Skitima.

Darije je imao potpuno drugačiju viziju za svoju vojsku. I umesto da se bakće s regrutima i plaćenicima, Darije je planirao osnivanje profesionalne armije koja bi bila malobrojnija, ali zato dobro hranjena, uvežbanija i odanija. Njen osnovni deo činilo bi deset hiljada pešadinaca i isto toliko konjanika koji bi svi, od prvog do poslednjeg, bili Persijanci i Međani, i koji bi se kretali znatno brže u odnosu na glomazne i trome vojske njegovih prethodnika na prestolu.[17] „Persijska i međanska vojska pod mojom komandom bila je malobrojna“, zabeležio je car Darije u jednom od svojih natpisa.[18] Njeni pripadnici bili su sjedinjeni osećanjem nacionalne pripadnosti, kao i osećanjem odanosti koje je bilo toliko snažno da je deset hiljada konjanika sebe međusobno nazivalo „prijateljima“ te su ljubomorno vodili računa o tome ko bi mogao da postane jedan od njih.

Kontingent koji je sačinjavao tu oružanu silu ugušio je pobunu do koje je došlo u istočnim oblastima Medije, dok je car Darije, koji se nalazio na čelu malobrojne vojne jedinice, okončao nemire u Vavilonu. Treći kontingent bio je upućen na područje Male Azije. Osnovne jedinice – malobrojne, brze, fleksibilne i dobro uvežbane – pokazale su se kao veoma uspešne. Za nešto manje od godinu dana sve pobune su bile ugušene. Darijev ogromni pobednički reljef, koji je bio isklesan na steni koja se nalazila iznad druma za prestoni grad Suzu (kako bi ga svako lako mogao uočiti) pokazuje ga kako je položio nogu na grudi uzurpatora prestola, lažnog Bardije, koji se nalazio pred njim na zemlji, baš kao i vladari Vavilona, Skitije, Medije i još šest oblasti koji su bili u lancima.

Darije je podjednako bio dobar administrator kao i vojskovođa, što je predstavljalo veoma retku kombinaciju u jednoj ličnosti. Iznova osvojeno carstvo reorganizovao je u niz znatno uređenijih oblasti koje su nosile naziv *satrapije*. Na njihovom čelu nalazili su se caru odani zapovednici oblasti koji su nazivani *satrapi*. Obaveza satrapa bila je da svake godine u Suzu blagovremeno šalje prethodno precizno utvrđeni danak. Satrapi koji nisu uspevali da pošalju utvrđenu svotu novca ili kojima nije polazilo za rukom da u svojoj satrapiji održe red mogli su biti čak i pogubljeni. To je, kako se pokazalo, išlo u Darijevu korist. Takva unutrašnja organizacija države dovela je do toga da je zastrašivanje podanika, kao svojevrsna obaveza, prešlo sa cara na zapovednike satrapija koji su morali da budu mnogo budniji u osmatranju svega onoga što se odigravalo u njihovoj oblasti nego što su to nekada davno bili Kirove „oči i uši“.

Nagoveštaj toga možemo pronaći u starozavetnoj *Knjizi o Ezri*. Satrap koji je bio zadužen za Jerusalim primetio je kako je izgradnja hrama, kao i njegovih odbrambenih zidova, značajno uznapredovala. Te visoke građevine mogle su delovati sumnjivo i podsećati na središte nekakve tvrđave pošto je sam satrap, osoba po imenu Tatenai, lično otišao do zidara kako bi ih upitao šta to zapravo grade.

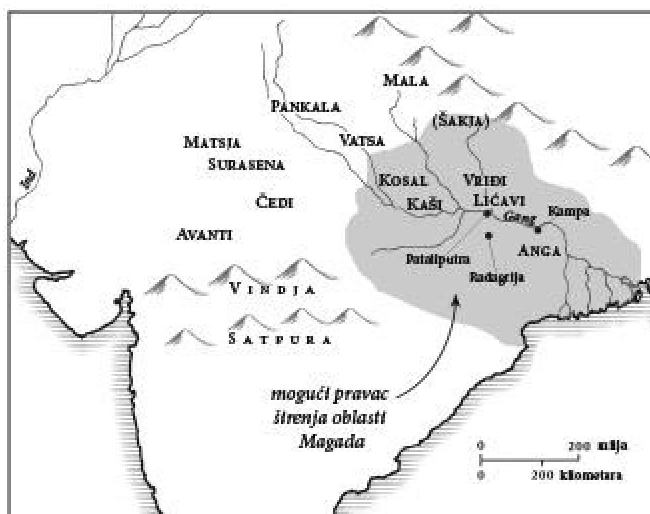
Jevreji su se bunili govoreći mu kako im je još car Kir Veliki dao dozvolu da obnove hram, ali Tatenai im nije verovao. Naredio im je da obustave gradnju kako bi mogao da podnese izveštaj caru Dariju. „Car treba da zna“, pisalo je u njegovom izveštaju, „da ga narod gradi uz korišćenje velikih blokova kamena i debala koje polaže u njih. Radovi ubrzano napreduju.“[19] Darije je naredio da se istraže carski arhivi. U drevnoj biblioteci koja se nalazila u gradu Egbatana bio je pronađen primerak naredbe cara Kira Velikog te je car Darije naložio satrapu da omogući nastavak radova. Sam biblijski tekst svojim sadržajem nije bio naklonjen satrapu Tatenaiju koji je, bez ikakve sumnje, bio veoma zabrinut da mu ne promakne začetak kakve pobune usled čega bi sigurno izgubio glavu.

Osiguravši potpuni red i mir u čitavom carstvu, Darije je mogao da se posveti njegovim granicama. Svoju vojsku nameravao je da povede u pohod u pravcu Indije.

Za Persijance Indija nije bila nepoznata i čudnovata oblast u meri u kojoj je to bio slučaj s makedonskim kraljem Aleksandrom Velikim, koji se na tom području našao vek i po kasnije. Žitelji severnih indijskih oblasti bili su potomci istih onih Arijevaca koji su, na kraju krajeva, bili deo i persijskih predaka. Imena Darijevih plemića, u njihovoj persijskoj verziji, veoma su bila slična imenima indijskih prinčeva koji su se nalazili na čelu mahajanapada: Utana, Tukrin sin; Vidafarna, sin Vajaspare; Bagabuksa, sin Datuvahje.

I dok su Persijanci proširivali svoje teritorije u pravcu zapada i istoka, indijska država pod nazivom Magada pokušavala je da osvoji svoje susede. Ambiciozni Bimbisara, koji je već osvojio oblast Anga i zahtevao da mu se preda deo regije Kosal budući da je to predstavljalo deo miraza njegove supruge, odgajao je podjednako ambicioznog sina. Taj mladić po imenu Ajatašatru, ne želeći da čeka da dođe njegovo vreme kako bi vladao, organizovao je pobunu protiv svog oca, zatočio ga i dozvolio da umre od

gladi. „Bimbisaru je zatočio u jednoj kuli njegov sin“, zapisano je u priči „Ljubomora Devadate“.[74]

63. Širenje Magade

Njegova majka toliko je tugovala zbog smrti svog supruga da je uskoro preminula. Tada je njen brat, vladar oblasti Kosal, preuzeo područje koje je predstavljalo njen miraz, pa je Ajatašatru započeo rat kako bi ga vratio pod svoju vlast.

U početku su kosalske odbrambene jedinice potisnule njegove trupe, ali je ta oblast imala i svoje unutrašnje poteškoće. Krunski princ, podjednako ambiciozan kao što je to bio i Ajatašatru, iskoristio je oružani sukob kako bi pokrenuo akciju da se i on dokopa prestola i progna svog oca iz Kosala. Tako je otpočeo sopstveni rat protiv *gana-sanga* Šakja, plemena iz koga je ranije potekao i Buda. Potpuno ih je porazio i oni su tada zauvek nestali s istorijske scene.[20]

U međuvremenu, njegov zbačeni otac pobegao je u Ajatašatruovu prestonicu, grad Rađagriju (posebno dobro utvrđeno naselje i to, pre svega, zahvaljujući činjenici da ga je okruživalo pet prirodnih bregova).[21] Kad je stigao do grada, molio je da mu se pruži zaštita.To bi na prvi pogled mogla da deluje kao ne preterano mudra odluka, ali on je bio Ajatašatruov ujak te je mogao da se pozove na blisko srodstvo s njim. Istovremeno, on je bio i veoma star čovek tako da je, u vreme kad se približavao gradskim

bedemima, bio toliko iscrpljen usled napornog putovanja da je preminuo i pre nego što je ušao u utvrđenu varoš.[22]

Ajatašatru je imao još jedan razlog za sukob s oblašću Kosal. Pregrupisao je svoje vojne snage, na sav glas govoreći kako želi da osveti smrt svog ujaka (zanemarujući činjenicu da je upravo njegov napad na ujakovu oblast izazvao čitavu tu situaciju). No, pre nego što je i mogao da se posveti obračunu s oblašću Kosal, trebalo je da se postara za članove svoje porodice. Njegov brat, koji je obavljao dužnost savladara u osvojenoj oblasti Anga, hteo je da i sam ostane vladar. Uspostavio je savez koji je bio usmeren protiv njegovog brata Ajatašatrua s pripadnicima južne *gana-sange* Lićavi. Ajatašatru je na granici između dve oblasti podigao tvrđavu Pataliputru na obali reke Gang, nakon čega je ušao u rat.

Bio je to rat koji je potrajao dvanaest godina. Konačno, Ajatašatru je bio pošteđen toga da istovremeno ratuje i sa svojim rođakom koji se nalazio na čelu oblasti Kosal. Veliki poplavni talas skoro da je odneo čitavu vojsku oblasti Kosal koja se, vrlo neoprezno, ulogorila uz samu obalu reke (znatno kasnije, slična katastrofa zadesila je i vojsku makedonskog kralja Aleksandra Velikog tokom jednog od njegovih pohoda u pravcu istoka). Nakon što je uništio kosalsku vojsku, Ajatašatru je jednostavno umarširao u tu oblast.[23]

Dvanaestogodišnji rat koji je vodio protiv svog brata, o čemu je u budističkim pričama sačuvano samo nekoliko šturih podataka, naterao je Ajatašatrua da uvede određene novine. Pre svega, upravo je on zaslužan za uvođenje nekoliko različitih ofanzivnih oružja uključujući tu i novi model katapulta, kao i inovirane ratne dvokolice. Dvanaest godina ratovanja iziskovalo je i profesionalnu vojsku koju bi činili pripadnici plaćeni samo da se bore. Tako je nastala prva stajaća armija na području današnje Indije.[24]

Njegova vojska nije bilo i jedino Ajatašatruovo oružje. Kada je putujući u severnu oblast po imenu Mala preminuo Buda, Ajatašatru je odmah javno istakao kako samo oblast Magada ima pravo da čuva Budino sveto zaveštanje. Naredio je da se u prestonom gradu Rađagriji održi sednica saveta koji je imao zadatak da prikupi i zapiše sve Budine izreke – *sute*. Prvi budistički savet nadgledao je inicijalno sabiranje Budinih izreka koje su potom postale delo pod naslovom „Pali kanon“. Čitav proces odvijao se pod budnim okom samog Ajatašatrua.

Uspostavljanje carstva, prihvatanje verskog učenja zarad ostvarivanja političkih ciljeva, sukobi unutar vladarske porodice, profesionalna armija učinili su severne indijske oblasti da se pridruže zapadnom svetu.

Sasvim je moguće da su se persijski vojnici, pod zapovedništvom cara Kira Velikog, približili dolini reke Ind mada je to sve što bismo mogli da pretpostavimo. Kir Veliki, svakako, nije došao u kontakt ni sa jednim od indijskih plemena, niti se korišćenjem oružane sile probijao u dolinu te reke. No, car Darije je znao da je Ind tu negde, ali ne i u kom pravcu ide.

Stoga je angažovao karijskog moreplovca po imenu Skilaks, osobu grčkog porekla koja je poticala s maloazijskog tla, da se priključi ekspediciji koja je trebalo da plovi nizvodno tom rekom kako bi na karti zabeležio sve što bi video. Prema Herodotovim zapisima, početna tačka tog putovanja nalazila se na području savremenog Kašmira koji se prostire duž severnog toka reke Ind. Pretpostavlja se da su i Kir Veliki i Darije do indijskih predela stigli prolazeći kroz Hajberski prevoj. Nakon što je prešao taj prevoj, Darije je verovatno naredio da članovi njegove ekspedicije sagrade brodove na obali reke Ind da bi se potom otisnuli nizvodno, kroz teritoriju na kojoj se nalazila mahajanapada Gandara. Pre nego što su stigli do mora prešli su pustinju Tar. Potom su zaplovili u pravcu zapada, duž čitave južne obale Arabijskog poluostrva kako bi uplovili u vode Crvenog mora. Car Darije naredio je da se kanal, koji je povezivao reku Nil s Crvenim morem, iznova prokopa budući da je prethodno bio zatrpan peščanim nanosima kako bi brodovi potom mogli da, ploveći kroz oblast Delte, stignu do Sredozemnog mora.

„Nakon te uspešne kružne plovidbe“, zabeležio je Herodot, prethodno opisavši trogodišnje putovanje morem, „Darije je pokorio Indijce.“[25] Svakako da to osvajanje nije obuhvatilo sve stanovnike područja na indijskom potkontinentu, ali je zato Darije uspeo da dođe u oblast Pendžab kojom su u to vreme upravljali vladari oblasti Gandara i Kambodža. U natpisu koji je bio otkriven u gradu Suzi navedeni su predmeti od zlata koji su poticali iz Egipta, od kamena koji su dopremljeni iz Lidije i drvnu građu koja je pristigla iz Gandare, koje su bile opisane kao najudaljenije oblasti carstva, a sve zarad izgradnje nove carske palate. U jednom drugom istorijskom izvoru najistočnija oblast carstva nazvana je satrapija Hinduš. Bila je to dvadeseta satrapija u carstvu koja je, kao utvrđeni danak, u Suzu

redovno, jednom godišnje, trebalo da šalje određenu količinu zlatnog praha.[26]

23. Prva karta sveta. Prva poznata karta sveta prikazuje grad Vavilon kao njegovo središte, okružen Slanim morem
(Britanski muzej, London; autor fotografije: HIP/Art risors, Njujork)

Upravo je tada jedan pisar u Vavilonu izradio prvu poznatu kartu sveta. Na glinenoj tablici prikazan je grad Vavilon na reci Eufrat, Asirija koja se nalazi na istoku, drugi gradovi, a čitava oblast bila je okružena „gorkim morem“ – Persijskim zalivom. Izvan tog područja nalazilo se još osam neobično udaljenih regija, ali ipak dovoljno geografski bliskih da bi se našle na prvoj poznatoj karti sveta.

U to isto vreme, u jednom vavilonskom istorijskom izvoru, prvi put je pomenuta Indijka po imenu Busasa koja je držala krčmu u gradu Kišu. Pretpostavlja se da je ona plovila nizvodno rekom Ind, a potom i morem do Persijskog zaliva a da nije prešla iz Indije u Vavilon, već je to činila unutar granica Darijevog ogromnog carstva.[27] Persija je na taj način postala svojevrstan most između Indije i država koje su se nalazile na zapadu.

Vremenska traka 63

Indija	Persija	
	Persija	Medija
Šesnaest država u dolini reke Gang		
		Psametih II
Rođenje Mahavire (trad. 599. g. p. n. e.)		Astijag Aprej
	Kambiz I	
Rođenje Bude (trad. 563. g. p. n. e.)		Amasis
	Kir II (Veliki) (559. g. p. n. e.)	
Bimbisara, vladar Magade		
Smrt Mahavire (trad. 527. g. p. n. e.)	Kambiz II (trad. 530. g. p. n. e.)	
		Psametih III
Ajatašatru, vladar oblasti Magade	Darije I	
Smrt Bude (trad. 483. g. p. n. e.)		

Istorijski izvori tu ličnost nazivaju Smerdis ili Gaumata. Takođe, ostalo je nejasno ko je bio pokretač te aktivnosti koja je vodila uzurpaciji carskog prestola, Smerdis/Gaumata (lažni Bardija) ili njegov stariji brat koji je u izvorima označavan i imenom „vrač“ budući da je na carskom dvoru obavljao i sveštenićku dužnost.

Prema navodima sadržanim u drugim istorijskim izvorima, Bimbisara se povukao s položaja vladara (koji je prepustio svom sinu) i odbijao je da jede. Ipak, obilje problema koji su pratili Ajatašatruovo uzdizanje na presto čine prvu verziju mnogo verovatnijom.

Šezdeset četvrto poglavlje

Persijski ratovi

Između 527. i 479. godine p. n. e., caru Dariju nije uspelo da porazi Atinu, a grčki gradovi se ujedinjuju protiv njegovog sina Kserksa

Šireći se u skoro svim pravcima, Persijsko carstvo načinilo je veoma mali pomak ka severozapadnim područjima na kojima su živeli Skiti.

Herodot i drugi antički istoričari olako spominju „Skitiju“ podrazumevajući da ju je bilo veoma jednostavno naći na geografskoj karti, iako to uopšte nije bilo tako. Skiti su obuhvatali čitav niz plemena i nekolicinu starešina, a u stalnom pokretu nalazili su se više od dve stotine godina. Godine 516. p. n. e. središte njihove domovine nalazilo se u području između dve velike reke koje su se ulivale u Crno more. Bili su to Dunav na zapadu i Don na istoku.

U vreme kad su se informacije o njima pojavile prvi put (oko 700. godine p. n. e.) u istorijskim izvorima asirske provenijencije, Skiti su bili nomadi kao što su to bili već pomenute 516. godine p. n. e. „Ukoliko bismo imali gradove, strahovali bismo da oni mogu da budu osvojeni“, rekao je jedan od skitskih starešina caru Dariju kad je prvi put zapretio persijskim napadom na njih, „a ukoliko bismo imali obradivo zemljište, plašili bismo se da bi neko mogao da ga uništi. … Stoga mi nemamo ni jedno ni drugo.“[1] Njihovi običaji bili su izuzetno surovi. Pravili su pehare koje su izrađivali od lobanja zarobljenih protivnika, a skidali su im i kožu s desne ruke (s prstiju i ostatka šake, kako je to i Herodot zabeležio) kako bi je koristili kao futrolu za strele. Čuvali su tela svojih pokojnika tokom četrdeset dana obavljajući neophodne obrede tokom kojih su im darivali hranu i piće.

Bacali su seme kanabisa na užareno kamenje kako bi potom udisali isparenja „radosno podvriskujući okolo plamena“ (što je negacija opšteprihvaćenog stava kako konzumiranje marihuane čoveka čini pospanim i neagresivnim).[2]

Oko 516. godine p. n. e., car Darije počeo je da planira vojni pohod protiv Skita. Još ranije se pozabavio dešavanjima duž severozapadne granice carstva. Grad Sard, koji se nalazio u Maloj Aziji, vremenom je postao njegov sekundarni administrativni centar. Kako bi obezbedio neometan put u Sard, car Darije naredio je da se izgradi novi put koji je povezivao prestoni grad Suzu s maloazijskom oblašću. Taj carski put raspolagao je postajama koje su služile za zamenu premorenih konja kako bi glasnik najbrže mogao iz zapadnih regija da stigne u prestonicu carstva, i obrnuto.

Tada je i sam car Darije uzjahao konja da bi prošao carskim drumom do grada Sarda, a potom i do same granice svoje države. Kako bi izvršio napad na Skite, car je naredio da njegova flota plovi duž maloazijske obale tako što bi prošla kroz Helespont, a potom i kroz Bosforski moreuz. Odatle bi flota zaplovila vodama Crnog mora, a zatim bi ušla i u Dunav (koji je Herodot nazvao „Istar“) kako bi se našla na južnim obodima teritorije koju su nastanjivali Skiti.[3]

U međuvremenu, njegove kopnene snage morale su da pređu moreuz koji je odvajao Malu Aziju od kopna koje danas nazivamo Evropom. To nije bilo neko posebno prostrano vodeno prostranstvo, ali ga do tada nijedno istočnjačko carstvo nije prešlo. Nalog da izgradi drveni most preko Bosforskog moreuza, kako bi vojska prešla preko njega, car Darije izdao je Jonjaninu Mandroklu, jednom od svojih grčkih inženjera. Kad je sve bilo završeno, naredio je da trupe dođu.

Persijska vojska započela je dugotrajan pohod duž carskog druma, ka gradu Sardu. Bila je to toliko brojna armija da se tlo treslo pod nogama ratnika dok su prolazili pored brojnih potčinjenih gradova. Za to vreme, inženjer Mandrokle izmerio je moreuz. Na svom najužem delu bio je širok oko šest stotina pedeset metara što je predstavljalo suviše veliku razdaljinu za uobičajeni most. Umesto toga, Mandrokle se odlučio na napravi most od brodova. Činili su ga niski brodovi s ravnim palubama, koji su bili čvrsto povezani debelim kanapima. Preko njih je bio postavljen drveni drum koji je bio posut tankim slojem zemlje i sitnih komada kamena. Bio je to prvi pontonski most u istoriji. „Slepljeni drum utegnut kanapom“, zapisao je grčki tragičar Eshil.[4] Uprkos svemu, taj most poslužiće kao primer mnogim graditeljima vojnih mostova u narednim vekovima.

Hiljade i hiljade pripadnika persijske pešadije i konjice prešlo je preko tog mosta da bi nastavili pohod u pravcu Dunava. Tu je trebalo da se spoje s pomorskim snagama kako bi zajedno izgradili još jedan pontonski most preko koga bi prešli na skitsku teritoriju. S druge strane, trački gradovi nisu nameravali da zaustave njihovo napredovanje. Mnogi Tračani strahovali su od Skita, pa je persijska vojska čak mogla da posluži i kao zaštita od njih.

Skiti se nisu rasporedili u jednu borbenu liniju da bi pružili otpor. Umesto toga, njihova plemena konstantno su se povlačila pred Persijancima zatrpavajući pritom izvore i bunare, i spaljujući letinu i pašnjake. Krećući se za njima, Persijanci su se zaticali u pustim prostranstvima, neprestano tragajući za hranom i pitkom vodom budući da su vojnici i konji bili sve iscrpljeniji. Nikako im nije uspevalo da izdejstvuju bitku kako bi pokazali sve veštine za koje su bili obučeni. „Čitav taj pohod razvlačio se unedogled“, zabeležio je Herodot, „i sve je postepeno počelo da biva na Darijevu štetu.“[5]

Veliki car je konačno odlučio da se vrati. Čitava persijska vojska počela je da se povlači u pravcu juga, preko pontonskog mosta koji je bio izgrađen na Dunavu, te je tako u potpunosti napustila područje na kome su Skiti živeli. Persijski dvorski istoričari i potonji carevi bavili su se ovim događajem isključivo na način da su opisivali istorije oblasti koje su se nalazile južno od Dunava. Iz svih praktičnih razloga podrazumevano je da

regije s one strane Dunava jednostavno nisu ni postojale. Ukoliko Persijanci nisu uspeli da ih osvoje, bilo je jasno da nisu ni bile značajne.[6]

24. Pontonski most. Pontonski mostovi bili su deo osnovne vojne strategije u narednim vekovima. Ovaj pontonski most bio je sagrađen preko reke Džejms u Virdžiniji, tokom građanskog rata u SAD. (izvor: Medford Historical Society Collection/CORBIS)

Ipak, car Darije se nije lako povlačio. Sam se uputio u pravcu grada Sarda, dok je svoju armiju ostavio pod zapovedništvom najpouzdanijeg vojnog starešine, Persijanca Megabaza, kome je izdao naređenje da osvoji oblast Trakiju.

Trački gradovi, koji su se do tada nadali persijskoj zaštiti od skitske opasnosti, odjednom su, jedan po jedan, počeli da padaju u ruke Persijanaca. Megabaz je bio veoma spretan vojskovođa, a persijski ratnici iskusni i dobro uvežbani, ali je uprkos svemu tome njihov zadatak u znatnoj meri bio olakšan činjenicom da su Tračani bili potpuno razjedinjeni. Na čelu svakog grada nalazio se starešina koji je zapovedao gradskim vojnim snagama. „Da su se Tračani nalazili pod vlašću jedne ličnosti ili da su bili okupljeni oko jedinstvenog cilja“, primetio je Herodot, „bili bi nepobedivi i postali bi najmoćniji narod u čitavom svetu. … Pošto se to nikada neće dogoditi, to je i razlog njihove slabosti.“[7]

Megabaz je Trakiju pretvorio u novu persijsku satrapiju koja je nosila naziv „Skudra“.[8] Potom se okrenuo ka jugu i usmerio svoju pažnju na sledeće kraljevstvo: Makedoniju.

Makedonija, koja se nalazila između Trakije i kontinentalne Grčke, koja je obilovala gradovima-državama, podjednako se razlikovala od Tračana koji su živeli na severu, kao i Grka koji su se nalazili na jugu. Makedonski gradovi nalazili su se u okviru jedinstvenog kraljevstva kojim je vladao samo jedan kralj.

Prvi makedonski kralj potekao je iz ratničkog plemena po imenu Argijadi. Oni su poticali s juga i najverovatnje su većinom bili grčkog porekla. Pesnik Hesiod „obezbedio“ je Makedoncima mitološke pretke na osnovu čega su „postali“ srodnici grčkih heroja i samog boga Zevsa što je zaista moglo da ukaže na neku vrstu drevne povezanosti.[75]

Pomerajući se u pravcu severa, Argijadi su osvojili područje koje se nalazilo u blizini Solunskog zaliva da bi nešto još severnije osnovali svoj prestoni grad (Egeju, koja se nalazila u blizini drevne tvrđave u Edesi), uspostavili vojsku i počeli da prikupljaju poreze. Makedonija je bila prva evropska država s tako razvijenom javnom upravom.[9]

No, bilo je to prilično surovo i neorganizovano kraljevstvo. Makedonski vladari nisu zasnivali svoju vlast na istočnjačkom verovanju u božansko poreklo monarhije. Oni su bili ratnici koji su se na svom prestolu održavali isključivo otvorenom primenom sile. I mada je njihova vlast nad središtem kraljevstva bila snažna, kraljev autoritet u pograničnim severnim područjima bio je veoma slab. Na zapadu su se nalazila ilirska plemena koja su bila organizovana u veoma labav plemenski savez. Najverovatnije je da se radilo o doseljenicima koji su pristigli iz pravca severozapada budući da su arheolozi utvrdili kako njihovi materijalni tragovi imaju sličnosti s onima koje su ostavili pripadnici zapadne halštatske kulture koji su boravili u severnim predelima Apeninskog poluostrva. Severno od Makedonaca nalazili su se Tračani koji su nazivani Peonci.

U godini kada su se Megabaz i njegovi dobro uvežbani Persijanci pojavili, a nakon što su osvojili Trakiju, makedonski kralj bio je Aminta I (po tradiciji, bio je to deveti vladar iz dinastije Argijada). Persijanci su se obrušili u pravcu središta makedonskog kraljevstva, uništavajući peonske gradove. Videvši na horizontu tragove požara, kralj Aminta I shvatio je da je svaki vid otpora bio potpuno uzaludan.

Kad je sedam persijskih izaslanika, predvođenih Megabazovim sinom, prešlo makedonsku granicu noseći poruku, Aminta I ga je sa svim počastima primio u svojoj kraljevskoj palati u Egeji. „U ime svog cara

Darija zahtevali su zemljište i vodu“, zabeležio je Herodot,[10] što je simbolizovalo uspostavljanje potpune vlasti nad zemljom i vodom države koja je bila osvojena. Aminta I je odmah na sve to pristao. Megabazovom sinu je ponudio i ruku svoje kćeri čime je želeo da mu iskaže posebnu dobrodošlicu. Taj savez pokazao se veoma dobrim za Makedonce. Od tada ni Tračani, ali ni Peonci više ne bi napadali makedonske severne granice budući da bi takvim činom izazvali Persijance.

U međuvremenu, Grci, koji su se nalazili u južnim oblastima, ubrzano su ulazili u razdoblje potpunog haosa. Imajući u vidu Megabazova osvajanja na severu, kao i to da su Makedonci upravo postali persijski saveznici, ništa više nije stajalo na putu persijskoj nameri da ovlada samim jugom Balkanskog poluostrva.

Nažalost, tokom dugog vremenskog perioda grčki gradovi bili su, na isti način kao i tračanska plemena, međusobno razjedinjeni, dok su dva najmoćnija grada, Atina i Sparta, muku mučila s unutrašnjim problemima.

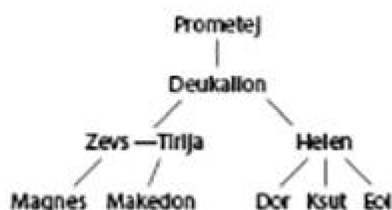
Solonove reforme nisu uspele da Atinu uvedu u razdoblje trajnijeg mira.

Znameniti zakonik doprineo je reformisanju gradske javne uprave. Najviši gradski zvaničnici u Atini i dalje su bili arhonti, dok su se ispod njih nalazila još dva nivoa vlasti. Veće četiri stotine, čiji su članovi birani između pripadnika više i srednje klase, raspravljalo je o zakonskim predlozima i odlučivalo o kome će se i glasati. Glasačko telo Atine činilo je naredni nivo vlasti – Narodnu skupštinu.

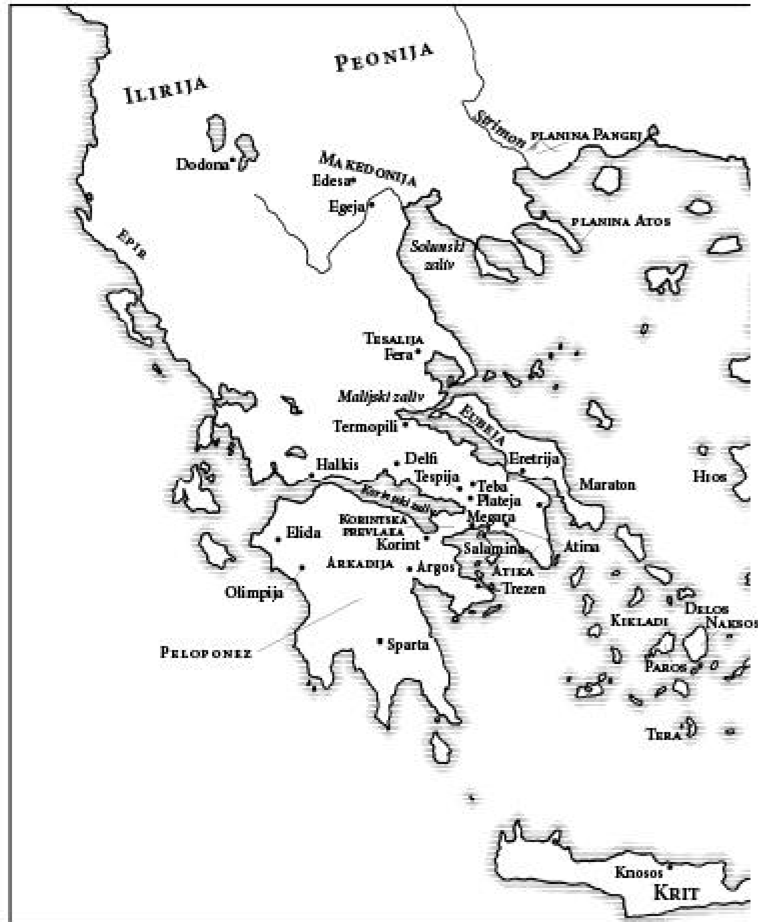
Svaki građanin Atine bio je član Narodne skupštine koja nije bila toliko demokratska kako joj naziv to govori. Da biste bili građanin Atine, morali ste da posedujete imovinu.[11] Međutim, Solon je uveo zakon po čijim su odredbama sinovi građana nasleđivali građansko pravo čak i u onim slučajevima kada su njihovi očevi osiromašili ili u potpunosti ostali bez imovine. To je bilo učinjeno kako bi se predupredilo da pravo glasa postepeno bude koncentrisano u rukama malog broja imućnih monopolista.

Baš kao i ostatak zakonodavnih reformi, to pravilo nije naišlo na odobravanje kod dve trećine atinskog stanovništva. Bogati su želeli više uticaja nego što im je to pružalo učešće u radu Narodne skupštine. S druge strane, siromašni su bili ograničeni isključivo na najniži nivo atinske državne uprave.

Braća Makedon i Magnes bili su (prema geneologiji sadržanoj u fragmentarno sačuvanom Hesiodovom delu pod naslovom *Katalog žena*) sinovi boga Zevsa. Oni su se „radovali konjima“ i „jahali u blizini Olimpa“ što je bilo tako tipično za Makedonce. Bili su srodnici Grcima jer je njihova majka Tirija bila sestra Helena koji je, opet, bio otac tri legendarna grčka junaka Dora (od koga su nastali Dorci), Ksuta (pretka Jonjana) i Eola (pretka Eolaca).

Tim srodstvom Grci nisu bili naročito zadovoljni. Makedonce su smatrali nečistima i poluvarvarima. Čak je i kraljevska porodica, koja je bila više grčka od bilo koje druge, morala da naglašava svoje helensko poreklo. Kada je Aleksandar I, sin makedonskog kralja koji je vladao u vreme cara Darija I, otišao u Olimpiju kako bi se tamo takmičio u trkama, njegovi suparnici negodovali su tražeći da mu se ne dozvoli da učestvuje u takmičenjima budući da su bila namenjena isključivo Grcima. Aleksandar je prilagodio svoje geneološko stablo te su mu organizatori, na kraju, omogućili da se takmiči kao Grk. Kada je osvojio prvo mesto u trci, postalo je očigledno da su njegovi suparnici bili motivisani nečim drugim, a ne njegovim etničkim poreklom (Herodot, V, 22).

Ilirija
Peonija
Strimon
planina Pangej
Makedonija
Dodona
Edesa
Egeja
planina Atos
Epir
Solunski zaliv
Tesalija
Fera
Maliski zaliv
Termopili
Eubeja
Halkis
Delfi
Tespija
Eretrija
Teba
Plateja
Maraton
Hios
Korintska prevlaka
Megara
Elida
Korint
Salamina
Atina
Arkadija
Argos
Atika
Olimpija
Trezen
Delos
Kikladi
Naksos
Peloponez
Sparta
Paros
Tera
Knosos
Krit

Crno more
Trakija
Vizant
Halkedon
Helespont
Sigej
Troja
carski drum
Fokeja
Smirna
Sard
Jonsko priobalje
Samos
Efes
Mikala
Milet
Halikarnas
Karija
Rodos
Karpatos
0
100 milja
0
100 kilometara

Kao posledica Solonovih reformi, Atinjani su se podelili u tri suprotstavljene grupe od kojih je svaka imala svoj nadimak. „Ljudi s obale“ želeli su da održe Solonove reforme. „Ljudi iz ravnice“, grupa koju su činili pripadnici najstarijih atinskih porodica, insistirali su na tome da se vlast vrati najbogatijim građanima, dok su „ljudi sa brda“ težili potpunoj demokratiji u kojoj bi oni najsiromašniji i oni koji su bili bezemljaši uživali ista prava kao i svi drugi. Oni su bili najnasilniji u odnosu na druge dve grupe, a njihov vođa Pizistrat je, prema Aristotelovim rečima, „bio esktremni demokrata“.[12] On je zadobio ranu u sukobu sa neprijateljima Atine što ga je učinilo veoma omiljenim (vojni poziv je oduvek bio veoma koristan svima koji su želeli podršku običnih građana), a po svemu sudeći posedovao je i izrazitu harizmu: „Bilo je nešto neobično privlačno u načinu na koji je govorio“, primetio je Plutarh. „Bio je toliko vešt u simuliranju da poseduje znanja koja, naime, nije imao, te su ona pripisivana njemu, a ne onima koji su ih zaista i posedovali.“[13] Istovremeno, stalno se žalio kako je u opasnosti da ga ubiju protivnici, a to nikako nije bila posledica paranoje, već mudrosti. To mu je omogućilo da oko sebe okupi značajan broj telesnih čuvara.

Činjenica da je oko sebe okupio znatan broj ljudi pod oružjem brinula je konzervativno nastrojene Atinjane, ali i samog Solona koji je, nakon što se vratio sa svog dugogodišnjeg putovanja, izražavao veliku strepnju. No, u tom periodu Solon je već bio veoma star, njegov glas bio je drhtav, a čitavo njegovo javno prisustvo veoma ograničeno. Više nije bio u mogućnosti da utiče na događaje.

Godine 560. p. n. e., Pizistrat i njegova grupa naoružanih ljudi upala je na Akropolj te je sam Pizistrat javno obznanio kako namerava da preuzme vlast nad čitavim gradom. Ta pobuna bila je podjednako uspešna kao i Kilonova. Preračunao se u vezi sa snagom ljudstva kojim je raspolagao, pa su se „ljudi s obale“ i „ljudi iz ravnice“ udružili, privremeno ostavljajući po strani sve svoje razlike, kako bi proterali „ljude s brda“ iz grada Atine.

Pizistrat je uspeo da se reorganizuje dok se nalazio u progonstvu. Opredelio se za primenu otvorene sile. Bilo je potrebno da se odluči za odgovarajuću strategiju i sklopio je tajni savez za plemenitim Megaklom, vođom „ljudi s obale“, pritom mu obećavši da će se oženiti njegovom kćerkom ukoliko bi mu ovaj pomogao da se obračuna sa „ljudima iz doline“

(postalo je očigledno da su se pripadnici dve grupe iznova razjedinili nakon što je opasnost prošla), a sve s ciljem da se vrati u Atinu.

Ovog puta Pizistrat je uspeo da se nešto duže održi na vlasti budući da je uživao podršku svojih pristalica, kao i ljudi koje mu je stavio na raspolaganje Megakle. No, uskoro se opet našao u nevolji čime je posebno „razljutio svoju suprugu pošto sa njom nije vodio ljubav na uobičajeni način", kako je to sročio Herodot, „te je ona to, nešto kasnije, saopštila svojoj majci koja ju je, možda, propitivala u vezi sa time."[14] Nakon što je saznao za sve to, a i pošto je zažalio zbog saveza koji je sklopio sa surovim „ljudima sa brda", Megakle je iznova odlučio da promeni stranu te se priključio „ljudima iz ravnice" u njihovoj težnji da opet proteraju Pizistrata.

Pizistrat je pokušao s pobunom. Potom se oprobao i s političkim savezima. Jedini preostali način da se ponovo domogne vlasti bio je da je kupi, za šta se na kraju i opredelio. Desetak godina bavio se eksploatacijom rudnika srebra kako bi 546. godine p. n. e. osnovao vojsku sačinjenu od najamnika koja mu je omogućila da se ponovo nađe u Atini. Naložio im je da svim građanima Atine oduzmu sve njihovo oružje (pravo na posedovanje oružja, očigledno, nije bilo deo njegove demokratske agende) te je od tada vladao gradom kao njegov tiranin.[15]

Smatrao je da Atinjanima vlada za njihovo dobro i postao je veoma omiljen. Smanjio je iznos poreskih nameta kojim su bili opterećeni najsiromašniji. „Davao je novac siromašnima kako bi olakšao njihov rad"[16] te se ponašao kao umereni i blagi dobročinitelj sve dok ga neko ne bi ugrozio.

Kad je preminuo 528. godine p. n. e., njegov sin Hipija (dete iz braka koji je prethodio onom u koji je stupio sa Megaklovom kćerkom) nasledio je očevu dužnost tiranina koja je tada poprimila sve karakteristike vladarskog položaja. To nije izazvalo nikakve nemire sve dok nije došlo do krize unutar same porodice. Prema Aristotelovim navodima, Hiparh, Hipijin mlađi brat, ludo se zaljubio u jednog veoma zgodnog mladića koji se zvao Harmodije koji je odbijao da stupi u intimnu vezu sa njim. Ljutit zbog toga, Hiparh je javno saopštio kako je Harmodije zaostao u razvoju.

Harmodije je pobesneo. Udružio se sa jednim svojim prijateljem, pa su njih dvojica ubili Hiparha na vrhuncu verske svetkovine. Verovali su da bi buka i sama svetkovina doprinele da njihov zločin ostane neprimećen, ali su pripadnici vladarske straže ubili Harmodija i uhapsili njegovog saučesnika.

Ubistvo brata učinilo je da Hipija potpuno poremeti pameću. Naredio je da se saučesnik podvrgne vremenski izuzetno dugom procesu torture sve dok nesrećni mladić, ne mogavši više da trpi nesnosne bolove, nije optužio brojne Atinjane u vezi s njihovim navodnim učešćem u nepostojećoj zaveri protiv Hipije i članova njegove porodice. Tek nakon toga bilo je omogućeno da mladić umre.

„Kao posledica osvete zbog smrti brata", zapisao je Aristotel, „kao i pogubljenja i kažnjavanja velikog broja stanovnika Atine, Hipija je postao krajnje nepoverljiva i ogorčena osoba."[17] Otpočeo je progon svakoga koga je mladi saučesnik imenovao, kao i svih onih koji bi mu se našli na putu.

Atinjane je tog haosa poštedeo sasvim neočekivani spasitelj: stariji od dvojice spartanskih kraljeva. Tom kralju, po imenu Kleomen, u delfijskom proročištu više puta je bilo rečeno kako je njegov božanski usud da Atinu spasi od tiranije. Godine 508. p. n. e., na čelu spartanske vojske uputio se u pravcu Atine.[76]

Delfijsko proročište nije bilo nepristrasno (uklanjajući se od Hipijinih napada paranoje, atinski plemići platili su da se izgradi predivan hram od mermera i to na mestu gde se do tada nalazilo skromno svetilište), a sam Kleomen nije bio nimalo oduševljen mogućnošću da se nešto slično pojavi i u Sparti. Naime, spartansko vojno napredovanje u pravcu središnjeg Peloponeza kao rezultat imalo je stvaranje društva nejednakosti. Starosedelačko spartansko stanovništvo činilo je viši stalež. Ispod njih se nalazio sloj koji je sačinjavalo mnoštvo pripadnika pokorenog življa koji nisu imali status građana. Bili su to *heloti*, robovi i radnici. Spartanci su tako želeli da bude. Jedini oblik jednakosti postojao je među građanima starijim od trideset godina koji su imali pravo glasa u lokalnoj skupštini. No, čak i tamo, Spartancima nije bilo dozvoljeno da učestvuju u raspravama. Razmena ideja nije bilo nešto što se smatralo korisnim u vođenju države. Plutarh nam svedoči kako su dečaci provodili svoje detinjstvo obučavani da budu nečujni i poslušni.[18] Činjenice i argumenti nisu bili deo tog procesa obuke zbog čega su ostali Grci upravo Spartance nazvali Lakoncima iz čega je, kasnije, u našem jeziku nastao pojam *lakonski*.[19]

Kleomenov vojni pohod na Atinu nije bio motivisan ljubavlju prema jednakosti, već strahom od nadirućih Persijanaca. Ukoliko bi Atinjani zapali u stanje unutrašnjeg sukobljavanja, teško da bi grad mogao da pruži

odgovarajući otpor Persijancima koji su nadirali u pravcu juga. Pri tome, treba imati u vidu da je Atina predstavljala jedinu prepreku koja je Persiju delila od Sparte. Kleomen se nadao da bi mogao da ukloni Hipiju, zaustavi međusobne sukobe Atinjana i obnovi moć grada.

Spartanskoj vojsci uspelo je da Hipiju progna iz grada i da Atinjanima pomogne u sprovođenju izbora. Ipak, Spartanci nisu bili nimalo raspoloženi da se povuku iz unutrašnjih dešavanja u samom gradu te su svoju podršku dali jednom od kandidata.[77] Atinjani, koji su u takvom ponašanju Spartanaca videli njihovu želju da grad zadrže u okvirima svoje interesne zone, i to kao potčinjeno naseljeno mesto, tražili su u svom susedstvu dovoljno moćnog saveznika koji bi ih mogao zaštititi od moćnog grada koji se nalazio na jugu.

Jedan od članova Narodne skupštine (Herodot ne kaže ko je to bio) smatrao je da se spartanska arogancija mogla zaustaviti isključivo sklapanjem saveza s izuzetno moćnom armijom … poput one persijske. Stoga je u grad Sard bila upućena posebna delegacija kako bi tamošnjem zapovedniku (Darijevom polubratu Artapranu koga je car ostavio na mestu gospodara oblasti nakon čega se uputio u pravcu prestonog grada Persepolja) iznela predlog o uspostavljanju saveza protiv Spartanaca.

Izgleda da su Atinjani uveliko bili precenili položaj svog grada na međunarodnoj političkoj sceni. Za njih je takav predlog možda i mogao da izgleda kao nešto potpuno razumno, ali je Herodot zabeležio da su članovi delegacije „bili usred iznošenja tog predloga kad je Artapran upitao Atinjane ko su oni i odakle dolaze.“ On je svakako dobro znao odgovore na ta pitanja, ali je to bila krajnje uvredljiva upadica iza koje je usledio jasan ultimatum. Persijanci su bii spremni da pruže pomoć Atinjanima samo u slučaju da oni caru Dariju I pošalju zemlju i vodu kao znak njihove potpune potčinjenosti persijskom vladaru.

Okruženi mnoštvom Persijanaca, članovima delegacije nije preostalo ništa drugo nego da se saglase s tim zahtevom što im je makar omogućilo da bezbedno napuste grad Sard i da se upute u pravcu Atine gde ih je očekivala nevolja. „Sve to ih je uvalilo u mnoštvo problema prilikom njihovog povratka kući“, primetio je Herodot.[20] Atinjanima nije padalo na pamet da se odriču nijednog aspekta svoje slobode. Umesto toga, opredelili su se za to da pokušaju da samostalno reše problem koji su imali sa

Spartancima te su se upustili u čitav niz veoma teških ratnih okršaja kako bi preostale Spartance proterali iz svog grada.

Nakon što su uspeli da se oslobode spartanskog prisustva, Atinjanima je bilo neophodno izvesno vreme kako bi preuredili svoju državnu upravu na čijem su se čelu do tada nalazili tirani. Kad se situacija potpuno smirila, atinsko stanovništvo bilo je podeljeno na deset *plemena* i to na takav način da su time bili narušeni stari savezi između porodica, a sve s ciljem da se uništi mreža moći koju su činili pojedinci koji su poticali iz najviših slojeva društva. Savet četiri stotine transformisan je u Savet pet stotina tako da je svako *pleme* delegiralo po pedeset predstavnika. Kao poslednji korak u procesu oslobađanja od dominacije plemićkih porodica sam grad bio je potom podeljen na trideset teritorijalnih jedinica koje su nosile naziv *deme*. Atinjani koji su živeli na području jedne deme morali su da nose ime po njoj, a ne više svoja porodična imena.[78]

Bila je to dobra ideja koja se nije potpuno ostvarila u svakodnevnom životu. Vremenom se većina Atinjana vratila staroj tradiciji korišćenja ličnih imena.

Istovremeno, bio je uveden i nov običaj. Svaki građanin Atine mogao je da bude proteran iz svog grada ukoliko bi šest hiljada njegovih sugrađana ispisalo njegovo ime na komadiću keramike koji je služio kao glasački listić. Ti komadi keramike nazivani su *ostraka* te je iz njega nastao i naziv za desetogodišnje progonstvo iz grada Atine – *ostrakizam*. Bio je to samo još jedan u nizu načina zaštite od tiranije. „Kad god bi neko … postajao suviše moćan u vršenju vlasti u odnosu na ono što je bilo primereno…“, zabeležio je Aristotel, „onda bi tako superioran položaj neizostavno vodio ka uspostavljanju vlasti jedne ličnosti. … Kao reakcija na tu pojavu, u nekim državama bio je uveden ostrakizam.“[22]

Prema Arisotelovim navodima, prvi pojedinci koji su bili sankcionisani proterivanjem bili su Hipijini bliski prijatelji, koji su bili prinuđeni da nekadašnjeg tiranina slede u izgnanstvu.

Još jedan grčki grad odlučio je da, u međuvremenu, zatraži pomoć Persijanaca.

U pitanju je bio jonski grad Milet koji se nalazio s druge strane mora, u priobalnom području male Azije koja je bila pod vrhovnom vlašću

Persijanaca. Na čelu grada Mileta nalazio se iskusni i ambiciozni vojni zapovednik po imenu Aristagora koji je godinama upravljao gradom u svojstvu tiranina. U tom periodu odlučio se da svoju mrežu zabaci još dalje. Otišao je persijskom zapovedniku u Sard i kazao mu kako ima nameru, u ime Persije, da osvoji grčka kikladska ostrva ukoliko bi mu persijska država obezbedila neophodno ljudstvo i brodove.

Artafran se saglasio s tim predlogom, a ushićeni Aristagora, oduševljen pomišlju da bi mogao da se nađe na čelu svojevrsnog malog ostrvskog carstva, pohitao je da organizuje vojne jedinice kako bi najpre napao ostrvo Naksos.

Na njegovu žalost, grčki grad Naksos bio je neosvojiv. Umesto da pruže oružani otpor, žitelji Naksosa opredelili su se da se, nakon što su obezbedili dovoljne količine prehrambenih namirnica i pijaće vode, povuku unutar gradskih zidina i jednostavno čekaju. Nakon četvoromesečne opsade Aristagora je potrošio sva novčana sredstva koja su mu Persijanci stavili na raspolaganje, pa je Artafran, nimalo impresioniran tiraninovom osvajačkom veštinom, odlučio da ne potroši više nijednu paru na poduhvat. Aristagora je bio primoran da se potpuno osramoćen povuče u Milet.

Ipak, mnogo toga je naučio u vezi s grčkim načinom vođenja politike i to sve posmatrajući dešavanja do kojih je dolazilo s druge strane mora. Stoga je, poput svakog dobrog atinskog političara, jednostavno promenio stranu. Iz čiste koristi odlučio se da, umesto da bude propersijski orijentisan, pređe na antipersijsku stranu. Odlučio je da se stavi na čelo pobune maloazijskih grčkih gradova protiv persijske vrhovne vlasti, pa čak da ih možda i ujedini pod svojim vođstvom.

Nekoliko suptilno sprovedenih upita pružilo mu je informacije kako bi i drugi jonski tirani, bez ikakve sumnje, uzeli učešće u tom poduhvatu. Međutim, iz svog iskustva u vezi s napadom na Naksos shvatio je da su ratovi veoma skupi. Stoga mu je bila potrebna i dodatna podrška kako bi otpočeo oružani sukob sa Persijancima.

Prvi očigledni saveznik za taj poduhvat bila je uvek ratoborna Sparta. Ona je bila vodeći i najmoćniji grad u okviru labavog saveza grčkih gradova-država koji je nosio naziv „Peloponeska liga“. Svrha tog saveza bila je zajednička odbrana od spoljašnjeg neprijatelja. Ukoliko bi se Sparta uključila u rat protiv Persije, isto bi učinili i svi drugi gradovi-države koji su bili deo tog saveza. Stoga je Aristagora otputovao u Spartu kako bi pozvao

Kleomena da se uključi u rat. Kleomen ne samo da je odbio da persijsku zver bocka iglicom, već se najpre nasmejao Aristagori u lice, a potom ga proterao iz grada.

„Pošto je bio izbačen iz grada“, zapisao je Herodot, „Aristagora je odlučio da dođe u Atinu budući da je, nakon Sparte, to bio najmoćniji grčki grad.“[23] Tu je naišao na mnogo bolji prijem svoje ideje.

Prognani atinski tiranin Hipija pretio je da će se vratiti u grad. On je pobegao iz Grčke, prešao Helespont i prebegao Persijancima nadajući se da bi mu oni mogli pomoći da ponovo ovlada gradom Atinom. Slušajući njegov predlog, Artafran je došao do zaključka kako bi upravo Hipija bio idealan persijski klin u grčkim zemljama. Uputio je poruku u Atinu tražeći od njenih stanovnika da ponovo prihvate Hipiju kako se ne bi našli u opasnosti od persijskog napada. Ta poruka pojavila se istovremeno s Aristagorom koji je, pak, predlagao zajednički rat protiv Persijanaca.[24]

Besni zbog Artafranovog ultimatuma, Atinjani su se opredelili da sa dvadeset brodova podrže Aristagorinu pobunu. Njihova priobalna saveznica, grad Eretrija, uputila je još pet brodova.[25] I tako je, 500. godine p. n. e., otpočeo rat.

Rat između Persijanaca i Grka, koji je potrajao dvadesetak godina, jedva da je našao svoje mesto u persijskim istorijskim izvorima. Međutim, u Grčkoj je on, tokom naredne dve decenije, predstavljao središte života običnog čoveka. Svi naši istorijski izvori su grčke provenijencije: Herodot, koji je imao svega pet godina kad je rat izbio, ali koji je uzimao svedočanstva od očevidaca kako bi rekonstruisao događaje; Tukidid, koji je bio rođen dvadesetak godina docnije i koji je koristio Herodotove zapise, ali ih je i korigovao upotrebljavajući druge istorijske izvore, kao i grčki pisac Eshil, koji je bio stariji od obojice istoričara i koji se i sam borio u tom ratu. Njegovo delo, pod naslovom „Persijanci“, predstavlja ostvarenje jednog očevica, mada je njegov fokus na hrabrosti Grka, a ne toliko na samom vojnom pohodu.[26] U očima sve trojice, bitke do kojih je došlo tokom grčko-persijskog rata, bile su od suštinske važnosti za dalji razvoj čovečanstva. Iz persijskog ugla, radilo se o manjim čarkama koje je, kad bi pošle po zlu, najbolje bilo ignorisati.

Jonski gradovi koji su se priključili toj pobuni otpočeli su u velikom stilu tako što su zaposeli tri stotine Darijevih brodova i popunili ih grčkim posadama.[27] Car Darije I bez odlaganja je poslao svoju brojnu i dobro uvežbanu armiju kako bi ugušio jonsku pobunu. I pre nego što je ona mogla da stigne u to područje, Aristagora i njegovi saveznici sproveli su iznenadni napad na grad Sard koji su osvojili. Carski namesnik Artafran bezbedno se zatvorio unutar citadele dok su se Jonjani raštrkali po čitavom gradu u nameri da ga temeljno opljačkaju. Nažalost, grad se veoma brzo našao u plamenu. Jedan vojnik je zapalio neku kuću, a pošto je većina građevina u Sardu bila napravljena od trske, čitav grad brzo je planuo.

„Paljenje Sarda“, kako je Herodot nazvao taj događaj,[28] učinilo je da Persijanci pobesne. Kad je, pod Efesom, došlo do sukoba persijske i grčke vojske, Grci su bili razbijeni. Potpuno su se raštrkali, a Atinjani su, videvši da ništa dobro neće proisteći iz tog poduhvata, odlučili da se vrate kući. Međutim, Jonjani tada nisu imali drugog izbora nego da nastave da se bore. Paljenje Sarda predstavljalo je događaj posle koga nije moglo biti povratka na staro. Tada se više nisu mogli jednostavno povući a da ne pretrpe strahovite posledice.

Opredelili su se da borbe nastave na moru. Združena jonska flota otplovila je kroz Helespont i primorala persijsku posadu koja se nalazila u gradu Vizantu da ga napusti. Potom su se brodovi uputili duž obale, u pravcu juga, kako bi obezbedili nove saveznike.[29] Pobuna se toliko proširila da je, tokom narednih godina, koje su obeležili surovi okršaji, Persija na tom terenu morala da angažuje znatne vojne snage.

Do preokreta je došlo kada je 494. godine p. n. e. persijska flota, koju je sačinjavalo oko šest stotina ratnih brodova, stupila u okršaj s jonskom flotom na otvorenom moru, u blizini grada Mileta. Persijanci su se dugo pripremali za taj odlučujući susret, a i dobro su poznavali jonsku flotu. Od ukupno tri stotine pedeset tri grčka broda, njih tri stotine bili su ukradeni iz Darijeve flote na samom početku ratnih sukoba.[30]

Mnoštvo grčkih brodova bilo je potopljeno. Kad je postalo jasno da će bitka biti izgubljena, veći broj grčkih brodova se povukao. Zapovednik jonske flote pobegao je na Siciliju gde je s vremenom postao gusar (mada je pljačkao isključivo kartaginske i etrurske brodove, dok je „grčke ostavljao na miru“).[31] Sam Aristagora je potpuno napustio maloazijsko tlo i povukao

se na područje Trakije gde je i ubijen tokom pokušaja da osvoji jedan tamošnji grad.

Pobedonosni Persijanci iskrcali su se u Miletu, gradu odakle je poticao problematični Aristagora. Odsekli su grad od spoljašnjeg sveta, prokopali tunele ispod bedema i osvojili ga. „Većina muškog stanovništva bila je ubijena“, zapisao je Herodot, „a njihove žene i deca bili su odvedeni u roblje. … Oni koji su ostali u životu bili su odvedeni u Suzu.“ Car Darije I naselio ih je u močvarnom području koje se nalazilo u blizini ušća reke Tigar, na području u kome su nekada davno živeli Haldejci.[32] Atinjani, koji su sve to posmatrali sa strane, bili su zastrašeni iako nisu učestvovali u tim sukobima. Milet je nekada davno bio atinska kolonija, pa je nesreća koja je zadesila taj grad predstavljala i veliku ranu za samu Atinu.

Ali ono najgore je tek dolazilo. Darije nije zaboravio učešće Atine i Eretrije u pobuni. Godine 492. p. n. e., na čelo dvostrukih invazionih vojnih snaga postavio je istaknutog zapovednika i svoga zeta Mardonija. Trupe pod njegovom komandom sačinjavale su jedinice kopnene vojske koje su imale zadatak da prođu prostranstva Male Azije, pređu preko Bosfora koristeći pontonski most kako bi potom prošle kroz Trakiju i Makedoniju, kao i pomorska flota koja je trebalo da otplovi preko Egejskog mora kako bi se nakon toga spojila s kopnenim snagama, a sve s ciljem združenog napada na severne grčke gradove.

Prvi persijski napad na Grčku doživeo je potpuni neuspeh. Persijska flota bezmalo je uspela da ostvari svoj cilj kad ju je morska oluja u potpunosti uništila tako što se najveći broj brodova razbio o stene u blizini planine Atos. Ostavši bez pojačanja koje se nalazilo na brodovima, kopnene snage su se povukle.

Persijancima su bile potrebne čak dve godine da bi obnovili svoju ratnu mornaricu. No, 490. godine p. n. e. nova flota bila je spremna, a Mardonije (koji je u međuvremenu bio pozvan u Suzu kako bi podneo izveštaj) opet se našao na čelu pohoda.

Herodot je zapisao kako je ta nova pomorska flota raspolagala sa šest stotina brodova. Čak i ako je ta brojka bila preuveličana, Persijanci su pokrenuli tako masovnu pomorsku invaziju da nisu uopšte smatrali za potrebno da kao pojačanje angažuju i svoje kopnene snage. Na jednom od njihovih brodova nalazio se i sam Hipija kome je bilo obećano da će ponovo postati tiranin u Atini nakon što svaki otpor bude bio slomljen.

Persijska vojska otpočela je svoj pohod tako što je osvojila Naksos (Aristagora je zaista bio nesposoban vojni zapovednik jer su Persijanci zaposeli Naksos za svega nekoliko dana), a potom su organizovali opsadu grada Eretrije. Sledeća etapa bilo je osvajanje Atine, gospodarice Atike, ključnog grada ukoliko se želelo ovladati grčkim zemljama.

Eretrijska odbrana brzo je slomljena. Suočeni s opasnošću od Persijanaca, Atinjani su u Spartu poslali poruku s molbom za pomoć. Glasnik koji je odneo tu poruku bio je Filipides, „obučeni trkač" za koga se govorilo da je razdaljinu između Atine i Sparte koja je iznosila više od dve stotine kilometara prešao za „svega jedan dan" što je predstavljalo izuzetan napor i poduhvat. (Nesumnjivo da je Herodot pogrešio u vremenu koje je naveo da je Filipidesu bilo potrebno da bi prevalio tu razdaljinu, ali ne treba nimalo sumnjati u to da ju je ovaj zaista i prešao.)[79] Međutim, Spartanci su odbili da se odazovu tom vapaju. Oni su se nalazili usred verske svetkovine i nisu nikako mogli da krenu u vojni pohod pre prvog narednog punog Meseca.

Spartanci su zaista bili religiozni (da ne kažemo, lakoverni), ali bilo je sasvim moguće da su na taj način pokušavali da izbegnu oružani sukob s Persijom. Persijanci su se približavali kako bi kaznili Atinu. Njihova odmazda bila je usmerena ka onim grčkim gradovima koji su bili podržali jonsku pobunu, te su iz tog razloga Spartanci odbili da se uključe.

U međuvremenu, Atinjanima nije preostalo ništa drugo nego da se, lišeni pomoći drugih, sami suprotstave Persijancima.

Herodot nam svedoči kako je njihov zapovednik, po imenu Miltijad, organizovao da se atinski pešadinci – *hopliti* – u borbi postave tako da im centar bude slabiji, dok su desno i levo krilo bili znatno ojačani. Hopliti su dobili naziv po svojim štitovima koji su drške imali sa strane, a ne u sredini. *Hoplon* je bio načinjen na taj način da desna ruka ratnika bude slobodna za bacanje koplja što je značilo da je desna strana ratnikovog tela bila nezaštićena. Ipak, on je u toj meri virio s leve strane te je na taj način bivala zaštićena desna strana tela narednog vojnika. Drugim rečima, bilo je to zaštitno sredstvo koje je primoravalo ratnike da se drže u zbijenoj formaciji koja je bila nazivana *falanga*. Pojedinačni hoplit bio je lako ranjiv. Samo oni hopliti koji bi se zadržali unutar falange mogli su da se nadaju da će preživeti u borbama.

Ta izuzetna disciplina, kao i osećaj očaja koji je preovladavao, nadoknađivali su malobrojnost Atinjana. „Atinjani su“, zapisao je Herodot, „naterali protivnike u bežaniju“ što je kod Persijanaca moglo da proizvede utisak da su svi oni poludeli.[33] Međutim, centar atinske vojske popustio je skoro odmah. Pojačana krila su, naime, počela da ih potiskuju što je Persijance nateralo na povlačenje kako bi izbegli da se nađu između dve falange. Dok su se tako povlačili u pravcu svojih brodova, upali su u močvarno područje što je dovelo do toga da su se mnogi utopili pod težinom svojih oklopa.

Mnogim Persijancima, ipak, pošlo je za rukom da uteknu i da se domognu svojih brodova. No, Atinjani su uspeli da zarobe sedam brodova i da ubiju izuzetno veliki broj napadača. Herodot navodi kako su Persijanci izgubili šest hiljada četiri stotine vojnika, dok su Atinjani pretrpeli gubitak od svega stotinu devedeset dva ratnika. Ipak, (baš kao i u slučaju pobede engleskog kralja Henrija V u bici kod Aženkura), te brojke bile su proizvod izrazitog patriotskog preterivanja. Ali ne treba smetnuti s uma to da je bitka na Maratonskom polju predstavljala izuzetnu atinsku pobedu. Atinjanima je uspelo da se odupru znatno jačem protivniku.

Spartanci su stigli taman na vreme da se priključe prebrojavanju stradalih.

Ratnici koji su se borili u bici na Maratonskom polju kasnije su bili poznati pod nazivom *maratonomahoi*. Njima su u Atini bile odate slične počasti kakve su, zbog njihove borbe za slobodu, doživeli i američki veterani nakon okončanja Drugog svetskog rata. Njihov pobedonosni zapovednik Miltijad doživeo je da izostane svaki vid javne zahvalnosti budući da mu je oduzet taj položaj jer nije uspeo da osvoji ostrvo Paros koje je bilo saveznik Persije. Bilo mu je suđeno, ali je preminuo pre izricanja presude i to usled posledica gangrene koja se pojavila usled toga što je bio ranjen u tom neuspešnom vojnom pohodu.

U međuvremenu, car Darije I razmatrao je načine kako bi mogao da obnovi neprijateljstva sa Grcima. Godine 486. p. n. e., svega četiri godine nakon bitke na Maratonskom polju, on je u znatnoj meri povećao iznose poreza kako bi, najverovatnije, obnovio svoje oružane snage. Kao posledica toga došlo je do momentalne pobune na području Egipta, ali Darije nije

imao vremena da se njome pozabavi. Razboleo se i preminuo pre početka zime, 486. godine p. n. e.[34]

Nasledio ga je njegov stariji sin Kserks.

Kserks je pravio beleške tokom očeve vojne karijere. Kao i Darije I, i novi car je poslao svoje trupe da bi ugušile pobune koje su uobičajeno izbijale svaki put kad je dolazilo do promene na vladarskom prestolu. Neizbežnu pobunu u Vavilonu rešio je na taj način što je grad podelio na dve odvojene i manje satrapije čime je u znatnoj meri umanjio snagu velikog grada. Egipat je ponovo bio osvojen otvorenim korišćenjem najgrublje sile nakon čega je dao da se njegova nova titula, koja je glasila „Gospodar dvostruke zemlje“, ukleše u natpise na području Persije i Egipta.[35]

Potom se posvetio situaciji u Grčkoj. Oko 484. godine p. n. e., u lukama koje su se nalazile širom njegovog carstva građeni su brodovi. Njih tri stotine dvadeset dobilo je posade koje su sačinjavali grčki najamnici. Posade za još dve stotine novoizgrađenih brodova stigle su s područja Egipta. Takođe, Egipćani su caru Kserksu pomogli i u tome da podigne još jedan pontonski most koji je, za razliku od onog Darijevog, bio postavljen na nešto južnijoj tački. Protezao se preko Helesponta, a održavan je kao jedinstveni plovni objekat zahvaljući tome što je bio pričvršćen čvrstim egipatskim kanapima.[36]

U međuvremenu, Atinjani su izrađivali flotu koju su sačinjavale trireme, dugački i tanki brodovi (tridesetak metara dugački i svega oko pet metara široki), koji su raspolagali sa oko stotinu sedamdeset veslača što je značilo da su bili izrazito brzi, kao i da su se mogli prestići neprijateljski brod jer su razvijali veliku brzinu. Godine 481. p. n. e. Atina i još tridesetak drugih grčkih gradova udružili su se kako bi uspostavili tzv. Helensku ligu koja je formirana isključivo s ciljem da odbrani Grčku od napada Persijanaca. Spartanci, koji su se ponovo priključili toj antipersijskoj koaliciji, bili su najobučeniji ratnici u toj meštovitoj vojsci koja je trebalo da se suprotstavi Persiji.

Tokom jeseni iste te godine car Kserks je predvodio svoje jedinice u pohod u pravcu grada Sarda gde su proveli zimu, obnovili snagu i oporavili se od dugog putovanja. Potom ih je, tokom leta 480. godine p. n. e., poveo preko Helesponta.

Grci nisu bili ubeđeni u to da bi severne oblasti mogle dugo izdržati pred persijskim napadima. Stoga su svoju borbenu liniju postavili nešto ispod Malijskog zaliva i to tako da je grčka vojska bila koncentrisana u Termopilskom klancu i to na mestu gde se planina odvajala kako bi omogućila prolaz. Bio je to jedini iole pristojan put kojim je car Kserks mogao da dopre do južnih područja Balkanskog poluostrva (postojao je, naime, i skriveni planinski puteljak koji on nije uspeo da pronađe). Flota je bila usidrena duž severnih obala Eubeje.

Ostalo je da čekaju na zauzetim pozicijama. U međuvremenu, čitava Grčka se u pozadini pripremala za očekivanu propast. Atinjani su se odlučili da čekaju ono najgore. Sačuvan je jedan primerak naredbe koju je izdao Savet pet stotina:

Građanima, po naređenju Saveta … Poveravamo grad Atinu njenoj gospodarici, boginji Ateni. … Atinjani i stranci koji borave u gradu treba svoje žene i decu da pošalju na sigurno, u Trezen. … Starije članove svojih porodica, kao i svoju pokretnu imovinu treba da smeste na bezbedno, na ostrvo Salaminu. Rizničari i sveštenice treba da ostanu na Akropolju kako bi štitili imovinu bogova. Svi preostali Atinjani, kao i stranci, koji su u dobi za vojnu službu treba da se ukrcaju na dve stotine brodova koji su pripravni i da brane sopstvenu slobodu, kao i slobodu svih Grka.[37]

Kserks je krenuo u pohod. Trakija se predala pred nadmoćnijim napadačima, baš kao i makedonski gradovi, jedan po jedan. Kserks je ubrzano napredovao ka jugu, u pravcu grčkog kopna i ukoliko bi uspeo da se probije kroz planinske masive, gradovi na jugu bili bi uništeni. Jedinicama koje su prispele sa Atike bio je dat zadatak da pažljivo osmatraju sve planinske puteve. Međutim, najznačajniji planinski prolaz, onaj kod Termopila, bio je poveren na odbranu Spartancima koje je predvodio Kleomenov naslednik, kralj Leonida.

Te snage bile su sasvim dovoljne kako bi odbranile uzani prolaz u kome je trebalo da se sretnu Persijanci i Grci da nije bilo jednog izdajnika među Grcima koji je prebegao caru Kserksu i otkrio mu planinsku stazu. Car Kserks poslao je tim putem jednog od svojih starešina s najboljima među elitnom jedinicom koju je činilo deset hiljada ratnika koje je Herodot

nazvao „besmrtnima“. Kad su se spustili s druge strane planine, počeli su da stežu obruč oko Spartanaca kojima su zašli iza leđa.

Videvši da su mu snage opkoljene, spartanski kralj Leonida shvatio je kako je bitka već bila izgubljena. Naredio je da se svi njegovi ratnici, osim grupe koju je činilo njih tri stotine, povuku u pravcu juga. S tom jedinicom od tri stotine ratnika, kojima se priključilo i nekoliko boraca koji su poticali iz gradova Tebe i Tespije, koji su odbili da se povuku, Leonida je odlučio da se suprotstavi Persijancima kako bi makar usporio njihovo napredovanje. Atika je već bila izgubljena, ali ukoliko bi njegovi Spartanci stigli da pređu preko Korintske prevlake, možda su mogli da organizuju odbranu Peloponeza, zajedno s Trezenom, gde su svoje utočište pronašli žene i deca, kao i Salaminu što je bilo sve što je preostalo od Grčke.

Spartanci su se borili do poslednjeg vojnika. I „besmrtni“ su masovno ginuli u toj bici. Poginula su čak i dvojica braće cara Kserksa.[38] Kasnije je junaštvo ratnika koji su poginuli u bici u Termopilskom klancu postalo najpoznatiji primer heroizma u čitavoj svetskoj istoriji. Međutim, Kserks nimalo nije bio impresioniran. Naredio je da se mrtvom kralju Leonidi odseče glava i da se njegovo telo razapne na krst kao što je to bila praksa kad su u pitanju bili zločinci.

Plutarh nam govori kako su zaplašeni i očajni Grci imali kraću i nasilnu svađu u vezi s tim šta da preduzmu nakon svega. Atinske jedinice koje su se nalazile u okviru združenih snaga tražile su da im se da odmor kako bi mogle da se ušanče na tlu Atike, a s ciljem da organizuju poslednju odbranu Atine. No, drugi nisu verovali da su Atinjani bili u stanju da održe široki front ka severu odakle je nadirala mnogobrojna persijska armija. Dobili su svega jedan dan. Čitava združena grčka vojska povukla se u pravcu Peloponeza gde su mogli da grupišu svoje brodove u neposrednoj blizini ostrva Salamine, kao i da uspostave odbrambenu liniju duž uske Korintske prevlake koja je Peloponez povezivala s Atikom. Atinjani su tako postupili, uz glasno negodovanje. „Bili su ljuti zbog te izdaje“, zapisao je Plutarh, „ali i uznemireni jer su ih svi saveznici napustili.“[39]

Predvodeći svoje jedinice, car Kserks se uputio u pravcu Atine koju je i osvojio. Persijski vojnici spalili su Akropolj. S druge obale Atinjani su samo mogli nemo da posmatraju kako se diže gust dim iznad njihovog grada.

Naredne događaje opisao je pisac Eshil koji je bio očevidac. U njegovom delu „Persijanci“ glasnik kreće ka gradu Suzi kako bi caricu-majku obavestio kako je njen sin Kserks odlučio da bez odlaganja napadne Grke koji su se nalazili na Peloponezu:

Iz vojske njine Helen stiže nekakav
i Kserksu, sinu tvome, ovo saopšti:
mrak crne noći kad se spusti na zemlju,
Heleni neće ostati, no skočiće
na palube, svak svojim putem hitaće
da život sebi tajnim spase bežanjem.[40]

Tog glasnika poslao je grčki vojskovođa Temistokle koji je dobro znao da vreme radi za Persijance. Budući da su bili bez saveznika i da su se nalazili opkoljeni na Peloponezu, Grci su veoma lako mogli biti pobeđeni vođenjem sporo napredujućeg vojnog pohoda. Kserksova najbolja moguća strategija podrazumevala je da se zaustavi, pošalje svoju flotu da opkoli čitav Peloponez kako nijedno od susednih ostrva ne bi moglo da dostavi pomoć i da postepeno obnavlja svoju armiju kako bi krenuo u napad.

Stoga je Temistokle uputio glasnika velikom caru predlažući mu da zamene strane, govoreći mu i da bi se, ukoliko bi odmah napao, uplašeni i očajni Grci razbežali. Uveren u to, car Kserks je odustao od svoje prvobitne namere da opkoli ostrvo. Umesto toga, uputio je svoje brodove u pravcu zaliva kako bi napao atinske trireme koje su tamo bile grupisane:

A on kovarstvo helensko ne uvide
ni božju zavist, nego kako čuje to,
starešinama svima ovo prozbori:
čim sunce zemlju zrakom žeći prestane
i nebeskog se svoda tama uhvati,
nek u tri reda brodovi se postave
da izlaze i morske staze čuvaju,

a druge Ajantovo skole ostrvo;[41]

To je bilo upravo ono što je Temistokle i želeo. Brze i pogodne za manevrisanje, grčke trireme lako su mogle da se bore u uskim vodama oko ostrva Salamine, dok znatno veći persijski brodovi ne bi uspeli da se iskobeljaju iz borbene linije:

Brod o brod odmah kljunom tresnu bronzanim,
a napad prva poče lađa helenska
a ceo korman slomi lađi feničkoj,
svak' brodom svojim na drugoga nasrnu.
Isprva ne uzmače vojska persijska,
al' kad se u tesnacu lađe sabiše,
ne mogosmo pomoći jedan drugome.
Bronzanim kljunom sami sebe bodosmo
i red vesala jedan drugom lomismo.
Zaokretanjem veštim lađe helenske
odasvud pritisle nas. Trup se preturi
za trupom, – celo more pokriveno bi:
sve same razlupine, ljudski leševi,
mrtvaca pune obale i grebeni.[42]

Persijanci, koji su živeli na kopnu, nisu znali da plivaju. Svi koji su pali s paluba su se udavili.

Car Kserks, koji je sedeo na zlatnoj stolici postavljenoj na uzvišici kako bi mogao da posmatra bitku, postajao je sve razdraženiji. Taj poraz nije morao da predstavlja Kserksov kraj, ali ga je njegov bes potpuno uništio. Naredio je da se svi kapetani brodova, a oni su bili Feničani iz onih feničanskih gradova koji su se tada nalazili pod persijskom vrhovnom vlašću pogube zbog izdaje. To je učinilo da se svi mornari feničanskog porekla okrenu protiv cara. Feničani, koji su bili veoma iskusni moreplovci, tačno su znali zašto je propao njihov napad.

U međuvremenu, u Vavilonu je došlo do još jedne pobune, a Temistokle se uveliko bavio svojim daljim planovima. Iz tamnice je oslobodio jednog persijskog ratnog zarobljenika koji je otišao svom caru s porukom da će grčka mornarica sada pohitati u pravcu Helesponta kako bi porušila pontonski most pre nego što do njega stigne i sam Kserks sa svojom vojskom.[43] Čuvši tu informaciju, car je odlučio da se odmah vrati kući.

Objavio je kako će dati bogatu nagradu svakome bi uspeo da zarobi Temistokla (što se pokazalo kao beskoristan potez), a potom se sa svojom vojskom uputio kroz Makedoniju i Trakiju, ostavivši za sobom određeni broj ratnika pod zapovedništom svog zeta Mardonija. U suštini, car Kserks ostavio je Mardonija da pogine kako bi sam izbegao sramotu izazvanu tim povlačenjem. Atinjani su prešli Korintsku prevlaku i sukobili se s Mardonijevim jedinicama u bici kod Plateje. Pausanije, nećak junačkog kralja Leonide, nasledio je položaj vojnog zapovednika (a obavljao je i dužnost namesnika u ime Leonidinog maloletnog sina koji je bio novi spartanski kralj). On je Grke poveo u napad. Grci su odneli pobedu, a Mardonije je poginuo na bojištu. „Njegov leš nestao je dan nakon bitke“, zapisao je Herodot, i niko nikada nije saznao gde je bio pokopan.[44]

Bio je to dvokraki napad. Mornarica je istovremeno bila upućena da se obračuna s ostacima persijske flote koja se potpuno povukla na drugu stranu Egejskog mora, uz samu maloazijsku obalu. Videvši grčke brodove kako im se približavaju, Persijanci su odlučili da ne rizikuju još jednu pomorsku bitku. Nasukali su svoje brodove na maloazijskoj obali, u neposrednoj blizini planine Mikale, te su se postavili u borbeni poredak kako bi se borili na kopnu.

Tradicija kazuje kako su se obe bitke, kod Plateje i Mikale, odigrale istoga dana 479. godine p. n. e. Persijanci su se u bici kod Mikale oslonili na jonske ratnike koji su se nalazili u njihovim redovima. No, kad su se Grci približili, Jonjani su se povukli unutar svojih gradova, ostavljajući same Persijance. Združene atinske i spartanske jedinice poterale su Persijance čak do grada Sarda, ubijajući ih tokom svog napredovanja. Svega nekolicina njih uspela je da pronađe spas unutar zidina grada Sarda.

Grčkim pobedama kod Plateje i Mikale bio je okončan Grčko-persijski rat. Gubici nisu ostavili znatnog traga na Persijance mada su oni dozvolili da im čitava ratna mornarica propadne, a da je nisu iznova obnovili.[45] S druge strane, grčki gradovi, počev od Sparte na jugu pa sve do jonskih

naselja duž maloazijske obale, dobrovoljno su se udružili u savez kako bi se zaštitili od zajedničkog protivnika. Bila je to prva zajednička aktivnost u kojoj je učestvovao čitav ondašnji grčki svet koji nije bio okupljen na političkim, već na običajnim i jezičkim osnovama.

VREMENSKA TRAKA 64

PERSIJA	GRČKA
Kir II (Veliki) (559. g. p. n. e.)	
	Pizistrat Atinski
	Aminta I Makedonski
Kambiz II (530. g. p. n. e.)	
Darije I	Kleomen Spartanski
	Damarat Spartanski
	Bitka na Maratonskom polju (490. g. p. n. e.)
Kserks I (486. g. p. n. e.)	Leonida Spartanski
	Bitke kod Termopila i Salamine (480. g. p. n. e.)
	Bite kod Plateje i Mikale (479. g. p. n. e.)

Datumi u vezi s događajima koji su obeležili odnose između Persije i Grčke u razdoblju između 520. i 500. godine p. n. e. nisu najprecizniji. Moguće je da je u pitanju bila godina 510. p. n . e. ili čak i ranije.

Ova rečenica krije čitav niz veoma složenih događaja. Nakon što je Hipija bio proteran iz grada, vođa aristokrata, po imenu Isagora, kao i Klisten, predvodnik demokratske političke struje, borili su se za vlast. Isagora se za podršku obratio Kleomenu koji se vratio u Atinu kako bi ga i javno podržao. Kleomen je ubrzo iz grada proterao oko sedam stotina Atinjana. Taj događaj izazvao je pobunu među samim Atinjanima koji su potom iz svoga grada proterali Kleomena i Isagoru.

Ta vrsta tajnih pregovora unutar i između grčkih gradova-država ima svoje korene u samim počecima grčke verzije državne uprave. Ipak, ukoliko bismo se opredelili za to da opišemo sve veće takve slučajeve, ova istoriografska studija postala bi predugačka. Od sada će grčke krize koje nisu ostavile većeg traga biti sumirane, a ne detaljnije obrađivane. Oni čitaoci koji su zainteresovani za detaljnije preglede političkog razvoja kod Grka trebalo bi da pročitaju Herodotovu *Istoriju*, Aristotelovu *Atinsku politiku* ili neku od standardno dobrih istorija drevne Grčke poput one čiji je

autor Sara B. Pomeroj (*Ancient Greece: Political, Social and Cultural History*).

Atinski političar koji je bio zaslužan za sprovođenje tih reformi bio je Klisten. Bio je aristokratskog porekla i pripadao je grupi Atinjana koja je otišla u delfijsko proročište čiju je naklonost stekla podizanjem novog hrama. Ipak, Aristotel je naglašavao kako je Klisten uživao i podršku atinskog građanstva.

Bila je to veoma duga trka, kao i ona od Maratona. Plutarh, koji je živeo nekoliko vekova kasnije, rekao je kako je ta atinska pobeda nad Persijancima izazvala još jednu trku. Tada je u njoj učestvovao Tersip ili Eukle (u zavisnosti od različitih istorijskih izvora), koji je ranjen trčao sve do Atine kako bi izvestio o pobedi, nakon čega je izdahnuo. Ta povest je mogla biti zasnovana na istinitom događaju, ali je istovremeno mogla biti i mit baziran na Filipidesovom podvigu (kome se pripisuje ona čuveka trka do koje je došlo posle pobede u bici). Bez obzira na to ko je zaista bio trkač, kao i na to kolika je razdaljina pređena, odnosno koliki je bio stepen iscrpljenosti, taj podvig omogućio je da najduža trka u okviru savremenih Olimpijskih igara dobije ime – maratonska trka.

Napomene

Četrdeset treće poglavlje: Vlast darovana od Nebesa

1. Tsui Chi, *A Short History of Chinese Civilisation*, 1942), 47.

2. Ch'ien, 64.

3. Cotterell, *China*, 42.

4. Claudio Cioffi-Revilla i David Lai, „War and Politics in Ancient China, 2700 BC to 722 BC: Measurement and Comparative Analysis“, u: *Journal of Conflict Resolution*, 39:3, 1995, 473.

5. Constance A. Cook, „Wealth and the Western Zhou“, u: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 60:2, 1997, 254–275.

6. Ch'ien, 63.

7. Isto, 62.

8. Li Xueqin, *Eastern Zhou and Qin Civilizations*, 1985, 16.

9. Sarah Allan, „Drought, Human Sacrifice and the Mandate of Heaven in a Lost Text from the 'Shang Shu'“, u: *Bulletin of the School of Oriental and African Studies*, University of London, 47:3, 1984, 533.

10. Edward L. Shaughnessy, „Western Zhou History“, u: *The Cambridge History of Ancient China: From the Origins of Civilization to 221 BC*, ur. Michael Loewe i Edward L. Shaughnessy, 1999, 311; Xueqin, 16.

11. Sačuvano u Shang shu; videti: Shaughnessy, Western Zhou History, 314.

12. Citirano u: Shaughnessy, Western Zhou History, 322.

13. Isto.

14. Ch'ien, 66.

15. Delimično parafrazirano na osnovu: Ch'ien, 68.

16. Isto.

Četrdeset četvrto poglavlje: Bharatski rat

1. Kulke i Rothermund, 36.

2. Keay, 40.

3. Wolpert, 37.

4. Keay, 3–4.

5. Chakravarthi V. Narasimhan, prev., *The Mahabharata: An English Version Based on Selected Verses*, 1998, 14–15.

6. Wolpert, 30.

7. Narasimhan, 34.

8. Kulke i Rothermund, 44.

9. Keay, 43.

10. Narasimhan, 44.

11. Isto, 47.

12. Wolpert, 30.

13. Keay, 41.

14. Wolpert, 36.

Četrdeset peto poglavlje: Sin Davidov

1. *Knjiga Isusa Navina*, 1:4, *New International Version* (od sada: NIV).

2. Pellegrino, 256.

3. *Knjiga Isusa Navina*, 13:2–4, NIV.

4. *Knjiga o sudijama* 15:11, NIV.

5. *Knjiga o sudijama*, 16:30, NIV.

6. *Prva knjiga Samuilova*, 8:11–18, NIV.

7. *Prva knjiga Samuilova*, 13:19–21, NIV.

8. *Prva knjiga Samuilova*, 17:51–52, NIV.

9. Dimitri Baramki, *Phoenicia and the Phoenicians*, 1961, 25.

10. *Prva knjiga careva*, 4:22–26, NIV.

11. E. W. Heaton, *Solomons New Men: The Emergence of Ancient Israel as a National State*, 1974, 34.

12. *Prva knjiga careva*, 10:1–2, 13, NIV.

13. Robert G. Hoyland, *Arabia and the Arabs: From the Bronze Age to the Coming of Islam*, 2001, 13.

14. Isto, 38.

15. *Prva knjiga careva*, 9:11, NIV.

16. Homer, *The Iliad*, knj. 9, 460–469, prevod: Samuel Butler, 1898.

17. Clayton, 184.

18. *Prva knjiga* careva, 14:25–27, NIV.

Četrdeset šesto poglavlje: Od Zapadnih do Istočnih Džoua

1. Shaughnessy, Western Zhou History, 324.

2. Constance A. Cook, Wealth and the Western Zhou, 283.

3. Shaughnessy, Western Zhou History, 326.

4. Ch'ien, 70.

5. Fairbank i Goldman, 18.

6. Shaugnessy, Western Zhou History, 329.

7. Ch'ien, 71.

8. *The Greater Odes* 3.7, Ezra Pound, prev, *The Confucian Odes: The Classic Anthology Defined by Confucius*, 1954, 180

9. Constance A. Cook, Wealth and the Western Zhou, 288.

10. Ch'ien, 71.

11. Isto, 72.

12. Edward L. Shaughnessy, „Historical Perspectives on the Introduction of the Chariot into China“, u: *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 48:1, 1988, 223.

13. Edward Kaplan, *An Introduction to East Asian Civilizations: The Political History of China, Japan, Korea and Mongolia from an Economic and Social History Perspective*, 1997, odeljak 12.3.

14. Shaughnessy, Western Zhou History, 347.
15. Ch'ien, 73.
16. Isto, 74.
17. Chi, 48.
18. Isto, 48–49.
19. Citirano u: Cotterell, *China*, 39.
20. Chi, 49.

Četrdeset sedmo poglavlje: Asirska renesansa

1. *Druga knjiga Samuilova*, 8:5–6, NIV.
2. Saggs, *Assyria*, 70.
3. Joan Oates, *Babylon*, 1979, 106.
4. Saggs, *Assyria*, 72.
5. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 158, 171.
6. Laessoe, 102.
7. Isto, 104.
8. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 164–166.
9. *Prva knjiga* careva, 16:21–25, NIV.
10. John Rogerson, *Chronicle of the Old Testament Kings*, 1999, 102.
11. A. T. Olmstead, *History of Assyria*, 1923, 87–88.
12. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 147.
13. Isto, 201.
14. Charles F. Pfeiffer, *Old Testament History*, 1973, 314.
15. Olmstead, *History of Assyria*, 136.
16. *Prva knjiga* careva, 22:7, NIV.
17. *Druga knjiga* careva, 10:32, NIV.
18. Michael C. Astour, „841 B.C.: The First Assyrian Invasion of Israel“, u: *Journal of the American Oriental* Society, 91:3, 1971, 386.
19. Pfeiffer, 318.

Četrdeset osmo poglavlje: Novi narodi

1. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 202–203, 264.

2. Oates, 109–110.

3. Alan R. Millard, „Chaldeans“, uvod u: *Dictionary of the Ancient Near East*, ur. Piotr Bienkowski i Alan Millard, 2000, 70.

4. Brinkman, Foreign Relations of Babylonia, 279.

5. Olmstead, *History of Assyria*, 144.

6. Saggs, *Assyria*, 77.

7. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 254.

8. Olmstead, *History of Assyria*, 156.

9. R. W. Rogers, *A History of Babylonia and Assyria*, 2. tom, 1971, 95.

10. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 259.

11. J. A. Brinkman, *A Political History of Post-Kassite Babylon 1158–722* BC, 1968, 169–170.

12. Brinkman, *Foreign Relations of Babylonia*, 279.

13. Saggs, *Assyria*, p. 79.

14. Terry Buckley, *Aspects of Greek History, 750–323 BC: A Source-Based Approach*, 1996, 35.

15. Donald Latimer, The Iliad: An Unpredictable Classic, u: Robert Fowler, ur., *The Cambridge Companion to Homer*, 2004, 18.

16. Ken Dowden, The Epic Tradition in Greece, u: Fowler, 190.

17. Robin Osborne, Homer’s Society, u: Fowler, 206.

18. Isto, 218.

19. Robert Fowler, Introduction, u: Fowler, 5.

20. Sarah B. Pomeroy i dr., *Ancient Greece: A Political, Social, and Cultural History*, 1999, 79.

Četrdeset deveto poglavlje: Trgovačke postaje i kolonije

1. Homer, *The Iliad*, knj. 2, prevod: Alexander Pope, 1713.

2. T. J. Cornell, *The Beginnings of Rome: Italy and Rome from the Bronze Age to the Punic Wars (c. 1000–264 BC)*, 1995, 31–33.

3. David Ridgway, *Italy Before the Romans: The Iron Age*, 1979, 24–25.

5. Cornell, 35–36.

6. H. H. Scullard, *A History of the Roman World, 753 to 146* BC, 2003, 39.

7. Buckley, 36.

8. Judith Swaddling, *The Ancient Olympic Games*, 1999, 10–11.

9. Livy, 1.4, *The Early History of Rome*, knj. I–V, u: *The History of Rome from Its Foundation*, prevod: Aubrey de Selincourt, 1971, 37–38.

10. Plutarch, *Romulus*, u: *Plutarch's Lives*, 1. tom: The Dryden Translation, 27.

11. Livy, 1.6, u: *Early History of Rome*, 39.

12. Isto, 40.

13. Livy, 1.1, u: *Early History of Rome*, 33.

14. R. M. Ogilvie, Introduction: Livy, u: Livy, *Early History of Rome*, 17.

15. Livy, 1.7–9, u: *Early History of Rome*, 42–43.

16. Livy, 1.9, u: *Early History of Rome*, 43.

17. Livy, 1.13–14, u: *Early History of Rome*, 48–49.

18. Buckley, 39.

19. Hesiod, *Works and Days*, stihovi 37–40, u: *Theogony, Works and Days, Shield*, 2004, 66.

20. Isto, stihovi 220–221, 70.

21. Isto, stihovi 230–235, 71.

Pedeseto poglavlje: Stari neprijatelji

1. Saggs, *Assyria*, 81.

2. *Druga knjiga* careva, 14:25–28.

3. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 114.

4. Saggs, *Assyria*, 80.

5. Isto, 83.

6. Isto.

7. Olmstead, *History of Assyria*, 124.

8. Oates, 112.

9. Hayim Tadmor, *The Inscriptions of Tiglath-Pileser III, King of Assyria*, 1994, 45.

10. Isto.

11. Oates, 114.

12. Saggs, *Assyria*, 88.

13. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 273.

14. Ernest A. Fredricksmeyer, *Alexander, Midas, and the Oracle at Gordium*, u: *Classical Philology*, 56:3, 1961, 160.

15. Herodotus, 1.14.

16. *Druga knjiga careva*, 15–16.

17. Rekonstruisano na osnovu fragmentarno očuvanih prevoda objavljenih u: Oates, 114; Brevard S. Childs, *Isaiah and the Assyrian Crisis*, 1967, 81.

18. Olmstead, *History of Assyria*, 179.

19. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 285.

20. Daniel David Luckenbill, The First Inscription of Shalmaneser V, u: *American Journal of Semitic Languages and Literatures*, 41:3, 1925, 164.

21. Luckenbill, *Ancient Records*, 1. tom, 283.

Pedeset prvo poglavlje: Carevi Asirije i Vavilona

1. Josephus, *Antiquities of the Jews*, 9.14, u: *The Works of Josephus*, 1987, 264–265.

2. *Druga knjiga careva*, 17:4, NIV.

3. Clayton, 189; Jan Assmann, *The Mind of Egypt: History and Meaning in the Time of the Pharaohs*, 2002, 312.

4. Assmann, 317–319.

5. Citirano u: Assmann, 320.

6. Saggs, *Assyria*, 92.

7. Daniel David Luckenbill, *Ancient Records of Assyria and Babylon*, 2. tom: *Historical Records of Assyria from Sargon to the End*, 1927, 71.

8. Isto, 2; *Druga knjiga careva*, 17:6.

9. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 2.

10. Isto, 3.

11. A. Leo Oppenheim, „The City of Assur in 714 b.c.“, u: *Journal of Near Eastern Studies*, 19:2, 1960, 142, 147.

12. Paul Zimansky, „Urartian Geography and Sargons Eighth Campaign“, u: *Journal of Near Eastern Studies*, 49:1, 1990, 2.

13. Prevedeno u: Saggs, *Assyria*, 93.

14. Isto, 94.

15. Oppenheim, The City of Assur in 714 b.c., 134.

16. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 10.

17. Zimansky, 3.

18. Laessoe, 113; Hoyland, 19.

19. J. A. Brinkman, „Elamite Military Aid to Merodach-Baladan“, u: *Journal of Near Eastern Studies*, 24:3, 1965, 161–162.

20. Oates, 116.

21. Delimično sažeto iz Sargonovih anala, u prevodu Brinkmana u: „Elamite Military Aid“, 163.

22. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 15.

23. Oates, 116.

Pedeset drugo poglavlje: Spektakularan poraz

1. *Knjiga proroka Isaije*,14:29, NIV.

2. Daniel David Luckenbill, *The Annals of Sennacherib*, 1924, 9.

3. Isto, 10.

4. Grant Frame, *Rulers of Babylonia from the Second Dynasty of Isin to the End of Assyrian Domination (1157–612 BC),* 1995, 137.

5. Luckenbill, *Annals*, 10–11.

6. Assmann, 335.

7. Ovaj i sledeći citat iz: *Druge knjige careva*, 20:12, NIV.

8. Ovaj i sledeći citat iz: *Druge knjige careva*, 18:1, NIV.

9. Luckenbill, *Annals*, 10.

10. Sažeto i delimično jezički osavremenjeno na osnovu: Luckenbill, *Annals*, 10.

11. Herodotus, 2.14.

12. *The Nebi Yunus Inscription* (p), prevod u: Luckenbill, *Annals*, 85.

13. Luckenbill, *Annals*, 15.

14. Isto, 16.

15. Isto, 17.

16. Emil G. Kraeling, „The Death of Sennacherib“, u: *Journal of the American Oriental Society*, 53:4, 1933, 338.

Pedeset treće poglavlje: Slabljenje jednog cara

1. Xueqin, 16.

2. Ch'ien, 74.

3. Fairbank i Goldman, 49.

4. Xueqin, 37.

5. Ch'ien, 75.

6. G. W. Ally Rickett, prev., Guanzi, 1. tom, 1985, 5.

7. Isto, 6.

8. Ch'ien, 75.

9. Isto.

10. Tso chuan, citirano u: Nicola Di Cosmo, *Ancient China and Its Enemies: The Rise of Nomadic Power in East Asian History*, 2002, 98–99.

11. Ch'ien, 76.

12. Isto, 77.

Pedeset četvrto poglavlje: Asirci u Egiptu

1. *Knjiga proroka Isaije*, 37:38, NIV.

2. Prilagođeno na osnovu prevoda R. C. Thompsona, a citirano u: Kraeling, 338–340.

3. Olmstead, *History of Assyria*, 343.

4. Frame, 164.

5. Olmstead, *History of Assyria*, 351.

6. Prerađeno na osnovu zbirke različitih Esarhadonovih tekstova u: J. A. Brinkmans, „Through a Glass Darkly: Esarhaddons Retrospects on the Downfall of Babylon“, u: *Journal of the American Oriental Society*, 103:1, 1983, 39.

7. Brinkman, Through a Glass Darkly, 41.

8. Frame, 167.

9. Francis Reynolds, ur., *State Archives of Assyria*, 18. tom: *The Babylonian Correspondence of Esarhaddon and Letters to Assurbanipal and Sin-saru-iskun from Northern and Central Babylonia*, 2003, 4.

10. E. D. Phillips, „The Scythian Domination in Western Asia: Its Record in History, Scripture, and Archaeology“, u: *World Archaeology*, 4:2, 1972, 131.

11. Radi jasnoće, delimično je parafrazirano na osnovu: Ivan Starr, *State Archives of Assyria*, 4. tom, *Queries to the Sungod: Divination and Politics in Sargonid Assyria*, 1990, br. 18, 20, 24 i 43, str. 22, 24–25, 30, 48.

12. C. H. Emilie Haspels, *The Highlands of Phrygia: Sites and Monuments*, 1. tom, The Text, 1971, 73.

13. Strabo, *The Geography of Strabo in Eight Volumes, 1*928, 1.3.21.

14. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 516, 530, 533, 546.

15. Starr, *Query 84*, 98.

16. Delimično sažeto na osnovu: Laessoe, 114.

17. Clayton, 193.

18. Shaw, 358.

19. Delimično sažeto na osnovu: Frame, 194.

20. Clayton, 195.

21. *Gebel Barka Stele*, prevod: Assmann, 336–337, delimično osavremenjen jezik.

22. Herodotus, 2.151; Redford, *Egypt*, 431.

23. Assmann, 337.

24. James Henry Breasted, *A History of Egypt*, 1967, 468.

25. *Knjiga proroka Nauma*, 3:8–10.

26. Olmstead, *History of Assyria*, 417.

27. Isto, 422.

28. *The Nitiqret Adoption Stele*, delimično parafrazirano na osnovu prevoda u: Shaw, 376.

29. Olmstead, *History of Assyria*, 423.

30. Phillips, The Scythian Domination in Western Asia, 132.

Pedeset peto poglavlje: Međani i Persijanci

1. Konstantinos Staikos, *The Great Libraries: From Antiquity to the Renaissance (3000 BC to AD 1600)*, 2000, 13.

2. Delimično sažeto na osnovu: Benjamin R. Foster, *Before the Muses: An Anthology of Akkadian Literature*, 2. tom, 1996, 714.

3. Frame, 255.

4. Isto, 258.

5. Natpisi poređani po hronološkom sledu u: John Malcom Russell, *The Writing on the Wall: Studies in the Architectural Context of Late Assyrian Palace Inscriptions*, 1999, 159.

6. Herodotus, 1.98.

7. A. T. Olmstead, *History of the Persian* Empire, 1959, 30.

8. Starr, 267-270.

9. Saggs, *Babylonians*, 161.

10. Frame, 260.

11. Saggs, *Babylonians*, 114.

12. *Knjiga Jezdrina*, 4:9–10, NIV.

13. P. Calmeyer, Greek Historiography and Acheamenid Reliefs, u: *Achaemenid History II: The Greek Sources*, ur. Heleen Sancisi-Weerdenburg i Amelie Kuhrt, 1987, 11.

14. David Frankel, *The Ancient Kingdom of Urartu*, 1979, 19.

15. Phillips, 135.

16. *Druga knjiga careva*, 23.

17. Herodotus, 1.105.

18. Isto, 1.106.

Pedeset šesto poglavlje: Osvajanje i tiranija

1. Buckley, 37.

2. Phaedo 109b, citirano u: Robin Waterfield, *Athens*, 2004, 41.

3. Pomeroy i dr, 92.

4. Herodotus, 4.156–157.

5. Isto, 4.159.

6. Fragment 5, citirano u: Buckley, 66.

7. Fragment 6, citirano u: Buckley, 67.

8. Herodotus 6.52.

9. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 291–292.

10. Herodotus, 6.57.

11. Lycurgus 15, u: Plutarch, *Greek Lives*, prevod: Robin Waterfield, 1998, 24.

12. Lycurgus 12-14, u: Plutarch, *Greek Lives*, 18–22.

13. Lycurgus 10, u: Plutarch, *Greek Lives*, 18.

14. Herodotus, 7.104.

15. Waterfield, 39.

16. Eusebius, *Chronicle*, u: A. Schoene i H. Petermann, prev. *Armeniam versionem Latine factam ad libros manuscriptos recensuit H. Petermann*, 1875, 182–183.

17. Waterfield, 43.

18. Eusebius, *Chronicle*, 198.

19. Thucydides, 1.125.

20. Thucydides, 1.126.

21. Solon 12, u: Plutarch, *Greek Lives*, 55.

22. *Athenian Constitution*, prevod: H. Rackham, 2.1-3, u: *Aristotle in 23 Volumes*, 20. tom, 1952.

23. Solon 17, u: Plutarch, *Greek Lives*, 61.

24. Lycurgus 15, u: Plutarch, *Greek Lives*, 25.

25. Michael Gagarin, *Drakon and Early Athenian Homicide Law*, 1981, 19–21.

26. Solon 1, u: Plutarch, *Greek Lives*, 46.

27. Solon 14, u: Plutarch, *Greek Lives*, 57.

28. Buckley, 91–92.

29. Solon 6, u: Plutarch, *Greek Lives*, 50.

30. Herodotus, 1.29.

31. Solon 25, u: Plutarch, *Greek Lives*, 69–70.

Pedeset sedmo poglavlje: Uspostavljanje i slom carstva

1. Livy, 1.15, *Early History of Rome*, 50.

2. R. M. Ogilvie, Introduction: Livy, u: Livy, *Early History of Rome*, 18.

3. Livy, 1.1-1.2, *Early History of Rome*, 34–36.

4. Livy, 1.15, *Early History of Rome*, 50.

5. Livy, 1.16, *Early History of Rome*, 51.

6. Livy, 1.19, *Early History of Rome*, 54.

7. Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, 1. tom, knj. I–II, 1937, 2.62.

8. Livy, 1.33, *Early History of Rome*, 72.

9. Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, 2. tom, knj. I–IV, 1939, 3.45.

10. Gary Forsythe, *A Critical History of Early Rome: From Prehistory to the First Punic War*, 2005, 39–40.

11. Salvatore Settis, ur., *The Land of the Etruscans: From Prehistory to the Middle Ages*, 1985, 30.

12. Jacques Heurgon, *Daily Life of the Etruscans*, 1964, 136.

13. Christopher S. Mackay, *Ancient Rome: A Military and Political History*, 2004, 12.

14. Dionysius of Halicarnassus, *Roman Antiquities*, 2. tom, 3.61–62.

15. Ray Kamoo, *Ancient and Modern Chaldean History: A Comprehensive Bibliography of Sources*, 1999, xxxi.

16. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 417.

17. Kamoo, xxxiii; Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 419.

18. Herodotus, 1.103.

19. Christopher Johnston, „The Fall of Nineveh, u: *Journal of the American Oriental Society*, 22, 1901, 21.

20. Diodorus Siculus, *Bibliotheca Historica*, 1. tom, 1956, 171; Paul Haupt, Xenophon's Account of the Fall of Nineveh, u: *Journal of the American Oriental Society*, 28, 1907, 101.

21. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 420.

22. *Knjiga proroka Nauma*, 2:6–10, 3:3, 3:19, NIV.

23. Assmann, 338.

24. *Druga knjiga careva*, 23:29, NIV.

25. *Druga knjiga* dnevnika, 35:21, NIV.

26. Luckenbill, *Ancient Records*, 2. tom, 421.

27. *Druga knjiga careva*, 23:31–35.

28. Verbrugghe i Wickersham, 58.

29. *Knjiga proroka Jeremije*, 46:2–6, NIV.

30. Donald B. Redford, *From Slave to Pharaoh: The Black Experience of Ancient Egypt*, 2004, 146.

Pedeset osmo poglavlje: Kratkotrajno carstvo

1. Josephus, *The Antiquities of the Jews*, 10.6.1.

2. *Knjiga proroka Jeremije*, 36.

3. Citirano u: Ronald H. Sack, *Images of Nebuchadnezzar: The Emergence of a* Legend, 2004, 49. Zahvalna sam gospodinu Saku za

njegovu tematsku organizaciju drevnih i klasičnih izvora koji se odnose na razdoblje vladavina careva Navukodonosora i Nabonida.

4. Herodotus, 2.158.

5. Clayton, 196.

6. Herodotus, 4.42; Shaw, 381; Redford, *Egypt*, 452.

7. Herodotus, 4.42.

8. Josephus, *Antiquities of the Jews*, 10.6.2.

9. Sack, 49.

10. *Druga knjiga careva*, 24; Rogerson, 151.

11. Josephus, *Antiquities of the Jews*, 10.7.3.

12. *The Wadi-Brisa Inscription*, u: Sack, 16.

13. Verbrugghe i Wickersham, 58.

14. Saggs, *Babylonians*, 167.

15. Parafrazirano i delimično sažeto na osnovu: Diodorus Siculus, 149–150.

16. Verbrugghe i Wickersham, 59.

17. Saggs, *Babylonians*, 166.

18. Verbrugghe i Wickersham, 58.

19. *Politics* 3.1276, u: H. Rackham, prev., *Aristotle in 23 Volumes*, 21. tom, 1944.

20. Redford, *Egypt*, 461.

21. Redford, *From Slave to Pharaoh*, 146.

22. Clayton, 196.

23. Redford, *Egypt*, 463.

24. Josephus, *Antiquities of the Jews*, 10.7.3.

25. *Knjiga proroka Jeremije*, 37:7–10, NIV.

26. *Knjiga proroka Jeremije*, 38:4; Josephus, *Antiquities of the Jews*, 10.7.3.

27. *Letter 4*, citirano u: Rogerson, 153.

28. *Druga knjiga careva*, 25:4–6, NIV.

29. Josephus, *Antiquities of the Jews*, 10.8.4.

30. Raymond Philip Dougherty, *Nabonidus and Belshazzar: A Study of the Closing Events of the NeoBabylonian Empire*, 1929, 33; Herodotus, 1.74.

31. Herodotus 1.74.

32. *Knjiga proroka Danila*, 4:33, NIV.

33. Citirano u: Sack, 44.

34. Matthias Henze, *The Madness of King Nebuchadnezzar: The Ancient Near Eastern Origins and Early History of Interpretation of Daniel 4*, 1999, 96–99.

Pedeset deveto poglavlje: Kir Veliki

1. Herodotus, 1.107.

2. Preuzeto iz: Herodotus, 1.108–119.

3. Herodotus, 1.119.

4. *Druga knjiga* careva, 25:27–29.

5. Jerahmaelova hronika, citirano u: Sack, 58–59.

6. Verbrugghe i Wickersham, 60.

7. Citirano u: Sack, 22; Megastenovo delo nije sačuvano, ali ga je citirao Jevsevije.

8. Leick, *The Babylonians*, 64.

9. Dougherty, 24.

10. Citirano u: Oates, 132.

11. Citirano u: Dougherty, 72–73.

12. Diodorus Siculus, 2.32.2–3.

13. Herodotus, 1.123–126.

14. Isto, 1.129–130.

15. Isto, 1.75–87.

16. Isto, 1.88–90.

17. Xenophon, *The Education of Cyrus*, 2001, 8.2.1.

18. Isto, 1.1.2.

19. Isto, 1.1.5.

20. Isto, 8.2.8–9.

21. Isto, 8.2.11–12.

22. Pierre Briant, *From Cyrus to Alexander: A History of the Persian* Empire, 2002, 38–40.

23. Nabonidov poetski zapis, citirano u: Sack, 17.

24. Nabonidov haranski zapis, prevod: Oppenheim, citirano u: Henze, 59–60.

25. Nabonidov poetski zapis, citirano u: Sack, 18.

26. Gene R. Garthwaite, *The Persians*, 2005, 29.

27. Herodotus, 1.189.

28. Xenophon, *Education of Cyrus*, 8.5.13.

29. Kirov valjak, delimično sažeto na osnovu prevoda objavljenog u: Dougherty, 176–168.

30. Jezdra, 1:1–3, NIV.

31. Jezdra, 3:12–13, NIV.

Šezdeseto poglavlje: Rimska republika

1. Herodotus 1.164–165.

2. A. Trevor Hodge, *Ancient Greek France*, 1998, 19.

3. Barry Cunliffe, *The Extraordinary Voyage of Pytheas the Greek: The Man Who Discovered Britain*, 2002, 16.

4. Daithi O'Hogain, *The Celts: A History*, 2002, 1.

5. Isto, 2.

6. Hodge, 5, 190–193.

7. Heurgon, 13.

8. David Soren i dr., *Carthage: Uncovering the Mysteries and Splendors of Ancient Tunisia*, 1990, 49.

9. *Politics*, 3.1280, Rackham, *Aristotle in 23 Volumes*, 21. tom.

10. Heurgon, 13.

11. Arnaldo Momigliano, „An Interim Report on the Origins of Rome“, u: *Journal of Roman Studies*, 53:1–2 (1960), 108–109.

12. Livy, *Early History of Rome*, 1.41–43.

13. Isto, 1.47.

14. Ovaj i naredni citat preuzet je iz: Livy, *Early History of Rome*, 2.10.

15. Thomas Babington Macaulay, „Horatius: A Lay Made About the Year of the City CCCLX,“ 27.

16. Polybius, *The Rise of the Roman Empire* (1979), 3.22.

17. Livy, *Early History of* Rome, 5.34.

18. O'Hogain, 2; Bernhard Maier, *The Celts: A History from Earliest Times to the Present*, 2003, 44–45.

19. Polybius, *Rise of the Roman Empire*, 2.17.

20. Maier, 24; O'Hogain, 7.

21. Cunliffe, 19–20.

22. Epitome „Istorije Filipa“, citirano u: Maier, 38.

23. Mackay, 26–28.

24. Livy, *Early History of Rome*, 2.17–19.

Šezdeset prvo poglavlje: Carstva i reformatori

1. Edgerton, 54.

2. Thapar, *Early India*, 152.

3. *The Laws of Manu*, prevod: Georg Buhler, 1970, 1.93–100.

4. Jan Y. Fenton i dr., *Religions of Asia*, 1993, 46–48.

5. Thapar, *Early India*, 146–148.

6. *Rig Veda* 10.90, u: Edgerton, 68.

7. Wolpert, 39.

8. Thapar, *Early India*, 149.

9. Fenton i dr., 90.

10. Iz uvoda u: Jataka, 1.54, prevod: Henry Clarke Warren, *Buddhism in Translation*, 1896, 56–61.

11. Citirano u: Michael Carrithers, *Buddha: A Very Short Introduction*, 2001, 46.

12. Isto, 62.

13. Karen Armstrong, *Buddha*, 2004, 9.

14. Isto, xi.

15. A. L. Basham, *The Wonder That Was India*, 1963, 47.

16. Thapar, *Early India*, 152.

Šezdeset drugo poglavlje: Dužnost i vojna veština

1. Xueqin, 5.

2. Gai Shiqi, *Zuozhuan Jishibenmuo*, tom 45, 1979, citirano u: Xueqin, 170.

3. Ch'ien, 77.

4. Cho-yun Hsu, *Ancient China in Transition: An Analysis of Social Mobility*, *722–222 BC*, 1965, 59–60.

5. Jonathan Clements, *Confucius: A Biography*, 2004, 10–15. Zahvalna sam gospodinu Klementsu jer je hronološki prikupio podatke o Konfučijevom životu.

6. Clements, 21–22.

7. James Legge, prev., *The Sacred Books of the East*, 27. tom: *The Texts of Confucianism*, Li Ki, I–X, 1968, 17.9.6.

8. Isto, 2.1.7.

9. Isto, 3.2.1, 12.

10. James Legge, prev., *Confucian Analects*, *The Great Learning and the Doctrine of the Mean*, 1971, 7.19.

11. Isto, 1.1.

12. Isto, 3.1, 3.

13. Clements, 39.

14. Ch'ien, 787.

15. Jaroslav Prusek, *Chinese Statelets and the Northern Barbarians in the Period 1400–300 BC*, 1971, 187.

16. Hsu 69.

17. Hsu, 69.

18. Sun-Tzu, *The Art of War*, prevod: Lionel Giles, 2002, 2.6.

19. Isto, 3.2.

20. Isto, 2.2–4.

21. Isto, 1.18–19.

22. Isto, 9.24, 26.

23. Citirano u: Xueqin, 7.

Šezdeset treće poglavlje: Persijsko carstvo u širenju

1. Herodotus, 1.216.

2. Isto, 1.214.

3. Isto, 4.159.

4. Isto, 2.161.

5. James Henry Breasted, *Ancient Records of Egypt: Historical Documents from the Earliest Times to the Persian Conquest*, 1906–1907, 4.1000, 510–511.

6. Herodotus, 2.162.

7. Breasted, *Ancient Records*, 4.1003, 511.

8. Isto, 4.1005, 512.

9. J. M. Cook, *The Persian Empire*, 1983, 46.

10. Briant, 57.

11. Herodotus, 3.64-66.

12. J. M. Cook, *Persian Empire*, 50.

13. Herodotus, 3.72.

14. Maria Brosius, prev. i ur., *The Persian Empire from Cyrus II to Artaxerxes I*, 2000, 21.

15. Isto, 48.

16. Isto, 23.

17. J. M. Cook, *Persian Empire*, 53.

18. Brosius, 32–33.

19. Jezdra, 5:3–9, NIV.

20. Basham, 47.

21. Thapar, *Early India*, 154.

22. Keay, 67.

23. Isto.

24. Thapar, *Early India*, 155.

25. Herodotus, 4.44.

26. Olmstead, *History of the Persian Empire*, 145; Herodotus, 3.94 i 4.44; Brosius, 40.

27. Olmstead, *History of the Persian Empire*, 145.

Šezdeset četvrto poglavlje: Persijski ratovi

1. Herodotus, 4.127.

2. Isto, 4.64-65, 73–75.

3. Isto, 4.89.

4. *The Persians*, u: Aeschylus, *The Complete Plays*, 2. tom, prevod: Carl R. Mueller, 2002, 12

5. Herodotus, 4.126, 131.

6. Briant, 144.

7. Herodotus, 5.3.

8. Morkot, 65.

9. Peter Green, *Alexander of Macedon, 356–323 BC: A Historical Biography*, 1991, pp. 1–2.

10. Herodotus, 5.18.

11. Waterfield, 51.

12. *Solon 29,* u: Plutarch*, Greek Lives*, 73; *Athenian Constitution*, u: Rackhain, *Aristotle in 23 Volumes*, 20. tom, odeljci 13–14.

13. *Solon 29*, u: Plutarch, *Greek Lives*, 74.

14. Herodotus, 1.61.

15. *Athenian Constitution*, u: Rackham, *Aristotle in 23 Volumes*, 20. tom, 15. odeljak

16. Isto, 16. odeljak.

17. Isto, 19. odeljak.

18. *Lycurgus 16*, u: Plutarch, *Greek Lives*, 26.

19. Pomeroy i dr., 152.

20. Herodotus, 5.73.

21. *Athenian Constitution*, u: Rackham, *Aristotle in 23 Volumes*, 20. tom, 21. odeljak.

22. *Politics*, u: Rackham, *Aristotle in 23 Volumes*, 21. tom, 1302b; Buckley, 145.

23. Herodotus, 5.97.

24. Isto, 5.96.

25. Isto, 5.99.

26. Buckley, 161-162.

27. H. T. Wallinga, „The Ancient Persian Navy and its Predecessors“, u: *Achaemenid History I: Sources, Structures, and Synthesis*, ur. Heleen Sancisi-Weerdenburg, 1987, 69.

28. Herodotus, 5.102.

29. Herodotus, 5.103.

30. H. T. Wallinga, u: Sancisi-Weerdenburg, 69.

31. Herodotus, 6.17.

32. Herodotus, 6.19.

33. Herodotus, 6.112.

34. John Curtis, *Ancient Persia*, 1990, 41.

35. Garthwaite, 36; Briant, 547.

36. H. T. Wallinga, u: Sancisi-Weerdenburg, 43; Shaw, 384.

37. M. Jameson, u: Peter Green, *Xerxes of Salamis*, Praeger, 1970, 98, citirano u: Pomeroy i dr., 194.

38. Pomeroy i dr., 195.

39. Plutarch, *Themistocles*, 9. odeljak, u: *Plutarch's Lives*, 1. tom, The Dryden Translation.

40. Aeschylus, *The Complete Plays*, 139–140.

41. Isto, 140.

42. Isto, 142.

43. Plutarch, *Themistocles*, 16. odeljak, u: *Plutarch's Lives*, 1. tom, The Dryden Translation.

44. Herodotus, 9.84.

45. H. T. Wallinga, u: Sancisi-Weerdenburg, 74.

Suzan Vajs Bauer
ISTORIJA STAROG SVETA
II tom
Prva carstva

Za izdavača
Dejan Papić

Lektura i korektura
Vladimir Stokić
Saša Novaković
Dragoslav Basta

E-pub prelom
Nenad Ristić

Beograd, 2017.

Izdavač
Laguna, Beograd
Resavska 33

www.laguna.rs
e-mail: info@laguna.rs

Pratite nas na društvenim mrežama!

LAGUNA
LAGUNA BUKMARKER

LAGUNA_KNJIGE

IPLAGUNA

LAGUNA

Drevne kineske hronike toliko mešaju istoriografiju i filozofiju da ih je ponekad veoma teško koristiti kao izvor u smislu klasičnog istoriografskog narativa. Veruje se da je najstariji kineski filozofski spis *I čing* (u transkripciji po Pinjinu, to bi glasilo *Ji đing*, odnosno *Knjiga promena*). Osnov ovog spisa tradicionalno se pripisuje prvom vladaru iz dinastije Šang. Dragoceni komentari tekstu dodati su u vreme razdoblja Zaraćenih država (od 475. do 221. godine p. n. e.). Sledeći važan kineski istorijski izvor potiče iz vremena Konfučija (od 551. do 478. godine p. n. e.). *Ši jing* (*Klasična poezija*) sadrži tri stotine pet pesama koje je, po tradicionalnom verovanju, prikupio upravo Konfučije kome su pripisane zasluge i za stvaranje prve kineske hronološke istorije pod naslovom *Č'un č'iu* (ili po transkripciji u skladu s Pinjinom, *Čun kju*, odnosno *Prolećni i jesenji anali*). Taj istorijski izvor obuhvata događaje koji su se odigrali od 722. godine p. n. e. pa sve do pred kraja Konfučijevog života. U periodu između 475. i 221. godine p. n. e. nepoznati autor dodao je komentare na spis *Č'un č'iu*. Ti komentari poznati su pod nazivom *Co čuan* (u transkripciji, po Pinjinu, *Džuo džuan*). U četvrtom stoleću p. n. e. nastao je i spis *Šu čing* (u transkripciji, po Pinjinu, kao Šu žing, poznat i kao *Šang šu*, odnosno *Zvanična istorija*). Bio je to zbornik tekstova koji je obuhvatao razdoblje od doba *Mudrih vladara* pa sve do kraja Zapadnog Džou perioda. Godine 124. p. n. e. tih pet klasičnih tekstova (*I čing, Ši jing, Šu čing, Č'un č'iu* uz spis koji se bavio obredima i ritualima, pod naslovom *Li čing*) našli su se u središtu procesa obrazovanja kineskih učenjaka, a postali su poznati pod nazivom *Vu čing*. Suma Kijen, koji je pisao u razdoblju između 145. i 85. godine p. n. e., koristio je sve te istorijske izvore.

U korpus istorijskih izvora, koji su takođe veoma značajni za proučavanje drevne istorije Kine, spadaju i *Bambus anali* (*Zu šu jin-ian*), koji predstavljaju prepise tekstova iz razdoblja dinastije Džou (od 770. do 256. godine p. n. e.), kao i *Guanzi*, zbornik tekstova nepoznatih autora, najverovatnije nastao u periodu između 450. i 100. godine p. n. e., koji je kao jedinstven spis 26. godine p. n. e. sastavio učenjak Liu Ksijang.

Razdoblje vladavine careva iz dinastije Džou je podeljeno u dve epohe. Prva epoha, kad se prestonica carstva nalazila u zapadnim oblastima, poznata je pod nazivom Zapadni Džou i trajala je od oko 1100. do 771. godine p. n. e.

Istraživač Li Ksijećin naglasio je kako je Konfučije taj grad nazivao Šendžou što je bilo ime koje je korišćeno i u drugim istorijskim hronikama. Šendžou je tehnički bio naziv za grad koji se sastojao iz dve manje varoši, Lojanga i Vangčenga. Vangčeng je bio „carski grad“ u kome je stolovao docniji car P’ing, kao i njegovi naslednici (detaljnije videti u: Li Xueqin, *Eastern Zhou and Qin Civilizations*, str. 16–17). Da bi sve bilo jednostavnije, odlučila sam da u knjizi koristim naziv „Lojang“.

Mahabharata je obimno književno delo i najduži sačuvani ep u istoriji ljudske vrste. Njegova najkraća verzija sadrži osamdeset osam hiljada stihova. Ep je nastajao tokom dugog vremenskog perioda i postoji u nekoliko verzija. Osim toga, on sadrži ponovljene mitove, povesti i filozofske osvrte koji nisu u vezi s osnovnom temom dela. Tokom pisanja ove istorije koristila sam slobodni prevod, čiji je autor Čakravarti V. Narasimhan, koji predstavlja 71. tom projekta pod nazivom „Tragovi civilizacije: Istorijski izvori i istraživanja“, koji je štampan kao posebna publikacija Columbia University Press-a pod naslovom „*Mahabharata*: Engleska verzija zasnovana na izabranim stihovima“. Drugi prevodi razlikuju se u predstavljanju pojedinih detalja osnovne teme dela.

Kako piše u *Mahabharati*, kraljica majka imala je svoju malu tajnu: Vjasa je, naime, bio njen sin koga je rodila pre nego što se udala za vladara klana Kuru da bi potom u tajnosti bio udaljen iz njenog okruženja. Kako se povest nastavljala, tako se postepeno otkrivaju i detalji u vezi s njegovim rođenjem. Kad je bila još veoma mlada devojka, jedan mudrac joj je pristupio dok se nalazila na barci kojom je prelazila reku. „Priljubio“ joj se nakon što joj je obećao da će i posle tog čina ostati devica što je predstavljalo način da se pristupi ženi koji su mogli da koriste samo čarobnjaci. (Kraljica majka je dodala kako je „njeno telo sve do tada imalo otužni miris nalik na miris ribe, ali je mudri čovek to uklonio i darovao mi miomiris koji me od tada krasi“.)

Mada neki detalji rata zaista mogu biti mitskog porekla, postoje arheološki dokazi koji ukazuju na širenje određenog klana ili vladajuće skupine nad ostalima. Upravo oko godine 900. p. n. e., kad se prema tradiciji odigrao taj oružani sukob, sitni komadi grnčarije koji su po svemu sudeći poticali iz grada Haštinapure i susednih oblasti bili su zamenjeni znatno sofisticiranijim predmetima od pečene zemlje. U pitanju je bila PGW, odnosno *Painted Gray Ware* (oslikana siva grnčarija) koja je

izrađivana na grnčarskom točku i ukrašavana biljnim motivima. Neznatno kasnije pojavila se donekle slična, ali osobena grnčarija, poznata kao *Northern Black Polished Ware* (severna crno polirana grnčarija). Taj tip grnčarije potpuno se proširio na oblast u kojoj je do tada dominirala oslikana siva grnčarija da bi nastavila da se širi i dalje u pravcu juga, a posebno u pravcu istoka (detaljnije videti u: John Keay, *India: A History*, str. 42–44; Herman Kulke i Dietmar Rothermund, *A History of India*, str. 363). Ova dva tipa grnčarije ukazuju na mogućnost da je došlo do naseljavanja dve različite grupe nomadskog stanovništva koje su u tu oblast došle spolja kako bi se nastanile. Takođe, moglo bi se zaključiti da su pripadnici jedne grupe potom nadvladali onu drugu, uspostavljajući svoju vlast i na području koje se dotad nalazilo pod njenom kontrolom. Sve to se ne razlikuje mnogo od onoga što možemo pročitati u *Mahabharati*.

Naime, postojalo je trinaest izrailjskih plemena: Ruven, Simeon, Levi, Juda, Isahar, Zebulun, Efraim, Menaše, Venijamin, Dan, Ašer, Gad i Naftali. Dvanaestorica Jakovljevih sinova i Avramovih unuka bili su: Ruven, Simeon, Levi, Juda, Isahar, Zebulun, Gad, Ašer, Josif, Venijamin, Dan i Naftali. Međutim, Ruven je vremenom izgubio svoj položaj prvorođenog pošto je održavao intimne odnose s očevom naložnicom Bilhom, majkom njegove polubraće Dana i Naftalija. Umesto Ruvena, njegov otac Jakov odlučio je da prizna za sinove decu svog brata Josifa, Efraima i Menašea, pa ih je postavio za vođe klanova. Na taj način njegov samrtnički blagoslov i dalje je uključivao dvanaestoricu sinova, kao i članove njihovih porodica. Uprkos tome, Ruvenov klan zadržao je svoje mesto među jevrejskim plemenima. Broj dvanaest zadržan je zbog dve međusobno potpuno različite strategije. Kada bi se navodila sva plemena s ciljem okupljanja muškaraca usled potrebe da se uključe u vojnu službu ili zarad raspodele zemljišnih poseda, izostavljano je pleme Levija, budući da su svi njegovi muški pripadnici obavljali svešteničke dužnosti i da nisu mogli biti vojnici ili zemljoposednici. S druge strane, kad bi se navodila sva plemena, po osnovu njihovih predaka, tada bi bilo uključeno i pleme Levi, ali su se plemena Efraima i Menašea računala kao poluplemena budući da su poticali od Josifa (videti: *Knjiga brojeva*, 1: 20–53).

Izrailj, naziv pod kojim je jevrejski narod postao poznat još od naseljavanja njegovih pripadnika u zemlju hanansku, predstavljao je novo ime koje je anđeo Gospodnji dao Jakovu kad su se sukobili duž obala Penielskog potoka; taj pojam znači „Onaj koji se bori sa Gospodom“.

Kao i u slučaju *Izlaska*, jevrejsko osvajanje Hanana hronološki je smeštano u vremenski okvir koji je obuhvatao čitav niz stoleća. To osvajanje predstavljalo je događaj koji odbacuje jedan broj stručnjaka, sklonijih da arheološke nalaze tumače kao postepeno naseljavanje malih skupina ljudi jevrejskog porekla. Kako materijalni dokazi ne ostavljaju mogućnost da se dođe do konačnog zaključka, ta rasprava će se nastaviti. Stoga naglašavamo činjenicu da su podaci koji se odnose na Jošuu najjasniji putokaz kojim raspolažemo kad govorimo o razdoblju uspostavljanja izrailjćanske države na tlu Hanana.

Godina 1000. p. n. e., vreme Davidovog izdizanja, tradicionalno se smatra početkom gvozdenog doba na području drevnog Bliskog istoka. Antropolozi smatraju da se veština obrade gvožđa u razdoblju dorske najezde iz Mikene širila pomorskim putevima u pravcu istočnih oblasti. Kolin Mekevedi zaključio je kako je to bilo u „potpunom skladu sa … biblijskom pričom po kojoj su Filistejci zabranjivali Izrailjćanima da se bave obradom gvožđa da bi ih na taj način održavali u vojno inferiornom položaju“ (*The New Penguin Atlas of Ancient History*, str. 48).

Najviša osoba u istoriji bio je Robert Vadlou (oko dve stotine sedamdeset centimetara). U vreme kad je nastajala ova knjiga, najviši čovek bio je Leonid Štadnik iz Ukrajine, koji je tada bio visok oko dve stotine pedeset centimetara, ali je i dalje rastao (što je bila posledica određenog poremećaja). Visina od oko dve stotine sedamdeset centimetara je, najverovatnije, predstavljala procenu. Tokom razdoblja kad je prosečni Izrailjac bio visok svega oko stotinu sedamdeset centimetara, neko čija je visina iznosila oko dva metra i deset centimetara delovao je izuzetno visok.

Identitet Jevusita, u kontekstu savremenih političkih prilika na Bliskom istoku, postalo je posebno važno pitanje. Jaser Arafat, predsednik palestinske samouprave, tvrdio je da je potomak Jevusita (koji su bili identifikovani kao narod koji je potekao s Arabijskog poluostrva) i zagovarao je teoriju po kojoj je prvi jevrejski car David silom oteo Jerusalim upravo njegovom narodu koji ga je s punim pravom posedovao. (Arafatovu tvrdnju je, pored drugih autora, dokumentovao i Erik Klajn u delu *Jerusalem Beseiged: From Ancient Canaan to Modern Israel*) Izraelski političari odgovarali su na sve to organizujući proslave Davidovog osnivanja Jerusalima (Klajn, str. 11–12).

Istoričari smatraju da je Novoasirsko carstvo, konačna i najznačajnija inkarnacija ukupne asirske moći, upravo vreme vladavine cara Ašurnasirpala II.

U vreme Jesaveljine pogibije, vladar grada Tira, koji je bio i njen dalji rođak, suočavao se s brojnim izazovima po presto. Sve to okončao je tako što je vladarsku porodicu zaštitio od svih pretnji po tron. Na osnovu tradicije koju je zapisao znatno kasnije grčki istoričar Timej (oko 270. g. p. n. e.) jedna od žrtava pokolja bio je i njegov zet. Njegova sestra, Jeseviljina dalja nećaka, uspela je da izbegne bratovljevljeve ubice i da pobegne preko Sredozemnog mora, zajedno sa grupom sledbenika. Oni su se iskrcali na severnoafričkoj obali i 814. g. p. n. e. na tom mestu osnovali feničansku koloniju – grad Kartaginu. Dido, kako je glasila grčka verzija imena sestre vladara Tira, kasnije je postala središnji lik Vergilijevog epa „Enejida“. I mada je najveći deo njegovog epa mitskog karaktera, sasvim je izvesno kako jedan njegov deo odražava tadašnju stvarnost. Sukobljavanja unutar vladarske prodice grada Tira moglo je da bude u nekoj vezi s Jesaveljinom tragičnom smrću. Ti događaji mogli su da imaju određene dodirne tačke i sa sve prisutnijom pretnjom koju je u istočnim oblastima predstavljao naslednik cara Šalmanasara III. Povest o Jehuu svedoči i o tome kako su pokolji u okvirima vladarske porodice bili uobičajeni na drevnim bliskoistočnim dvorovima.

Malobrojna plemena nosila su nazive Bit-Ša’ali i Bit-Šilani. U haldejskom jeziku, pojam „bit“ označavao je „domaćinstvo“. Drugi deo naziva svakog plemena poticao je od imena ličnosti od koje je poteklo svako pleme (detaljnije videti u: H. W. G Saggs, *Babylonians*, str. 134). To ukazuje na zajedničko nasleđe u kontekstu plemenske organizacije i jezika s Izrailjcima koji su bili zapadnosemitskog porekla. Jevrejska reč za „domaćinstvo“ glasila je „bet“.

Radovi Ktezije, lekara i učenjaka, sačuvani su isključivo u prepisu. Originalni tekstovi su nestali, ali je docniji grčki istoričar Diodor navodno pozajmio znatne delove Ktezijinih tekstova na čemu mu je bio zahvalan. Diodor je bio sklon fantaziranju, pa je danas teško proceniti u kojoj su meri Ktezijini tekstovi zaista bili uključeni u njegova dela, odnosno da li su to bile Diodorove reči.

Istoričari najčešće dele grčku istoriju na mračno (1150–750. g. p. n. e.), arhajsko (750–490. g. p. n. e.), klasično (490–323. g. p. n. e.) i helenističko

doba (323–30. g. p. n. e.). Arheolozi koji svoju hronologiju u znatno većoj meri zasnivaju na stilskim promenama u umetnosti i grnčariji, a ne toliko na istorijskim događajima, koriste drugačiju podelu. Početno razdoblje mračnog doba nazivaju submikenskim periodom (1125–1050. g. p. n. e.), a pozne obeležavaju pojmom protogeometrijsko doba (1050–900. g. p. n. e.). Istovremeno, izlazak iz mračnog doba naziva se geometrijski period (po odgovarajućem stilu izrade grnčarije) te se deli na rani (900–850. g. p. n. e.), srednji (850–750. g. p. n. e.) i poznogeometrijski (750–700. g. p. n. e.). Obe ove hronologije predstavljene su u brojnim referentnim delima, uključujući *Ancient Greece: A Political, Social and Cultural History*. čiji su autori Sara B. Pomeroj i drugi.

Pošto je ovo istorija, a ne književna rasprava uzdržaću se od pitanja Homerovog autorstva, strukture epova, grčkih bogova i ostalih tema koje obrađuju mnogobrojne studije.

Hronološka podela istorije čitavog poluostrva, kako su definisali arheolozi, obuhvata bronzano doba (2000–900. g. p. n. e.). Period grčkog mračnog doba (1200. g. p. n. e.) ovde je poistovećen s poznim bronzanim dobom. Gvozdeno doba počinjalo je oko 900. g. p. n. e.

Identifikacija svih tih jezika, od kojih su nam mnogi poznati isključivo fragmentarno i to na osnovu pojedinih zapisa, kao i njihovih međusobnih veza predstavlja način da se uoče razlike između različitih etničkih skupina koje su tokom perioda gvozdenog doba obitavale na Apeninskom poluostrvu. No, pošto je to uskospecijalizovana oblast, ukazujem na delo T. Dž. Kornela pod naslovom *The Begginings of Rome* (posebno str. 41–44), koje predstavlja sažet, ali veoma koristan uvod u to pitanje.

Istraživanje grčkog panteona izlazi iz okvira tema ove knjige. Iako su se kultne aktivnosti koje su sprovođene u čast bogova odvijale već stolećima, *Ilijada* i *Odiseja* su najstarija grčka dela koja nam govore o ličnosti i delovanju Zevsa i drugih božanstava. To nam govori da je oko 800. godine p. n. e. ovaj panteon bio u poodmakloj fazi razvoja, složenosti i ritualizacije.

Džudit Svadling, kustos Zbirke grčkih i rimskih starina u Britanskom muzeju, izražava žaljenje što u našem dobu ne postoji nešto poput Olimpije. Amerikancima se to nikako ne bi svidelo. Zamislite samo situaciju da ragbi utakmica počne molitvom i da se igra u slavu božju, dok se u poluvremenu obavlja još jedna molitva. Dodajte tome i predsedničkog kandidata koji

baca novčić kako bi se odredilo koji će tim zauzeti koju stranu terena ili otpočeti s igrom i dobili ste sva tri elementa drevnih igara: religiju, sport i politiku.

Istoričar antike R. M. Ogilvi ukazao je na to kako su dvojica sinova grčkog boga Posejdona bila bačena u reku Enipeju te da su ih potom našle i odgajile životinje. Removo izrugivanje preko zida neodoljivo podseća na legendu o Eneji i Tokseju, odnosno o Poimanderu i Leukipu.

Videti Osamnaesto poglavlje (prvi tom), str. 229.

Videti Četrdeset prvo poglavlje (prvi tom), str. 451.

Tiglat-Palasar I vladao je od oko 1115. do oko 1077. g. p. n. e. Po svemu sudeći, Taglat-Palasar II vladao je od 966. do 935. g. p. n. e., tokom perioda haosa u asirskim izvorima, ali i neposredno pre nego što je Ašur-dan II počeo da proteruje Aramejce iz svoje zemlje. Videti Četrdeset sedmo poglavlje (drugi tom), str. 78.

Rekonstrukcija osvajačkih pohoda cara Tiglat-Palasara III je veoma teška usled činjenice da su istorijski izvori iz tog razdoblja fragmentarno sačuvani. Mnogi od njih bili su u obliku reljefa koje su u kasnijim periodima uništili potonji vladari s namerom da ih koriste kao materijal za gradnju. „Malobrojni izvori“, naglasio je H. V. F. Sags, „toliko su fragmentarni da to omogućava različita tumačenja te se rasprava među stručnjacima nastavlja“ (*The Might That Was Assyria*, str. 88). Stoga je ovo samo jedna od mogućih istorijskih rekonstrukcija.

Taj čvor zvao se Gordijev. Po svemu sudeći, dobio je naziv prema još jednoj legendi u kojoj je Midin otac Gordije, a ne Mida, bio osoba koja je vozila ta kola. Međutim, kako to primećuje Ernest Frederiksmajer, upravo je istoričar Arijan „stavio“ Midu u ta kola. U toj tvrdnji sledili su ga Plutarh i drugi, pa je čak i sam Aleksandar Veliki verovao u tu verziju legende (*Alexander, Midas, and the Oracle at Gordium*, u: *Classical Philology* 56 : 3 [1961], 60–168).

Studenti savremene istorije setiće se kako je ne tako simpatičan i krajnje neobičan pokret u Velikoj Britaniji čije su se pristalice nazivale „britanski Izrailjćani“ ojačao tokom devetnaestovekovnog obnovljenog interesovanja za nacionalni identitet. Praktično bez ikakvog istorijskog ili geografskog utemeljenja, „britanski Izrailjćani“ tvrdili su kako su pripadnici „deset izgubljenih plemena“ preko Kavkaza stigli čak do Velike Britanije čime je

zapadnohrišćanska Britanija bele puti postala „pravi Izrailj“. To je poslužilo kao opravdanje za antisemitske stavove budući da su, što je bilo najčudnije, savremeni Jevreji bili okarakterisani kao narod koji se lažno predstavlja. Takav stav bio je potpuno besmislen i s političkog stanovišta, posebno imajući u vidu da Sargon II nikad nije dozvolio masovni egzodus Izrailjćana s teritorije njegovog carstva. Njegov primarni cilj odnosio se na to da potpuno poništi njihov identitet kao pripadnika određene nacije. Zato deset izrailjskih plemena nije bilo izgubljeno ili zatureno da bi kasnije, navodno, bilo ponovo otkriveno. Oni su, naime, efikasno bili uništeni.

Pokret „britanskih Izrailjćana“ potpuno je odumro u XX veku, ali se u veoma negativnom obliku iznova javio u tzv. pokretu za hrišćanski identitet koji je delovao na teritoriji Sjedinjenih Američkih Država. Pre nekoliko godina bila sam potpuno iznenađena kada sam od svog tadašnjeg suseda u ruralnim oblastima Virdžinije dobila komplet „obrazovnih“ video zapisa Crkve hrišćanskog identiteta koja je delovala na Srednjem zapadu. U njima je veoma detaljno bilo objašnjavano kako su Jevreji, u stvari, „Edomiti“, koje je prokleo Gospod, dok su, naime, ljudi bele puti istinski Jevreji, pripadnici izabranog naroda božjeg. Svi moji napori da ukažem na to da je navodna razlika između prokletih i neprokletih pojedinaca samo posledica pogrešnog prevoda hebrejske reči koja znači „čovek“ bili su uzaludni. To mora da je zvučalo kao sofistika. Nažalost, ta vrsta teologije još uvek je aktuelna.

Ovo je najverovatnija rekonstrukcija događaja imajući u vidu Sargonove pisane osvrte, kao i zvanične zapise. Međutim, potpuno precizno poznavanje aktivnosti asirskih trupa je i dalje predmet nagađanja: „Brojnost geografskih rekonstrukcija proisteklih iz tog [vojnog pohoda]“, zabeležio je asirolog Pol Zimanski, „predstavlja znak priznanja asirskoj genijalnosti i asirskim nejasnoćama“ (*Urarthian Geography and Sargon’s Eighth Campaign*, u: *Journal of Near Eastern Studies* 49:1 [1990], 1).

Semitski oblik imena Merodah-baladana nalazi se i u biblijskim tekstovima. Kao car Vavilona, Merodah-baladan uzeo je ime Marduk-apla-idina II. Ponekad se u vavilonskim pisanim izvorima pominje i kao Merodah-baladan II što predstavlja mešavinu dva imena.

Bilo je to zvanično vladarsko ime Marodah-baladana kao vavilonskog cara.

Vojni pohod iz 701. godine p. n. e. zabeležen je i u Senaheribovim ličnim zapisima, u *Drugoj knjizi careva*, kao i u *Knjizi proroka Isaije 36–37.* O tom događaju pisali su i Herodot i Josif. Neke neasirske hronike takođe sadrže podatke o drugom pohodu na Jerusalim do koga je došlo pred kraj vladavine cara Senaheriba. U drugim istorijskim izvorima ne postoje podaci o ovom vojnom pohodu. Nijedan od tih izvora ne pruža jasan uvid u tok događaja. Ono što sledi najčešće je samo moguća rekonstrukcija onoga što je prethodilo.

Razdoblje Istočnih Džoua (771–221. g. p. n. e.) dodatno je podeljeno u dve etape. Period između 771. i 481. g. p. n. e. označen je kao *doba proleća i jeseni*, u skladu s delom čiji je autor bio Konfučije. Ono je obuhvatilo događaje počev od uspostavljanja Istočnih Džoua sve do vremena kada je živeo Konfučije i nosilo je naslov *Prolećni i jesenji anali* (*Č'un-č'iu* ili, po transkripciji u skladu s pravilima Pinjin, *Čun kju*). Druga etapa razdoblja Istočnih Džoua koja je trajala počev od 403. pa sve do 221. g. p. n. e. poznata je pod nazivom *Doba zaraćenih država*. U razdoblju između 481. i 403. g. p. n. e. u zemlji je vladao potpuni haos (videti Šezdeset drugo poglavlje, (drugi tom) str. 338–340. Ovakvu podelu istoričari koriste često, ali ne i po pravilu.

Postoji više verzija imena tih država. Kako bih smanjila mogućnost konfuzije, opredelila sam se za to da koristim autentične nazive za najznačajnije oblasti umesto da se pridržavam metoda transliteracije. Druge karte i istorijska dela mahom koriste sledeće verzije: Ki (Č'i), Ču (Č'u), Čin (Kin), Jin (Čin; Cin), Jen (Jan), Lu (bez druge verzije), Vej (Vei; Ve), Čeng (Zeng), Sung (Song), Vu (bez druge varijante), Jue (bez druge varijante) i Džou (Čou).

Gospodar oblasti Ki, savremenik cara Huana, bio je imenjak dede cara Hsija. Kako bih izbegla konfuziju, koristiću termin „gospodar oblasti Ki".

Identitet ubica nikad nije otkriven. U *Knjizi proroka Isaije 37:38* navedeno je sledeće: „Jednoga dana, dok se molio u hramu svoga boga Nišroha, njegovi sinovi Adrameleh i Šelezer posekoše ga mačem." Imena Adrameleh i Šelezer mogu se odnositi na Senaheribove sinove koji su se zvali Ardi-Ninlil i Nabu-šar-ušur, ali to nije moguće utvrditi. U vavilonskoj hronici samo je ovo bilo zabeleženo: „Cara Senaheriba ubiše njegovi sinovi, tokom pobune." Esarhadon nikada nije naveo imena atentatora koji su ubili

njegovog oca, a kako istorijski izvori iz Senaheribovog vremena ne navode imena svih njegovih sinova, i dalje ostajemo bez odgovora na to pitanje.

To je upravo i bio razlog zašto je pisac Robert E. Hauard tridesetih godina prošlog stoleća pozajmio njihovo ime za ratničko pleme koje je živelo u mitskoj istoriji naše planete i to u razdoblju između potapanja Atlantide i pojave prvih faraona u Egiptu. Njihov vođa Konan Kimerijski mnogo je poznatiji pod nazivom Konan Varvarin i to zahvaljući istoimenom filmskom liku. Njegov najpoznatiji osvrt (na postavljeno pitanje: „Šta je to najbolje u životu?“, odgovorio je: „Da uništite protivnike. Da vidite kako prolaze ispred vas i da čujete plač žena“) predstavlja znatno krvoločniju izjavu u odnosu na stvarne Kimerijce. Istovremeno, istorijski Kimerijci su zaista pravili mesta za sebe tako što su proterivali svoje protivnike. Njihovo poreklo nije poznato mada je prilično verovatno da nisu potekli iz oblasti koje su se nalazile severno od Crnog mora, kako je to tvrdio Herodot (detaljnije videti: Anne Katrine Gade Kristensen, *Who Were the Cimmerians and Where Did They Come From*, 7–11).

Do sada nije utvrđena precizna srodnička veza između Nabopalasara i Merodah-baladana. Opisni termin „dalji rođak“ predstavlja najbolje rešenje u datoj situaciji, iako ne postoji za to nedvosmislen dokaz.

[40] Videti Četrdeset prvo poglavlje, (prvi tom) str. 286.

[41] Kirena nije bila previše značajan grad sve do IV veka p. n. e., kad je postala obrazovno središte. Istovremeno, postala je dom proteranim Jevrejima, a bila je poznata mnogim srednjovekovnim hagiografima kao mesto u kome je živeo Simon iz Kirene, posmatrač kome je bilo dato da nosi Isusov krst, i otac Svetog Rufa Rimskog.

[42] Prvi sin starijeg brata Euristena zvao se Agis. Zato su potomci Euristena nazvani Agijadima. Mlađeg blizanca Prokla nasledio je njegov najstariji sin koji se zvao Eurifon te je mlađa vladarska linija iz tog razloga dobila naziv Euripontidi. Agijadi i Europontidi zajedno su vladali Spartom sve do 192. godine n. e.

[43] Plutarhov opis životnih navika Spartanaca potiče iz njegovog pisanog portreta Likurga, legendarnog spartanskog princa (bio je brat jednog, a stric drugog spartanskog kralja), koji je potpuno samostalno uspostavio zakonske okvire u Sparti da bi se potom povukao iz javnosti i svoj život okončao izgladnjivanjem kako bi dokazao da ne teži vlasti i moći. Sam Plutarh

naglasio je kako ne postoji nijedan dokaz da je Likurg zaista postojao, te da je on, po svemu sudeći, legendarna ličnost. Smatra se da nije moguće da je samo jedna ličnost uspostavila kompletno zakonodavstvo, čitav niz ustanova kulture i učinila brojna druga postignuća (Likurgu se pripisuje čak i to da je fragmente Homerovog epa sakupio kako bi načinio jedinstveno delo). Međutim, zanimljivo je da je spartanska tradicija smatrala neopodnim da podari ljudsko lice samim temeljima spartanskog zakonodavstva. To ukazuje i na određenu nelagodu u vezi s ozbiljnošću samih zakona, pa čak i onih koji su bili poštovani.

[44] To je veoma problematičan istorijski izvor. Jevsevije citira grčkog gramatičara Kastora čija dela (nastala oko 200. godine p. n. e.) nisu sačuvana. Takođe, i autentična Jevsevijeva hronika nije sačuvana te je do naših dana dospela u prevodu na latinski jezik koji je sačinio Sveti Jeronim oko 365. godine p. n. e., kao i u prevodu na jermenski jezik iz VI veka. Ta dva prevoda sadrže određena poklapanja, ali i različite delove teksta. Uprkos svemu, to je i dalje najneposredniji istorijski izvor kojim raspolažemo koji se odnosi na najstariju istoriju Atine.

[45] Drakonov zakon koji se odnosio na ubistvo jeste jedini koji je sačuvan, istina fragmentarno. Ipak, mnogi pojedinačni zakoni koji su bili sadržani u njegovom zakoniku sačuvani su zahvaljujući tome što su često bili navođeni u grčkim istorijskim izvorima. Na taj način moguće je izvršiti rekonstrukciju koja nam omogućava odgovarajuću informaciju u vezi s njihovim sadržajem.

Uopšteno posmatrajući, etrurska istorija podeljena je u pet različitih razdoblja: vilanovsko (od oko 900. do oko 700. g. p. n. e.), orijentalno (od oko 700. do oko 600. g. p. n. e., stoga što je etrurska kultura u tom periodu pozajmila mnogo toga iz grčke), arhajsko (od oko 600. do oko 480. g. p. n. e., zbog toga što je predstavljalo period najvećeg etrurskog političkog uspona i snage), klasično (od oko 480. do oko 300. g. p. n. e., obeleženo postepenim slabljenjem etrurske moći) i rimsko (od oko 300. do oko 100. g. p. n. e., tokom koga su Rimljani postali dominantni ne samo politički, već i kulturno).

Videti kartu (prvi tom) str. 218.

Faraoni koji su činili Dvadeset šestu dinastiju poznati su nam po svojim egipatskim, ali i grčkim imenima koje sam koristila budući da su tako mnogo poznatiji. Njihova egipatska imena glase: Psamtik I (Psametih I),

Nekau (Neho II), Psamtik II (Psametih II), Vahibre (Aprej), Ahmoz II (Amasis) i Psamtik III (Psametih III).

Videti Četrdeset prvo poglavlje, (prvi tom) str. 456.

Knjiga proroka Jeremije, koja predstavlja jedan od glavnih istorijskih izvora o sukobima do kojih je došlo između Vavilonaca, Egipćana i Jevreja, sadrži Jeremijina proročanstva o propasti koja su saopštena tematski, a ne hronološki. Ovo proročanstvo nadovezuje se na njegov osvrt u vezi s Joakimovom smrću i stupanjem na presto Jezekilja, ali poređenja s događajima koji su navedeni u *Drugoj knjizi careva* i *Drugoj knjizi letopisa* kao da ga smeštaju u vreme pre Jezekiljevog stupanja na presto (*Knjiga proroka Jeremije, 37, Druga knjiga careva, 24:7* koja kazuje da egipatski vladar nije ponovo izašao izvan granica Egipta u razdoblju posle Joakimove vladavine, kao i *Druga knjiga letopisa 36:5–7*). Odnos između hronologija datih u ova tri istorijska izvora ostaje nerešiv problem.

I Herodot je, zapisao kako je faraon Neho II obustavio izgradnju kanala zbog lošeg predznaka, te da je taj poduhvat okončao car Darije. Po svemu sudeći, to nije bilo tačno budući da je Neho II naredio da se izradi flota brodova za plovidbu na moru što ni na koji način nije odgovaralo tvrdnji da je prekinuo gradnju kanala. Najverovatnije ga je car Darije obnovio, pa potom pripisao sebi zasluge za njegov nastanak. Bio je to jedan od postupaka koji su ga učinili velikim vladarom, i to ne samo po delima, već i po reputaciji. Aristotel, Diodor sa Sicilije, Strabon, Plinije Stariji, Ptolomej i drugi klasični istoričari pominju kanal, ali se razlikuju u tome ko ga je prokopao i završio, kao i kojim pravcem je tekao. Po svemu sudeći, kanal je bio izložen nanosima peska i stalno je morao da bude iznova prokopavan. Istraživanje u vezi s iskopavanjem kanala može se naći u delu Karol A. Redmont, pod naslovom *The Wadi Tumulat and the „Canal of the Pharaohs“* (u: *Journal of Eastern Studies* 54:2, 1995, str. 127–135).

Velika piramida u Gizi (Jedanaesto poglavlje, prvi tom) i viseći vrtovi Vavilona predstavljaju prva dva od ukupno Sedam čuda drevnog sveta, spiska koji je, pored ostalih, 1721. godine u svom delu *Entwurf einer historischen Architektur* sastavio Johan Bernhard Fišer fon Erlah. U tom delu Fišer je pratio trag severnoafričkog bibliotekara Kalimaha koji je oko 260. godine p. n. e. sastavio listu velikih građevina koje su se nalazile širom sveta (sadržaj spiska nije nam poznat jer je on uništen u plamenu, u vreme kad je zapaljena Aleksandrijska biblioteka; videti: Sedamdeset osmo

poglavlje, treći tom). Budući da viseći vrtovi Vavilona odavno ne postoje, u odnosu na vreme kad je stvarao Erlah, oslonili smo se na zapise Diodora sa Sicilije i Berosa.

Jevrejski izvori Apreja nazivaju Hofrom. Odeljci koji bi se mogli odnositi na njega nalaze se u *Knjizi proroka Jeremije 44:30, 46:25, 47:26*, kao i u *Knjizi proroka Jezekilja 29, 30:21–26*.

Hebrejsko ime Evil-Merodah istovetno je vavilonskom Amel-Marduk (što nam govori da je stari Merodah-baladan poštovao kult vavilonskog boga Marduka).

Grčki istoričari, najviše Herodot, najvažniji su izvor u vezi s istorijom Persijanaca i Međana. Međutim, usled dugotrajnog neprijateljstva do koga je vremenom došlo između Grka i Persijanaca (koje je izazvalo nekoliko ratova i probleme Aleksandru Velikom), Grci su prikazivali Persijance kao lenje, sklone lagodnom životu i podmitljive. Sve ono dobro što je postojalo u persijskoj kulturi pripisivano je uticaju Međana. To im je, pored ostalog, omogućavalo da izražavaju poštovanje u odnosu na Kira Velikog, iako je on bio Persijanac, zato što je njegovo obrazovanje proteklo pod nadzorom njegovog dede koji je bio međanskog porekla. Takav odnos učinio je da istorijski izvori grčke provenijencije ne mogu biti smatrani pouzdanim. Noviji pokušaji da se napiše persijska istorija zasnivani su na naporima da se grčki izvori zamene pažljivim istraživanjima strukture Persijskog carstva koja su zasnovana na proučavanju novca, zapisa i zvaničnih dokumenata koje su za sebe ostavili sami Persijanci. Ipak, važno je naglasiti kako Persijanci nisu ostavili pisanu istoriju, pa nam Grci i dalje ostaju jedini validan izvor u izučavanju aktivnosti persijskog *naroda*, za razliku od carstva u okviru koga su živeli (videti: uvodni tekst Heleen Sancisi-Weerdenburg za delo *Achaemenid History I*, str. XII–XIII).

Mnogi stručnjaci tvrdili su da je Nabonidovo odsustvo iz palate predstavljalo izvor priča o Navukodonosorovom ludilu. Odsustvo iz Vavilona jeste jedna od osnovnih sličnosti između ta dva događaja. Međutim, postoje i značajne razlike.

Arheološki periodi u središnjoj razlikuju se od onih u istočnoj ili u zapadnoj Evropi. Uopšteno govoreći, radilo se o: neolitu (periodu pre 2400. g. p. n. e.), bakarnom dobu (od 2300. do 1800. g. p. n. e.), ranom bronzanom dobu (od 1800. do 1450. g. p. n. e.), srednjem bronzanom dobu (od 1450. do 1250. g. p. n. e.), poznom bronzanom dobu (od 1250. do 750.

g. p. n. e.) i gvozdenom dobu (od 750. do 400. g. p. n. e.). (Videti: Marija Gimbutas, *European Prehistory: Neolithic to the Iron Age*, u *Biennial Review of Anthropology 3*, 1963, str. 79–92) Halštatskoj kulturi prethodile su ljudske naseobine iz razdoblja ranog bronzanog doba koje su se nalazile u predelima severno od Alpa. Arheolozi su te indoevropske kulture bronzanog doba nazvali tumulusi (koje je karakterisala pojava velikih veštačkih zemljanih brežuljaka koje su njihovi pripadnici postavljali iznad mesta na kojima su sahranjivali svoje pokojnike), odnosno kulture polja s urnama (čiji su pripadnici svoje pokojnike spaljivali, dok bi pepeo pohranjivali u urne, za razliku od vilanovskih i latinskih plemena koja su živela južno od njih. Videti Četrdeset deveto poglavlje, (drugi tom) str. 109–110. Razvoj ovih kultura u plemena koja su osvojila veštinu upotrebe gvožđa, što se hronološki podudarilo sa snaženjem Etruraca i grčkom kolonizacijom Apeninskog poluostrva, rezultiralo je nastankom halštatske kulture (videti: Daithi O'Hogain, *The Celts*, prvo poglavlje; Gimbutas, navedeno delo, str. 92–93).

Verovatno su i Kartaginjani imali razlog da uđu u sukob s Fokejcima. Rezultati arheoloških iskopovanja obavljenih u gradu Marseju ukazuju na to da su Fokejci u Masaliji osnovali svoju trgovačku postaju i pre nego što su se tu trajno naselili što bi moglo značiti da su time dokrajčili neku stariju trgovačku postaju koja se nalazila na istoj lokaciji.

Vreme kad je došlo do proterivanja kralja Tarkvinija Oholog, prema Livijevim navodima, predstavljala je 509. godina p. n. e., mada se smatra da se rimsko oslobađanje od etrurske vrhovne vlasti odigralo čak 445. godine p. n. e. Detaljno razmatranje razvoja rimske državne uprave u razdoblju nakon 509. godine p. n. e. izlazi iz sfere interesovanja ove naučne studije, ali zato zainteresovanim čitaocima preporučujem knjigu autora Gerija Forsajta *A Critical History of Early Rome* (Šesto poglavlje, *The Beginning of the Roman Republic*), kao i delo autora H. H. Skularda, *A History of the Roman World from 753 to 146 BC* (Treće poglavlje, *The New Republic and the Struggle of the Orders*).

Dve hiljade godina kasnije, Kartaginski rt i dalje je predstavljao liniju razgraničenja između različitih vojski. Prema pisanju lista „Gardijan" (13. maj 1943), nacističke snage iz severne Afrike predale su se kad se general Fon Arnim povukao s Rta Bon, „koji se nalazio na samom vrhu poluostrva". Dva dana kasnije savezničke trupe „odsekle su Rt Bon od

glavnog dela kopna i primorale tamošnji neprijateljski garnizon da se povuče u planinsku unutrašnjost poluostrva“, dok su pomorske i vazdušne snage blokirale svaki pokušaj da se morskim putem evakuiše Rt Bon. Bila je to strategija koju je ratni dopisnik „Gardijana“ E. A. Montegju označio kao nemačku „nadu sličnu Dankerku“ (po ugledu na evakuaciju savezničkih jedinica s područja okupirane Francuske 1940. godine, usled nadiranja nemačkih snaga). (Videti: *End of organized resistance in North Africa: Von Arnim captured at Cape Bon*“.)

Smatra se da su najstariji stanovnici Britanije stigli na to ostrvo u razdoblju koje je prethodilo klimatskim promenama i koje je označilo kraj ledenog doba. Ostrvo je ubrzo izgubilo vezu s kontinentom kad je, usled topljenja leda, prevlaka koja je spajala Britaniju s ostatkom Evrope nestala oko 6.000 godina p. n. e. (ista promena nivoa vode učinila je da se u ranosumerskom periodu severni obodi Persijskog zaliva produže dublje u kopno). Videti Prvo poglavlje, (prvi tom) str. 31. Nepoznato je šta su stanovnici Britanije radili u milenijumima pre dolaska Kelta na ostrvo.

Naš najpouzdaniji istorijski izvor koji se odnosi na tih šesnaest carstava jeste *Pali kanon* (poznat i kao *Tipitaka*), koji predstavlja obimnu zbirku budističkih tekstova, isprva usmeno prenošenih, da bi u I veku n. e. konačno bili zapisani. Ta zbirka podeljena je u tri dela: *Vinaja Pitaka*, u kojoj je propisan način života monaha i monahinja koji su se opredelili da žive u monaškim zajednicama; *Suta Pitaka*, koja se sastoji od više stotina pouka koje su pripisane Budi (*suta* znači „pouka“) i koja je podeljena na pet manjih odeljaka koji su nazvani *nikaja*; i *Abidama Pitaka*, koja predstavlja zbir teoloških tekstova zasnovanih na učenju *Suta Pitake*. *Pali kanon* koriste sve četiri velike verzije budizma (*teravada*, *mahasangika*, *sarastivada* i *samatija*) i predstavlja najsvetiji spis za verziju budizma koja nosi naziv *Teravada*. Tekstovi sadržani u tom spisu posvećeni su duhovnim aktivnostima, a ne politici. Istorijski podaci koje u njima možemo pronaći napisani su u obliku usputnih osvrta ili priča koje služe kako bi ilustrovale određene budističke duhovne aktivnosti.

Najkompletniji spisak nalazi se u *suti* (poukama koje su pripisane Budi) pod nazivom *Visakupasata Suta*. Šesnaest država, kao i njihovi alternativni nazivi, bile su: Kambodža, Gandar (Gandara), Kuru (Kura, Kure), Pankala (Panćala), Mala (carstvo koje je uključivalo savez osam klanova, pod imenom *Vađi* ili savez *Viđi*), Vatsa (Vatsja, Vansa), Kosal (Kosala), Matsja

(Maća), Surasena (Šurasena), Čedi (Ceti), Avanti, Ašuaka (Asaka), Kaši (Kasi), Anga i Vanga. (Videti: *Anguttara Nikaya*, VIIII. 43, u: *Bhikkhu Khantipalo*, prev., *Lay Buddhist Practice*; Romila Thapar, *Early India: From the Origins to AD 1300*, str. 138. i John Keay, *India: A History*, str. 45).

Do oko 600. godine p. n. e., *Rig Vedi* – koja predstavlja najstariju zbirku himni koja potiče iz arijevskog perioda – bile su pridružene još tri zbirke himni: *Samaveda* (izbor iz himni *Rig Vede*, posebno aranžirane za ceremonijalnu upotrebu prilikom pevanja), *Jajurveda* (kombinacija himni iz *Rig Vede* i novijih tekstova koje su koristili posebni sveštenici koji su se zvali *advarđu* i koji su izvodili posebne igrokaze tokom verskih obreda) i *Atarveda* (zbirka koju nisu činile isključivo himne, već i obredi i bajalice za svakodnevnu upotrebu). (Videti: John Y. Fenton et al., *Religions of Asia*, str. 27–28).

Pojam „kasta“ predstavlja portugalski naziv, a prvi put je upotrebljen u XVI veku. Mnogo je verovatnije da su drevni stanovnici današnje Indije koristili sanskritsku reč *đati* („rođenje“) kako bi označili podelu društva na staleže.

Tokom VI veka p. n. e., hiduizam je doživeo velike promene (što je u vezi s političkim promenama) te se razgranao u tri pravca. *Put akcije* predstavljao je verziju hinduizma kod koje je bila primetna dominacija sveštenstva i čije je učenje insistiralo na tome da svaki pojedinac treba da obavlja one dužnosti koje su bile u skladu s društvenim slojem u okviru kojeg je rođen. *Put znanja* nije bio usredsređen na aktivnosti, već na dostignuća do kojih je pojedinac dolazio kroz visoko duhovno prosvetljenje koje se postizalo čitanjem *Upanišada,* novog učenja zapisanog na početku razdoblja, koje je obeležilo postojanje šesnaest carstava. *Put pobožnosti*, umesto toga, bio je fokusiran na izražavanje poštovanja vrhovnom božanstvu indijskog panteona (Šivi ili Višnu) što je trebalo da bude u središtu života svakog bića. Sva tri učenja govorila su o ponovnom rođenju u ljudskom ili možda nekom nebeskom obličju svih onih koji su se istakli u aktivnosti, znanju ili pobožnosti.

Ovo je pojednostavljen prikaz bogate i složene verske tradicije. Delo *Religions of Asia*, koje je napisao Džon Felton sa saradnicima, predstavlja standardni uvod koji pruža nešto detaljnija objašnjenja u vezi s razvojem hinduizma. Drugi dobar pregled nalazi se u knjizi Kim Knot pod naslovom

Hinduism: A Very Short Introduction. Znatno detaljniji (pisan naučnim stilom, ali veoma čitljiv) izvor za proučavanje ove teme predstavlja delo *Hinduism: Origins, Beliefs, Practices, Holy Texts, Sacred Places* čiji je autor Vasuda Narajan.

Ukoliko je čitalac zainteresovan za detaljnije informacije, osnovno delo predstavlja *An Introduction to Jainism,* autora Pola Dundasa. Najpoznatiji savremeni poštovalac džainističkog učenja bio je Gandi koji je *ahismu* učinio suštinom svog pokreta nenasilnog otpora. Mahatma Gandi nije bio džainista, ali je poticao iz grada u kome su većina stanovnika bili sledbenici tog učenja.

Tradicionalni datumi rođenja i smrti Mahavire (599–527. g. p. n. e.) i Bude (563–483 g. p. n. e.) nedavno su bili predmet kritike stručnjaka koji smatraju da su oni pogrešni za oko sto godina, i to dublje u prošlost. To bi značilo da su obe ove ličnosti, naime, živele u V veku p. n. e. Podrška ovoj novoj teoriji je velika, ali ne i opšteprihvaćena u Indiji. Budući da ta dilema i dalje postoji, odlučila sam se za korišćenje tradicionalnih datuma.

Za detaljnije informacije, pročitati: *Budha* Karen Armstrong, kao i delo Majkla Karitera *Buda: A Very Short Introduction*. Mnogo detaljnija studija budizma jeste delo pod naslovom *An Introduction to Boddhism: Teachings, History and Practices* čiji je autor Piter Harvi.

Videti Četrdeset treće poglavlje, (drugi tom) str. 19.

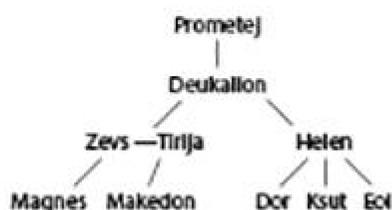
Delo Džonatana Klementa *Confucius: A Biography* predstavlja dobar osnovni vodič kroz život i vreme tog filozofa. Delo pod naslovom *Analekti* mogu čitati i oni koji nisu stručnjaci u prevodu Artura Valeja iz 1938. godine (obnovljenom 1989) ili u novijem prevodu Sajmona Luisa (V. V. Norton, 1997). Delo pod naslovom *An Introduction to Confucianism* Ksianzong Jaoa (Cambridge University Press, 2000) predstavlja znatno detaljnije i stručnije štivo.

Datumi o kojima piše Sun Cu predmet su rasprave. Njegovo delo *Veština ratovanja* neposredno pominje oblast Jue koja se nalazila na jugoistoku. Autor tog dela govori o toj oblasti kad svedoči o razdoblju uspostavljanja vrhovne vlasti oblasti Vu i nepristajanja oblasti Jue na novonastalo stanje: „I mada je prema mojim procenama broj vojnika u armiji oblasti Jue nadmašivao naše“, zabeležio je, „ta nadmoćnost nije im pomogla da ostvare pobedu.“ (VI, 21)

Istorijski izvori tu ličnost nazivaju Smerdis ili Gaumata. Takođe, ostalo je nejasno ko je bio pokretač te aktivnosti koja je vodila uzurpaciji carskog prestola, Smerdis/Gaumata (lažni Bardija) ili njegov stariji brat koji je u izvorima označavan i imenom „vrač“ budući da je na carskom dvoru obavljao i sveštenićku dužnost.

Prema navodima sadržanim u drugim istorijskim izvorima, Bimbisara se povukao s položaja vladara (koji je prepustio svom sinu) i odbijao je da jede. Ipak, obilje problema koji su pratili Ajatašatruovo uzdizanje na presto čine prvu verziju mnogo verovatnijom.

Braća Makedon i Magnes bili su (prema geneologiji sadržanoj u fragmentarno sačuvanom Hesiodovom delu pod naslovom *Katalog žena*) sinovi boga Zevsa. Oni su se „radovali konjima“ i „jahali u blizini Olimpa“ što je bilo tako tipično za Makedonce. Bili su srodnici Grcima jer je njihova majka Tirija bila sestra Helena koji je, opet, bio otac tri legendarna grčka junaka Dora (od koga su nastali Dorci), Ksuta (pretka Jonjana) i Eola (pretka Eolaca).

Tim srodstvom Grci nisu bili naročito zadovoljni. Makedonce su smatrali nečistima i poluvarvarima. Čak je i kraljevska porodica, koja je bila više grčka od bilo koje druge, morala da naglašava svoje helensko poreklo. Kada je Aleksandar I, sin makedonskog kralja koji je vladao u vreme cara Darija I, otišao u Olimpiju kako bi se tamo takmičio u trkama, njegovi suparnici negodovali su tražeći da mu se ne dozvoli da učestvuje u takmičenjima budući da su bila namenjena isključivo Grcima. Aleksandar je prilagodio svoje geneološko stablo te su mu organizatori, na kraju, omogućili da se takmiči kao Grk. Kada je osvojio prvo mesto u trci, postalo je očigledno da su njegovi suparnici bili motivisani nečim drugim, a ne njegovim etničkim poreklom (Herodot, V, 22).

Datumi u vezi s događajima koji su obeležili odnose između Persije i Grčke u razdoblju između 520. i 500. godine p. n. e. nisu najprecizniji. Moguće je da je u pitanju bila godina 510. p. n . e. ili čak i ranije.

Ova rečenica krije čitav niz veoma složenih događaja. Nakon što je Hipija bio proteran iz grada, vođa aristokrata, po imenu Isagora, kao i Klisten, predvodnik demokratske političke struje, borili su se za vlast. Isagora se za podršku obratio Kleomenu koji se vratio u Atinu kako bi ga i javno podržao. Kleomen je ubrzo iz grada proterao oko sedam stotina Atinjana. Taj događaj izazvao je pobunu među samim Atinjanima koji su potom iz svoga grada proterali Kleomena i Isagoru.

Ta vrsta tajnih pregovora unutar i između grčkih gradova-država ima svoje korene u samim počecima grčke verzije državne uprave. Ipak, ukoliko bismo se opredelili za to da opišemo sve veće takve slučajeve, ova istoriografska studija postala bi predugačka. Od sada će grčke krize koje nisu ostavile većeg traga biti sumirane, a ne detaljnije obrađivane. Oni čitaoci koji su zainteresovani za detaljnije preglede političkog razvoja kod Grka trebalo bi da pročitaju Herodotovu *Istoriju*, Aristotelovu *Atinsku politiku* ili neku od standardno dobrih istorija drevne Grčke poput one čiji je autor Sara B. Pomeroj (*Ancient Greece: Political, Social and Cultural History*).

Atinski političar koji je bio zaslužan za sprovođenje tih reformi bio je Klisten. Bio je aristokratskog porekla i pripadao je grupi Atinjana koja je otišla u delfijsko proročište čiju je naklonost stekla podizanjem novog hrama. Ipak, Aristotel je naglašavao kako je Klisten uživao i podršku atinskog građanstva.

Bila je to veoma duga trka, kao i ona od Maratona. Plutarh, koji je živeo nekoliko vekova kasnije, rekao je kako je ta atinska pobeda nad Persijancima izazvala još jednu trku. Tada je u njoj učestvovao Tersip ili Eukle (u zavisnosti od različitih istorijskih izvora), koji je ranjen trčao sve do Atine kako bi izvestio o pobedi, nakon čega je izdahnuo. Ta povest je mogla biti zasnovana na istinitom događaju, ali je istovremeno mogla biti i mit baziran na Filipidesovom podvigu (kome se pripisuje ona čuveka trka do koje je došlo posle pobede u bici). Bez obzira na to ko je zaista bio trkač, kao i na to kolika je razdaljina pređena, odnosno koliki je bio stepen iscrpljenosti, taj podvig omogućio je da najduža trka u okviru savremenih Olimpijskih igara dobije ime – maratonska trka.

Pričalo se kako je Drakon, kad su ga pitali u vezi s izuzetno drastičnim kaznama koje je propisao, odgovorio sledeće: „Čak i sitniji prestupi zaslužuju smrtnu kaznu, a ja nisam mogao da nađem ozbiljnije sankcije za

daleko veće prestupe.“ Upravo takva okrutnost u naš jezik je uvela pojmove poput *drakonsko* ili *drastično*. Polazeći od zaludnog očekivanja da čovek može biti savršen, Drakonovi zakoni neodoljivo su podsećali na spartanski doživljaj fenomena prestupa.

Spartanska država bila je jedinstvena pojava u čitavom antičkom periodu. Na njenom čelu nalazila su se dva kralja, potomci braće blizanaca koji su vladali gradom pre mnogo generacija. Vladali su tako da su „najveći deo svog zrelog životnog doba proveli u međusobnim svađama.“[8] Začudo, Spartanci su više voleli da imaju dvojicu kraljeva, nego jednog vladara koji bi raspolagao neograničenim ovlašćenjima.

Ova precizna pravila koja su se primenjivala u oblasti javnog delovanja neminovno su vodila do onog dela zakonodavstva koji je regulisao potpuno privatne želje. Spartanci su, na osnovu zakonskih odredaba, najveći deo svojih obeda imali u zajedničkim trpezarijama kako bi se izbegla pohlepa za hranom. „To ih je sprečavalo da provode vreme za stolom ili u udobnim posteljama“, objašnjavao je Plutarh, „da se ne bi ugojili poput debelih životinja … ali i od moralne i telesne iskvarenosti usled ugađanja svakom nagonu.“ Devojčice, buduće majke spartanskih ratnika, bile su u obavezi da nage plešu pred grupama dečačića. To im je pružalo dodatnu motivaciju da ostanu vitke (Plutarh je dodao i kako su prava bila donekle izjednačena na taj način što je jedan zakon omogućavao devojčicama „da jedna po jedna kritikuje dečake i na taj način, na bolje, ispravlja njihove mane“).[12] Vrata i krovovi kuća mogli su se obrađivati isključivo sekirom i testerom. Upotreba svakog drugog oruđa smatrana je nezakonitom. Time je sprečavana potreba za kvalitetnijim nameštajem i materijalima budući da bi sve to izgledalo neprimereno u poređenju sa samo ovlaš obrađenom drvenom građom.

Prema teranskim tradicijama, prvi doseljenici stigli su na jedno ostrvo koje se nalazilo u neposrednoj blizini severnoafričke obale da bi im se uskoro priključilo još sunarodnika („jedan do dvojice braće… izbor onih koji će poći vršen je putem izvlačenja“) te su tek tada prešli na afričko kopno kako bi time osnažili novoformiranu koloniju. Grčka naseobina koja je na taj način uspostavljena na tlu Severne Afrike bila je poznata pod nazivom Kirena. Međutim, žitelji grada Kirene zapamtili su mnogo goru istoriju. Tvrdili su, naime, kako su prvi kolonisti patili od gladi, kao i da su bili iscrpljeni boravkom na tom pustom ostrvu, da su, u jednom trenutku, poželeli da se vrate na svoju Teru. Ipak:

Ta lista u sebi sadrži isto toliko istorijske istine koliko je ima u podvizima grčkog boga Dionisija (a ovaj je, po predanju, nastao iz Zevsove butine), koji su se odigrali tokom vladavine petog atinskog kralja. Ipak, ona nam svedoči o tome da su Atinjani nekada davno imali kraljeve, mada je njihova vlast, postepeno i tokom vremena, bila umanjivana. Nakon čitavih četiri stotine pedeset godina uloga kralja bila je preimenovana: upravljanje Atinom i dalje je bilo prenošeno s oca na sina i trajalo je doživotno, ali je upravljač od tada nosio ime *arhont* („vrhovni sudija“). Drugom državnom zvaničniku, *polemarhu*, pod komandu su bile stavljene oružane snage, dok je treći obavljao svešteničku dužnost.

Nedovoljna površina zemljišta na Balkanskom poluostrvu primoravala je grčke gradove da šalju koloniste čak i znatno pre nego što je *metropola* postala prenaseljena. Kolonije, okružene pripadnicima drugog naroda, kao i sama *metropola* istovremeno su se razvijale. Od samih početaka *grčko* je podrazumevalo i elemente azijske, apeninske, feničanske i afričke kulture. Grčki doseljenici naselili su Trakiju, oblast koja se nalazila severno od puta koji je vodio ka Crnom moru iz koje su se Frigijci odavno iselili da bi otišli na drugu stranu mora – u Malu Aziju. Grčki avanturisti prošli su kroz Bosforski moreuz i ušli u vode Crnog mora duž čijih su obala, sve do onih najsevernijih, stanovnici Mileta, jonskog grada koga su čitav vek ranije naselili došljaci iz Mikene, osnovali više od sedamdeset kolonija. Doseljenici koji su stigli iz grada Megare (koji se nalazio zapadno od Atine, na kopnenoj prevlaci koja je povezivala Peloponez sa središnjim delovima Grčke) zaposeli su dva najpogodnija položaja koja su se nalazila na obe obale Bosforskog moreuza. Tu su osnovali dve kolonije: Vizant na zapadnoj obali i Halkedon na istočnoj.